

SDRUŽENÍ ASSOCIATION
PRO INTEGRACI FOR INTEGRATION
A MIGRACI AND MIGRATION

NADACE
OPEN SOCIETY FUND
PRAHA

ŽENY NA VEDLEJŠÍ KOLEJI (?)

Analýza postavení a situace migrantek a žen s migračním původem ve vyšším středním a seniorském věku

Pavla Hradečná

Na publikaci se dále autorsky podíleli: Klára Holíková, Magda Faltová, Marie Jelínková, Petra Ezzeddine, Pavel Duba, Taťána Vacovská, Dominika Lörincová, Peter Chmeliar a Mariya Bikova.

Praha: Sdružení pro integraci a migraci, 2016.

ISBN: 978-80-906488-1-4

Text neprošel jazykovou korekturou.

*Tento dokument vznikl v projektu *Ženy na vedlejší koleji (?)*, který podpořila Nadace Open Society Fund Praha z programu *Dejme (že)nám šanci*, který je financován z Norských fondů.*

PŘEDMLUVA

Obecné pozadí vzniku analýzy.

Předkládaná publikace se zabývá **problematikou migrantek či žen s migračním původem ve vyšším středním až seniorském věku**, které žijí na území ČR. Je zpracována na základě získaných informací o vyšších rizicích vícenásobné diskriminace, která jim hrozí, a také na základě identifikované potřeby lepšího ukotvení práv těchto osob ve strategických dokumentech zabývajících se integrací migrantů a migrantek. V dlouhodobém horizontu tato analýza směřuje k posílení práv žen. Neméně významným faktorem, který stojí za vznikem této práce, je i snaha přiblížit téma genderu a stárnutí v migraci odborné veřejnosti, přispět k posílení spolupráce celé řady relevantních subjektů a v ideálním případě do budoucna podnítit český stát ke změnám v oblasti přístupu k ženám s migračními kořeny.

Potřeba vzniku analýzy vyplynula z dlouholeté činnosti neziskové organizace Sdružení pro integraci a migraci (zkráceně SIMI) a reflektuje i zkušenosti, které tato organizace prostřednictvím svých zástupkyň získala v rámci svého působení v nejrůznějších poradních orgánech státu. Jedná se zejména o Radu vlády ČR pro lidská práva, Výbor pro práva cizinců, působící při této Radě, či řadu pracovních skupin pro oblast migrace¹. Sdružení pro integraci a migraci se při své činnosti dlouhodobě věnuje podpoře rozvoje občanské společnosti a upevnění koalice nevládních organizací i dalších subjektů v tom smyslu, aby byly schopny účinněji hájit práva sociálně vyloučených skupin obyvatelstva, zejména migrantů/migrantek a uprchlíků/uprchlic. Vedeno touto myšlenkou se SIMI aktivně angažuje v různých lidsko-právních uskupeních s působností jak na české,² tak i evropské, potažmo mezinárodní úrovni.³ Předkládaná analýza tak svou povahou zapadá do celé mozaiky aktivit naší organizace, které ve vztahu k ženám i mužům s migračním původem i směrem k většinové společnosti dlouhodobě realizujeme.

Neziskové organizace v České republice jsou často konfrontovány s případy migrantek, které byly vystaveny diskriminaci a nerovnému zacházení. I díky realizovaným projektům, zaměřeným speciálně na ženy, **vycházejí postupně najevo skutečnosti, které ukazují na významnost a rozsah problémů**

¹SIMI je zapojeno do činnosti *Pracovní skupiny pro ekonomickou migraci (PSEM)* při Ministerstvu průmyslu a obchodu ČR, která spojuje v debatě o otázkách pracovní migrace zástupce zahraničních investorů a podnikatelů se státní správou či *Regionální poradní platformy Integrovaného centra Praha*, které je místem výměny zkušeností a informací v oblasti integrace cizinců mezi zástupci NNO, úřadů práce, městských úřadů a jejich odborů a dalších organizací/institucí, působících na území hl. m. Prahy.

²SIMI je zakládajícím členem *Konsorcia nevládních organizací pracujících s migranty v ČR* - platformy, která zastřešuje 14 NNO a další pozorovatelské organizace, jejichž společné postoje k aktuálnímu dění v ČR tlumočí navenek. Je aktivně zapojeno v *Evropské síti proti rasismu (ENAR)*, působí i v *Pro Bono Alianci*, která sdružuje právníky, usilující o zvýšení účinnosti právního systému při ochraně lidských práv a dalších veřejných zájmů.

³Mezi nejvýznamnější mezinárodní partnery SIMI patří *Platforma pro spolupráci na poli neregulérní migrace (PICUM)* - nezisková organizace, která prosazuje respektování lidských práv neregulérních migrantů v Evropě, dále *UNITED for Intercultural Action* - evropská síť proti nacionalismu, rasismu či fašismu, *Separated Children in Europe Program (SCEP)* - aliance nevládních organizací pracujících s nezletilými bez doprovodu či *Migration Policy Group (MPG)* - nezávislá nezisková evropská organizace, která má za cíl přispívat k trvalým a pozitivním změnám vycházejícím z otevřené a inkluzivní společnosti. V souvislosti s tímto projektem je důležité i zapojení SIMI do činnosti sítě, která sdružuje organizace hájící práva migrantek v Evropě - *European Network of Migrant Women*. SIMI je aktivní i v rámci uskupení *Research Network for Domestic Workers Right (RN-DWR)*, zabývajících se ochranou práv domácích pracovnic a pracovníků.

spojených s kombinací genderových, migračních, rodičovských a věkových "omezení". Výsledky projektů pak jasně indikují, že situace si zaslouží okamžitá řešení v podobě změn praxe i legislativy. Ačkoliv se problematika stárnoucí populace dostává v posledních letech do popředí zájmu státu a společnosti, nejsou bohužel reflektována specifika osob, které jsou v souvislosti s pokročilým věkem vystaveny nesrovnatelně větším problémům a bez pomoci ostatních je nemohou samy žádným uspokojivým způsobem řešit.

Můžeme předpokládat, že s přibývajícím počty migrantů a migrantek v českém prostředí **bude docházet i k částečné změně struktury příchozích.** Ačkoliv nejsou k dispozici souhrnné a relevantní statistické údaje o současném počtu migrantek či žen s migračním původem v důchodovém věku v České republice, **je předvídatelné,** s ohledem na statistiky, týkající se trvale usazených migrantů a jejich postupně se měnící věkovou strukturu, a také s ohledem na identifikované situace z jiných zemí, že **stárnoucí migrantky budou tvořit či v zásadě již tvoří rychle rostoucí část populace.** Byť se v celkových počtech příchozích jedná stále o poměrně bezvýznamnou skupinu, přesto si zaslouží, aby jim na koncepční úrovni i v praxi bylo věnováno ze strany odpovědných orgánů resp. státu více pozornosti. Se znepokojením však lze sledovat, že **cíle v oblasti rovnosti žen a mužů ustupují v důsledku současné celoevropské uprchlické krize do pozadí.**

O to víc jsme uvítali možnost zaměřit se na cílovou skupinu z hlediska zkoumání relevantních materiálů strategické povahy i s ohledem na praktické otázky, související s jejich životem na území českého státu, která nám byla dána díky Nadaci Open Society Fund Praha. Nadace nám umožnila realizovat projekt s názvem *Ženy na vedlejší koleji (?)* v programu Dejme (že)nám šanci, který mj. podporuje rovné příležitosti žen a mužů v pracovním i osobním životě. Analýza i projekt *Ženy na vedlejší koleji (?)* jsou, stejně tak jako celý program Dejme (že)nám šanci, financovány z Norských fondů, které si kladou za cíl přispívat ke snižování sociálních a ekonomických rozdílů a posilovat vzájemnou spolupráci v Evropě.

Ve snaze o co největší validitu předkládaných popisů, hodnocení a nabízených řešení se Sdružení pro integraci a migraci v projektu *Ženy na vedlejší koleji (?)* i u práce na analýze spojilo s **Univerzitou Karlovou v Praze, konkrétně s Fakultou humanitních studií, resp. s Katedrou genderových studií,** která poskytuje systematická studia teoretických a metodologických nástrojů pro zkoumání genderu, vede magisterský program genderových studií jako jediný ucelený program na toto téma v České republice a spolupracuje s dalšími českými i zahraničními akademickými institucemi, jež se oblastí zabývají. Druhým, neméně významným partnerem, byla **Katedra sociologie při Fakultě sociálních věd Univerzity v norském Bergenu,** která se specializuje na témata sociální nerovnosti, migrace, životní prostředí a rozvoj a v neposlední řadě i na otázky práce, vzdělávání a ekonomiky. Krom toho jsou její vědečtí pracovníci a pracovnice aktivní ve výzkumu zaměřeném na mezinárodní migraci a etnické vztahy. Za pomoci partnerských organizací se (nejen) v předkládané analýze pokoušíme navrhnout změny, které budou reflektovat specifické problémy žen s migračním původem na území ČR a dosadí je i do evropského kontextu.

Na pozadí vzniku celého projektu stála **snaha zamezit ztrátě integračního potenciálu** a možným negativním důsledkům případné nepovedené integrace pro migrantky, společnost i pro stát za pomoci formulace návrhů systémových změn v migrační a integrační politice. **Projekt se tak**

soustředí na obranu proti diskriminaci a xenofobii, na rovné příležitosti migrantek ve středním a vyšším věku a na snížení jejich zranitelnosti. Jeho cílem je i vyvolat veřejnou debatu, posílit empatii společnosti a podnítit její pocit odpovědnosti. Zvolili jsme kombinaci analyticko-komparativní metody s osvětovými činnostmi, s důrazem kladeným na advokacii, lobbying a budování sítě kontaktů, s potenciálem přimět klíčové aktéry ke změně celkového postoje. Soustředili jsme se i na přímou práci s cílovou skupinou. Tu jsme aktivně zapojili do realizace tak, abychom mohli využít její zkušenosti a potřeby při snaze o zlepšení politik a abychom ještě lépe zmapovali konkrétní situace žen, které se potýkají s bariérami, znesnadňujícími jejich pracovní a sociální mobilitu a důstojný život ve vyšším věku.

U žen ve středním věku se projekt zaměřil na předcházení problémům, a to snahou o připravení se na budoucí integrační úskalí v souvislosti s vyšším věkem, zatímco **u starších žen bylo a je cílem nalézt řešení těžkých situací,** s nimiž se dle našich informací seniorky migrantky aktuálně setkávají. Zásadním cílem projektu proto byla i konkrétní pomoc ženám, které jsou již s neutěšenou situací konfrontovány. Cílem projektu je tedy **zachytit specifika života těchto migrantek, argumentačně je podpořit analýzou veřejné politiky a výzkumem a začít tyto nerovnosti odstraňovat jak v legislativě, tak i v praxi** a pomoci těmto ženám se co nejlépe vypořádat s následky nepromyšlené veřejné politiky směrem ke stárnoucí populaci migrantek do té doby, než se podaří prosadit nezbytné změny.

Celá situace **souvisí s krátkou migrační historií současné ČR. Zjednodušeně se dá říci,** že se do důchodového věku dostávají ženy, které k nám přišly v prvních vlnách po r. 1989 a **česká společnost není připravena na stárnutí trvale usazených migrantů a migrantek.** Naším záměrem bylo mj. vysledovat míru a úspěšnost inkluze migrantek a ověřit, zda i zde platí teze zjištěné u majoritní části ženské populace ve stejném věku. Na to jsme se zaměřili ve **specifickém výzkumu,** který je taktéž součástí citovaného projektu, kde jsme se kvůli heterogenosti skupiny orientovali na specifickou **skupinu migrantek ve věku 60 a výše původem ze zemí bývalé Jugoslávie,** které mají za sebou uprchlickou zkušenost a prošly si řízenými integračními programy.

Na rozdíl od popsaného výzkumu se analýza soustředí obecněji na migrantky resp. ženy s migračním původem ve vyšším středním a seniorském věku, když si klade za cíl shromáždit dostupné informace, seznámit s nimi tvůrce politik a dosáhnout větší otevřenosti společnosti a státu k vnímání potřeb migrantek. Tento přístup nám zároveň umožňuje nalézt příklady dobré i špatné praxe, poskytuje nám ve svém důsledku informační zázemí pro predikci efektů české politiky směrem k migrantkám a pomáhá nám odkrývat slabá místa integrační politiky.

Domníváme se, že analýza efektivně ukazuje situaci v České republice ve své komplexnosti, zpochybňuje samozřejmost domácích řešení a poukazuje na případné odlišné trendy. Společně s výše citovaným kvalitativním výzkumem je i předpokladem pro další aktivity v oblasti advokacie a lobbyingu, resp. pro vytváření jakýchkoliv návrhů jak už systémových, tak i dílčích řešení směrem ke zlepšení postavení cílové skupiny v České republice v dlouhodobém horizontu, na které se Sdružení pro integraci a migraci hodlá zaměřit i do budoucna.

Na tomto místě je důležité upozornit, že diskriminaci jsou často vystaveny **nejen migrantky, ale také i ženy z většinové populace. Smutnou pravdou je, že k diskriminaci žen z věkových důvodů dochází, a to zejména na trhu práce, velmi často.** Ženy bývají nejprve diskriminovány kvůli tomu, že jsou moc mladé a bez praxe, posléze proto, že se dostávají do věku, kdy by se mohly stát matkami, vzápětí kvůli tomu, že už matkami jsou a po mateřské dovolené nastupují zpátky se závazky vůči nezletilým dětem a nakonec proto, že jsou už s ohledem na vyšší věk například „nedostatečně reprezentativní“.

U naší cílové skupiny se krom genderu, věku a sociální třídy přidává ale ještě faktor etnicity (případně rasy). Při práci se staršími klientkami narážíme na úskalí zdánlivě úspěšné integrace stále častěji. **Tyto ženy patří mezi nejvíce znevýhodněné skupiny obyvatel** v České republice. Dostupné relevantní informace, stejně tak jako naše zkušenosti z poradenské činnosti jasně poukazují na to, že se **často stávají oběťmi xenofobie, nevstřícného jednání a netolerance a jsou vystaveny zvýšeným rizikům porušování lidských práv.** Proto se ukazuje jako nezbytné vytvořit podmínky pro odstranění sociální exkluze těchto žen jak za účelem vyrovnání jejich postavení, tak i k podpoře sociální soudržnosti a harmonie ve společnosti.

V analýze jsme identifikovali existující neřešené problémy při plánování integračních politik vůči migrantům a migrantkám, které podle dostupných signálů nabývají s rostoucím počtem dlouhodobě pobývajících a stárnoucích migrantek značných rozměrů. Na ně jsme se rozhodli upozornit, a zároveň nastolit otázky, související s migrací a genderem, které ve veřejné debatě nezaznívají. Cílovou skupinu žen jsme zvolili proto, že ve srovnání s ostatními je její postavení ve společnosti natolik obtížné, že je zapotřebí co nejrychleji změnit. **Kombinace již zmíněných faktorů sociálního znevýhodnění migrantek, doplněna o nepříznivý věk a umocněna jejich horší jazykovou vybaveností či omezenými sociálními a rodinnými vazbami, může výrazným způsobem zasáhnout do rovných práv těchto žen.** Možnost zabývat se podrobně seniorkami s migračním původem proto zároveň chápeme jako výzvu, která nám umožní odhalit skrytá úskalí integrační politiky ČR v dlouhodobé perspektivě.

Obsah

PŘEDMLUVA	2
1 ČÁST – ÚVOD DO PROBLEMATIKY	8
1.1 METODOLOGIE, VÝZKUMNÉ OTÁZKY, VÝCHODISKA	8
1.2 KONTEXT PRÁCE	11
1.3 POJMOSLOVÍ	14
1.4 POPIS SITUACE V ČESKÉ REPUBLICE	21
1.5 STATISTICKÉ ÚDAJE.....	28
2 ČÁST – BARIÉRY A SPECIFIKA V KONKRÉTNÍCH OBLASTECH ŽIVOTA	32
2.1 MOŽNOSTI PŘÍCHODU A DRUHY POBYTU.....	32
2.1.1 Právní úprava.....	32
2.1.2 Pobytové režimy a typy pobytových oprávnění v režimu zákona o pobytu cizinců.....	33
2.1.3 Shrnutí	44
2.2 ZAMĚSTNÁNÍ A PODNIKÁNÍ	45
2.2.1 Zahraniční zaměstnanost s důrazem na ženy.....	45
2.2.2 Podnikání.....	60
2.2.3 Shrnutí	62
2.3 ZDRAVÍ A ZDRAVOTNÍ PÉČE.....	65
2.3.1 Specifika přístupu ke zdravotní péči u migrujících osob	65
2.3.2 Legislativní podmínky v přístupu ke zdravotní péči - veřejné versus komerční zdravotní pojištění	67
2.3.3 Specifika související s neregulérním postavením	70
2.3.4 Další okolnosti zasluhující pozornost.....	71
2.3.5 Shrnutí	74
2.4 PŘÍSTUP KE VZDĚLÁNÍ, REKVALIFIKACE, ZNALOSTI, ODBORNÁ PŘÍPRAVA	76
2.4.1 Obecně o vzdělávání dospělých migrantek a migrantů	76
2.4.2 Znalost jazyka jako významný faktor v procesu integrace	78
2.4.3 Sociokulturní orientace	82
2.4.4 Možnost studia na SŠ a VŠ a problematika uznávání dosaženého vzdělání	83
2.4.5 Rekvalifikace	86
2.4.6 Hledisko věku.....	87
2.4.7 Shrnutí	88
2.5 SOCIÁLNÍ PRÁVA S DŮRAZEM NA OBLAST DŮCHODOVÉHO ZABEZPEČENÍ.....	91
2.5.1 Obecné principy a zásady	92
2.5.2 Sociální práva a sociální zabezpečení v ČR a jeho specifika ve vztahu k migrantkám s ohledem na dostupnost sociálních služeb	93
2.5.3 Pojistné sociální dávky.....	95
2.5.4 Nepojistné sociální dávky	107
2.5.5 Shrnutí	112
2.6 BYDLENÍ	114
2.6.1 Specifika obtíží migrantů a migrantek na trhu s bydlením.....	114
2.6.2 Obtíže při hledání ubytování	115
2.6.3 Další úskalí daná migračním původem.....	117
2.6.4 Genderové a věkové znevýhodnění	118
2.6.5 Shrnutí	120
2.7 SOCIÁLNÍ PARTICIPACE, KOMUNITNÍ ŽIVOT.....	122
2.8 GENDEROVĚ PODMÍNĚNÉ NÁSILÍ A DOMÁCÍ NÁSILÍ	124
2.8.1 Násilí a domácí násilí	125

2.8.2	Specifika daná cizineckou legislativou.....	127
2.8.3	Shrnutí	128
2.9	DISKRIMINACE	129
2.9.1	Zásada rovnosti a roviny diskriminace	129
2.9.2	Vícenásobná diskriminace	130
2.9.3	Úskalí obrany proti diskriminaci v českém i evropském kontextu	132
2.9.4	Shrnutí	134
3	ČÁST – STRATEGICKÉ DOKUMENTY.....	137
3.1	Strategické dokumenty zejména v evropském kontextu	137
3.1.1	Migrantky v EU a jim věnovaná pozornost.....	137
3.1.2	Zavádění genderového mainstreamingu do rámce EU	138
3.1.3	Genderová perspektiva v migrační a integrační politice EU.....	139
3.1.4	Role Evropského parlamentu v oblasti ochrany práv migrantek	142
3.1.5	Rada Evropy a Istanbulská úmluva	146
3.1.6	Shrnutí	148
3.2	Strategické dokumenty a odpovědné instituce v českém kontextu národní a lokální koncepty	148
3.2.1	Strategické dokumenty	149
3.2.2	Institucionální zabezpečení průniku genderové, migrační a seniorské agendy v ČR ..	169
3.2.3	Shrnutí	177
4	ČÁST - ANALÝZA MIGRANTEK VE VYŠŠÍM STŘEDNÍM A SENIORSKÉM VĚKU V NORSKU	181
4.1	Obecné informace, s důrazem na migrantky ve zvolené věkové kategorii.....	181
4.2	Sociální zabezpečení, zdravotní péče, přístup k zaměstnání, bydlení, vzdělání v kontextu situace migrantek v Norsku	184
4.2.1	Zaměstnání a vzdělání	184
4.2.2	Zdravotní péče a sociální zabezpečení	186
4.2.3	Aktivity NNO v oblasti podpory migrantkám.....	188
4.2.4	Příklady dobré praxe	190
4.2.5	Shrnutí	192
5	ČÁST – ZÁVĚRY A DOPORUČENÍ	194
5.1	Závěry, doporučení a návrhy na změny legislativy i praxe.....	194
5.2	Doporučení a návrhy v bodech.....	203
5.2.1	Doporučení v obecné rovině:	203
5.2.2	Doporučení ke konkrétním oblastem.....	205
	POUŽITÉ ZDROJE.....	210

1 ČÁST – ÚVOD DO PROBLEMATIKY

Vymezení problematiky a jejího zpracování (výchozí situace, metodologie, pojmosloví, statistické údaje).

1.1 METODOLOGIE, VÝZKUMNÉ OTÁZKY, VÝCHODISKA

Podstatou této analýzy je zkoumání příčin, nástrojů a cílů, ale i výsledků a faktických účinků veřejné politiky ve vztahu k ženám migrantkám v České republice, a to s důrazem na námi definovanou věkovou kategorii cílové skupiny, a sice ženy ve vyšším středním a seniorském věku s migračním původem, i s vědomím toho, že se nejedná o homogenní skupinu. Tam, kde se to jeví jako účelné, využíváme i komparace. Jelikož se oblast našeho zájmu vyznačuje částečně absencí výzkumů a vědeckých studií, ukazuje se jako nezbytné vycházet ze zobecnění a známých závěrů jak pokud jde o ženskou část populace, tak pokud jde o problematiku stárnutí. Stejně tak při formulaci analýzy vycházíme z analogie, že se problémy jednotlivých skupin podobají a dají se tedy při vysvětlení a interpretaci rozdílů srovnávat. Například problémy, se kterými se potýkají ženy obecně, lze analogicky očekávat u migrantek apod.

Vycházíme z následujících poznatků:

- 1) Ženy v kategorii nad 50 let mají obecně obtížné postavení ve společnosti;⁴
- 2) Migrantky jsou, v tomto případě stejně jako migranti, nositelkami a nositeli určitých znaků, s nimiž jsou spojeny předsudky a stereotypy, které přetrvávají v přijímající společnosti;⁵
- 3) Přistěhovalectví může vést k podstatnému poklesu v úrovni sociálního postavení a k posunu v rolích;⁶

⁴K tomu srov. např. SOKAČOVÁ, L., FORMÁNKOVÁ, L. Trh práce a politika zaměstnanosti. In: SMETÁČKOVÁ, I (ed). *Stínová zpráva o stavu genderové rovnosti v České republice v roce 2015*. Praha: Česká ženská lobby, 2015. ISBN 978-80-260-9160-8. Dostupné na http://www.czlobby.cz/sites/default/files/news_download/stinova_zprava_tisk.pdf, (otevřeno dne 5. 1. 2016). Věková kategorie 50 let a výše je zde používána v souladu s označováním starší pracovník/pracovnice, používaným např. v Národním akčním plánu podporujícím pozitivní stárnutí pro období let 2013 – 2017, či v jiných dokumentech. Dále např. KOLIBOVÁ, H. *Sociální problémy z aspektu gender*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik, 2012 a další.

⁵K tomu např. LEONTIYEVA, Y. Imigranti v ČR – jsou přínosem nebo zátěží? *Socioweb* 12/2009. Praha: Sociologický ústav AVČR, 2009. Dostupné na http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=330&lst=103%20http://aa.ecn.cz/img_upload/224c0704b7b7746e8a07df9a8b20c098/zprava_z_vyzkumu-1.pdf, (otevřeno dne 8. 6. 2015) nebo Centrum pro výzkum veřejného mínění. *Názory občanů na přínos cizinců pro ČR – březen 2014* (tisková zpráva). Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, 2014. Dostupné na: <http://www.migraceonline.cz/cz/e-knihovna/postoj-verejnosti-k-cizincum-podle-cvym-2014>, (otevřeno dne 8. 6. 2015).

⁶K tomu srov. SPENCE, M., KOEHN, S. *Researching mental health issues*. Převzato z „Immigrants and Refugee issue.“. *Vision Journal*, vol. 6, no. 3, 2010. Text byl vytvořen v rámci projektu ICARE (Immigrant Older Women – Care

4) Specifická situace migrantek je v migračních materiálech na první pohled zanedbána.⁷

Můžeme tedy předpokládat, že migrantky ve věkové kategorii nad 50 let jsou pravděpodobně vystaveny ještě větším problémům a jsou ještě více postiženy strukturálními nerovnostmi. V této souvislosti se můžeme opřít i o závěry prvního celoevropského průzkumu o zkušenostech migrantů a příslušníků národnostních menšin o pociťované míře diskriminace v běžném životě, z nichž vyplývá, že určité skupiny ve společnosti jsou vystaveny vícenásobné diskriminaci ve větší míře.⁸

Zajímalo nás také, které, resp. zda vůbec, relevantní strategické dokumenty pracují s vícenásobným znevýhodněním a zda byly migrantky seniorky identifikovány jako samostatná skupina ohrožená sociálním vyloučením. Jelikož se tato skupina ve zkoumaných dokumentech takřka nevyskytuje, přistoupili jsme i k hodnocení dokumentů s ohledem na to, zda upravují alespoň problematiku seniorů a seniorek či zvlášť problematiku migrantek. Dále jsme se u těchto dokumentů zaměřili na to, zda jsou pouze v rovině proklamací či zda stanovují i nástroje k řešení ve prospěch cílové skupiny a pokud ano, nakolik jsou tyto nástroje efektivní a zakotvené cíle měřitelné.

Při tvorbě analýzy jsme se tedy soustředili především na studii v rámci jedné země, kde jsme komparovali přístup k jednotlivým vymezeným skupinám (ženy, senioři a seniorky, migrantky, migrantky seniorky) na území českého státu, s vědomím a zohledněním evropského rámce zkoumané problematiky. V neposlední řadě jsme se ale dotkli i situace migrantek či žen s migračním původem v Norsku, jakožto zemi našeho projektového partnera, odkud jsme se pokusili čerpat příklady dobré praxe či naopak zohlednit možné chyby při realizaci integrace cílové skupiny. Geografická komparace, tedy srovnání legislativy a praxe jednotlivých evropských států, nebyla v tomto případě dominantní a české realie tak v práci jednoznačně převažují. Celá **práce je rámována snahou o nalezení řešení námi pociťovaného sociálního problému a vyvarování se možných následků nezvládnutého procesu integrace u konkrétní skupiny osob jak z pohledu těchto osob, tak z pohledu společnosti a českého státu jako celku**. Naší ambicí při zpracování tématu však bylo zároveň poukázat na určité trendy v přístupu k těmto osobám v evropském prostoru.

Snažili jsme se postihnout hlavní aspekty zkoumané problematiky od směřování a nastavení veřejné politiky a jejích faktických dopadů po proměnlivé vnější faktory, které mohou sehrávat signifikantní roli ve změnách přístupu k cílové skupině a řešené otázce. Sledovali jsme i aktuální priority státu se

Accessibility Research Empowerment). Dostupné na <http://www.heretohelp.bc.ca/visions/older-adult-immigrants-and-refugees-vol6/icare-immigrant-older-women-care-accessibility-research-empowerment> (otevřeno dne 10. 9. 2015).

⁷Srov. např. EZZEDDINE, P. Migrace a migrantky. In: SMETÁČKOVÁ, I (ed). *Stínová zpráva o stavu genderové rovnosti v České republice v roce 2015* (Op.cit.).

⁸Viz FRA. *EU-MIDIS Main Report Result*. Vídeň: FRA, 2009. Dostupné na:

http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/663-FRA-2011_EU_MIDIS_EN.pdf (otevřeno dne 10. 9. 2015). Lze předpokládat, že vícenásobná diskriminace bude identifikována u migrantek i v pokračování výzkumu EU-MIDIS II, jehož výsledky budou podle předpokladu zveřejněny v druhé polovině roku 2016. Bližší viz FRA. *EU-MIDIS II – European Union Minorities and Discrimination Survey* (zpráva o projektu). Vídeň: FRA, 2015, dostupné na: <http://fra.europa.eu/en/project/2015/eu-midis-ii-european-union-minorities-and-discrimination-survey> (otevřeno dne 5. 1. 2016).

zohledněním relativně neměnných skutečností vyplývajících ze samotných základů demokratického evropského státu s daným a dlouhodobě respektovaným hodnotovým systémem.

Nevyhnuli jsme se ani reflexi stávajících ekonomických a sociálních změn ve společnosti, a to včetně změn v demografickém složení obyvatelstva resp. změn na trhu práce (úbytek osob v produktivním věku a nárůst seniorské populace), za současného zohlednění trendů ve složení příchozích, resp. trvale pobývajících osob z řad migrantů a migrantek (**feminizace migrace**), a v četných zdrojích zdokumentované přetrvávající diskriminace v přístupu k zaměstnání jak u kategorie žen, tak u kategorie osob ve vyšším věku. Vycházeli jsme pochopitelně i z výše popsaného specifického postavení migrantek na trhu práce a z jejich přístupu k sociálním právům.

Zaměřili jsme se ale i na riziko extrémních případů sociálního vyloučení a nutnost eliminace chudoby v moderní evropské společnosti, která hrozí ženám ve vyšší míře nežli mužům (feminizace chudoby). V neposlední řadě je nutné zdůraznit, že **téma jsme vnímali optikou nutnosti přístupu k cílové skupině v souladu s pravidly důstojnosti, rovných práv a zásady nediskriminace**, resp. v souladu s přístupem, aplikujícím v první řadě kritérium uznaných práv, což výrazným způsobem předurčilo i výsledné pojetí předkládaného textu.

Materiálem chceme poukázat na to, jak si počínají jednotliví klíčoví aktéři a potažmo stát při řešení sociálního problému. Při zahájení prací jsme si vytyčili úkol zjistit, zda se skutečně jedná o sociální problém, který si zaslouží pozornost státu a klíčových hráčů ve společnosti, a pokud ano, jak je možné toto stanovisko obhájit za použití dostatečně silných argumentů a zároveň i zhodnotit, zda a případně jak ho identifikoval český stát při tvorbě dokumentů strategické povahy.

Analýza vychází především z oblasti české úpravy, vztahující se k ženám jako samostatné kategorii zranitelných osob, s důrazem na stárnoucí ženy. Zaměřili jsme se také na sběr a studium materiálů, které se zabývají diskriminací žen v České republice, a to zejména v souvislosti s nazíráním na problematiku obtížného postavení žen optikou makroekonomického pohledu (zejména přístup žen na trh práce, role závislosti na rodinných příslušnících, redistribuční systém a diferenciací důchodového věku, resp. zkoumání priorit důchodového systému z různých hledisek, včetně zásluhovosti či hlediska pečujících osob - tedy zkoumání otázky, jaké nerovnosti může napravit či naopak prohloubit správně nastavený důchodový systém). Po prvotním sběru informací se totiž ukázalo jako nezbytné věnovat se problematice v širším záběru.

V této souvislosti však musíme zdůraznit, že analýza zkoumá postavení migrantek v dané věkové skupině optikou těch pravděpodobně nejzranitelnějších z nich, a je pochopitelné a pravděpodobné, že ne každá migrantka ve vyšším středním či seniorském věku se nachází ve stejném stejném postavení a je vystavena stejným tlakům, prohlubujícím její zranitelnost.

V celé analýze se soustředíme zejména na migrantky ze zemí mimo EU, a jen okrajově se zabýváme odlišnou situací azylantek či občanek ze zemí EU. Na řadě míst zohledňujeme i zkušenosti Sdružení pro integraci a migraci z přímé práce s cílovou skupinou, které vycházejí ze závěrů a kazuistik bezplatného právního, sociálního a psycho-sociálního poradenství, které bylo poskytované migrantkám jak v průběhu trvání projektu *Ženy na vedlejší koleji (?)*, tak i v rámci dlouholeté práce s osobami z cílové skupiny, s nimiž se naše nezisková organizace v průběhu víc než 23 let setkala.

Vycházíme tudíž z kvalitativního zabarveného vzorku cílové skupiny a s ohledem na výše uvedené jsme také následně přistoupili k určitému zobecnění problémů, s nimiž se tyto ženy potýkaly a potýkají v dlouhodobém horizontu.

Stručně řečeno, touto analýzou hledáme vodítka pro tvorbu lepší sociální politiky ve vztahu k ženám s migračními kořeny v předdůchodovém a důchodovém věku trvale usazeným na území ČR.

1.2 KONTEXT PRÁCE

S ohledem na specifickou cílovou skupinu a faktickou neexistenci podobně orientované analýzy jsme se při sběru podkladových materiálů postupně soustředili na tři oblasti výzkumů, a sice na práce orientované na problematiku stárnutí, práce orientované na otázku rovnosti žen a mužů a práce orientované na problematiku migrace.

Na základě analýzy dostupných výzkumů, a to zejména v českém kontextu, jsme **identifikovali absolutní absenci uceleného uchopení problematiky stárnoucích migrantek resp. osob s migračními kořeny v českém prostředí.**

Genderový aspekt v migraci, zpracovaný v dosavadních výzkumech, totiž postrádá hledisko věkového rozhraní a související data. Existují i výzkumy na ženy této kategorie, ty ale zase nezahrnují migrační specifika, proto jsou pro pomoc této skupině argumentačně nedostatečné. I z tohoto důvodu jsme se v empirickém výzkumu, realizovaném v projektu souběžně prací na této analýze, unikátně zaměřili na migrantky ve věku 60 let a výše z bývalé Jugoslávie, jež mají za sebou uprchlickou zkušenost a prošly si řízenými integračními programy. Jsou vůbec první generací usazených migrantek (po transformaci české společnosti), prožívající zranitelnost na trhu práce odvozenou od genderu a věku a problémy spojené se vstupem do penzijního systému, který není na jejich přítomnost systémově nastaven. Společnost a stát přitom právě tuto první migrační vlnu po r. 1989 vnímá ve srovnání se současnými migračními proudy do ČR jako dobře integrovanou a bez reflexe problémů, které se nyní ukazují.

Pokud jde o odborné výzkumy, dá se říci, že ještě **done dávna byly migrantky v migračních studiích (nejenom) v České republice v zásadě přehlíženy.** Z historie je známo, že ženy byly vždy součástí migrace, ale jejich ekonomické i sociální přínosy byly ignorovány. Jak k tomu někteří autoři uvádějí,⁹ ještě do 70. let 20. století byly migrantky vnímány jenom jako pasivní následovatelky mužů, kteří migraci iniciovali. Jinou alternativu představovaly ženy, které na migrující manžele čekaly ve vesnici, zcela závislé na jejich příjmech z pracovních aktivit v zahraničí. Tímto způsobem konceptualizace genderových rolí podpořila teorii modernizace, ve které ženy reprezentovaly tradiční kontinuum v

⁹Srov. např. PEDRAZA, S. Women and Migration: The Social Consequences of Gender. *Annual Review of Sociology*. Vol. 17. Annual Review, 1991. Dostupné na: http://www.iom.cz/files/Women_and_migration_Social_Consequences_of_Gender_1_1.pdf (otevřeno dne 9. 2. 2016).

rámci rodiny a příbuzenstva. Z výzkumů tak vyplývala vázanost těchto žen na muže, a to jak ekonomická, tak i sociální.

V letech 1980 až 1990 zasáhl do migračních studií silný vliv feministických teorií. Ve feministických teoriích je gender nazírán jako soubor identit, chování a moci ve vztazích, který je konstruovaný kulturou a společností. Toto paradigma ovlivnilo nazírání genderu v migraci dvojitým způsobem. První souvisí s patriarchátem, hierarchií moci, dominancí a kontrolou mužů v ovládnutí žen. Tedy, jak patriarchát ovlivňuje možnost migrovat, kdy a kde se usadit.¹⁰ Druhý okruh souvisí se vzájemnými vztahy mezi ženami a muži, se změnou vztahů k jejich rodinným příslušníkům, včetně partnerů či partnerek v procesu migrace. Jde tedy o to, jak je patriarchát zahrnut a/nebo rekonstruován v průběhu migrace. Výzkumníci a výkumnice se také soustředili na problematiku účasti žen na trhu práce v nové zemi, vliv ženské kontroly a moci rodiny nebo na větší zahrnutí mužské práce do péče o domácnost a rodinu.

V kontextu naší cílové skupiny stojí za zmínku i pojem intersekcionality, resp. z něj vycházející koncept vícenásobné diskriminace, jehož vznik bývá spojován např. s osobou Kimberlé Crenshaw, která se jako jedna z prvních zabývala otázkou odlišného postavení černošek od jejich mužských protějšků, ale zároveň i od bílých žen, s tím, že v roce 1989 poukázala na to, že právě kombinace více (se prolínajících) faktorů může být důvodem diskriminace.¹¹ I tento koncept bývá označován za feministický, jelikož předpokládá, že vícenásobnou diskriminací jsou ohroženy zejména ženy.

Migrantky nicméně absentovaly, a do značné míry stále absentují, v socioekonomických datech, protože ženská práce je spojována s privátní sférou, která není uznávána jako regulérní ekonomická aktivita.¹² Nejvýraznější teorií genderu v migraci, která vysvětluje postavení migrantek na trhu práce, je **teorie "trojí neviditelnosti"** (tzv. *triple invisibility*), která říká, že migrantky jsou na lokálních i globálních trzích neviditelné ve třech úrovních - třídy, etnicity a genderu.¹³ Pokud jde o zaměstnání, i když je práce vykonávána migrantkami mimo soukromé domácnosti, není veřejně "viditelná". Tato "neviditelnost" způsobuje u migrantek jejich profesní segmentaci do několika sektorů ekonomiky, jako je např. textilní průmysl nebo úklid a pomoc v domácnosti. Tímto způsobem segmentovaný pracovní trh může pak pro ženy znamenat také nízkou socio-profesní mobilitu. Výzkumy prokazují, že ženy migrantky ve většině případů zastávají jiné zaměstnanecké pozice než jejich mužské protějšky.¹⁴ Důvodem je poptávka zaměstnavatele po pracovní síle, která je genderově podmíněná. Toto

¹⁰BOYD, M., GRIECO, E. *Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory*. Washington D.C.: Migration Policy Institute, 2003. Dostupné na: <http://www.migrationpolicy.org/article/women-and-migration-incorporating-gender-international-migration-theory/> (otevřeno dne 9. 2.2016).

¹¹CRENSHAW, K. *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Policy*. Chicago: The University of Chicago Legal Forum, 1989. Dostupné na: <http://philpapers.org/archive/CREDTI.pdf> (otevřeno dne 9. 2. 2016).

¹²Bliže viz BOYD, M., GRIECO, E. *Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory*. Op.cit.

¹³BRETTELL, C. *Theorizing Migration in Anthropology*. In: BRETTELL, C., HOLLIFIELD, J. F. (eds.). *Migration theory: talking across disciplines*. New York and London: Routledge, 2000.

¹⁴Srov. MAHLER, S. J., PESSAR, P.R. *Gender Matters: Ethnographers Bring Gender from the Periphery toward the Core of Migration Studies*. *International Migration Review*, Vol. 40, No. 1. New York: The Center for Migration Studies of New York, 2006.

vysvětlení potvrzuje i vývoj mezinárodní pracovní migrace a její geografické a demografické typologie.¹⁵

Jak ale zároveň někteří upozorňují, **orientace pouze na migrující ženy je v současné době považována za překonaný výzkumný trend**, když se poukazuje na nesprávnost používání genderu pouze jako synonyma pro ženy¹⁶ a naopak se zdůrazňuje, že gender je třeba chápat jakožto vztahovou kategorii s tím, že cílem skutečně genderově senzitivní studie je pochopit zkušenosti migrujících mužů i žen. **Lze tedy jen stěží pochopit změny genderových rolí migrujících žen bez toho, aby byla věnována pozornost mužům v jejich okolí**. Pro nás je tento pohled zajímavý mimo jiné i proto, že poukazuje na limity jakkoliv velkorysých programů, zaměřených výlučně na ženy, protože by nemusely, s ohledem na výše uvedené, přinést očekávané zlepšení a naše organizace, ale ani jiné, které se zaměřují na eliminaci diskriminace migrantek v přijímací společnosti, by na to neměly zapomínat.¹⁷

V současné době můžeme ve studiích v genderu v migraci pozorovat **výraznější příklon k intersekcionalnímu výzkumu** - tedy k nahlížení na migranty a migrantky skrze víc analytických kategorií rasy, etnicity, třídy, věku, statusu apod. Odborná literatura (viz i výše) upozorňuje na existenci řady studií, které pracují s tím, že ženy a muži nejenže využívají jiné migrační kanály, ale mnohdy také prožívají migraci odlišně a volí, popř. jsou nuceni volit i různé strategie přežití a integrace. Migrující ženy čelí genderově specifickým nebezpečím, ale na druhou stranu mohou čerpat z odlišných zdrojů podpory a sociálních sítí nežli muži a stres spojený s integrací zvládají lépe nežli oni.¹⁸ Zároveň se ale zřetelně ukazuje, že migrantky mají větší problémy s integrací na lokální trh práce a do společnosti než ženy z majoritní populace i než migranti-muži,¹⁹ je jim vyplácena nižší mzda než ostatním, pracují na nejistých či dočasných pozicích apod. Dostupné studie tak poukazují na zajímavý aspekt, že i když se migrantkám podaří skutečně najít práci, kvalita jejich zaměstnání je neuspokojivá, což tyto ženy vystavuje sociální i ekonomické zranitelnosti.

Námi analyzovaná **otázka stárnutí v procesu migrace je v migračních studiích však doposud až na výjimky neprobádanou problematikou**. V této oblasti se zájem odborníků obracel spíše na vliv migrace a stárnutí přijímajících společností (demografické studie) a vliv migrace na stárnutí populace v krajině původu (kdy migrují zejména lidé produktivním věku), transnacionální praktiky péče o

¹⁵Bliže viz BRETTELL, C. Theorizing Migration in Anthropology. Op.cit.

¹⁶Viz např. INDRA, D. M. Not a "Room of one's own". In INDRA, D. M. (ed.), *Engendering forced migration: Theory and practice* (pp. 1-22). New York and London: Berghahn Books, 1999, nebo PESSAR, P. R. The role of gender, households, and social networks in the migration process: a review and appraisal. In C. HIRSCHMAN, C., KASINITZ, P., DE WIND, J. (Eds.), *The handbook of international migration: The American experience* (pp. 53-70). New York: Russel Sage Foundation, 1999.

¹⁷ Převzato z SZCZEPANIKOVÁ, A. *Gender a mezinárodní migrace. Úvod do problematiky*. Praha: Multikulturní centrum Praha, 2004. Dostupné na: http://aa.ecn.cz/img_upload/9e9f2072be82f3d69e3265f41fe9f28e/Alice_Szczepanikov_Gender_a_mezin_rodn_migrace.pdf (otevřeno dne 9. 2. 2016).

¹⁸Tamtéž.

¹⁹K tomu viz FRA. *Migrants, minorities and employment. Exclusion and discrimination in the 27 Member States of the European Union. Update 2003 – 2008*. Vídeň: FRA, 2011. Dostupné na http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1696-pub-migrants-minorities-employment_EN.pdf (otevřeno dne 11. 2. 2016). Srov. dále RUBIN, J., RENDALL, M.S., RABINOVICH, L. et al. *Migrant women in the European labour force. Current situation and future prospect*. RAND Corporation, Cambridge: 2008. Dostupné na http://www.rand.org/pubs/technical_reports/TR591.html (otevřeno dne 11. 2. 2016).

stárnoucí rodiče a příbuzné v krajině původu²⁰ nebo o tzv. *life style* migraci ekonomicky zajištěných seniorů zejména (v EU kontextu) do přímořských oblastí v oblasti Středomoří.²¹

Pokud jde o Českou republiku, i zde se v posledních letech objevují výzkumy zaměřené na gender v migraci,²² ale až na výjimky nenacházejí výraznější odraz ve státní integrační a migrační politice. Žádný z komplexnějších výzkumů v českém prostředí se nicméně nezaobíral tématem genderu, migrace a věku.

S ohledem na výše uvedené jsme dospěli k závěru, že by bylo přínosné realizovat výzkum, který pomůže vysvětlit sociální kontexty, ve kterých se migrantky na území ČR pohybují a strategie, které vyvíjejí. Zároveň se v této analýze pokoušíme shromáždit materiály, které se týkají žen s migračními kořeny ve středním a vyšším věku, identifikovat na základě toho problémy a bariéry, s nimiž se v českém prostoru potýkají, a na to pak odpovídajícím způsobem návrhy a doporučení v legislativní i jiné rovině.

1.3 POJMOSLOVÍ

Na tomto místě se nelze vyhnout alespoň stručným definicím často používaných pojmů s vědomím určitého zjednodušení daného rozsahem analýzy i jejím účelem.

Celou analýzou prostupuje pojem **migrace**, který svým významem vyjadřuje přesun jednotlivců i skupiny z jedné oblasti do druhé. Migrace může být vnitřní nebo vnější. O vnitřní migraci se jedná tehdy, když se (v tomto případě) osoba přesouvá v rámci jednoho státu, na rozdíl od vnější migrace, která se uskutečňuje mimo hranice země původu či posledního trvalého pobytu jedince. Jak bývá uváděno, tento přesun je spolu s porodností a úmrtností klíčovým prvkem v procesu populačního vývoje a výrazně ovlivňuje společenské a kulturní změny obyvatel na všech úrovních.²³ Kritériem ohledně začlenění do migračních pohybů je většinou doba pobytu nebo právní status. **Migrantem/migrantkou** je tedy osoba, která se přesouvá z jednoho místa na druhé.²⁴ Pokud z daného území (zde bereme stát jako územní jednotku) odchází, je nazývána emigrantem. Naopak osoba, která na území přichází, je označována jako imigrant. Pojem **cizinec** v globálním kontextu definuje status osoby ve vztahu ke státu, z něhož originálně nepochází, tj. na osobu jako na cizince je

²⁰DENEVA, N. Transnational Aging Carers: On Transformation of Kinship and Citizenship in the Context of Migration among Bulgarian Muslims in Spain. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, Vol. 19, No. 1. Oxford: 2012, nebo BALDASSAR, L. Transnational Families and the Provision of Moral and Emotional Support: The Relationship between Truth and Distance. *Global Studies in Culture and Power*. Vol. 14, No. 4. Oxford: Routledge, 2007.

²¹Např. KING, R., WARNES, T., WILLIAMS, A. M. *Sunset Lives: British Retirement Migration to the Mediterranean*. Oxford: Berg Publishers, 2000.

²²Srov. např. EZZEDDINE, P. Neviditelné ženy. In: KNOTKOVÁ - ČAPKOVÁ (ed.). *Mezi obzory: Gender v interdisciplinární perspektivě*. Praha: Gender Studies, 2011 nebo EZZEDDINE, P. et al. *Migrantky a nájemná práce v domácnosti*. Praha: Sdružení pro integraci a migraci, 2014. ISBN 978-80-260-6894 – 5 (brož).

²³Viz terminologický slovník MVČR. Dostupné na: <http://www.mvcr.cz/clanek/terminologicky-slovník.aspx>. (otevřeno dne 12. 12. 2015).

²⁴Existuje řada různých definic pojmu migrant, vč. těch, které za migranta označují osobu, pobývající na území jiného státu déle než rok (viz např. definice OSN).

nahlíženou perspektivou jiného státu, jehož občanství nemá. V evropském kontextu se pak jedná o osobu, která není státním příslušníkem členského státu EU. ČR jako jeden ze států EU dělí cizince na dvě skupiny. Do první skupiny patří cizinci a jejich rodinní příslušníci přicházející ze zemí EU, Švýcarska, Lotyšska, Norska a Islandu. Druhou skupinou jsou cizinci z třetích zemí, kteří přicházejí z jiných nežli výše uvedených států. Cizincem se podle zákona o pobytu cizinců na území ČR rozumí „fyzická osoba, která není státním občanem ČR, včetně občana Evropské unie“.²⁵

Pojmy cizinec, migrant a imigrant jsou však v této publikaci chápány jako synonyma, přičemž v textu pracujeme s pojmy migrant/migrantka, jimž záměrně dáváme přednost před termíny cizinec/cizinka, které evokují od prvopočátku nežádoucí jinakost. Výraz cizinec/cizinka používáme pouze tam, kde to odpovídá oficiální rétorice dotčených subjektů. Je také zapotřebí uvést, že tato studie se samostatně nevěnuje specifickým kategoriím migrantů/migrantek, mezi něž lze zařadit žadatele/ky o mezinárodní ochranu a azylanty/ky a osoby s doplňkovou ochranou, jakožto osoby, které již některou z forem mezinárodní ochrany získaly, nicméně v analýze se tyto pojmy na některých místech objevují. Hovoříme-li v textu o **osobách s migračním původem či migračními kořeny**, máme tím, zde specificky a s reflexí zřetelného zjednodušení pro účely této analýzy, na mysli osoby, v jejichž životě hrála migrace rozhodnou roli. Toto označení používáme proto, abychom se mohli věnovat i těm osobám, v tomto případě zpravidla ženám, které již mají státní občanství přijímací země, avšak právě s ohledem na uváděnou migrační historii jsou konfrontovány se stejnými či podobnými skutečностями a problémy jako ostatní migranti/migrantky, které na území přijímacího státu pobývají.²⁶

Migrant či migrantka mají právo pobývat na našem území, pokud splňují zákonem stanovené podmínky. V takovém případě se hovoří o **oprávněném resp. legálním pobytu či legální migraci**. Jestliže zákonné podmínky nesplňují, označuje se jejich pobyt za nelegální, neoprávněný či neregulérní a v tomto kontextu se používá i pojem **neregulérní (nelegální) migrace**. Pod něj je dle MV ČR podřazen jak neoprávněný vstup na území státu nebo jeho neoprávněné opuštění, tj. nelegální překročení vnější schengenské hranice ČR, tak i neoprávněný pobyt na našem území, resp. pobyt v rozporu s účelem, pro který bylo vydáno bytovové oprávnění.

Dalším, často používaným pojmem je **migrační politika**, který, chápeme-li ho ve smyslu migrační politiky EU, znamená a vyjadřuje soubor pravidel, resp. i plánů a strategií, které upravují vstup a pobyt státních příslušníků jiných (třetích zemí) na území hostitelských států (tj. na území států EU). Ty směřují jak k přímé tak i k nepřímé regulaci, resp. řízení pohybu lidí přes hranice (v případě EU přes hranice vnějších států) a jejich pobytu ve státech, jejichž občany tyto osoby nejsou.²⁷ Pod pojmem **česká migrační politika** si pak lze představit soubor pravidel, plánů, strategií a nástrojů k prosazování státní moci na poli migrace v českém kontextu. Jak k tomu uvádějí dostupné zdroje,²⁸ většina

²⁵Viz § 1 odst. 2 zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu na území ČR a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o pobytu cizinců“).

²⁶Stejně tak i některé další pojmy, které jsou v analýze zmíněny, používáme s vědomím určitých zjednodušení ve zvolených definicích, daných rozsahem a zaměřením této analýzy.

²⁷Tamtéž.

²⁸KUŠNIRÁKOVÁ, T. ČIŽINSKÝ, P. Dvacet let české migrační politiky. Liberální, restriktivní, anebo ještě jiná? *Geografie*, roč. 116, č. 4. Praha: 2011. Dostupné na: http://geography.cz/sbornik/wp-content/uploads/2012/01/g11-4-7kusnirakova_cizinsky.pdf (otevřeno dne 4. 10. 2015). K tématu i další, př. BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. (2005): *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2005.

odborníků zároveň rozlišuje dvě dílčí složky migrační politiky, a sice politiku imigrační a politiku integrační. Pod pojmem **politika imigrační** jsou zahrnuta opatření zaměřená na regulaci a kontrolu přijetí a vstupu/výstupu na/z území, na rozdíl od obsahu pojmu politika integrační, který se týká opatření orientovaných na možnosti usazení a již usazené přistěhovalce. V předkládané analýze se však pojem migrační politika vztahuje spíše nežli k migrační politice EU k užšímu vymezení tohoto pojmu ve smyslu imigrační politiky ČR, nehledě na to, že se více soustředíme na obsahovou náplň pojmu **integrační politika**, která představuje strategii podpory sociální, ekonomické a kulturní inkorporace migrantů a migrantek do nového prostředí a vzdělávání hostitelské komunity o potenciálních přínosech nově příchozích. Vyjadřuje v zásadě to, jakým způsobem stát nahlíží na proces začleňování migrantů a migrantek do struktur a vazeb společnosti domácího obyvatelstva, tedy na integraci ve smyslu komplexního jevu, který je přirozeným důsledkem migrace a který má své politické, právní, ekonomické, sociální, kulturní, psychologické a náboženské aspekty. **Integrace** je v tomto pojetí obousměrným procesem vzájemného přizpůsobování se a přínosu pro obě strany, migranty i majoritní společnost, přičemž obě strany mají také svůj díl zodpovědnosti za její realizaci. Pokud jde o migranty, integrace migrantů a migrantek by dle nás měla být cílena na všechny osoby na území bez ohledu na jejich pobytový status.

Pro úplnost je nutné zmínit, že česká imigrační i integrační politika je tvořena jednak autentickými opatřeními, která ČR přijímá o své vlastní vůli, ale zároveň se nutně pohybuje v určitých mantinelech daných EU, ale i dalšími faktory, mezi něž patří např. globalizace či mezinárodněprávní standardy lidských práv, k jejichž dodržování se stát zavázal.²⁹

Naší cílovou skupinou jsou migrantky, resp. ženy s migračním původem, je tedy zřejmé, že často skloňován bude pojem **gender**. Pod ním se, jak je uváděno, rozumí společensky ustavené role, chování, jednání a vlastnosti, které daná společnost považuje za odpovídající pro ženy a muže,³⁰ má tedy sociální a kulturní význam, který je přiřazovaný k biologickým rozdílům mezi pohlavími. Jedná se o sociální konstrukci, a jak k tomu uvádí odborná literatura, spíše než o danost se jedná o určitý proces, ve kterém určitá společnost přisuzuje mužům a ženám různá očekávání, symboly, ideály, možné identity a chování, které mají posléze zásadní důsledky na pozici jednotlivce v rodině, na pracovním trhu i ve společnosti jako celku.³¹ Bývá tak definován i jako dočasný stupeň vývoje sociálních vztahů mezi muži a ženami. Důležité na tomto pojetí genderu je zejména fakt, že **gender není neutrální konstrukcí**. Z našeho pohledu se lze tedy ztotožnit s názorem, že gender determinuje nerovný přístup ke zdrojům, a tím pádem i ke společenské moci a představuje tak jeden z nejtrvalejších způsobů, kterým jsou označovány a udržovány vztahy mocenské nerovnováhy ve společnosti.³²

Jak můžeme vysledovat, v každé společnosti je moc rozdělena nerovnoměrně a sociální nerovnosti a rozdíly (mezi občany a migranty, starými a mladými, muži a ženami apod.) jsou všudypřítomné. **Avšak**

²⁹KUŠNIRÁKOVÁ, T., ČIŽINSKÝ, P. *Dvacet let české migrační politiky. Liberální, restriktivní, anebo ještě jiná?* Op. cit.

³⁰Viz např. čl. 3 Úmluvy Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí (Istanbulské úmluvy) aj.

³¹Bližie viz SZCZEPANIKOVÁ, A. *Gender a mezinárodní migrace- úvod do problematiky*. Op.cit.

³²Tamtéž, když Szczepaniková cituje SCOTT, J. *Gender: A useful category of historical analysis. American Historical Review*. Vol. No. 5. Washington, D.C.: American Historical Association, 1986.

ne všechny společenské rozdíly zakládají nerovný přístup ke společenskému postavení a moci³³ a společnost nemůže fungovat bez nerovností. Pojmy rovnost, rovná práva a rovné příležitosti jsou tak při zkoumání postavení jednotlivce i skupin ve společnosti důležité. Zároveň je však zřejmé, že stejné zacházení nezbytně nevede k shodným výsledkům. Aby takových výsledků bylo dosaženo, může být někdy nezbytné zacházet se ženami a s muži rozdílně, jelikož obě tyto skupiny se vyrovnávají s různými životními podmínkami a čelí rozdílným postojům a očekáváním.³⁴ **Rovnost** pak ve světle výše uvedeného závěru znamená, že jsou si lidé rovni, pokud jde o kvalitu a rozsah svých přirozených práv, a to jak formálně, tak i fakticky, v přístupu ke svobodě, k právu či co se týče lidské důstojnosti, ale není popřena jejich přirozená rozdílnost. U **rovnoprávnosti** jde posléze nejen o rovnost ve smyslu lidské přirozenosti, ale i o nárok na stejný soubor práv i povinností.³⁵ V této souvislosti se pak specificky hovoří i o **rovných příležitostech**, které prezentují stav, kdy jak muži, tak ženy mají stejné postavení, mohou svobodně rozvíjet své schopnosti a stejným způsobem využívat příležitosti. Rovné příležitosti (jako část celkového konceptu rovnosti) vycházejí z poznání, že skutečné rovnosti není možné dosáhnout, pokud mají lidé odlišné výchozí podmínky a je proto nutné vyvinout snahu o postavení subjektů na stejnou úroveň. To se může uskutečnit pomocí pozitivních opatření. Jestliže jsou rovné příležitosti zaměřeny na vyrovnání startovacích pozic, jsou potom **rovnosti výsledků**, které je doplňují, zacíleny na to, aby se všichni obrazně řečeno dostali stejně do cíle.

Genderová rovnost pak není nic jiného než rovnost mezi muži a ženami v právech, povinnostech a příležitostech, která nepopírá univerzální, biologicky podmíněné rozdíly mezi pohlavími. Podstatné je, že **genderová rovnost je opakem genderové nerovnosti, nikoliv genderových rozdílů** a v tomto pojetí je nepochybně i otázkou osobní svobody.³⁶ V analýze, přestože se věnujeme zejména starším migrantkám, se snažíme být **genderově senzitivní**, tj. snažíme se zohledňovat specifické rysy životů nejen žen, ale i mužů, jejich rozdílné potřeby a očekávání, a zároveň se pokoušíme o odstranění nerovností.

Z hlediska naší práce je zásadní **gender v migraci**, který je vnímán v kontextu výše uvedeného jako jeden ze základních organizačních principů podmiňujících všechny aspekty migrace – od způsobu migrace, volbu destinace, typu a formy migrace, typu zaměstnání v migraci, sloučení rodiny, transnacionální formy rodičovství a péče o staré rodiče v zemi původu, zasílání remitencí, vstupu na lokální trh práce až po integraci v nové společnosti nebo rozhodnutí vrátit se domů.³⁷

O **sociální nerovnosti v obecné rovině** mluvíme v případě, kdy ve společnosti nemají určité skupiny lidí rovný sociální status, tento stav je delšího trvání a týká se většího množství osob. Mezi **nástroje ke zmírnění sociální nerovnosti** pak patří zejména právní garance právně nediskriminačního

³³KOLIBOVÁ, H. *Sociální problémy z aspektu gender*. Op.cit.

³⁴Blíže viz ASKLÖF, C. a kol. *Příručka na cestu k rovnosti žen a mužů*. Praha: MPSV, 2003. Dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/953/na_cestu.pdf (otevřeno dne 12. 1. 2015).

³⁵TOMEŠ, I., KOLDINSKÁ, K. *Rovnost mužů a žen v oblasti důchodového a nemocenského pojištění*. Praha: Národní centrum sociálních studií, 2007.

³⁶Blíže viz ASKLÖF, C. a kol. *Příručka na cestu k rovnosti žen a mužů*. Op.cit.

³⁷Podrobněji EZZEDDINE, P. Migrace a migrantky, když cituje BOYD, M., GRIECO, E. Women and migration. Incorporating gender into international migration theory. Op.cit. In: SMETÁČKOVÁ, I. (ed.). *Stínová zpráva o stavu genderové rovnosti v České republice v roce 2015*. Op. cit.

prostředí a právními prostředky uplatňované pozitivní akce na odstranění nikoliv všech, ale pouze neodůvodněných rozdílů (viz níže).

Nežádoucím stavem je **sociální vyloučení (sociální exkluze)**, které znamená proces, v jehož rámci je jednotlivcům či celým skupinám zamezován nebo znesnadňován přístup ke zdrojům (jako je zdravotní péče, bydlení, vzdělání, sociální ochrana apod.) i příležitostem, jež jsou běžně dostupné ostatním členům společnosti. Jsou tak vytěšňováni na okraj společnosti. Sociálním vyloučením, za jehož extrémní formu bývá označováno bezdomovectví, jsou nejvíce ohroženi zdravotně postižení, děti, mládež, osoby bez přístřeší, lidé opouštějící zařízení ústavní výchovy či vězeňská zařízení, ale také senioři, etnické menšiny či imigranti a zylanti. Proces sociálního vyloučení, jak je uváděno, se vždy dotýká celé společnosti a významně a trvale narušuje společenskou soudržnost.³⁸ Sociální vyloučení, přestože zahrnuje vyloučení, jejichž příčinou není nedostatek finančních nebo materiálních zdrojů (tj. chudoba), ale např. kulturní odlišnost, etnicita, gender či příslušnost k určitému životnímu stylu, tak s chudobou úzce souvisí.³⁹ Pro naše téma je důležité to, že zejména v poslední době se se často hovoří o tzv. **feminizaci chudoby**, což vyjadřuje zvyšující se podíl a převahu chudoby mezi ženami ve srovnání s muži. Zbývá upozornit na to, že v rámci skupiny žen patří staré ženy i migrantky mezi osoby chudobou nejvíce ohrožené.

O cílové skupině této analýzy se často v dostupné literatuře hovoří jako o **zranitelných osobách**. Zranitelnost v tomto případě vyjadřuje soustředný kruh osobních faktorů (jako je např. fyzický či psychický stav, znalost jazyka) sociálních faktorů (tedy suma stávajících společenských sítí, jejichž je součástí, a dostupných prostředků komunikace, tj. takové vlivy, které se nacházejí mimo vlastní osobnost člověka) a faktorů prostředí. Všechny tyto faktory mohou posílit nebo naopak oslabit celkový stav jednotlivce a jejich vzájemné působení může mít kladné, ale i záporné dopady. Míra zranitelnosti tedy závisí na osobních vlastnostech, sociální síti a faktorech ve vnějším prostředí a za zranitelné osoby pokládáme takové, které jsou kvůli kombinaci výše uvedených faktorů v oslabené pozici a v ohrožení.⁴⁰

Leitmotivem naší analýzy je stáří. Definice toho, kdy je osoba stará, je obtížně stanovitelná, a to především z toho důvodu, že proces stárnutí probíhá u každého rozdílně. Za hlavní ukazatel je považován věk, podle kterého se např. reguluje přístup k dávkám důchodového pojištění. V tomto smyslu je tedy **seniorkou** osoba, která dosáhla statutárního věku potřebného k odchodu do řádného starobního důchodu (bez ohledu na to, zda ho skutečně pobírá či nikoliv) a **starší zaměstnankyní** žena nad 50 let, které doposud nevznikl nárok na pobírání tohoto důchodu.⁴¹ Vznik nároku na starobní důchod bývá označován za počátek **sociálního stáří**. Z lékařského či demografického hlediska se osoby řadí do kategorie senioři obvykle kolem 60 až 65 let, přičemž i mezi seniory a seniorkami se dále diferencuje. Lidé mezi 65–74 lety bývají označovány za **mladé seniory a seniorky**, do 84 roku se používá výraz **starý senior či seniorka** a o **velmi staré seniory a seniorky** se jedná až u

³⁸Bliže viz Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020. Schválena usnesením vlády ČR č. 24 ze dne 8. 1. 2014.

³⁹Viz např. KOLIBOVÁ, H. *Sociální problémy z aspektu gender*. Op. cit.

⁴⁰Viz AMARAL, P. (ed.) *Zranitelné skupiny v zařízení zajišťujících cizince*. Brusel: JRS, 2010. Překlad české verze a autor národní zprávy KAMENICKÁ, H. Praha: Sdružení pro integraci a migraci, 2010.

⁴¹Viz Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 – 2017. Schválen usnesením vlády ČR č. 218 ze dne 30. března 2015. Vznik nároku na starobní důchod viz zákon č. 155/1995, o důchodovém pojištění, v platném znění.

osob, které překročily 85 let. Hledisko věku bývá i spolu s genderem upřednostňováno jako důležitější kritérium sociální diferenciaci ve srovnání s třídou či příslušností k etnické skupině. Ačkoliv je věk sám o sobě i v kombinaci s genderem univerzálním principem (stárí je nevyhnutelný biologický proces), na rozdíl od pohlaví, které tvoří až na výjimky neměnný faktor, je věk faktorem proměnným.⁴² S ohledem na demografický vývoj a procesy v české a potažmo evropské společnosti je stárnutí populace jako celku důležitým aktuálním tématem, které se ve větší či menší míře dotýká snad všech oblastí společenského života, a dá se předpokládat, že postupně ještě poroste na významu. Bývá upozorňováno, že právě stárnutí populace je ve velké míře spojeno se stereotypy a předsudky, které by bylo vhodné vyvrátit, přičemž už samotné slovo starý v souvislosti s věkem má v naší společnosti negativní až pejorativní zabarvení. Z hlediska společenského vnímání je na mnoho profesí člověk starý již po překročení 40. roku a ženám se zde dostává ještě jednoho specifika, a sice zařazení mezi staré v okamžiku, kdy přicházejí o tzv. reprezentativní vzhled.⁴³ Stárnutí populace nicméně představuje z demografického hlediska takový proces, v jehož průběhu se postupně mění věková struktura obyvatelstva určité geografické jednotky tak, že se zvyšuje podíl osob starších 60 nebo 65 let.⁴⁴ Stále více se tak hovoří o nutnosti integrovat starší osoby do ekonomického a sociálního rozvoje a vytvořit věkově inkluzivní společnost, jakož i o nutnosti přizpůsobit politiku zaměstnanosti, důchodovou politiku a další politiky probíhající sociálním a demografickým změnám.⁴⁵ V této souvislosti se ovšem nabízí podívat se na problematiku stárnutí a věkové diskriminaci z jiného než lidsko-právního úhlu pohledu. S ohledem na demografické předpovědi, které upozorňují, že v Evropě se budou zvyšovat počty seniorů a senierek za současného dramatického úbytku ekonomicky aktivního obyvatelstva, snaha o udržení vyšší zaměstnanosti stárnoucích osob a boj s věkovou diskriminací pak v tomto kontextu není, jak uvádí odborná literatura,⁴⁶ výsledkem náhlého pochopení potřeby spravedlnosti, ale logický důsledek podnikatelské a makroekonomické nutnosti.

S ohledem na tzv. feminizaci stárnutí, kdy se ženy dožívají vyššího věku než muži a jejich podíl mezi seniorskou populací roste, je každopádně nezbytné i účelné věnovat pozornost jak při přípravě politik, tak i v jejich každodenním naplňování právě genderovým aspektům stárnutí. Jak lze k tomu najít v odborné literatuře, v této souvislosti se hovoří o problematicke tzv. gender age mainstreamingu, jejíž podstatou je vyhodnocování reflexe politických, sociálních i lokálních opatření na cílovou skupinu starých žen a mužů. Tyto úvahy jsou v ČR i obecně v Evropě součástí komplexněji pojatých strategií sociálního začleňování. Poměrně často se můžeme setkat i s termínem age management, který v užším významu souvisí trhem práce a týká se řízení zaměstnanců a zaměstnankyň, které zohledňuje jejich věkovou strukturu.

Strategie sociálního začleňování je součástí sociální politiky, jejímž obecným rysem je směřování k ovlivňování společenské reality. V širším pojetí je sociální politika chápána jako jednání státu a dalších subjektů s cílem pozitivně ovlivnit životní podmínky lidí, v užším slova smyslu je vnímána jako

⁴²Bližze viz KOLIBOVÁ, H. *Sociální problémy z aspektu gender*. Op. cit.

⁴³SUCHOMELOVÁ, V. *Seniorky ve společnosti: aktivní přístup k životu ve stáří jako významná podmínka sociálního zdraví*. (dipl.pr). České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2007.

⁴⁴Viz RABUŠIC, L. *Česká společnost stárne*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1155-6.

⁴⁵Viz Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020. Op. cit.

⁴⁶Viz FREDMAN, S. *Antidiskriminační právo*. (Překlad KODÍČKOVÁ, T. z angl. originálu *Discrimination Law*. Oxford: Oxford University Press, 2001). Praha: MKC Praha, 2007. ISBN 978-80-254-1054-7.

soubor aktivit, nástrojů a opatření, jejichž smyslem je reakce na nepříznivé sociální události typu stáří, nemoc či chudoba.⁴⁷

V této souvislosti stojí za to stručně zmínit i již zmíněný **pojem intersekcionalita**, který vychází z toho, že každá osoba zároveň naplňuje několik charakteristik, co se týče kategorií, jako je gender, věk, sexuální identita, rasa, etnicita, náboženské vyznání, státní příslušnost, třída, zdravotní stav atd. Osoby tak mohou být znevýhodňovány na základě více faktorů současně a je tak třeba zkoumat komplexitu identit a z toho vyplývající nerovnosti ve společnosti. Postavení starších migrantek je bezpochyby nutné zkoumat optikou intersekcionality, resp. z ní vycházející koncepce vícenásobné diskriminace (viz níže), která by mohla vést k pochopení interakce zároveň se prolínajících diskriminačních důvodů. Právě s ohledem na fakticky komplikované postavení zkoumané cílové skupiny se často hovoří o možné diskriminaci, které je také věnována samostatná kapitola této analýzy. Výraz **diskriminace** se nejčastěji se používá v negativním významu jako vědomé znevýhodnění a rozlišování lidí na základě příslušnosti k nějaké skupině, resp. na základě rasy, náboženství, politického přesvědčení pohlaví, věku apod., a to bez ohledu na schopnosti konkrétního jedince. Obecný zákaz diskriminace je upravený v Listině základních práv a svobod, která tvoří součást české právní úpravy a věnuje se mu zejména speciální antidiskriminační zákon,⁴⁸ na který odkazují ostatní zákony, například zákoník práce nebo zákon o zaměstnanosti. Mezi základní rozlišení patří dělení na přímou a nepřímou diskriminaci. **Věková diskriminace přímá** spočívá v takovém jednání, kdy bylo, je, nebo by bylo s konkrétní osobou zacházeno méně výhodným způsobem než s osobami jinými ve srovnatelné situaci, a to z důvodu věku. **Věková diskriminace nepřímá** spočívá v takovém jednání, kdy zdánlivě neutrální rozhodnutí, rozlišování nebo postup např. zaměstnavatele znevýhodňuje nebo naopak zvýhodňuje fyzickou osobu vůči jiné osobě na základě rozlišování podle věku. Přímé i nepřímé diskriminace se může druhá osoba dopustit jak konkrétním jednáním, tak i tím, že nejednala, i když ze zákona jednat měla. V souvislosti s věkovou diskriminací zejména starších lidí se používá i termín **ageismus**. Ageismus je chybně založený na přesvědčení, že je to právě věk, který ovlivňuje charakter a schopnosti lidí a vypovídá o jejich vlastnostech a podle toho je tedy možné lidi hodnotit a jako takový rozhodně představuje jednu z forem sociálně patologických jevů. Specifickou formou diskriminace je diskriminace vícenásobná, která je zapříčiněna kombinací diskriminačních důvodů a jejíž popis a podrobnější rozbor jsou součástí kapitoly této analýzy, protože se naší cílové skupiny dotýká především. Naopak, někdy používaný termín **pozitivní diskriminace** umožňuje vytvářet rovné příležitosti pro znevýhodněné osoby a jako taková je tato diskriminace nepřijatelná zpravidla pouze tehdy, pokud při ní nedochází k vyrovnání příležitostí, ale k bezdůvodné preferenci určitých skupin, která není z hlediska rovnosti žádoucí. Zmínit lze i pojem **pozitivní či afirmativní akce**, který znamená takové akce, jejichž cílem je kompenzovat znevýhodnění, které vychází z tradičních postojů, chování a struktur v společnosti a předcházet diskriminaci.⁴⁹

V analýze pak pracujeme i s dalšími pojmy, které definujeme přímo v textu jednotlivých kapitol.

⁴⁷Viz KREBS, V. et al. *Sociální politika*. Praha: CODEX Bohemia, 1997.

⁴⁸Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací, (antidiskriminační zákon), v platném znění.

⁴⁹KOLIBOVÁ, H. *Sociální problémy z aspektu gender*. Op.cit.

1.4 POPIS SITUACE V ČESKÉ REPUBLICE

Stejně tak jako čeští občané a občanky, přecházejí i migranti a migrantky, resp. osoby s migračním původem, které trvale pobývají na českém území, plynule z takzvané společensky žádané kategorie *osoby v produktivním věku* do na první pohled pro stát nevýhodné kategorie *osoby neaktivní na trhu práce*. S ohledem na už více než 25letou historii ČR jakožto přijímacího státu lze očekávat, že trvale usazených seniorů a seniorek s migračním původem bude přibývat. Připočteme-li k tomu další významné faktory, mezi něž patří i zvyšování podílu žen mezi seniorskou populací a svým způsobem i feminizaci migrace, jelikož trendem posledních let je podle dostupných údajů⁵⁰ i rostoucí počet migrujících žen a jejich upřednostňování trvalé migrace, máme před sebou **poměrně významnou sociální skupinu, u které lze předpokládat a očekávat vyšší riziko diskriminace a obecně sociální exkluze než u jiných – stárnoucí migrantky resp. stárnoucí ženy s migračními kořeny.**

Nyní se pokusíme shrnout alespoň ty nejvíce zásadní příčiny a souvislosti vedoucí k neuspokojivému postavení této skupiny žen v evropském, ale zejména pak českém kontextu.

Ženy se obecně v současné době dožívají vyššího věku, ale i horších materiálních podmínek a kvality života ve srovnání s muži, a ačkoliv věková diskriminace bez debat postihuje velkou část stárnoucí populace, právě migrantky či ženy s migračním původem v předdůchodovém či důchodovém věku se s ní střetnou pravděpodobně ve větší míře a s horšími následky. **Jejich postavení je totiž ještě zranitelnější ve srovnání se stejně starými muži i se ženami z majoritní společnosti.**

Důvodů vyšší zranitelnosti a zjevně nerovného postavení je celá řada. Jsou ohroženy diskriminací z důvodu rasy/etnického původu, národnosti či náboženství a signifikantní pro tuto skupinu je také již zmíněné násobení diskriminačních důvodů.⁵¹

Jak uvádíme v části 2. této analýzy, při bližším rozboru nalezneme v českém kontextu mimo jiné znevýhodnění, která přímo vyplývají z právních předpisů, a to jak na trhu práce, tak i mimo něj (což je patrné zejména u žen s přechodným pobytem - viz např. oblast zdravotní péče – kromě zaměstnanců a zaměstnankyň nemají migranti a migrantky přístup do systému veřejného zdravotního pojištění, ačkoliv odvádějí daně, vč. příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, jen obtížně mohou čerpat státní sociální podporu, vč. podpory v nezaměstnanosti, extrémně komplikovaná je problematika důchodů apod.). Ve vztahu k trhu práce je identifikovaným problémem například otázka složitého uznávání kvalifikace v ČR a s tím související vydávání pracovních povolení.

⁵⁰Statistiky či např. vládní Zprávy o situaci v oblasti migrace a integrace cizinců v České republice za rok 2012, 2013, 2014 potvrzují trend přibývání počtu žen mezi příchozími a preferenci trvalého migrace oproti mužům, u nichž převládá přechodný charakter pobytu.

⁵¹Srov. FRA. *Migrant, minorities and employment. Exclusion and discrimination in the 27 Member States of the European Union. Update 2003 – 2008.* Op.cit.

Ženám migrantkám, zejména pokud jsou k tomu ještě matkami, se zpravidla kvůli těmto bariérám nedaří nacházet taková zaměstnání, která by odpovídala jejich kvalifikaci; **jak zkombinovat pracovní povinnosti s rodinou je obtížnou otázkou pro většinu migrantek.** Ekonomický tlak a nedostatek podpory při péči o děti omezuje jejich možnosti vzdělávání (respektive rekvalifikace) i profesního růstu.⁵²

V důsledku toho jsou většinou ochotny přijmout jakoukoliv práci bez ohledu na úroveň svého vzdělání, původního povolání a taktéž svých zaměstnaneckých práv. Dostávají se do pozice levné pracovní síly, kdy vykazují pod tlakem okolností vyšší výkonnost i ochotu pracovat za podmínek evidentně nerovných ve srovnání s českými pracovnicemi. V této souvislosti je zřejmá i závislost na zaměstnavateli, která vyplývá především z provázanosti povolení k práci a povolení k pobytu. Navíc, s ohledem na hluboce zakořeněné nerovnosti mezi pohlavími, migrující ženy nalézají zaměstnání převážně v oblasti neformálního a neregulovaného poskytování služeb, jako je práce v pohostinství a hoteliérství, práce v domácnosti, péče o seniory a postižené osoby, ale i v sexuálním průmyslu. Některá z těchto povolání bývají označována za tzv. **3D jobs (dirty, dangerous, demanding)** – tj. špinavé, zdraví nebezpečné a fyzicky náročné práce. Zároveň je pro ně velice obtížné přestoupit do jiného sektoru ekonomiky, a to i pokud absolvují rekvalifikační kurzy. **Jejich zaměstnanost podle dostupných zjištění⁵³ tedy ovlivňuje nevyužívání kvalifikace, malý efekt rekvalifikace a krom toho i administrativní náročnost uznávání kvalifikace a vzdělání.** Setrvávají v marginalizovaném postavení, neboť jsou prokazatelně ohroženy nezaměstnaností. **Jsou sice zpravidla dobře integrovány na trhu práce, avšak pouze v dočasných a nejistých pozicích**, na špatně placených pracovních místech, kde vykonávají často práci, k níž není zapotřebí žádné kvalifikace.⁵⁴

Podle dostupných zjištění, a situace v ČR v tomto ohledu jistě nebude odlišná, jsou migrantky **častými oběťmi nucené práce a obchodování s lidmi**, a to právě v oblasti sexuálního průmyslu. A zároveň, bylo zjištěno, že zejména ženy pohybující se v oblasti sexuálního průmyslu jsou vystaveny fyzickému násilí.⁵⁵

Specifickým problémem migrantek na trhu práce je jejich **zapojení do nájemné práce v domácnosti⁵⁶** (vykonávají práci chůvy, uklízečky nebo například pečovatelky o nemocné či děti), a to přinejmenším z toho důvodu, že v těchto případech jim česká právní úprava neposkytuje dostatečnou ochranu v rovině alespoň minimálních standardů.⁵⁷ Z jiných zemí je přitom zdokumentováno, že právě

⁵²K tomu srov. např. FRA. *Migrants, Minorities and Employment: Exclusion, Discrimination and Anti-discrimination in 15 Member States of the European Union*. EUMC Comparative Study, European Monitoring Centre on Racism and xenophobia. Vídeň, FRA, 2003. Dostupné na <http://fra.europa.eu/fraWebsite/pub/comparativestudy/CS-Employment-en.pdf> (otevřeno dne 12. 10. 2015), nebo FRA. *Migrants, minorities and employment: Exclusion and discrimination in the 27 Member States of the European Union*. Op.cit.

⁵³LEONTIYEVA, Y., POKORNÁ, A. *Faktory bránící využití kvalifikace imigrantů na trhu práce v ČR*. Výzkumná zpráva, Praha: Multikulturální centrum, 2014. Dostupné na: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/faktory-branici-vyuziti-kvalifikace-imigrantu-na-trhu-prace-v-cr> (otevřeno dne 20.12.2015).

⁵⁴FRA. *Migrants, minorities and employment. Exclusion and discrimination in the 27 Member States of the European Union*. Op.cit.

⁵⁵Tamtéž.

⁵⁶Viz EZZEDDINE, P. a kol. *Migrantky a nájemná práce v domácnosti*. Op. cit.

⁵⁷Ke škodě věci však ČR odmítla v nedávné minulosti ratifikovat Úmluvu o pracovnících v cizích domácnostech, přijatou Mezinárodní organizací práce v červnu 2011, která zavazuje stát k zajištění dodržování základních pracovních standardů i v této oblasti neformální ekonomiky. Jak se ale v posledních měsících ukazuje, tato otázka ještě není definitivně uzavřena a citovaná úmluva bude nakonec českým státem ratifikována.

s ohledem na fakt, že domácí práce (myšleno jako zaměstnávání v cizích rodinách) vykonávají většinou ženy, jsou kvůli tomu také často vystaveny specifickým formám genderově podmíněného násilí a rasové diskriminace.⁵⁸

Mezi další důvody vyšší zranitelnosti lze zařadit i horší jazykovou vybavenost, neznalost prostředí, omezené sociální vazby, resp. sociální kapitál, obecně práce pod úrovní dosažené kvalifikace či dlouhodobá izolace. Krom toho **jsou vystaveny rizikům stejného znevýhodnění, kterého se dostává ženám obecně** (je snazší najít pracovní uplatnění či za svou práci získat lepší finanční ohodnocení pro muže nežli pro ženu, **ženy žijí v chudobě a sociálním vyloučení častěji než muži, a to zejména starší ženy**⁵⁹) a hrozí jim více i **extrémní formy chudoby**, za které je označováno např. bezdomovectví apod. Odborné studie poukazují na to, že jsou postiženy strukturálními nerovnostmi více než ostatní.⁶⁰

Tyto ženy nejsou ve znevýhodněném postavení jen ve vztahu k trhu práce, ale i v politických debatách či strategických dokumentech týkajících se rovných práv, migrace nebo integrace. Je tedy zřejmé, že **zkušenost migrantek s diskriminací může být kvalitativně odlišná od zkušenosti jejich mužských protějšků**.⁶¹

Jejich již tak dost komplikovaná situace se pak zásadním způsobem dramatizuje s příchodem do vyššího středního resp. posléze důchodového věku. S ohledem na další nepříznivé okolnosti a souvislosti (mezi něž patří například neexistence mezinárodních smluv o uznávání práce v jiném státě pro výpočet dávky a vznik nároku na důchod a zároveň diskriminace na trhu práce často ústící v dlouhodobou nezaměstnanost) nejsou mnohdy schopny dosáhnout na dávky, vyplývající z českého důchodového systému, na zdravotní pojištění či jiná sociální práva, která jsou přiznána českým občanům. Tyto skutečnosti vedou k naprosté ztrátě integračního potenciálu a k nedozírným negativním následkům takového stavu pro společnost.

K předešlým důvodům možné diskriminace a nerovného postavení na základě tří zmapovaných základních důvodů - genderového důvodu, důvodu příslušnosti k sociální skupině a z důvodu etnicity, tak jak je tomu může být i u ostatních migrantek, se přidává další důvod, a sice "**nepříznivý věk**". Tzv. *triple invisibility*, jak je tato kombinace faktorů v odborné literatuře označována (podrobněji viz výše), je v případě naší cílové skupiny navýšena o další velmi významný faktor - věk, který ve svém důsledku může sehrát i rozhodující roli v případě jakýchkoliv závěrů, které jsou společnosti o této skupině známy a dle kterých i přizpůsobuje své vzorce chování, ať už jde o většinovou společnost nebo o stát samotný.

Ačkoliv v rámci EU představuje téma rovnosti žen a mužů jednu z priorit, ČR v tomto směru zatím citelně pokulhává. Zřetelně je to vidět např. v souvislosti s trhem práce. Stále je totiž snazší najít

⁵⁸K tomu např. FRA. *Women still face inequalities and often multiple form discrimination*. (tisková zpráva). Vídeň: FRA, 2012. Dostupné na: <http://fra.europa.eu/en/press-release/2012/women-still-face-inequalities-and-often-multiple-forms-discrimination> (otevřeno dne 15. 10. 2015).

⁵⁹Viz *Zpráva o pokroku v oblasti rovnosti žen a mužů v Evropské unii v roce 2013*. Dokument ze zasedání Výboru pro práva žen a rovnost pohlaví Evropského parlamentu A8-0015/2015. Dále např. *Národní akční plán pozitivního stárnutí pro období let 2013 – 2017*. Op.cit.

⁶⁰Myšleno ve srovnání s ženami z většinové společnosti i s muži migranty. Srov. FRA. *Migrants, minorities and employment. Exclusion and discrimination in the 27 Member States of the European Union*. Op. cit.

⁶¹Tamtéž.

pracovní uplatnění či za svou práci získat lepší finanční ohodnocení pro muže nežli pro ženu. Jednou z příčin může být přetrvávající názor veřejnosti na tradiční dělení partnerských rolí - muže živitele s ambicemi a schopností kariérního růstu a na druhé straně ženu odsunutou na druhou kolej péče o domácnost, bez profesní tíže či možností její případné projevy realizovat. Situace migrantek (nejen) na trhu práce je pak ještě složitější v tom, že jsou vystaveny většímu riziku vícenásobného znevýhodnění, což je ostatně téma, které, vzhledem ke svému rozměru a závažnosti, prostupuje prakticky celou analýzou.

Stát ovšem ztíženou situaci těchto migrantek zatím v mnoha ohledech nijak zvláště nereflektuje, nehledě na to, že současný trend je spíše proti-imigrační. Vedle toho česká vláda v posledních letech posouvala do ústraní i obecné genderové otázky a teprve nyní se situace začíná v tomto směru zlepšovat.⁶² I přes výše uvedené však stále platí, že přestože tu existuje povinnost států (podle už ratifikovaných mezinárodních dohod, např. Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen) přijímat opatření k zajištění stejné právní ochrany i těmto skupinám, ve skutečnosti stojí specifické problémy migrantek ve středním a vyšším věku stranou zájmu mnoha vyspělých států, ČR nevyjímaje.

Je tak nutné vycházet ze skutečnosti, že český stát vyvinul doposud pouze minimální úsilí na identifikaci možných problémů při zdánlivě úspěšné integraci migrantek do společnosti a kategorii migrantek ve vyšším věku zcela přehlédli. V žádné z hodnotících zpráv ani situačních analýz není reflektováno, že tato cílová skupina se potýká s problémy jak v rovině legislativní, tak v rovině sociální, na které bude nezbytné se co nejdříve zaměřit.

V zásadních dokumentech z nedávné minulosti byly migrantky konstruovány (mnohdy jen v poznámce pod čarou) jako pasivní následovatelky migrujících mužů nebo oběti obchodování s lidmi, případně jen v souvislosti s reprodukčními aktivitami a jejich rolí při výchově druhé generace migrantů a migrantek.⁶³ Vládní koncepce integrace⁶⁴ po řadu let fakticky nerozlišovaly ani mezi ženami a muži, přestože v obecné rovině připouštěly, že ženy patří mezi zranitelné skupiny, přičemž orgány odpovědné za realizaci koncepcí se také nijak výrazně této kategorii nevěnovaly.

Podobně stereotypně nahlížely v minulosti na migrantky také neziskové organizace, které pro ně organizovaly rekvalifikační kurzy, které sledovaly pouze reprodukční role žen (např. kurzy šití a vaření). Zejména v neziskové sféře je však v posledních letech patrná větší citlivost ke genderovým a intersekcionalním specifikům a také aktivní zapojení migrantek do činností a chodu samotných

⁶²ČR nejprve odmítla ratifikovat hned dva důležité mezinárodní instrumenty, které se zásadním způsobem dotýkají práv žen a mohly by přinést i větší ochranu základních či pracovních práv pro zranitelnou skupinu žen migrantek pobývajících v ČR - Úmluvu MOP o pracovnících v cizích domácnostech (odmítnutá pro údajný marginální počet domácích pracovníků v ČR), což částečně uvádíme i výše a Úmluvu Rady Evropy o prevenci a boji proti násilí na ženách a domácímu násilí (tzv. Istanbulská úmluva). Zde byla ratifikace odmítnuta z důvodu, že problematika se netýká pouze žen. Teprve nyní se téma ochrany žen postupně vrací zpět a ČR je o krok blíže ratifikaci této Istanbulské úmluvy, a to v návaznosti na usnesení vlády ČR ze dne 12. listopadu 2014 č. 930 k Souhrnné zprávě o plnění Priorit a postupů vlády při prosazování rovnosti žen a mužů v roce 2013 a na usnesení vlády ČR ze dne 23. února 2015 č. 126 o Akčním plánu prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2015 – 2018. Dne 8.2.2016 vláda usnesením č. 122/16 souhlasila se sjednáním této úmluvy, jejímž leitmotivem je nulová tolerance ke genderově podmíněnému násilí. Na vládní úrovni se v poslední době znovu otevřela jednání o Úmluvě o pracovnících v cizích domácnostech.

⁶³Viz Ezzeddine, P. *Neviditelné ženy*. Op. cit.

⁶⁴Viz *Koncepce integrace cizinců*, přijata usnesením vlády ČR č. 1266 ze dne 11. prosince 2000. *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců* pak byla přijata usnesením vlády ČR č. 126 ze dne 8. února 2006.

organizací.⁶⁵ K tomu v posledních 4 letech přispěly zejména projekty financované z ESF či z Norských fondů, které byly přímo určeny pro ženy migrantky (pracovnice v cizích domácnostech, aktivní zaměstnanost migrantek, migrantky-seniorky, prevence násilí na ženách-migrantkách atd.).

Větší pozornost migrantkám se migrantkám začíná věnovat až v roce 2011 v Aktualizované koncepci integrace – Společné soužití, ovšem i zde bez více zásadních dopadů do faktického života dotčených žen,⁶⁶ a o krok vpřed se důraz na specifické potřeby žen posouvá v aktuálně platné Aktualizované Koncepci integrace cizinců – Ve vzájemném respektu,⁶⁷ byť, jak uvádíme v části 3. této analýzy, i zde se nachází poměrně velký prostor pro žádoucí změny.

Tématu se mj. věnoval Výbor pro práva cizinců, poradní orgán Rady vlády ČR pro lidská práva, a to mj. na svém zasedání dne 27. 2. 2014, resp. 19. června 2014, a to v bodu programu týkajícího se čerpání starobních důchodů. Jak vyplynulo z jednání tohoto výboru, migrantky a migranti mají již určité povědomí o pracovních právech; v oblasti důchodů a otázek, které s sebou přináší seniorský věk, však nejsou informováni takřka vůbec. Jak bylo na jednání výboru konstatováno, problém se zvětšuje ještě tím, že o migrantkách a migrantech v důchodovém věku resp. o jejich možnostech nevědí a nedokážou jim tak kvalifikovaně poradit ani úředníci českých státních orgánů, kteří mnohdy poskytují zavádějící informace.⁶⁸

Ze strany přítomných zástupců kanceláře veřejného ochránce práv na citovaném jednání výboru bylo explicitně řečeno, že s ohledem na neustále se zvyšující délku let, která je třeba pro přiznání důchodu (nyní 30, do budoucna postupně 35), se v případě cizinců a cizinek a jejich neschopnosti na důchody dosáhnout **jedná o časovanou bombu, problém je neuvěřitelně široký a je zapotřebí systémových změn k jeho odstranění.**

Ačkoliv se na výboru řešilo toto téma ve vztahu k ženám i mužům, s ohledem na informace uvedené výše se ukazuje, že u žen je situace ještě problematičtější, diskriminace častější a jejich postavení horší.

Problémem může být především to, že nemají odpracované potřebné roky pro přiznání důchodu nebo se jim léta odpracovaná v jiných státech neuznávají – v takovém případě musejí být aktivní na trhu práce i v letech, kdy jiné osoby již čerpají důchod. S ohledem na to, že dnes je obtížné nalézt zaměstnání i obecně pro kategorii osob 50 plus, lze si představit, jaké zaměstnání a jaká úroveň zaměstnaneckých práv bude nabídnuta seniorkám z řad migrantek, které zaměstnání nutně potřebují a budou tak ochotny slevit ze svých nároků ve snaze pracovní místo získat, nehledě na další okolnosti, mezi něž může patřit například horší zdravotní stav těchto žen v důsledku přecházení nemocí či nedostupnosti zdravotní péče v minulosti.

⁶⁵Ezzeddine, P. *Migrace a migrantky*. Op.cit.

⁶⁶Aktualizovaná koncepce integrace cizinců – Společné soužití byla přijata usnesením vlády ČR ze dne 9. února 2011 č. 99.

⁶⁷Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu byla společně s Postupem při realizaci Koncepce integrace cizinců v roce 2016 schválena usnesením vlády ČR č. 26 ze dne 18. ledna 2016.

⁶⁸Bližze Zápis z jednání Výboru pro práva cizinců při Radě vlády ČR pro lidská práva ze dne 27. 2. 2014. Dostupné na: www.vlada.cz.

Podle dostupných zdrojů⁶⁹ lze učinit závěry, že u této cílové skupiny bude velkým problémem chudoba a sociální vyloučení, a to i ve svých extrémních podobách. Boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení je ostatně důležitým tématem i na půdě celé Evropské unie a všech jejích států. Chudoba podle všeho dopadá na různé sociální skupiny s různou silou a mezi některými specifickými skupinami pak dokonce dosahuje mnohem vyšší úrovně. **Bylo identifikováno, že mezi skupiny postižené chudobou ve vyšší míře patří ženy, starší osoby, zdravotně postižení, migranti a migrantky nebo rodiče samoživitelé, přičemž v nejhroší situaci se nacházejí především ti, kdo spadají do více kategorií najednou, což zcela přesně vystihuje i postavení naší cílové skupiny** (pochopitelně s vědomím, že výše popsané se nutně nemusí týkat každé osoby z cílové skupiny). Je to dáno mimo jiné kombinací nejrůznějších vlivů, mezi něž lze zařadit kromě migračních faktorů organizaci rodiny či fenomény vyskytující se na trhu práce (genderové platové rozdíly, vertikální a horizontální segregace pracovního trhu, kdy ženy pracují na nižších pozicích a v oborech, kde je méně peněz, diskriminace na trhu práce, problémy vyplývající ze sladování soukromého a pracovního života, nejistotou zaměstnání či volbou práce v domácnosti, která není finančně ohodnocena a nepodléhá systému sociálního zabezpečení, snaha vytěšňovat ženy do nezaměstnanosti nebo předčasných důchodů apod.).⁷⁰

Podle některých závěrů⁷¹ stojí evropská společnost, kromě feminizace stárnutí a feminizace chudoby, i před velkým **rizikem zbarvení chudoby**, což také svým způsobem vypovídá o tom, že stárnoucí ženy s migračními kořeny patří nepochybně mezi velmi zranitelné osoby, kterým by měla být věnována zvýšená pozornost. Je konstatováno, že obecně je migrující populace postižena vysokou mírou chudoby, ale migrující ženy jsou vystaveny ještě vyšší míře chudoby ve srovnání s migranty.⁷²

V českém kontextu nebyly nicméně doposud realizovány žádné kvalitativní výzkumy, které by evropské zkušenost potvrdily či vyvrátily a které by odpověděly na otázku, jak moc jsou starší migrantky závislé na jiných a co to pro ně znamená, zda jsou schopny v dané zemi naspořit alespoň minimální finanční prostředky a kolik z nich je závislých pouze na penzi, kterou pobírají, a zda je vůbec dostačující. Přesto však na základě zvážení všech výše uvedených skutečností **můžeme konstatovat, že pokud jde o stárnoucí ženy s migračním původem, žít déle v těchto případech pravděpodobně nebude znamenat žít zároveň i lépe.**

Podle odborníků zatím dostupné komparatistické studie ukázaly, že v Evropě existuje velmi pestrá škála přístupů a koncepcí ke stáří, a že styčné body mezi jednotlivými systémy se objevují teprve v posledních letech.⁷³ Tento závěr se přeneseně týká i otázky postavení migrantek v těchto

⁶⁹Viz UN Women. *Implementation of the Beijing Declaration and Platform for Action (1995) and the outcomes of the twenty-third special session of the General Assembly (2000)*. National Review – Czech Republic. Dostupné (v ČJ) na http://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/zprava_Peking_platforma.pdf (otevřeno dne 5.4.2015). Jedná se o periodickou zprávu, o plnění Pekingské platformy, kterou ČR, stejně tak jako ostatní členské státy OSN, odevzdává Ekonomické komisi OSN pro Evropu v pětiletém intervalu.

⁷⁰Podrobněji tamtéž.

⁷¹ONSTENK, A. *On the agenda. Older Migrant Women: Facts, Figures, Personal stories. An inventory in five EU Countries*. Utrecht: NPOE (Netherlands Platform Older People and Europe), The Age+ Project, 2005. Dostupné na: http://www.iiav.nl/epublications//2005/On_the_agenda_older_migrant_women.pdf (otevřeno dne 8. 9.2015).

⁷²*Improving the situation of older women in the EU in the context of a Joint AGE-EWL Paper on ageing society and rapidly changing socio - economic environment*. AGE Platform Europe and European Women's Lobby, 2014. Dostupné na: http://www.age-platform.eu/images/stories/Publications/papers/EWL_AGE_gender_paper_2014_FINAL.pdf (otevřeno dne 8. 9. 2015).

⁷³TOMEŠ, I., KOLDINSKÁ, K. *Rovnost mužů a žen v oblasti důchodového a nemocenského pojištění*. Op. cit.

systemech, míry ochrany dané antidiskriminační legislativou a míry ochoty k solidaritě ze strany přijímající společnosti.

Nedílnou součástí úvah o postavení těchto žen je však především i otázka jejich vlastní vůle a schopnosti a odolnosti najít si své místo v novém prostředí. Skupina seniorek samozřejmě není homogenní, a to ani v případě osob s migračním původem. **Jejich potřeby a zároveň i výzvy, kterým při integraci čelí, se mohou lišit a také liší** v závislosti na zemi původu, důvodech pro migraci, dosažené úrovni vzdělání, náboženském a kulturním zázemí či na jazykovém vybavení, délce pobytu v přijímacím státě, na individuálních zkušenostech s integrací i v souvislosti s jejich socioekonomickým statutem.⁷⁴ Bylo by tedy zavádějící tvrdit, že všechny stárnoucí migrantky jsou vystaveny podobným problémům, které jsou identifikovány výše. Jak k tomu zmiňuje odborná literatura, stáří má nepochybně svá specifika a ti, kteří se ho dožijí, jím projdou v jiném sociálním prostředí, s jinou genetickou výbavou či psychickou odolností. Pravdou je, že to, jak seniorky a senioři obecně prožijí tuto část života, záleží hodně na nich samotných, nicméně **neméně důležité je i to, v jakém společenském klimatu stárnou.**⁷⁵ U žen s migračním původem může tento závěr platit dvojnásob, protože **na kvalitu jejich života má pravděpodobně výrazněji než u jiných osob vliv postoj a chování většinové společnosti a zároveň i politika státu, která vymezuje pravidla integrace a cíle v oblasti rovnosti žen a mužů.**

Shrneme-li výše uvedené, dojdeme k závěru, že z pohledu integrace jsou stárnoucí migrantky neviditelnou a zanedbatelnou skupinou, přestože mohou být a pravděpodobně i jsou vystaveny obtížným situacím, nerovnému zacházení a institucionální či faktické diskriminaci. Zároveň se zřetelně ukazuje, že pokud jde o otázku rovnosti žen a mužů, která patří mezi proklamované vládní priority, ztěžuje celou situaci a už tak dost obtížné postavení stárnoucích migrantek i přetrvávající **marginalizace genderové agendy v obecné rovině na úrovni vrcholné politiky,** byť zde dochází k postupným a dílčím zlepšením.

Alarmující je však zejména **vzrůstající xenofobie a odpor většinové společnosti vůči migraci v souvislosti s aktuálními problémy v celosvětovém kontextu, které nabírají stále větších a nebezpečnějších rozměrů.** V atmosféře strachu a obav z migrace se jakékoliv vstřícné návrhy na změnu neuspokojivé situace migrantek a migrantů v českém prostředí v lepším případě setkávají s nezájmem státu i veřejnosti, v horším případě pak s neskrývaným odsouzením. Tyto konzervativní postoje veřejnosti a státu jsou nicméně samy o sobě varovným signálem, který může předurčovat, jakým směrem se ČR vydá v nejbližší budoucnosti, a to nejen v oblasti integrace migrantů a migrantek.

⁷⁴*Improving the situation of older women in the EU in the context of a Joint AGE-EWL Paper on ageing society and rapidly changing socio - economic environment.* AGE Platform Europe and European Women's Lobby. Op. cit.

⁷⁵SUCHOMELOVÁ, V. *Seniorky ve společnosti: aktivní přístup k životu ve stáří jako významná podmínka sociálního zdraví.* Op. Cit.

1.5 STATISTICKÉ ÚDAJE

Jak se ukazuje, **oblast migrace a genderu je více či méně obtížně statisticky podchytitelná, a to nejen v ČR, ale i v jiných evropských státech.** Některé výzkumy dokonce označují migrující osoby za neviditelné, protože statistické údaje neposkytují dostatek informací o jejich faktické situaci ani skutečné velikosti. Na vině jsou pravděpodobně nekonzistentní data a rozdíly v definicích a koncepcích. V řadě zemí, ČR nevyjímaje, mizí tyto ženy (ale i muži) ze statistik po získání občanství daného státu apod. Uváděná **neviditelnost migrujících osob ve studiích a statistikách může sama o sobě prohlubovat různé druhy znevýhodnění,** kterým tyto osoby čelí. Nicméně tam, kde jsou k dispozici zároveň údaje o pohlaví, věku a etnickém původu, nám statistické údaje a výzkumy zřetelně ukazují, že migrantky tvoří zranitelné osoby ohrožené sociálním vyloučením a chudobou.⁷⁶

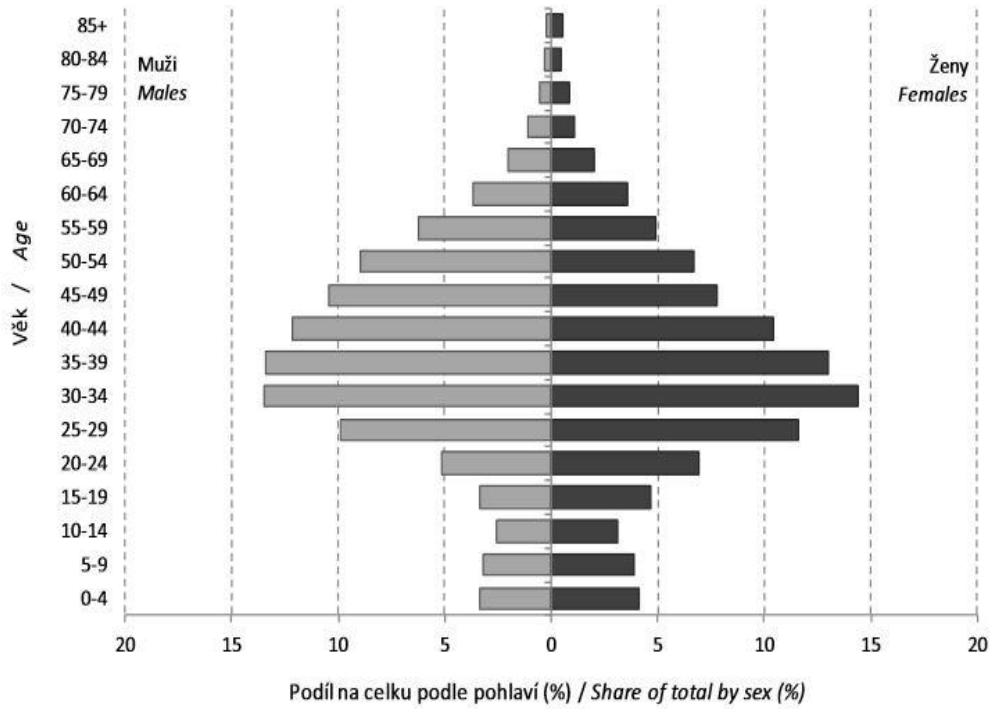
V České republice lze za hlavní orgán zodpovědný za sběr dat s genderovým aspektem považovat Český statistický úřad. Podíl oficiálně vedených a legálně pobývajících migrantek a migrantů na obyvatelstvu v ČR se již několik let stabilně pohybuje okolo hranice 4 procent. Ke konci roku 2014 to bylo přesněji 4,2 procent, což nás řadí mezi státy s nejnižším počtem migrantů a migrantek v Evropě. Za tímto číslem se skrývá konkrétně 451 923 osob, z nichž celkem 196 389 z nich bylo ženského pohlaví. Jednalo se o osoby s přechodným pobytem delším než 12 měsíců a s pobytem trvalým, stejně tak jako o osoby s uděleným azylem a osoby ze zemí EU, Norska, Švédska, Islandu a Lichtenštejnska s ohlášeným pobytem. Do výsledné statistiky naopak nejsou zahrnuty osoby ze zemí EU, Norska, Švédska, Islandu a Lichtenštejnska bez nutné registrace pobytu, stejně tak jako neregulérní migranti a migrantky a ani osoby, které zde pobývají na vízum na kratší než uvedenou dobu. **Ženy pak podle oficiálních statistik tvořily celkem 43,46 procent ze všech obyvatel jiné státní příslušnosti.**⁷⁷

Věkovou strukturu ilustrují následující grafy:

⁷⁶ONSTENK, A. *On the agenda. Older Migrant Women: Facts, Figures, Personal stories. An inventory in five EU Countries.* Op. cit.

⁷⁷Český statistický úřad. *Cizinci v České republice 2015.* Praha: Český statistický úřad, 2015. Dostupné na: https://www.czso.cz/documents/10180/20556729/CIZINCI_2015.pdf/c1801bea-485e-4300-abad-8fcf09b93b27?version=1.0 (otevřeno dne 15. 3. 2016).

VĚKOVÁ STRUKTURA CIZINCŮ V ČR
AGE DISTRIBUTION OF FOREIGNERS IN THE CR
31. 12. 2014

Zdroj: Český statistický úřad, 2015

1-8. Cizinci podle pohlaví a věku k 31. 12. 2014¹⁾
Foreigners by sex and age as at 31 December 2014¹⁾

Pramen: Ředitelství služby cizinecké policie

Source: Directorate of Alien Police Service

Věk Age	Cizinci celkem Foreigners, total	z toho ženy Females	Povolení k pobytu na 12 měsíců a déle Residence permits for 12+ months	z toho ženy Females
0-4	16 490	8 011	16 331	7 924
5-9	15 608	7 550	15 432	7 475
10-14	12 518	6 034	12 372	5 965
15-19	17 798	9 193	15 987	8 139
20-24	26 664	13 583	24 724	12 538
25-29	47 762	22 642	46 928	22 255
30-34	62 423	28 129	61 983	27 932
35-39	59 394	25 436	59 130	25 326
40-44	51 267	20 445	51 062	20 364
45-49	41 646	15 197	41 502	15 151
50-54	35 774	13 047	35 667	12 998
55-59	25 298	9 525	25 240	9 499
60-64	16 279	6 951	16 237	6 929
65-69	9 191	3 985	9 165	3 967
70-74	4 919	2 084	4 898	2 069
75-79	3 067	1 605	3 055	1 597
80-84	1 715	936	1 708	933
85-89	998	632	995	630
90-94	421	266	421	266
95+	135	94	134	94

¹⁾ Údaje nezahnují cizince s platným azylem na území ČR.

¹⁾ Data do not include foreigners with valid asylum status on the territory of the CR.

Zdroj: Český statistický úřad, 2015

Pro tuto analýzu jsou nicméně klíčová data vyplývající z kombinace genderového hlediska s věkem. Podle statistických údajů, které jsme pro využití v naší analýze v této souvislosti obdrželi na vyžádání od Českého statistického úřadu,⁷⁸ bylo ke dni 31. 12. 2014 v ČR evidováno **oficiálně celkem 39 125 migrantek ve věku 50 let a výše**. Z toho nejvíce byly zastoupeny migrantky v tomto věku původem z Ukrajiny (skoro 10 tisíc), Polska (6 tisíc), Slovenska (kolem 5 tisíc), Ruska (přibližně 4 400), Vietnamu (cca 3 400) a Německa (přibližně 2000). Migrantek ve věku 50 + ze všech států bývalé Jugoslávie zde žije přibližně 1 500. Za pozornost stojí i to, že více než 8 tisíc migrantek bylo k tomuto datu ve věku

⁷⁸Statistický soubor: *Cizinci bez azylantů - ženy 50+ podle státního občanství a typu pobytu k 31. 12. 2014*. Tento soubor kategorizuje migrantky dle pobytu na 2 kategorie a) trvalý a za b) jiný. Z těchto dat je tudíž velice obtížné vyčlenit migrantky, které mají již české občanství (v případě duálního občanství). Další zkreslení může být vyvoláno faktem, že v této statistice nejsou zahrnuty azylantky, na rozdíl od údajů, uvedených v publikaci Českého statistického úřadu *Cizinci v České republice 2015*.

nad 65 let. Jak tedy vyplývá z citovaných dat, **necelých 20 procent migrantek na našem území je starších 50 let.**

Jak už zmiňujeme výše v této kapitole, **ve skutečnosti jsou údaje o počtu žen migrantek starších 50 let v ČR vyšší,** protože oficiální statistiky nevidují osoby, které na naše území pobývají bez oprávnění k pobytu (tj. neregulárně), a zároveň ani občanky zemí EU či Norska, Švýcarska, Islandu a Lichtenštejnska bez povinnosti registrace. **K tomuto číslu je třeba dále přidat i počet žen migrantek v rozhodném věku, které již dosáhly na české státní občanství, avšak nevzdaly se občanství domovského státu, byť na ně lze statisticky pohlížet již jako na české občanky.** Dále je nutné vzít v úvahu i faktor naturalizace **a ve výsledném čísle zohlednit i ženy v rozhodném věku, které získaly české občanství a vzdaly se svého původního občanství.** Z pohledu statistických údajů se již nejedná o migrantky, ale o české občanky. **Takto podrobné statistické údaje však bohužel nejsou k dispozici.** Výsledný údaj nereflektuje ani osoby, které žádají o mezinárodní ochranu (konkrétně azyl či doplňkovou ochranu).

I na základě uvedených neúplných informací nicméně předpokládáme, že **se jedná o poměrně početnou a rozhodně nezanedbatelnou skupinu, jejíž skutečnou velikost není možné fakticky vyčíslit a tyto údaje se ani, s ohledem na komplexnost problematiky, nikde ve svém souhrnu neobjevují. Lze také předpokládat, že její velikost se bude pravděpodobně kontinuálně zvětšovat,** a to s přibývajícím počtem migrantů a migrantek na našem území a také s nevyhnutelným stárnutím na našem území usazených osob s migračním původem. K tomuto závěru nás ostatně vedou i zkušenosti a statistiky z jiných evropských států.

Vyhodnotíme-li údaje o migrantkách, které máme oficiálně k dispozici, ať už pocházející z Českého statistického úřadu či od Ministerstva vnitra ČR, resp. z pravidelných *Zpráv o situaci v oblasti migrace a integrace na území ČR* či analýzy k nové Koncepti integrace cizinců, můžeme popsat i další velmi zajímavé trendy, mezi něž patří fakt, že **přibývá podílů žen mezi příchozími osobami a že u žen lze také vysledovat trvalejší charakter migrace** (ve srovnání s muži migranty, u nichž převažuje přechodný charakter pobytu). Za zmínku v neposlední řadě stojí i to, že přibývá nejen migrantek ve věku nad 50 let, ale z této skupiny pak i těch, které jsou ve věku nad 65 let. Ke konci roku 2014 bylo takovýchto žen (se statistickými limity, uvedenými výše) celkem 9602, takřka 40 z nich dokonce překročilo hranici sta let.

2 ČÁST – BARIÉRY A SPECIFIKA V KONKRÉTNÍCH OBLASTECH ŽIVOTA

Jednotlivé oblasti, které se zásadně týkají situace migrantek seniorek a seniorek s migrační historií (od pobytového statusu a podmínek přiznání statusu, po bydlení, starobní důchody téma násilí a další).

2.1 MOŽNOSTI PŘÍCHODU A DRUHY POBYTU

Kapitola pojednává o jednotlivých pobytových stavech, které předurčují práva a povinnosti migrantek pobývajících na území ČR. V této souvislosti je zmíněna i základní legislativní úprava, která se k pobytu migrantek (a zároveň i migrantů) na území ČR vztahuje. V rámci kapitoly nelze opomenout ani konkrétní specifické situace, v nichž se mohou migrantky ocitnout, resp. situace, které jsme v rámci naší praxe zaznamenali a na něž je třeba upozornit.

2.1.1 Právní úprava

Základní právní předpisy, které upravují cizinecké pobytové právo, je třeba rozlišit na zákonné předpisy ČR, právo EU a mezinárodní smlouvy.

Stěžejním zákonem, který postavení migrantek a migrantů na území ČR upravuje, je **zákon o pobytu cizinců**.⁷⁹ **Jedná se o relativně komplexní, nicméně nepřehlednou právní normu** upravující vstup a pobyt migrantek a migrantů, vydávání dokladů, povinnosti na úseku cizinecké správy, úpravu informačních systémů, zajištění osob, odchylky od správního řádu a soudního řádu správního aj. Citovaný zákon upravuje zvláště postavení migrantů a migrantek ze zemí EU⁸⁰ a jejich rodinných příslušníků⁸¹ a zvláště postavení ostatních osob ze zemí mimo EU. Postavení žadatelů a žadatelek o mezinárodní ochranu a postavení těch, kterým mezinárodní ochrana byla udělena, upravuje **speciální zákon o azylu**.⁸²

⁷⁹Zákon č. 326/1999 Sb. o pobytu cizinců a o změně některých zákonů, v platném znění.

⁸⁰Stejná práva se vztahují i na státní příslušníky Islandu, Lichtenštejnska, Norska a Švýcarska.

⁸¹Za rodinného příslušníka se z hlediska tohoto zákona považuje manžel; rodič, jde-li o občana EU mladšího 21 let, o kterého skutečně pečuje; potomek mladší 21 let nebo takový potomek manžela občana EU; d) potomek nebo předek anebo potomek nebo předek manžela občana EU, pokud je z důvodu uspokojování svých základních potřeb závislý na výživě nebo jiné nutné péči poskytované občanem EU nebo jeho manželem, nebo byl na této výživě nebo jiné nutné péči závislý bezprostředně před vstupem na území ve státě, jehož je občanem, nebo ve státě, ve kterém měl povolen pobyt; cizinec, který prokáže, že a) je příbuzným občana EU neuvedeným v odstavci 1, pokud 1) ve státě, jehož je občanem, nebo ve státě, ve kterém měl povolen pobyt, žil před vstupem na území s občanem Evropské unie ve společné domácnosti, 2) je z důvodu uspokojování svých základních potřeb závislý na výživě nebo jiné nutné péči poskytované občanem EU, nebo byl na této výživě nebo jiné nutné péči závislý bezprostředně před vstupem na území ve státě, jehož je občanem, nebo ve státě, ve kterém měl povolen pobyt, nebo 3. se o sebe z vážných zdravotních důvodů nedokáže sám postarat bez osobní péče občana EU, nebo b) má s občanem EU trvalý partnerský vztah, který není manželstvím, a žije s ním ve společné domácnosti; při posuzování trvalosti partnerského vztahu se zohlední zejména povaha, pevnost a intenzita vztahu. (viz ust. § 15a citovaného zákona).

⁸²Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu, ve znění pozdějších předpisů.

Samostatný zákon⁸³ pak upravuje a stanoví podmínky pro získání občanství ČR, které je z pohledu platné legislativy chápáno jako završení integračního procesu.

Z **práva EU** je třeba zmínit především nařízení, z nichž bez ohledu na vnitrostátní právní úpravu migrantům a migrantkám přímo vyplývají práva a povinnosti, neboť jsou bez dalšího aplikovatelná. K nejdůležitějším patří Schengenská prováděcí úmluva, Schengenský hraniční kodex, Vízový kodex či nařízení, kterým se stanoví seznam třetích zemí, jejichž státní příslušníci musejí mít při překračování vnějších hranic vízum, jakož i seznam třetích zemí, jejichž státní příslušníci jsou od vízové povinnosti osvobozeni,⁸⁴ a také nařízení, které stanoví, který stát je rozhodný k posouzení žádosti o mezinárodní ochranu.⁸⁵

V neposlední řadě je důležité zmínit i **dvoustranné či vícestranné mezinárodní smlouvy, a to zejména ty, které se týkají bezvízového styku⁸⁶ nebo readmisí.⁸⁷**

2.1.2 Pobytové režimy a typy pobytových oprávnění v režimu zákona o pobytu cizinců

Jak již bylo uvedeno v úvodu této kapitoly, zmínka o jednotlivých typech pobytových oprávnění je podstatná, neboť **podle konkrétního pobytového statusu se odvozují práva a povinnosti migrantek i migrantů. Stejně tak je podstatné rozlišení mezi osobami ze zemí EU a jejich rodinnými příslušníky na straně jedné a osobami ze zemí mimo EU na straně druhé.** Prvně zmíněná kategorie osob je s ohledem na členství ČR v EU podstatně zvýhodněna, a to co do podmínek vstupu a pobytu na území a taktéž hlediska práv, která jim z jejich pozice vyplývají. Další specifickou kategorií pak reprezentují ty osoby, které na území ČR požádaly o mezinárodní ochranu. Není však vyloučeno, aby se jednotlivé kategorie prolínaly. Typicky se ta bude jednat např. o migrantku z třetí země, která se provdá např. za občana ČR- ta se stává rodinnou příslušnicí občana EU, resp. ČR a ocitá se tak ve „zvýhodněné“ kategorii migrantek, tudíž při žádosti o pobytové oprávnění na ni již nejsou kladeny takové nároky, jako na migrantky ze třetích zemí (viz níže). Může však nastat i situace, kdy migrantka přestane být rodinnou příslušnicí občana EU, a ocitne se tak v kategorii migrantek ze třetích zemí, čímž se její postavení oslabí. Podobně např. osoba žádající o mezinárodní ochranu, na kterou se vztahují ustanovení zákona o azylu, může za splnění určitých podmínek⁸⁸ požádat o povolení k trvalému pobytu, čímž se dostává do režimu zákona o pobytu cizinců. Jak je patrné z výše uvedeného popisu, situace jsou mnohdy velmi komplikované.

⁸³Zákon č. 186/2013 Sb., o státním občanství ČR a o změně některých zákonů, v platném znění.

⁸⁴Nařízení Rady (ES) č. 539/2001 ze dne 15. března 2001.

⁸⁵Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 604/2013 ze dne 26. června 2013, kterým se stanoví kritéria a postupy pro určení členského státu příslušného k posuzování žádosti o mezinárodní ochranu podané státním příslušníkem třetí země nebo osobou bez státní příslušnosti v některém z členských států (tzv. Dublin III).

⁸⁶Tyto smlouvy byly uzavřeny před vstupem ČR do schengenského prostoru a poskytují migrantkám a migrantům z určitých států předem dohodnutá zvýhodnění.

⁸⁷Za **readmisní dohody** jsou označovány smlouvy o předávání a přebírání osob s neoprávněným pobytem. Tyto smlouvy máme uzavřeny s některými zeměmi EU i se zeměmi mimo EU, blíže viz např. webové stránky ministerstva zahraničních věcí.

⁸⁸Viz ust. § 67 zákona o pobytu cizinců.

2.1.2.1 Migrantky ze zemí EU a migrantky jako rodinné příslušnice občanů EU

Migrantky ze zemí EU mohou na území ČR pobývat bez jakéhokoliv povolení k pobytu. Jedinou jejich povinností je nahlásit svůj pobyt do 30 dnů ode dne vstupu na území na příslušném odboru cizinecké policie v případě, že na území ČR chtějí pobývat déle než 30 dnů.⁸⁹ Pokud svou ohlašovací povinnost nesplní, dopouštějí se přestupku⁹⁰ a může jim být uložena pokuta.

Zmíněná kategorie migrantek **má možnost, nikoliv však povinnost**, pokud hodlá na území ČR pobývat déle jak 3 měsíce, požádat Odbor azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra o vydání potvrzení o přechodném pobytu.⁹¹ Tato registrace má výhody v okamžiku, kdy by měla migrantka z EU zájem např. o získání trvalého pobytu na území ČR, či příslušným potvrzením potřebuje prokázat svou přítomnost na území pro získání sociální dávky apod. Migrantky z EU mohou, ale nemusejí, na rozdíl od migrantek ze zemí mimo EU, prokazovat účel svého pobytu na území⁹² (k účelům pobytu viz níže). Pro získání potvrzení o přechodném pobytu je třeba doložit platný cestovní doklad, doklad o zajištění ubytování a v případě, že migrantka neprokáže pobyt za účelem výdělečné činnosti, **musí doložit potvrzení o zdravotním pojištění. Právě posledně jmenovaná podmínka bývá častým problémem u některých migrantek**, resp. tyto problémy monitorujeme zejména u žen z Bulharska, Rumunska či Slovenska. V důsledku nedoložení potvrzení o pojištění nedojde k ukončení pobytu na území ČR, jako by tomu bylo ve většině případů u migrantek ze zemí mimo EU, ale migrantka neobdrží potvrzení o přechodném pobytu. Z hlediska možnosti pobytu na území se tak sice pro migrantku nic nemění, neboť na území ČR může pobývat i bez výše zmíněného potvrzení, nicméně mohou nastat situace, kdy se pak v důsledku absence pojištění ocitne na území ve složité situaci.⁹³

Z výše uvedeného tak vyplývá, že migranti a migrantky z EU mohou na území ČR pobývat a) bez registrace, b) na základě přechodného pobytu a c) na základě trvalého pobytu.

Trvalý pobyt je migrantce či migrantovi z EU udělen především tehdy, pokud splní podmínku 5 let.⁹⁴ Zákon o pobytu cizinců dále uvádí i jiné možnosti získání trvalého pobytu, a to především v případě, že dotyčná osoba byla na území ČR výdělečně činná a je i následně výdělečně činná v jiném státě EU za podmínky, že se na území ČR vrací, nebo jí vznikl během pobytu nárok na důchod, případně došlo ke vzniku invalidity.⁹⁵ Dalšími možnostmi získání trvalého pobytu jsou pak důvody humanitární, důvody hodné zvláštního zřetele a důvody, které berou v úvahu zájmy ČR. V těchto případech však vždy záleží na diskreční pravomoci správního orgánu.

⁸⁹Viz ust. § 93 odst. 2 citovaného zákona.

⁹⁰ Viz ust. § 156 odst. 1 písm. f) zákona o pobytu cizinců. Pokuta může být uložena až do výše 3.000 Kč, viz ust. § 156 odst. 4 písm. d) citovaného zákona. Je však otázkou, jak by jí byl tento přestupek dokazován, s ohledem na nijak neregistrovaný vstup.

⁹¹Odpovědný orgán, tedy Odbor azylové a migrační politiky, by mohl odmítnout vydat potvrzení o přechodném pobytu pouze tehdy, pokud by migrant či migrantka nedoložili zákonem požadované náležitosti, případně by ohrozili bezpečnost státu nebo závažným způsobem narušili veřejný pořádek.

⁹² Pokud se migrantka z EU rozhodne strávit stáří na území ČR, nic jí v takovém kroku v podstatě nebrání.

⁹³ Např. pokud onemocní, bude potřebovat lékařskou péči a nepodaří se jí prokázat existenci zdravotního pojištění, bude si muset péči hradit sama, případně ji uhradí zdravotnické zařízení, kterému bude tato žena dlužit.

⁹⁴ Popř. pokud se jedná o osobu z EU mladší 18 let, která byla svěřena do náhradní výchovy rozhodnutím příslušného orgánu.

⁹⁵ Viz ust. § 87g odst. 1 písm. b) až d) zákona o pobytu cizinců. Zde zákon reflektuje čl. 16 směrnice 2004/38/ES o volném pohybu občanů EU a jejich rodinných příslušníků.

Migrantky, jakožto rodinné příslušnice státních příslušníků EU, mohou na území ČR pobývat na základě a) přechodného pobytu či b) povolení k trvalému pobytu. Jen pro úplnost je třeba dodat, že tam, kde se hovoří o rodinné příslušnici občana EU, myslí se tím i rodinná příslušnice občana ČR.⁹⁶ Právo vstupu a pobytu rodinných příslušnic je odvozeno od stejného práva, jaké požívají státní příslušníci EU. Rodinné příslušnice však mají povinnost, v případě, že chtějí na území ČR pobývat déle než 3 měsíce, požádat o přechodný pobyt rodinného příslušníka občana EU.

Krom náležitostí, které je třeba k žádosti doložit a které byly uvedeny i v případě občanů a občanek EU, musí rodinní příslušníci a příslušnice prokázat, že takovými osobami skutečně jsou.⁹⁷ **Právě prokázání rodinné vazby se v současné době jeví jako velmi obtížné**, a to především v situaci, kdy se jedná o nesezdané či neregistrované páry, které nemohou rodinou vazbu prokázat úředním dokumentem. **Tyto situace se pochopitelně dotýkají i migrantek ve vyšším středním a seniorském věku**.

Velmi problematická a zároveň dost frekventovaná je pak **situace, kdy na území ČR pobývá starší osoba, která má občanství EU a potřebuje péči rodinného příslušníka** (např. svého dospělého syna, dcery, vnuka, vnučky či jiného příbuzného), který není státním příslušníkem ČR/EU. Taková osoba, kterou by k zajištění své péči potřebovala, však nesplňuje kritéria pro přiznání statusu rodinného příslušníka občana EU podle zákona o pobytu cizinců⁹⁸ a dostává se do nevýhodné pozice, přestože rodinným příslušníkem občana EU prokazatelně je. Ačkoliv by tedy např. seniorka migrantka, která potřebuje intenzivní každodenní péči, mohla využít pomoci ze strany rodiny, zákon jí to v určitých a nikoliv výjimečných případech znemožňuje. **To je bezesporu nežádoucí stav, který má výrazně negativní vliv na výsledné postavení cílové skupiny naší analýzy, ale i na postavení jiných migrantů a migrantek, ať už v seniorském věku či v situaci, kdy jsou odkázáni na péči další osoby, z něhož ve výsledku neprofituje žádný z klíčových aktérů, ba právě naopak - ve svém důsledku s sebou nese pouze náklady na péči o nesoběstačné osoby, kterou by mohli bez problémů saturovat jiní**.

Časté jsou také situace, kdy **migrantka ze země mimo EU, jakožto rodič rodinného příslušníka občana EU, není schopna prokázat, že je závislá na výživě či nutné péči ze strany svého dítěte či jeho manžela/manželky**, a tudíž na ni nelze nahlížet jako na rodinného příslušníka občana EU ve smyslu zákonné úpravy.⁹⁹ Důvodem, proč by chtěla pobývat na území se svou rodinou, tak není v takových případech již výše zmíněná závislost, ale touha být v blízkosti svých nejbližších, která však nebývá zohledněna. I zde by bylo třeba využít zákonné úpravy vztahující se na migrantky ze třetích zemí a zvolit vhodný účel pobytu.

Jak vyplývá ze shora uvedeného, **pobytové oprávnění migrantek, jakožto rodinných příslušnic občana EU, je závislé právě na uznané rodinné vazbě, což činí migrantku na držiteli pobytového oprávnění závislou**, se všemi negativními důsledky, které z takto závislého postavení mohou vyplývat.

⁹⁶Viz ust. § 15a odst. 4 citovaného zákona.

⁹⁷Kdo je rodinným příslušníkem ve smyslu ust. § 15a zákona o pobytu cizinců viz výše.

⁹⁸Podle ust. § 15a citovaného zákona.

⁹⁹Srov. ust. §15a odst. 1 písm. d) citovaného zákona.

V praxi jsou mnohdy **komplikované případy, kdy dojde k přetržení rodinné vazby**, např. v případě rozvodu, smrti apod. Takovéto skutečnosti mohou v některých případech vést ke ztrátě pobytového oprávnění-přechodného pobytu migrantek, které jsou rodinné příslušnice občana EU. Podle zákona o pobytu cizinců je důvodem pro ukončení přechodného pobytu právě to, že rodinný příslušník nebo příslušnice už těmito osobami z pohledu zákona přestali být, případně přestali s občanem EU na území společně pobývat.¹⁰⁰ **Správní orgán je však vždy povinen zohlednit přiměřenost dopadu takového rozhodnutí do rodinného a soukromého života, nehledě na to, že zákon navíc stanoví, kdy ani v případě, že dojde k ukončení rodinné vazby, nebude pobytové oprávnění zrušeno.** Výslovně jsou tak v zákoně uvedeny následující případy: péče o nezletilé či nezaopatřené dítě; případy smrti občana/občanky EU, pokud se rodinný příslušník či příslušnice na území zdržovali alespoň po dobu jednoho roku před smrtí občana/občanky EU; v případě rozvodu tehdy, pokud bylo rodinnému příslušníkovi či příslušnici svěřeno do péče dítě občana/občanky EU, nebo mu bylo přiznáno právo pravidelného osobního styku na území; pokud před zahájením řízení o rozvodu trvalo manželství alespoň 3 roky a rodinný příslušník či příslušnice měli na území povolen pobyt nejméně 1 rok; po ukončení registrovaného partnerství nedojde k odnětí pobytového oprávnění v případě, že bylo rodinnému příslušníkovi či příslušnici svěřeno do péče dítě občana/občanky EU, nebo jim bylo přiznáno právo pravidelného osobního styku na území. **Zcela nově je zohledněna situace, kdy ukončení společného soužití je opodstatněno obzvláště obtížnými okolnostmi, především pokud se rodinný příslušník či příslušnice stali oběťmi domácího násilí.**

V případě, že by se **migrantka ocitla v situaci, kdy nastanou okolnosti, pro které by bylo pobytové oprávnění zrušeno**, dostává se tato žena opět do režimu osob ze zemí mimo EU a v takové situaci **musí požádat o příslušný typ pobytového oprávnění, jehož účel (viz bod 2.1.2.2) je schopna plnit, pokud by nemohla žádat o povolení k trvalému pobytu.** V okamžiku ztráty přechodného pobytu rodinného příslušníka přichází i o volný přístup na trh práce, čímž se její postavení a možnosti integrace ještě ztíží.¹⁰¹ **Pokud by se jednalo o migrantku vyššího věku, lze předpokládat, že by jí správní orgán přechodný pobyt neukončil, tedy právě s ohledem na přiměřenost takového rozhodnutí a jeho dopad do jejího soukromého a rodinného života.** Jestliže by však k ukončení pobytu i přes výše uvedené došlo a migrantka tak pozbyla status rodinného příslušníka, musela by řešit své pobytové oprávnění v rámci režimu pro osoby ze zemí mimo EU. Tímto by se mohla dostat do složité situace např. z důvodu neschopnosti plnit účel pobytu, prokázat prostředky k pobytu (viz níže) aj. V této situaci by bylo vhodné požádat o dlouhodobé vízum za účelem strpění pobytu na území.¹⁰² Je však třeba znovu připomenout, že na udělení víz není právní nárok, tudíž by se migrantka ocitla ve velmi nejistém postavení. V těchto případech tak **migrantkám nezbyvá nic jiného, než se spolehnout na správní uvážení orgánu, který v rámci svého rozhodování musí posoudit přiměřenost dopadu případného negativního rozhodnutí do života migrantky.**

¹⁰⁰Viz ust. § 87f odst. 1 citovaného zákona.

¹⁰¹Stejně tak se zkomplikuje situace zaměstnavateli, který ji již případně zaměstnává, neboť bude muset dojít k ukončení pracovního poměru.

¹⁰²Tamtéž, viz ust. § 33 odst. 1 písm. a).

Pro úplnost je třeba dodat, že zákon o pobytu cizinců uvádí výčet dalších důvodů, pro něž může správní orgán povolení k přechodnému pobytu zrušit.¹⁰³ Vždy je však třeba přihlídnout k rodinným a soukromým vazbám migrantky či migranta.

Trvalý pobyt je pro migrantky z hlediska pobytové jistoty tou největší metou, které mohou dosáhnout, jestliže tedy pomineme získání státního občanství ČR, po jehož přiznání se však již perspektivou zákona nejedná o migrantky.

Trvalý pobyt na území mohou migrantky - rodinné příslušnice státních příslušníků EU získat nejen po 5 letech přechodného pobytu na území, ale již po 2 letech přechodného pobytu na území, pokud jsou 1 rok rodinnou příslušnicí občana EU. Prokázání rodinné vazby v délce jednoho roku lze např. oddacím či rodným listem. V případě nesezdaných párů se počítá doba jednoho roku ode dne vydání povolení k přechodnému pobytu rodinného příslušníka. **Zákon o pobytu cizinců opět reflektuje situaci, kdy migrantka ovdoví.** Zde však zvláště upravuje situaci migrantek, které jsou vdovy po státním příslušníkově ČR, kdy jedinou podmínkou je, samozřejmě za splnění obecných náležitostí, aby byl tento na území ČR hlášen k trvalému pobytu. Oproti tomu migrantky, které se staly vdovami po státním příslušníkově EU, mohou trvalý pobyt získat a) pokud byl na území ČR výdělečně činný a ke dni úmrtí pobýval na území ČR nepřetržitě po dobu minimálně dvou let; b) pokud došlo k jeho úmrtí v důsledku pracovního úrazu či nemoci z povolání a c) pokud v důsledku sňatku pozbyly své původní státní občanství.

Zákon o pobytu cizinců rovněž pamatuje na možnosti získání trvalého pobytu z humanitárních důvodů či ve státním zájmu.

Stejně jako u státních příslušníků EU i u jejich rodinných příslušníků stanoví citovaný zákon výčet skutečností vedoucích ke zrušení trvalého pobytu, přičemž správní orgán má opět povinnost posoudit přiměřenost dopadu takového rozhodnutí do rodinného a soukromého života migrantky.

2.1.2.2 Migrantky ze zemí mimo EU (tzv. ze třetích zemí)

Je třeba říci, že na migrantky ze zemí mimo EU jsou z hlediska zákonné úpravy jednotlivých pobytových oprávnění kladeny daleko přísnější požadavky, než na migrantky ze zemí EU, případně na migrantky, které jsou rodinnými příslušnicemi státních příslušníků EU, a to z důvodů, které byly uvedeny výše. I ony ale pochopitelně mohou na území pobývat na základě krátkodobého, dlouhodobého či trvalého pobytu a jednotlivé druhy pobytových statusů jsou vymezeny délkou pobytu.

Krátkodobý pobyt je pobytem, který opravňuje migrantku pobývat na území maximálně 90 dnů,¹⁰⁴ a to buď na základě krátkodobého víza či s ohledem na bezvízový styk. Z hlediska zaměření analýzy se tímto typem pobytu, který slouží k realizaci mobility globalizované společnosti, nikoliv však k usídlení na území, nebudeme podrobněji zabývat. Za zmínku však stojí fakt, že v některých případech se

¹⁰³Tamtéž, viz ust. § 87f odst. 3.

¹⁰⁴Jedná se o typ víza „C“, které je ve většině případů platné pro celý schengenský prostor. Pokud se tedy hovoří o možnosti pobytu na území, má se na mysli území celého schengenského prostoru.

migrantky, které na území ČR vstoupí na základě krátkodobého víza, mají v úmyslu následně na území ČR usadit.¹⁰⁵ Jiným případem je, když během krátkodobého pobytu migrantky na území dojde ke změně okolností, v jejichž důsledku se z objektivních důvodů nemůže vrátit do země původu a je tak nucena na území setrvat delší dobu (migrantka např. onemocní a není schopna opustit území, popř. v zemi vypukne konflikt, jako tomu bylo např. na Ukrajině a migrantce by v případě návratu domů hrozilo reálné nebezpečí aj.). V takovémto případě má migrantka možnost podat žádost o vízum k pobytu nad 90 dnů za účelem strpění pobytu na území.¹⁰⁶

Dlouhodobý pobyt je předpokladem, a ve většině případů také slouží, k usazení migrantky na území. Migrantky ho mohou realizovat prostřednictvím dlouhodobého víza a na něj navazujícího dlouhodobého pobytu¹⁰⁷(ve smyslu „povolení k dlouhodobému pobytu za určitým účelem), který je z hlediska právní jistoty silnějším pobytovým statutem, než pobyt na základě dlouhodobého víza. Pokud chtějí migrantky dlouhodobě pobývat na území, musejí plnit příslušný účel pobytu.¹⁰⁸ Účel pobytu musí migrantka naplňovat jak v době podání žádosti, tak po celou dobu svého pobytu. Případné neplnění této zákonné podmínky by vedlo k neprodloužení, případně ke zrušení pobytového oprávnění. K častým účelům pobytu náleží zaměstnání (zaměstnanecká karta (viz dále), podnikání, studium, sloučení s rodinou či dlouhodobý pobyt rezidenta EU. V souvislosti s účely pobytu nelze opomenout účel „ostatní“, který sice zákon o pobytu cizinců výslovně neuvádí a neupravuje, nicméně se na něj vztahuje obecná zákonná úprava týkající se dlouhodobých víz a dlouhodobých pobytů (účelem „ostatní“ tak může být např. léčba aj.).

V případě **dlouhodobých víz** se jedná o pobyt delší než 90 dnů s maximální dobou pobytu na jeden rok. Pokud chtějí migrantky pobývat na území déle než jeden rok, je možné pobyt za stejným účelem prodloužit, a to právě formou dlouhodobého pobytu za konkrétním účelem. Tento účel však musí být stejný, jako tomu bylo u dlouhodobého víza. Jedinou výjimku z tohoto pravidla je situace, kdy migrantka pobývá na území na základě dlouhodobého víza a současně je zaměstnána. V takovém případě má možnost požádat o zaměstnaneckou kartu¹⁰⁹ - jedná se však o zcela specifickou situaci.¹¹⁰

Jak již bylo uvedeno výše, účel pobytu je podstatnou náležitostí, kterou migrantka musí prokázat a plnit po celou dobu svého pobytu na území.

Pobývá-li migrantka na území na základě dlouhodobého víza za konkrétním účelem, který není nadále schopna plnit, a nemá možnost, resp. nesplňuje podmínky pro podání žádosti o zaměstnaneckou kartu¹¹¹(jde o již výše uvedenou zcela specifickou úpravu), vede tato skutečnost k ukončení jejího pobytu na území.¹¹²

¹⁰⁵Jde např. o situace, kdy žena přijede za rodinným příslušníkem, s nímž na území ČR chce pobývat.

¹⁰⁶Srov. ust. § 33 odst. 1 písm. a) zákona o pobytu cizinců

¹⁰⁷O dlouhodobý pobyt za účelem sloučení s rodinou a účelem studia je možné požádat přímo, tedy bez předchozího pobytu na dlouhodobé vízum za účelem sloučení s rodinou či studia.

¹⁰⁸Srov. rozsudek Nejvyššího správního soudu č. j. 7 As 82/2011-81 ze dne 27. 12. 2011.

¹⁰⁹V tomto případě půjde o dlouhodobý pobyt za účelem zaměstnání.

¹¹⁰Srov. ust. § 42g odst. 6 zákona o pobytu cizinců.

¹¹¹Podle ust. § 42g odst. 6 citovaného zákona.

¹¹²Podle ust. § 42g odst. 6 citovaného zákona. Pokud by však v jejím případě nastala okolnost, kvůli které by území nebyla schopna opustit, ať už např. z důvodu špatného zdravotního stavu či nebezpečné situací v zemi původu, má možnost požádat

V případě, že migrantka již pobývá na území na základě dlouhodobého pobytu za určitým účelem, a je si vědoma toho, že daný účel již nebude/není způsobila plnit, a současně má možnost realizovat jiný účel pobytu, je oprávněna tento účel změnit. I změna účelu však podléhá určitým pravidlům, která stanoví zákon. Některé účely dlouhodobého pobytu je možno měnit až po zákonem stanovené době. Tak je tomu např. v případě pobytu za účelem sloučení s rodinou a pobytu za účelem strpění, které je možné změnit až po 3 letech pobytu na území. Změnit účel dlouhodobého pobytu na tento pobyt za účelem podnikání je možné až po 2 letech pobytu na území.

V případě dlouhodobého pobytu za účelem sloučení s rodinou na území zákon pamatuje i na **situace, kdy dojde k rozvodu manželství**. Jestliže manželství trvalo minimálně 5 let a migrantka ke dni rozvodu pobývá na území 2 roky, může o změnu účelu svého pobytu požádat i dříve než po 3 letech na území. Musí tak ale podle zákonné úpravy učinit do jednoho roku od nabytí právní moci rozsudku o rozvodu.¹¹³S ohledem na to, že se jedná o kumulativní stanovení podmínek, v případě, že jedna z výše uvedených podmínek splněna není, tj. manželství buď netrvalo 5 let anebo migrantka pobývá na území po dobu kratší než 2 roky, o změnu účelu požádat nelze. **Takto nastavená zákonná úprava staví migrantku do nevýhodné, dá se říci do zranitelné situace, neboť ji to činí závislou na sponzorovi bytového oprávnění, který této skutečnosti může zneužít**, což nám ukazuje i praxe. Zákon u migrantek ze zemí mimo EU výslovně neuvádí ani neumožňuje, jako je tomu u migrantek-rodinných příslušnic občanů EU,¹¹⁴ aby v případě rozvodu za zvlášť obtížných okolností (např. domácí násilí), byl bytový status zachován, ani není dána možnost změnit účel pobytu dříve, než stanoví zákon. V takovémto případě je **migrantka závislá na diskreční pravomoci správního orgánu**, který v případě řízení o zrušení bytového oprávnění musí posoudit přiměřenost svého rozhodnutí, tedy **dopad následků případného negativního rozhodnutí do soukromého a rodinného života migrantky**.

Zákon dále v souvislosti s institutem dlouhodobého pobytu za účelem sloučení upravuje situaci, kdy dojde k úmrtí sponzora bytového oprávnění. V takovém případě je možné změnit účel pobytu, a sice obecně po 2 letech nepřetržitého pobytu na území. Bez podmínky předchozí délky pobytu je možné změnit účel pobytu pouze tehdy, pokud k úmrtí nositele oprávnění došlo v důsledku pracovního úrazu nebo nemoci z povolání. Migrantka je - stejně jako je tomu v případě rozvodu - povinna o změnu účelu požádat do jednoho roku od nastalé události, v tomto případě ode dne úmrtí donora bytového oprávnění.

Jak ukazují zkušenosti SIMI s prací s cílovou skupinou, v kontextu dlouhodobého pobytu za účelem sloučení se dále jeví jako **velmi problematické případy, kdy na území ČR pobývá na základě oprávnění k trvalému pobytu starší migrantka, která potřebuje s ohledem na svůj věk, případně zdravotní stav podporu svého dítěte, vnuka vnučky či jiné blízké osoby**. Zákon zcela nelogicky v takovémto případě neumožňuje možnost sloučení těchto osob.¹¹⁵Za daných okolností lze ze strany

na území o dlouhodobé vízum za účelem strpění (záleží však na uvážení správního orgánu (Odboru azylové a migrační politiky MVČR), zda jí vízum udělí či ne. Migrantka se tudíž v tuto chvíli ocitá ve velmi nejisté situaci).

¹¹³Srov. ust. § 45 odst. 6 zákona o pobytu cizinců.

¹¹⁴Srov. ust. § 87f odst. 2 písm. d) bod 2. a § 87f odst. 2 písm. e) citovaného zákona.

¹¹⁵O dlouhodobý pobyt za účelem sloučení může požádat manžel, nezletilé nebo zletilé nezaopatřené dítě migrantky s povoleným pobytem či uděleným azylem; nezletilé nebo zletilé nezaopatřené dítě manžela migrantky s povoleným pobytem či azylem; nezletilý v náhradní rodinné péči migrantky s povoleným pobytem či uděleným azylem nebo jejího manžela;

dětí, příp. vnuků a vnuček těchto migrantek pouze využít možnost požádat o účel takového dlouhodobého víza či případně dlouhodobého pobytu, který jsou schopni plnit. Pokud by nesplňovali podmínky pro zákonem upravené účely pobytu, lze využít jako řešení dlouhodobé vízum či dlouhodobý pobyt za účelem „ostatní“, ovšem jde však spíše o teoretickou možnost, závislou především na uvážení správního orgánu.

Problém nastává i v situaci, kdy má migrantka, která však nedosáhla věku 65 let a současně na ni nelze ani pohlížet jako na takovou, která se o sebe ze zdravotních důvodů nedokáže postarat, v zemi původu problémy a potřebuje pomoc či podporu svého dítěte pobývajícího na území ČR na základě pobytového oprávnění. Ve většině případů není možné aplikovat žádost o pobytové oprávnění za účelem zaměstnání, podnikání. Opět je v tomto případě řešení pobytového oprávnění prostřednictvím žádosti o vízum/pobyt za účelem „ostatní“ značně teoretické, neboť se velmi obtížně prokazuje nutnost péče, resp. podpory starší osobě, který je z pohledu zákona o pobytu cizinců „soběstačná“ a nedosahuje zákonem požadované hranice 65 let.¹¹⁶

Migrantky, které na území ČR pobývaly za účelem zaměstnání a s ohledem na svůj důchodový věk musely zaměstnání ukončit, musejí rovněž požádat o změnu účelu pobytu (v tomto případě opět nejspíše půjde o účel „ostatní“, případně, pokud splňují potřebné podmínky, mohou požádat o povolení k trvalému pobytu (viz níže).

Účel pobytu je však pouze jednou z podmínek pro získání pobytového oprávnění. Kromě toho musí migrantka prokázat, a to opět jak při žádosti o dlouhodobé vízum, tak žádosti o dlouhodobý pobyt i další náležitosti, kterými jsou platný cestovní doklad, zdravotní pojištění,¹¹⁷ doklad o zajištění ubytování¹¹⁸ a doklad o finančním zajištění.

Dokladem o finančním zajištění je buď prokázání prostředků k pobytu¹¹⁹- tak je tomu např. u dlouhodobých víz. U většiny žádostí o dlouhodobý pobyt je třeba prokázat měsíční příjem, jehož výše musí odpovídat součtu částky životního minima stanoveného pro daný rok a skutečně vynaložených nákladů na bydlení.¹²⁰ **Právě prokázání finančního zajištění, především v případě dlouhodobého pobytu, je častým problémem, s nímž se v praxi setkáváme.** Správní orgán v tomto postupuje velmi

rodič, příp. prarodič nebo poručník nezletilého azyllanta; osamělá migrantka starší 65 let nebo bez ohledu na věk migrantka, která se o sebe nedokáže ze zdravotních důvodů sama postarat, jde-li o sloučení rodiny s rodičem nebo dítětem s povoleným pobytem na území; migrantka, která před vstupem na území ČR pobývala na území jiného členského státu EU jako rodinná příslušnice držitele modré karty (povolení k dlouhodobému pobytu za účelem výkonu zaměstnání vyžadujícího vysokou kvalifikaci).

Sponzorem oprávnění ke sloučení je osoba, která má trvalý pobyt nebo dlouhodobý pobyt a musí na území ČR pobývat minimálně po dobu 15 měsíců (v případě sloučení manželů musí každý z nich dosáhnout věku 20 let); nebo zaměstnaneckou kartu, v takovém případě je možné sloučení po 6 měsících; nebo modrou kartu; nebo azyll.

¹¹⁶Srovnej ust. § 42a odst. 1 písm. F) zákona o pobytu cizinců

¹¹⁷Bliže viz kapitola 2. 3. této analýzy.

¹¹⁸Pokud migrantka nebo její manžel nejsou majiteli nemovitosti (vlastnictví se dokládá výpisem z katastru nemovitosti), je třeba doložit nájemní nebo podnájemní smlouvu, nebo potvrzení majitele nemovitosti na formuláři s úředně ověřeným podpisem vlastníka.

¹¹⁹Viz ust. § 13 zákona o pobytu cizinců.

¹²⁰Vyšší nákladů na bydlení tvoří nájem vč. veškerých služeb. Pokud toto není schopna migrantka doložit, vychází správní orgán z normativních nákladů na bydlení, které jsou stanoveny pro každý rok vyhláškou (ve většině případů se jedná o částky větší, než ve skutečnosti jsou, neboť tyto jsou vypočítávány dle cenové relace v Praze).

striktně, a i když migrantce, případně její rodině¹²¹ chybí i minimální částka, např. ve výši 100,-Kč, správní orgán žádosti s odkazem na nesplnění zákonné podmínky prokázání finančního zajištění zamítá. Často se přitom jedná o migrantky, které na území ČR pobývají delší dobu, mají zde zázemí a pevné vazby a jsou integrovány do českého prostředí a nepředstavují ani ekonomickou zátěž pro stát. V nemalém množství případů jde navíc o situace, kdy v době podání žádosti o dlouhodobý pobyt, případně o jeho prodloužení, požadavek prokázání finančního zajištění splňovaly, ale v rámci průtahů ze strany správního orgánu (není výjimkou, že správní řízení o žádostech mnohonásobně překračuje zákonnou lhůtu pro vydání rozhodnutí) tento požadavek splňovat přestaly.

Zaměstnanecké karty jako zvláštní typ dlouhodobého pobytu

Zvláštním a poměrně novým typem pobytu, o němž je třeba se podrobněji zmínit, jsou zaměstnanecké karty. Jedná se o kombinovaný doklad, který v sobě sdružuje jak povolení k pobytu, tak povolení k zaměstnání, k jehož zavedení došlo implementací evropské směrnice.¹²²

Zákon o pobytu cizinců rozlišuje mezi dvěma typy zaměstnaneckých karet, a sice **duální** (sdružuje oprávnění k pobytu a povolení k zaměstnání) a **neduální** (ta slouží pouze jako oprávnění k pobytu a žádat o ni může migrantka, která má volný přístup na trh práce¹²³ nebo migrantka, která pro výkon zaměstnání potřebuje povolení k zaměstnání¹²⁴).

U obou typů zaměstnaneckých karet se vyžaduje, aby migrantka mj. doložila buď pracovní smlouvu, dohodu o pracovní činnosti nebo smlouvu o smlouvě budoucí. U všech smluvních typů je nutno splnit podmínku mzdového kritéria, a to minimálně ve výši základní sazby měsíční minimální mzdy a týdenní pracovní doby v rozsahu minimálně 15 hod. týdně.

U duální zaměstnanecké karty se musí migrantka ucházet o místo, které je v Centrální evidenci volných pracovních míst obsaditelných držitelem zaměstnanecké karty. Karta se tak váže na konkrétní pozici u konkrétního zaměstnavatele. Pokud by migrantka chtěla změnit zaměstnavatele, případně pracovní pozici, je třeba požádat správní orgán o souhlas s touto změnou, vždy však musí jít o pracovní místo uvedené ve zmíněné evidenci. Migrantka se ocitá v obtížné situaci v okamžiku, kdy dojde k ukončení pracovního poměru, neboť ukončením pracovního poměru končí i platnost její zaměstnanecké karty. Ochranná doba, a to v délce 3 měsíců (doba, během které si mohou migrantky najít nové zaměstnání a současně požádat o souhlas správního orgánu se změnou zaměstnavatele¹²⁵) je poskytnuta pouze migrantkám, u nichž dojde k ukončení pracovního poměru založeného pracovní smlouvou z důvodů organizačních ze strany zaměstnavatele¹²⁶ či zdravotních důvodů zaměstnance,¹²⁷

¹²¹Požadovaná výše se odvíjí od počtu společně posuzovaných osob (srovnej ust. § 7 zákona č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře).

¹²²Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/98/EU ze dne 13. prosince 2011, o jednotném postupu vyřizování žádostí o jednotné povolení k pobytu a práci na území členského státu pro státní příslušníky třetích zemí a o společném souboru práv pracovníků ze třetích zemí oprávněně pobývajících v některém členském státě, tzv. single permit.

¹²³Viz ust. § 98 zákona č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti

¹²⁴Zaměstnaneckou kartu uděluje úřad práce. Ust. §§ 89 - 97 zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, stanoví, kdo tuto kartu potřebuje.

¹²⁵Srov. ust. § 46e odst. 1 písm. b) zákona o pobytu cizinců.

¹²⁶Srov. ust. § 52 písm. a) - c) zákona č. 262/2006 Sb., zákoníku práce.

¹²⁷Srov. ust. § 52 písm. d) - f) citovaného zákona.

případně když došlo k okamžitému zrušení pracovního poměru zaměstnancem.¹²⁸ Pokud došlo k ukončení dohody o pracovní činnosti ze strany zaměstnavatele, má migrantka ochrannou dobu v délce jednoho měsíce, kdy může požádat správní orgán o souhlas se změnou zaměstnavatele.¹²⁹

U neduální zaměstnanecké karty pak platí, že migrantky s volným přístupem na trh práce (např. migrantky pobývající na území na základě dlouhodobého pobytu za účelem sloučení s rodinou aj.¹³⁰) se mohou ucházet o jakékoliv zaměstnání a v případě změny pracovní pozice či zaměstnavatele jsou pouze povinny informovat správní orgán o této změně, a to do tří pracovních dnů ode dne, kdy ke změně došlo. Migrantky, které potřebují k výkonu svého zaměstnání povolení k zaměstnání od úřadu práce, se musejí ucházet o pracovní pozici, která je v evidenci volných pracovních míst vedených úřadem práce a získat na danou pozici nové povolení k zaměstnání. I ony mají ohlašovací povinnost vůči správnímu orgánu do tří pracovních dnů ode dne nastalé změny.

Nastavená právní úprava tak staví migrantky do pozice závislosti vůči zaměstnavateli, neboť udržení si pracovního místa je pro ně z hlediska nutnosti plnit účel pobytu nevyhnutelné. Ze strany zaměstnavatele, který si je velmi dobře vědom zranitelného postavení migrantek, pak často dochází k zneužívání jeho postavení formou porušování pracovních práv vůči migrantkám, které z obav, aby nepřišly o svou pracovní pozici a tím i o pobytové oprávnění, se takovému chování ve většině případů nijak nebrání.

Je také nutné zmínit, že zatímco u výše uvedených dlouhodobých pobytů lze prodloužit pobytové oprávnění nejpozději poslední den jeho platnosti, u zaměstnanecké karty je třeba o prodloužení požádat 30 dnů před skončením její platnosti.

Trvalý pobyt

Stejně jako pro migrantky z EU a migrantky-rodinné příslušnice občana EU, představuje trvalý pobyt i pro migrantky ze zemí mimo EU z hlediska pobytových oprávnění metu nejvyšší. **Migrantky se jeho získáním dostávají do obdobného právního postavení jako státní příslušnice a příslušníci ČR.** Mají volný přístup na trh práce, k veřejnému zdravotnímu pojištění a není nijak omezen ani jejich přístup k dávkám státní sociální podpory. Mohou volně cestovat po zemích schengenského prostoru, kde však mohou bez víza pobývat max. 90 dnů v rámci 180 dnů. Spolu s oprávněním k trvalému pobytu je migrantkám přiznáván i status dlouhodobě pobývajících rezidenta EU, který má deklarovat dlouhodobý pobyt migrantky v EU a přiznat jim tak postavení analogické s postavením migrantek z EU.¹³¹ Pobyt je udělován na dobu neurčitou, časově omezené jsou pouze průkazy, resp. biometrické karty (vydávají se na dobu 10 let), které je třeba prodlužovat.

¹²⁸Srov. ust. § 56 citovaného zákona.

¹²⁹Srov. ust. § 46e odst. 1 písm. c) zákona o pobytu cizinců.

¹³⁰Úplný výčet uvádí ust. § 98 zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti.

¹³¹Směrnice Rady 2003/109/ES ze dne 25. listopadu 2003 o právním postavení státních příslušníků třetích zemí, kteří jsou dlouhodobě pobývajícími rezidenty.

O trvalý pobyt může požádat migrantka, která na území ČR pobývá na základě dlouhodobého pobytu alespoň 5 let. Při posuzování žádosti je krom obecných náležitostí¹³² požadováno doložení dokladu potvrzujícího znalost českého jazyka, přičemž zákon stanoví případy, kdy jsou migrantky od této povinnosti osvobozeny.¹³³ Tak je tomu např. u migrantek, které dosáhly 60 let. Stejně jako u dlouhodobých pobytů je i u žádosti o trvalý pobyt třeba prokázat finanční zajištění,¹³⁴ přičemž v tomto případě je třeba doložit i pravidelnost tohoto zajištění a zákon přesně definuje, co lze za takovéto finanční zajištění považovat.¹³⁵

I migrantky ze třetích zemí mohou oprávnění k trvalému pobytu získat dříve než po pěti letech. Prominutí doby pobytu na území je tak, stejně jako u migrantek z EU a migrantek-rodinných příslušnic občanů EU, možné mj. z důvodů humanitárních či z důvodu hodných zvláštního zřetele. Specifickou možností je pak získání povolení k trvalému pobytu po řízení o mezinárodní ochraně (viz dále).

Povolení k trvalému pobytu je stabilním statutem, vypovídajícím o pevných vazbách jeho držitele či držitelky k ČR a o jejich dostatečné integraci do českého prostředí, a k jeho zrušení může dojít pouze v určitých, zákonem stanovených důvodech.¹³⁶

2.1.2.3 Migrantky jako žadatelky o mezinárodní ochranu

Mezinárodní ochrana je na území ČR poskytována buď formou azylu,¹³⁷ což je svým způsobem trvalá forma ochrany, nebo formou doplňkové ochrany,¹³⁸ která je na rozdíl od azylu poskytována na časově omezenou dobu, po jejímž uplynutí se prověřuje, zda stále existují důvody, pro něž byla udělena. Podle toho pak správní orgán¹³⁹ rozhodne o jejím prodloužení či odnětí. Migrantky, které získají azyl či doplňkovou ochranu, se ocitají v obdobném postavení, jako mají migrantky ze třetích zemí s uděleným trvalým pobytem, resp. na migrantky, kterým byl azyl přiznán, se pohlíží jako na ty, jimž bylo pobytové oprávnění formou trvalého pobytu uděleno. U migrantek s přiznanou doplňkovou ochranou je jejich postavení omezeno dobou, na niž tato ochrana udělena, přičemž mají možnost požádat o udělení povolení k trvalému pobytu, a to po pěti letech pobytu na území. Do doby pobytu na území se částečně či zcela započítává i doba probíhajícího řízení o mezinárodní ochraně.¹⁴⁰ Pro všechny migrantky z této kategorie platí, že nemohou cestovat do země původu¹⁴¹ - v takovém případě by udělenou ochranu pozbyly.

¹³²Srov. ust. § 70 zákona o pobytu cizinců.

¹³³Srov. ust. § 70 odst. 5 citovaného zákona.

¹³⁴Zákon o pobytu cizinců opět uvádí výčet případů, kdy jsou migrantky této povinnosti zproštěny (viz ust. § 70 odst. 2 písm. d)

¹³⁵Viz ust. § 71 odst. 1 citovaného zákona.

¹³⁶Viz ust. § 77 citovaného zákona.

¹³⁷Azyl je přiznán tehdy, pokud migrantka prokáže, že je v zemi svého původu pronásledována, a to z důvodů uvedených v ust. § 12 zákona č. 325/1999 Sb. o azylu.

¹³⁸Srov. ust. § 14 citovaného zákona.

¹³⁹O mezinárodní ochraně rozhoduje Odbor azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra ČR.

¹⁴⁰Srov. ust. § 68 odst. 2 písm. d) bod 2. zákona o pobytu cizinců.

¹⁴¹Výjimka je u těch, kterým byl udělen humanitární azyl (viz ust. § 14 zákona o azylu)-není stanoveno v zákoně, jedná se o zkušenost z praxe

Během řízení, v němž se rozhoduje o tom, zda bude mezinárodní ochrana udělena, se na migrantky pohlíží jako na žadatelky o mezinárodní ochranu. Jejich specifické postavení vychází právě z jedinečnosti institutu mezinárodní ochrany a především z toho, že se ocitají v postavení, kdy nevědí, zda na území ČR budou moci zůstat či ne. Od počátku řízení o mezinárodní ochraně mají přístup do veřejného zdravotního pojištění a přístup na trh práce je jim otevřen až po 6 měsících ode dne zahájení řízení o mezinárodní ochraně. K výkonu zaměstnání navíc potřebují povolení k zaměstnání od úřadu práce, který v jejich případě nepřihlíží k situaci na trhu práce. Po dobu probíhajícího řízení je těmto osobám poskytnuto ubytování, strava, psychologické a sociální služby a mají rovněž právo na právní zastoupení.

Zákon o pobytu cizinců umožňuje žadatelkám o mezinárodní ochranu, které jsou osamělé nebo starší 65 let požádat po ukončení řízení, v němž jim tato nebyla přiznána, o povolení k trvalému pobytu.¹⁴² K jeho udělení je třeba kumulativního splnění dvou podmínek, a sice že řízení o mezinárodní ochraně probíhalo alespoň 2 roky, a také že migrantka pobývá na území ČR nepřetržitě 4 roky. Splnění podmínek je **možné na žádost prominout**, nicméně pokud správní orgán vůbec k prominutí podmínek přistoupí, **je to v praxi především u nezletilých dětí, nikoliv u stárnoucích migrantek.**

2.1.3 Shrnutí

Shrneme-li výše uvedené, je třeba je konstatovat, že **zákonná úprava v oblasti pobytu staví některé migrantky, a to i v rámci jednotlivých kategorií, do nevýhodné pozice, přestože by se naopak mělo přihlídnout k jejich zranitelnému postavení.** V této souvislosti nelze opomenout fakt, že v zákoně o pobytu cizinců není ani žádným způsobem pojem „zranitelné osoby“ definován, což lze zcela určitě pokládat za významný deficit stávající právní úpravy.

V zájmu dodržování mezinárodní úpravy a kladení důrazu na respektování rodinného a soukromého života by mělo být umožněno především seniorkám, aby měly možnost strávit důstojné stáří v okruhu svých nejbližších, kteří jim mohou poskytnout nejen péči, zázemí a finanční zabezpečení, ale velmi důležitou psychickou podporu.

Právě s ohledem na výše uvedené jsme toho názoru, že by **mělo dojít k takové zákonné úpravě, aby osoby, které jsme výše zmiňovaly, měly větší právní jistotu** z hlediska řešení svého pobytového statusu a nebyly tak závislé pouze na diskreční pravomoci správního orgánu.

Je rovněž žádoucí, aby byla **odstraněna nepřiměřená míra závislosti na sponzorovi pobytu**, tedy aby byla minimálně zkrácena doba, za kterou může nositel pobytového oprávnění s účelem pobytu „sloučení“ změnit účel pobytu, a to především v situacích, kdy bude vystaven obzvláště tíživé situaci, jakou je např. domácí násilí.

¹⁴²Srov. ust. § 67 zákona o pobytu cizinců.

2.2 ZAMĚSTNÁNÍ A PODNIKÁNÍ

V této kapitole se zaměřujeme na specifické podmínky a výzvy, s nimiž jsou v souvislosti s trhem práce konfrontovány stárnoucí migrantky. Přestože se věnujeme i některým aspektům, které souvisejí se vstupem a pobytem všech migrantů a migrantek na trhu práce, není naší ambicí postihnout vyčerpávajícím způsobem procesy, které se zde ve vztahu k nim odehrávají, byť řada z nich má na postavení těchto žen značný vliv. Zároveň se nevyhýbáme ani stručnému popisu situace a postavení žen z většinové společnosti ve stejné věkové kategorii, a to s ohledem na podobná úskalí, jimž musejí ve vztahu k trhu práce čelit. V kapitole se, stejně tak jako v celé analýze, soustředíme zejména na migrantky ze zemí mimo EU, a jen okrajově se zabýváme odlišnou situací azylantek či občanek ze zemí EU. Tam, kde se nám to jeví jako účelné, popisujeme zvláštní situace těchto odlišných skupin.

2.2.1 Zahraniční zaměstnanost s důrazem na ženy

Gender a zaměstnanost

Podíváme-li se na trh práce a zahraniční zaměstnanost z genderového hlediska, s určitým zjednodušením lze říci, že stereotypy a předsudky, kterým čelí migrantky z naší cílové skupiny, jsou mnohdy totožné s těmi, kterým jsou na trhu práce vystaveny obecně všechny ženy.

V této souvislosti se hovoří jak o vnějších, tak i o vnitřních faktorech, které ve výsledku ovlivňují postavení žen a mužů na trhu práce. Mezi vnější faktory tak lze zařadit nerovné platové podmínky mužů a žen, nedostatečné zastoupení žen v řídicích funkcích či politice, stejně tak jako rozdílná očekávání, která jsou vztahována k ženám či mužům v zaměstnání. K vnitřním faktorům, které je také třeba brát v úvahu, patří např. dělba práce v rodině, přístup ke zdrojům či partnerské vztahy uvnitř rodiny. **Žen obecně, a tedy i migrantek, se tak týká horší pracovní postavení, nižší výdělků a vyšší podíl neplacené práce.**

Jak konstatujeme v úvodu analýzy, stále je snazší najít pracovní uplatnění či za svou práci získat lepší finanční ohodnocení pro muže nežli pro ženu, příčemž jednou z příčin může být přetrvávající názor veřejnosti na tradiční dělení partnerských rolí - muže živitele s ambicemi a schopností kariéřního růstu a na druhé straně ženu odsunutou na druhou kolej péče o domácnost, bez profesní ctižádosti či možností její případné projevy realizovat. Ženy a muži se sice z pohledu platného práva nacházejí na stejné úrovni a jakákoliv diskriminace na základě pohlaví, ať už přímá či nepřímá, je zakázána, ovšem ve faktickém postavení osob na trhu práce hraje gender poměrně významnou roli (jak u většinové společnosti, tak u migrujících osob) a ve skutečnosti jsou ženy na trhu práce často vystaveny nerovným podmínkám a diskriminaci, když, zjednodušeně, proti maskulinizovanému trh práce stojí feminizovaný koncept péče.¹⁴³ Tato normativní očekávání ve vztahu k ženám podle všeho kopíruje i

¹⁴³Viz ŠIMŮNKOVÁ, T. Klára Čmolíková Cozlová z neziskové organizace Gender Studies: Proč starším ženám hrozí chudoba? (článek). Praha: Salon, Právo. 9. února 2016. Dostupné na: <http://www.novinky.cz/kultura/salon/394139-klara-cmolikova-cozlova-z-neziskove-organizace-gender-studies-proc-starsim-zenam-hrozi-chudoba.html> (otevřeno dne 20. 4. 2016).

řada výzkumů o postavení migrantek na trhu práce, když reprodukují stávající stereotypy a z migrantek vytvářejí pečovatelky s „výhradní zodpovědností za privátní sféru“.¹⁴⁴

2.2.1.1 Gender, migrace a zaměstnanost

Migrantky na trhu práce, jak podotýkáme, nicméně v žádném případě **nepředstavují homogenní skupinu** – jejich sociální postavení a strategie se liší podle věku, druhu pobytu, typu zaměstnání, dětí a statusu (vdané, rozvedené, vdovy, svobodné, samoživitelky), a v neposlední řadě i v závislosti na důvodech a motivaci k migraci.

To je nezbytné vzít v úvahu i při jakémkoliv hodnocení jejich skutečného postavení na trhu práce. Výzkumy tak, v závislosti na zvolené skupině migrantek, mohou docházet ke zcela odlišným závěrům, které nemusejí nutně korespondovat s tradičním genderovým pojetím migrace. Podle něj by měla pracovní migrace žen směřovat ke zlepšení jejich postavení, bere-li se v úvahu její emancipační potenciál. Ten se však dostává v současné době do pozadí a u migrantek na trhu práce je spíše zmiňováno riziko dequalifikace, společenského propadu a větší závislosti na mužích.¹⁴⁵

V otázkách zahraniční zaměstnanosti lze dle dostupných zdrojů¹⁴⁶ ve vztahu k genderu rozlišit 2 hlavní faktory znevýhodňování na trhu práce, kterými jsou jednak a) kulturně daná omezení (jak je uvedeno: „muži z některých kultur si například nepřejí, aby jejich ženy či dcery byly zaměstnány, protože jejich roli chápou jako spojenou výhradně s péčí o domácnost a o děti“¹⁴⁷) a b) omezení daná sociální situací imigrantek („...například matky – samoživitelky či matky obecně, které vzhledem ke své vytíženosti nemají čas na učení češtiny, návštěvu kurzů apod.“).

Na straně druhé, jak citovaní odborníci připouštějí, někde jsou to právě ženy, kterým se daří lépe se adaptovat na nové prostředí, což se následně projevuje jednak tím, že fakticky přebírají roli živitele rodiny, kterou nebyl schopen naplnit frustrovaný muž, kterému se nepodařilo nalézt zaměstnání, ale i větší otevřeností ke spolupráci s neziskovými organizacemi, což ostatně koresponduje s každodenní zkušeností SIMI s prací s cílovou skupinou.

V souvislosti s genderovými rozdíly v oblasti zahraniční zaměstnanosti v ČR stojí za zmínku i závěry dalších odborníků, kteří na základě výzkumu shrnují, že: „*úloha samotné kategorie genderu jako bariéry nebo akcelérátoru mobility na pracovním trhu se mění a) v závislosti na právním postavení imigrantů a s tím spojenými očekáváními o vlastní pracovní kariéře a b) v souvislosti s propojením/překřížením s kategoriemi věku, etnicity a sociální třídy. Není to tedy ani tak gender samotný, co zvyšuje či snižuje možnost mobility na pracovním trhu, ale spíše propojení těchto různých*

¹⁴⁴Podrobněji ŠOURALOVÁ, A. *Care drain versus brain drain: Pracovní migrace žen.* (článek). Praha: webový portál Migrace online, 20. 9. 2009. Dostupné na: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/care-drain-versus-brain-drain-pracovni-migrace-zen> (otevřeno dne 20. 4. 2016).

¹⁴⁵Tamtéž. K riziku rostoucí závislosti na partnerovi v případě špatného či dokonce žádného zaměstnání migrantek srov. dále RÁKOCZYOVÁ, M., TRBOLA, R., VYHLÍDAL, J. *Nezaměstnanost cizinců v České republice.* Praha: VÚPSV, 2013. ISBN 978-80-7416-125-4

¹⁴⁶*Přístup imigrantek ke vzdělávání a na trhu práce v ČR.* Praha: GAC, 2007.

¹⁴⁷Jak je v původním textu uvedeno, taktéž v poznámce pod čarou: „*říci, že muži nechtějí, aby ženy pracovaly, je samozřejmě velmi zjednodušené. Ženy často, ne-li většinou, sdílejí stejné hodnoty a představy o genderových rolích jako muži ze stejné společnosti. Nedá se tedy říci, že by byly v domácí sféře svými muži drženy proti své vůli, alespoň tomu tak není vždy.*“

klasifikací¹⁴⁸, což potvrzuje i komplexnost problematiky a v zásadě nás i směřuje k otázkám ohledně vyšší zranitelnost těch, u nichž dochází ke kombinaci možných znevýhodnění.

Jak připouští i *Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020*, **na trhu práce se mnohdy obtížně udržují i osoby bez zvýhodnění, natož pak ženy potýkající se s vícenásobnou diskriminací**, a cílem by tudíž mělo být vytvářet podmínky pro vstup a udržení se pro osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené.¹⁴⁹

Na evropské, ale i české úrovni je přitom opakovaně zdůrazňováno,¹⁵⁰ že správně nastavená **integrační politika by měla směřovat k podpoře ekonomické i sociální soběstačnosti migrantů a migrantek**, a to bez ohledu na druh jejich pobytu. **Jedním z předpokladů dosažení tohoto cíle je právě úspěšný vstup na trh práce a neméně důležité je i stabilní zaměstnání.** Společné základní principy v EU, které mají napomáhat členským státům při formulování politiky integrace, připisují zaměstnanosti migrantek a migrantů dokonce klíčovou roli, když se dále soustředí i na boj proti diskriminaci v této oblasti a také na otázku dostatečné pobídky a příležitosti najít si a získat zaměstnání, a to zejména u osob s perspektivou trvalého života v hostitelské zemi.

I v ČR se (nejen) ve vztahu k pracovnímu trhu uplatňuje různý přístup k s ohledem na délku pobytu. Neméně důležitá je také i země původu. U těchto dvou hledisek také nacházíme první a poměrně zásadní a rozhodující odlišnosti.

2.2.1.2 Vstup na trh práce v kontextu rovného postavení

Už samotný proces vstupu na pracovní trh provázejí mnohé komplikace, které mají vliv na rovné postavení migrantek a které jsou častým terčem kritiky ze strany neziskových organizací, ale i některých zaměstnavatelů. Platná legislativa¹⁵¹ **rozlišuje** mezi těmi, kdo mají z hlediska vstupu na trh práce stejné postavení jako občané ČR (osoby s občanstvím EU, s uděleným azylem, s trvalým pobytem, s dlouhodobým pobytem za účelem sloučení rodiny apod.) a těmi, jejichž vstup na trh práce je omezen.

První skupina, u které jsou zaměstnavatelé pouze povinni vést jejich evidenci a o jejich nástupu informovat písemně úřad práce, **je přitom v relativně méně zranitelném postavení**, protože může libovolně uzavírat a ukončovat pracovněprávní vztahy bez rizika ztráty pobytu.

Druhá skupina (a to včetně osob s dlouhodobým pobytem za účelem zaměstnání) je naopak ve velmi zranitelném postavení. Pro vstup na trh práce potřebuje zaměstnaneckou kartu nebo povolení k zaměstnání, vydané úřadem práce a povolení k pobytu na našem území. Povolení k zaměstnání i

¹⁴⁸Viz GRYGAR, J., ČANĚK, M., ČERNÍK, J.: *Vliv kvalifikace na uplatnění a mobilitu na českém trhu práce u migrantů ze třetích zemí (závěrečná zpráva z výzkumu)*. Praha: MKC Praha, 2006. ISBN 80-239-7824-1. Dostupné na http://aa.ecn.cz/img_upload/9e9f2072be82f3d69e3265f41fe9f28e/Zaverecna_zprava_2.pdf (otevřeno dne 15. 1. 2016).

¹⁴⁹Viz *Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020*, op. cit. str. 23 – 24.

¹⁵⁰Viz *Závěry Rady EU a zástupců vlád členských států k přijetí společných základních principů politiky integrace přistěhovalců v EU*. Rada Evropy, 2004. Dostupné na: http://cizinci.cz/repository/2155/file/principy_2004.pdf (otevřeno dne 2. 1. 2016).

¹⁵¹Viz zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti.

zaměstnanecká karta jsou, a to za poměrně velmi striktních podmínek, vydávány na konkrétní pracovní místo u konkrétního zaměstnavatele. Bez souhlasu ministerstva vnitra, resp. bez nového povolení k zaměstnání, tak **migrantky změnit zaměstnavatele nemohou, což je jednou z hlavních příčin jejich vyšší zranitelnosti.**¹⁵² **Ztráta zaměstnání je tak v zásadě spojena se ztrátou pobytu.** K omezení závislosti na zaměstnavatelích by měla sloužit tzv. ochranná lhůta, tedy přiměřená doba po skončení původního zaměstnání, během níž si migrant či migrantka hledají zaměstnání nové. Její úprava v zákoně je ale problematická, a to zejména kvůli nedostatečnému rozsahu 3 měsíců a především pak proto, že se vztahuje pouze na omezené důvody ukončení pracovního poměru a zdaleka tak nepostihuje všechny situace, do kterých se migrantky mohou – i bez vlastního zavinění – dostat.

Závislosti na zaměstnavateli a obavy o ztrátu pobytu společně se ztrátou zaměstnání se migrantky a migranti zbavují až v souvislosti se získáním trvalého pobytu, který tak má, z výše uvedených důvodů, **na oblast rovných práv řady migrantek velký vliv.**

Je tedy zřejmé, že **mezi nejvíce ohrožené patří migrantky** a migranti ze zemí mimo EU **s přechodným pobytém**. Nicméně, jak je podle některých odborníků patrné,¹⁵³ z pohledu zranitelnosti na trhu práce jsou rozdíly mezi nimi a občany a občankami ze zemí EU částečně setřeny, protože se dá vysledovat, že i ti se dostávají do zranitelného postavení. Faktorům, které to způsobují, se věnuje řada odborných studií a výzkumů. Na vině může být podle všeho, krom dalších okolností, zejména nastavení integrační politiky, která na jedné straně od migrantů a migrantek očekává již výše zmiňovanou soběstačnost, na straně druhé ale nebere ohledy na špatné ohodnocení nejisté práce a nereflktuje způsoby vytváření poptávky po zahraničních pracovnících ze strany zaměstnavatelů.

2.2.1.3 Aktuální situace migrantek na trhu práce – podmínky, problémy a jejich příčiny

Můžeme konstatovat, že **na legálním trhu práce za poslední roky stoupá počet zaměstnaných migrantek**, přesto ale mezi ekonomicky aktivními osobami **stále převažují muži**, byť pro tyto závěry nemáme k dispozici přesné statistiky.¹⁵⁴ Víme však, že počet migrantek stoupá i mimo trh práce – státem je monitorováno, že pokračuje etapa imigrace, v níž se dynamicky uplatňuje slučování rodin spojené se zvyšováním počtu žen a dětí, vč. starších osob v důchodovém věku.¹⁵⁵

Nižší podíl žen je přitom zřetelně zaznamenán i mezi osobami s živnostenským oprávněním, kde jsou, na rozdíl od zaměstnaných osob, k dispozici potřebné statistiky.¹⁵⁶ Nižší oficiálně zaznamenaná

¹⁵²Podrobněji k problematice zaměstnaneckých karet viz FALTOVÁ, M. Pracovnice v domácnosti na českém trhu práce v kontextu cizinecké legislativy. In: EZZEDDINE, P. a kol. *Migrantky a nájemná práce v domácnosti v České republice*. Op.cit.

¹⁵³Viz *Migrační manifest nevládních organizací pracujících s migranty v České republice*. Praha: 2015. Str. 26 – 28. Dostupné na: <http://www.migracnimanifest.cz/documents/migracni-manifest.pdf>. (otevřeno dne 12. 2. 2016).

¹⁵⁴Vycházíme z údajů Českého statistického úřadu za rok 2011. **Od roku 2012 MPSV neposkytuje s ohledem na problémy s informačními systémy ucelené komplexní statistiky v oblasti trhu práce v souvislosti s ekonomickými aktivitami cizinců.**

¹⁵⁵Viz str. 3 kapitoly I., Analýzy aktuální situace v oblasti integrace cizinců na území ČR v *Aktualizované Koncepci integrace – Ve vzájemném respektu*. Op. cit.

¹⁵⁶Český statistický úřad. *Cizinci v České republice 2015*. Op. cit., str. 120. Podle grafu 3-6 se v roce 2014 bylo mezi osobami s živnostenským oprávněním 25 687 žen ve srovnání s 57 882 muži.

ekonomická aktivita může být, jak uvádí řada zdrojů,¹⁵⁷ způsobena zejména péčí o děti a domácnost, kterou zpravidla vykonávají ženy, které se tak po určitou dobu ocitají mimo trh práce.

Ruku v ruce s tím pak lze předpokládat, že jedním z důvodů oficiálně nižší ekonomické aktivity migrantek je také fakt, že svou práci vykonávají v rámci neformální ekonomiky a v rozporu s platnou legislativou, což však ve statistických datech není spolehlivě podchyceno. **Fenomén nelegální práce** má každopádně významný vliv na faktické postavení migrantek jak na pracovním trhu, tak i ve společnosti.

Svou úlohu v této souvislosti rovněž hraje i celková situace na domácím trhu práce a jeho strukturální nerovnosti (legislativní rámec, míra nezaměstnanosti, průměrná výše mzdy), ale nepochybně i řada dalších faktorů, jejichž komplexní rozbor není s ohledem na jejich mnoho vrstevnost předmětem této analýzy. Některé faktory však pominout nemůžeme, zejména pak roli zaměstnavatelů.

Závislost na zaměstnavateli jako důležitý faktor

Role zaměstnavatelů a jejich postoje ve vztahu k migrantkám by si samy o sobě zasloužily výraznější prostor a samostatnou analýzu, protože **velmi výrazně ovlivňují postavení naší cílové skupiny nejen na trhu práce, ale i mimo něj.** Jejich jednání ve vztahu k migrantkám je často poznamenáno předsudky a stereotypy, které uplatňují už při samotném možném vstupu migrantek na pracovní trh, nehledě na fakt, že jsou mnohdy nedostatečně informováni o podmínkách zahraničního zaměstnávání a z obavy z administrativní náročnosti práci migrantkám nenabídnou.

Ani zaměstnavatelé netvoří pochopitelně homogenní skupinu a řada z nich také podle všech indicií velmi často stojí před otázkou jak zamezit nekalé konkurenci ze strany podnikatelů, kteří využívají pracovní síly migrantů a migrantek v rozporu se zákonem (ať jde o bezpečnost práce, minimální mzdu, povolení k zaměstnání či jiné regulační mechanismy) a tím získávají neoprávněnou výhodu proti poctivým podnikatelům, kteří zákony dodržují, za současného respektu k rovným právům a příležitostem zahraničních zaměstnanců a zaměstnankyň.

Navíc zaměstnavatelé mnohdy ani nevědí, jak řešit komplikované situace v oblasti zahraniční zaměstnanosti, natož pak specifické potřeby migrantek.

Ti, kteří informováni jsou, ale svého fakticky mocenského zvýhodnění nezřídka využívají. V drtivé většině případů totiž „správně“ předpokládají, že limity toho, co si mohou v praxi dovolit k migrantkám na trhu práce, jsou na hony vzdálené jejich formálnímu vymezení v legislativě a ke škodě věci profitují z takřka začarovaného kruhu, do něhož se migrantky v souvislosti se svou závislostí na jejich benevolenci či v jiných případech i dokonce svou účastí v rámci neformální ekonomiky dostávají. Neznalost práv a povinností se totiž netýká jen zaměstnavatelů, jak zmiňujeme v předchozím odstavci, ale právě i migrantek samotných a v neposlední řadě i orgánů, které rozhodují o porušení práv v konkrétních případech.

¹⁵⁷Např. NEŠPOROVÁ, O. *Rodiny přistěhovačů I.* Praha: VÚPSV, 2007. ISBN 978-80-87007-55-6.

I naše zkušenosti s klientkami SIMI potvrzují, že **informace, kterými disponují migrantky** a na jejichž základě plánují své další kroky, **jsou často nedostatečné či mylné**, což může mít závažné následky na postavení těchto žen na trhu práce.

Situace je pochopitelně **horší pro ty migrantky, které se pohybují na nelegálním trhu práce**. I těm z nich, které jsou si vědomy svých práv, brání obava z odhalení neregulérního pobytu, resp. z následných sankcí s tím souvisejících, v uplatňování práv a využívání prostředků k ochraně před diskriminací, které nabízí náš právní řád, výjimkou není ani obava z postihu ostatních diskriminovaných žen, stigmatizovaných právě neregulérním pobytem či nelegální prací u stejného zaměstnavatele. Zásadní roli zde pak hraje i přetrvávající **obtížná prokazatelnost nelegální práce před soudem v souvislosti s nedostatečnou implementací evropských norem v této oblasti či absencí relevantní judikatury**.¹⁵⁸ **Jazyková bariéra, nedostatečná orientace v prostředí či nedostatečná a málo efektivní kontrolní činnost ze strany státu** se pak už jen **spolupodílejí** na výsledném **nerovném postavení migrantek** na českém trhu práce.

Na první pohled by se však mohlo zdát, že diskriminovány jsou pouze ty ženy, které naplno spadnou do sítě neformální ekonomiky. Z našich zkušeností však lze zobecnit, že **řadě zmiňovaných úskalí a problémů, ať už jde o obtížnou vymahatelnost práva v konkrétním případě či nedostatečné kontroly a postihy zaměstnavatelů za diskriminační jednání, čelí i migrantky na legálním trhu práce, byť v teoretické rovině jsou jejich možnosti obrany vyšší a v praxi i pravděpodobně skutečně dostupnější**. Jak se však bohužel ukazuje, **diskriminace migrantek na trhu práce se nevyhýbá takřka žádné z jejich podskupin**, když ekonomické priority jako je konkurenceschopnost zaměstnavatelů válčují zájmy sociální, mezi něž patří i sociální soudržnost, mezigenerační solidarita či vysoká zaměstnanost.

Kvalifikace, rekvalifikace a uznávání vzdělání

S trhem práce velmi úzce souvisí i vzdělání, a to včetně jazykové přípravy a otázek uznávání kvalifikací či úspěšnosti rekvalifikací. Pro řadu migrantek jsou komplikace, zdlouhavost či dokonce nemožnost uznání kvalifikací a zkušeností získaných jinde než na území hostitelského státu stále největší překážkou úspěšné integrace na trh práce a zabraňují jim v nalezení zaměstnání, které by odpovídalo jejich schopnostem a přáním.¹⁵⁹ I z tohoto důvodu se jim **podrobně věnujeme v následující kapitole „Vzdělání“**.

Zde jen stručně poukazujeme na to, že pro mnohé ženy je opravdu velmi obtížné či dokonce fakticky nemožné využít vzdělání a kvalifikaci ze země původu. Jak k tomu uvádí odborná literatura,¹⁶⁰ zásadním faktorem, který migrantky (i migranty) přivádí do nízkokvalifikovaných pozic, je *„ekonomická a politická dezintegrace vedoucí ke ztrátě zaměstnání v zemi původu spolu s pravidly vstupu a pobytu na území ČR...“* Jak odbornice upozorňují, z počátečního stavu se vlivem řady faktorů, mezi něž patří například skutečná ztráta kvalifikace v důsledku dlouhodobé práce mimo

¹⁵⁸Srov. ČIŽINSKÝ, P., HOLÍKOVÁ K., JELÍNKOVÁ, M. Neregulérní migranti na trhu práce. In: HRADEČNÁ, P. et al. *Řešení otázek neoprávněného pobytu cizinců: situace v ČR a ve vybraných evropských zemích*. Praha: Linde, 2011, 267 s. ISBN 80-7201-869-7.

¹⁵⁹Viz *Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru SOC/513 Začlenění migrantek do trhu práce*. Op.cit.

¹⁶⁰LEONTIYEVA, Y., POKORNÁ, A. *Faktory bránící využití kvalifikace imigrantů na trhu práce v ČR*. Op. cit.

původní obor či demotivace, stává stav trvalý, který trvá i navzdory jistějšímu právnímu postavení a zlepšení jazykových kompetencí. Mnohem menšímu riziku jsou dle výsledků výzkumu vystaveny osoby, jejichž pracovní trajektorie není narušena ztrátou kvalifikovaného zaměstnání v zemi původu a které oplývají počátečním ekonomickým kapitálem. Jak se však ukazuje, mnohem palčivějším problémem nežli případné neuplatnění kvalifikace je pro ně jejich nejisté postavení spjaté s nízkou kvalifikovanými pozicemi,¹⁶¹ k čemuž se ještě dostaneme vzápětí.

Jak jsme již zmínili v úvodní kapitole analýzy, zkoumáme postavení migrantek v dané věkové skupině optikou těch pravděpodobně nejzranitelnějších z nich. Je pochopitelné a takřka jisté, že ne každá migrantka ve vyšším středním či seniorském věku se nachází ve stejném postavení a je vystavena stejným tlakům a okolnostem prohlubujícím její zranitelnost bez ohledu na úroveň své kvalifikace. Lze tedy například odhadnout, že vysoce kvalifikované odbornice, které projdou nástrahami nostrifikací, mají pozici na českém trhu práce významným způsobem zjednodušenou tím, že je po jejich pracovní síle vyšší poptávka a jejich finanční ohodnocení je jiné, nicméně, za signifikantní pokládáme fakt, že genderové nerovnosti se nevyhýbají ani jim (riziko nižší odměny za stejnou práci, obtížnějšího kariérního postupu, vyššího podílu neplacené práce apod.). Vysokoškolské vzdělání migrantek může paradoxně někdy být i překážkou při hledání práce.¹⁶² Naše analýza však bere v úvahu jednak skutečnost, že podle dostupných údajů byla takřka polovina zahraničních pracovníků a pracovnic zaměstnána na pozicích, které nevyžadují žádnou nebo jen minimální kvalifikaci,¹⁶³ a také skutečnost, že do této statisticky nejsou pochopitelně zahrnuty osoby zaměstnané v rámci neformální ekonomiky, které podle našeho názoru ještě více vychylují poměr směrem k nízkou kvalifikovaným pracovním místům.

Je také nezbytné podívat se na situaci optikou zaměstnavatelů, kteří, jak je ostatně doloženo i výzkumy, preferují takovou zahraniční pracovní sílu, která je maximálně flexibilní, nahraditelná, snadno kontrolovatelná a s nižšími mzdovými nároky ve srovnání s českými zaměstnanci a zaměstnankyněmi, přičemž tyto požadavky a předpoklady pro pracovní pozice se rozhodně netýkají jen nekvalifikovaných osob. Jak k tomu dodávají odborníci: *„je to právě tato znevýhodněná pozice, co z nich pro řadu zaměstnavatelů činí „zajímavé“ pracovníky.“*¹⁶⁴ Ve výsledku se tak **vyšší zranitelnost na trhu práce nevyhýbá ani vysoce kvalifikovaným migrantkám.**

Výzkum, realizovaný v našem projektu Ženy na vedlejší koleji (?), mimo jiné ukazuje, že ani celoživotní výkon práce na pozicích vysoce kvalifikovaných zaměstnankyň negarantuje, že se ve vyšším věku neocitnou na trhu práce v zaměstnáních, která jejich kvalifikaci ani její výši neodpovídá a **v důchodovém věku se tak nedobrovolně nevrátí na pozice, kde ve svém profesním životě v ČR začínaly.**

¹⁶¹Tamtéž.

¹⁶²Viz VÍZNEROVÁ, H. Ženy migrantky promlouvají o diskriminaci na trhu práce. *Rovné příležitosti v souvislostech*, 09/2009. Praha: Gender Studies, 2009. Dostupné na: <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/zeny-migrantky-promlouvaji-o-diskriminaci-na-trhu-prace> (otevřeno dne 14. 2. 2016).

¹⁶³Viz *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu*, kapitola 1) Analýza aktuální situace v oblasti integrace cizinců na území ČR, str. 3. Jak je zde uvedeno, s ohledem na problémy s informačními systémy pracuje MPSV pouze s počty zahraničních občanů za roky 2014-2015 v kvalifikovaných odhadech. Op. cit.

¹⁶⁴GRYGAR, J., ČANĚK, M., ČERNÍK, J.: *Vliv kvalifikace na uplatnění a mobilitu na českém trhu práce u migrantů ze třetích zemí (závěrečná zpráva z výzkumu)*. Op. cit.

Podobně i celoevropské výzkumy ukazují, že se znevýhodněním na trhu práce se potýkají také vysoce kvalifikované migrantky; i u nich je míra nezaměstnanosti výrazně vyšší než u ostatních žen z většinových společností.¹⁶⁵

Nelegální či kvazi-legální práce

Mluvíme-li o postavení migrantek na trhu práce, je třeba vzít v úvahu i výrazný vliv státu, který ačkoliv má na jedné straně ambice regulovat pracovní migraci a uvědomuje si nutnost koncepčně a koordinovaně řešit stínovou ekonomiku, svým jednáním, resp. nastavením podmínek, za kterých mohou zahraniční zaměstnanci a zaměstnankyně vstupovat a udržet se na trhu práce, přispívá i k tomu, že si migrantky i migranti, pokud jsou ekonomicky aktivní, prostředky na živobytí nezřídka obstarávají právě nelegální prací. K úskalím takové práce do života žen se dostaneme vzápětí.

Jak musíme zmínit (a podrobněji rozebíráme v jiné analýze),¹⁶⁶ na situaci v oblasti zahraniční zaměstnanosti se výrazně podepsaly nesystémové a nepřiměřené zásahy do právní úpravy, stejně tak jako restrikce, které šly vysoko nad rámec požadavků stanovených v zákoně, a to zejména v souvislosti s hospodářskou krizí kolem roku 2008 a v letech následujících. Byly to právě migrantky (a nepochybně i migranti), na které tato krize dopadla s největší razancí, kdy stát upřednostnil domácí pracovníky, a to i v rovině legislativních opatření, které formuloval nejen ve snaze zabránit příchodu nových migrantů a migrantek na naše území, ale i za účelem snížení počtu těch, kteří už v ČR pobývali, a to bez zohlednění délky pobytu a/nebo míry integrace.

U mnoha migrantek se v ten okamžik naplno projevila rizika dočasnosti jejich pracovníprávních vztahů. Jak je uváděno, ekonomická recese přispěla paradoxně ke zkvalitnění populace zaměstnaných migrantů a migrantek z hlediska jejich vzdělanostní a kvalifikační struktury, když se na trhu práce udrželi častěji ti s vyšším stupněm dosaženého vzdělání a vyšší kvalifikací.¹⁶⁷ Úřady práce nejprve dostaly doporučení ze strany MPSV nevydávat pracovní povolení na místa, která jsou obsaditelná Čechy či občany EU, a v lednu roku 2012 byl dokonce vydán velmi kontroverzní metodický pokyn, na jehož základě se od července 2012 přestala vydávat povolení k zaměstnání osobám s nižší kvalifikací, než představovalo ukončené středoškolské vzdělání s maturitou. Dosavadní pracovní povolení mohla být prodloužena pouze o šest měsíců a nad rámec zákona o zaměstnanosti byla zavedena povinnost předkládat k žádostem o povolení k zaměstnání nostrifikované doklady o odborné způsobilosti. Na základě kritiky uvedeného pokynu došlo posléze k jeho zmírnění, kdy podle nového znění měly pobočky úřadu práce vydávat povolení k zaměstnání na nízko-kvalifikované pozice pouze v případech, kdy by jeho nevydání mohlo zaměstnavateli způsobit vážné ekonomické ohrožení, které by vedlo k rušení pracovních míst a propouštění.

¹⁶⁵FRA. *Migrants, minorities and employment. Exclusion and discrimination in the 27 Member States of the European Union. Update 2003 – 2008.* Op. cit.

¹⁶⁶Bliže viz ČIŽINSKÝ, P. HRADEČNÁ, P. (eds). *Zahraniční zaměstnanci na trhu práce v EU a ve vybraných zemích.* Praha: SIMI, 2014. Dostupné na: http://www.migrace.com/docs/141115_simi-zamestnanci-cz-nahled.pdf (otevřeno dne 10. 9. 2015).

¹⁶⁷HORÁKOVÁ, M. *Vývoj pracovních migrací v České republice v době hospodářské recese.* Praha: VÚPSV, 2010. ISBN 978-80-7416-069-1. Dostupné na: http://cizinci.cz/repository/2287/file/Vyvoj_pracovnich_migrac.pdf (otevřeno dne 14. 2. 2016).

Tyto kroky zcela jistě nadlouho poznamenaly faktické postavení migrantek na pracovním trhu, zejména pak řady těch, které vykonávaly nízko-kvalifikované práce. S náhlou ztrátou legálního zaměstnání (a s ohledem na vazbu povolení k pobytu na povolení k zaměstnání) byly nuceny buď odjet, nebo byly vytlačeny právě do prostředí neformální ekonomiky a fakticky odsouzeny k neregulárnímu pobytu či k rizikům zastřených pracovně-právních vztahů, a to včetně podnikání naplňujícího znaky závislé práce, resp. skrytého zaměstnání na principu tzv. švarc systému. Podle odborné literatury různé indicie naznačují, že se právě v době hospodářské recese rozšířila sféra šedé ekonomiky, kde pracovní příležitosti i nadále existují, ale neprobíhají podle platných předpisů.¹⁶⁸

V této souvislosti někteří odborníci hovoří o tzv. **kvazi-legálních situacích**, kdy osoby pobývají na území hostitelského státu na základě platného povolení, ale zároveň porušují pracovněprávní či jiné předpisy pro zaměstnávání a podnikání. Toto označení ovšem nekoresponduje s definicí nelegální migrace tak, jak ji pojímá MV ČR, podle níž takový pobyt rozporuje účel vydání pobytového oprávnění, a je tudíž z podstaty nelegální.¹⁶⁹ O kvazi-legálních situacích může nicméně jít i v případě, kdy zaměstnavatel uzavře s migrantkou pracovní smlouvu s určitou minimální mzdou za vykonanou práci, aby tak snížil povinné odvody za zaměstnankyni, ve skutečnosti jí však vyplácí mzdu jinou – ani takové situace nejsou výjimečné a reálná mzda se od té oficiální liší i o desítky až stovky procent. Výhodnost takového jednání pro všechny zúčastněné je jen zdánlivá a s negativními důsledky takového přístupu jsou pak migrantky konfrontovány právě v důchodovém věku při vyměřování důchodové dávky.

Nelegální zaměstnání ale může mít řadu dalších podob, ať už jde o práci bez vydané zaměstnanecké karty, práci bez povolení k zaměstnání a povolení k pobytu za účelem zaměstnání (neohlášená práce např. na vízum k pobytu do 90 dnů); práci na jiném místě případně u jiného zaměstnavatele, než stanoví povolení k zaměstnání či zaměstnanecká karta či podnikání v jiné oblasti, než umožňuje živnostenské oprávnění, aj.

Nelegální zaměstnávání bývá označováno za nežádoucí společenský jev, který s sebou nese řadu negativních důsledků. Přestože z pohledu státu jsou v této souvislosti zásadní zejména úniky z daňového systému, neodvádění pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti či pokřívání trhu práce, pro migrantky samotné přináší prostředí neformální ekonomiky řadu rizik a **často se právě zde setkáváme s vážnými případy porušování práv jednotlivých žen.**¹⁷⁰ Problematika nelegálního zaměstnávání má tak nepochybně závažné sociální rozměry a, jak popíšeme vzápětí, i genderová specifika.

Více než dvě třetiny z žen, které vyhledaly bezplatné právní poradenství naší organizace, mělo zkušenosti s výkonem nelegální práce. Přestože se pochopitelně nejedná o žádný reprezentativní vzorek, tato statistika přesto upozorňuje na určité trendy. Ukazuje se tak, že v případě nelegální práce se nejedná o zanedbatelný fenomén, naopak, s ohledem na svůj závažný dopad právě na rovná práva žen je třeba mu věnovat zvýšenou pozornost. Jak připomínají další odbornice, které se tématu

¹⁶⁸Tamtéž.

¹⁶⁹Podrobněji viz ČIŽINSKÝ, P., HRADEČNÁ, P. (eds). *Zahraniční zaměstnanci na trhu práce v EU a ve vybraných zemích*. Op. cit., str. 24.

¹⁷⁰ Blíže viz např. HRADEČNÁ, P. et al. *Řešení otázek neoprávněného pobytu cizinců*. Op. cit.

věnují,¹⁷¹ je to oblast, kde přímo **bují podmínky pro diskriminaci**. Ta přitom může začínat nižší mzdou, nedodržováním dohodnutých podmínek, včetně neplacení za odvedenou práci či porušování délky pracovní doby, pokračovat porušováním pravidel bezpečnosti práce a končit u zabavování identifikačních dokumentů, sexuálního obtěžování, omezování osobní svobody, nucené práce či obchodování s lidmi.

Zkušenosti SIMI také ukazují, že **řada žen je v souvislosti s trhem práce podvedena zaměstnavateli či nejrůznějšími zprostředkovateli**. Jedná se například o nedodržené přísliby pracovní smlouvy za předem vybranou provizi, zaměstnání jakoby na zkoušku či mylnou informaci o vzniku legálního pracovněprávního vztahu – že se o takový vztah nejedná, zjistily některé z klientek SIMI až s odstupem řady měsíců v okamžiku, kdy se dožadovaly ochrany zákoníku práce či zdravotního ošetření. Tyto zkušenosti potvrzují i jiné neziskové organizace a výzkumy. Podle dostupných zdrojů tak není výjimkou, že zaměstnavatelé lžou o uzavření pracovní smlouvy a zaměstnance či zaměstnankyni nenahlásí u správy sociálního zabezpečení ani je nepřihlásí na zdravotní pojišťovně.¹⁷² **I zde se negativní důsledky mohou projevit i následně v důchodovém věku**, při stanovení výše důchodu či v horších případech rozhodnutí o nepřiznání důchodové dávky s ohledem na neodpracovaný potřebný počet let.

V této souvislosti nelze rovněž alespoň stručně nezmínit problematiku tzv. „klientského systému“ či problematiku agenturního zaměstnávání.

Klientský systém,¹⁷³ byť odborníci označují tento termín za nepřesný, ve své podstatě vyjadřuje síť vztahů a služeb, jejíž hlavní funkcí je zprostředkování volných pracovních míst migrantům a migrantkám, ale i dalších služeb (od ubytování, zařizování povolení k pobytu a souvisejících věcí) a jeho nebezpečí spočívá mimo jiné v takřka absolutní závislosti zahraničních zaměstnanců a zaměstnankyň na službách, které jim tento systém nabízí a také na nebezpečné propojenosti s organizovaným zločinem. Do klientského systému byly v průběhu minulých let na území ČR zapojeny pravděpodobně tisíce migrantů a migrantek ze zemí bývalého Sovětského svazu.

Princip agenturního zaměstnávání je pak založen na trojstranném právním vztahu. Agenturní zaměstnanci a zaměstnankyně sice uzavírají pracovněprávní vztah s agenturou práce, ale práci provádějí ve prospěch a především i podle pokynů jiného subjektu, tedy tzv. uživatele. Ačkoliv je agenturní zaměstnávání jednou ze zákonem povolených forem zprostředkování zaměstnávání, se zaručenými stejnými pracovními i mzdovými podmínkami pro agenturní zaměstnance/zaměstnankyně, řada šetření, která se tomuto tématu věnovala, prokázala jasné

¹⁷¹RIGLOVÁ, A. SKÁLOVÁ, H. Ženy imigrantky na trhu práce v České republice – bariéry a perspektivy. Praha: *Rovné příležitosti v souvislostech* (zpravodaj Gender Studies), 31. května 2008. Dostupné na: <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/zeny-imigrantky-na-trhu-prace-v-ceske-republice-bariery-a-perspektivy> (otevřeno dne 7. 9. 2015).

¹⁷²Viz SOKAČOVÁ, L. *Postavení a postoje dlouhodobě usazených migrantů a migrantek v České republice*. Zpráva z výzkumu). Praha: Poradna pro občanství/občanská a lidská práva, březen 2013 (aktualizace březen 2014). Dostupné na: http://aa.ecn.cz/img_upload/224c0704b7b7746e8a07df9a8b20c098/zprava_z_vyzkumu-1.pdf (otevřeno dne 10. 9. 2015).

¹⁷³Viz NEKORJAK, M. Klientský systém a ukrajinská pracovní migrace. *Sociální studia*, Brno: Fakulta sociálních studií, 2006, roč. 2006, č. 1, s. 89-109. ISSN 1214-813X. Dostupné na: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080227135336.pdf> (otevřeno dne 8. 9. 2015) či ČERNÍK, J. *Klientský systém jako quasi-feudalismus v Česku*. Praha: MKC Praha, 2005. Dostupné na: http://aa.ecn.cz/img_upload/79a33131c9c4293e0fcefb50bfa263ef/JCernik_Klientura_1.pdf (otevřeno dne 8. 9. 2015).

znevýhodňování a vykořisťování zahraniční pracovní síly působící v jeho rámci, když situaci komplikuje mj. obtížná identifikace samotných zprostředkovatelských agentur zapojených do procesu zaměstnání konkrétních osob (kdy často není zřejmé, který subjekt je vlastně druhou smluvní stranou pracovněprávního poměru agenturního zaměstnance), chybějící smluvní základ či obecně důkazní nouze, která brání postihu diskriminujících zaměstnavatelů aj.¹⁷⁴

Jak tzv. klientský systém, tak agenturní zaměstnávání měly či mají poměrně významný vliv na oblast rovných práv migrantek (i migrantů) na našem území, ovlivnily či ovlivňují kvalitu jejich života a nezřídká stály i za pádem těchto osob do neregulérního postavení. Krom všech dalších negativních souvislostí, které se k neregulérnímu postavení vážou, je jedním z nich také nemožnost fungovat na legálním trhu práce. V takových případech pak ženy pochopitelně nemohou ani podle zákona odpracovat potřebný počet let pro přiznání důchodu a v pozdějším věku se ocitají skutečně v extrémních formách sociálního vyloučení, bez příjmů či dostupné zdravotní péče.

Rodinné firmy, nájemná práce

Škála zaměstnání, která vykonávají migrantky v rámci formální i neformální ekonomiky, je přitom velmi pestrá. Některé z nich patrně pracují v rodinných firmách bez nároku na mzdu nebo s podprůměrnou mzdou a bez toho, aby tam byly jako zaměstnankyně oficiálně evidované.¹⁷⁵ **Takové zapojení migrantek do rodinného podnikání je zcela jistě genderově nerovné.** Jak k tomu uvádějí dostupné zdroje,¹⁷⁶ je nutné mít na zřeteli, že placená práce všeobecně přináší vyšší svobodu, jakmile tedy ženy nemají přístup k vlastním příjmům, dostávají se do situací jasné závislosti na osobě obchodního či životního partnera se všemi nepříznivými důsledky, které z nerovného a závislého postavení pro ně vyplývají, nehledě na výše popsané negativní konsekvence, které má takové jednání z pohledu státu.

Podle odbornic a odborníků, které se tímto fenoménem zabývají, je také velmi pravděpodobné,¹⁷⁷ že řada žen **vykonává placenou práci v cizích domácnostech**, ať už pracují jako uklízečky, pečovatelky, chůvy či hospodyně, a to i v těchto případech zpravidla v rozporu s platnou legislativou, což také může být jedním z důvodů jejich vyšší zranitelnosti. Snáze se mohou stát oběťmi pracovního vykořisťování, specifických forem genderově podmíněného násilí a rasové diskriminace, a to zejména kvůli tomu, že výkon jejich práce se odehrává většinou v domácnostech zaměstnavatelů, a tedy v soukromé sféře, která je v podstatě z vnějšího pohledu neviditelná, a tudíž i rizikovější, za

¹⁷⁴K problematice agenturního zaměstnávání např. BURDOVÁ HRADEČNÁ, P., ROZUMKOVÁ, P. Právní analýza agenturního zaměstnávání na podkladě výsledků terénních rozhovorů s vietnamskými dělníky na území ČR. In: KREBS, M., PECHOVÁ, E. *Zpráva z projektu: vietnamští dělníci a dělnice v českých továrnách*. Praha: La Strada, 2008. Dostupné na: <http://www.strada.cz/publikace-a-vystupy-la-strada-cr> (otevřeno dne 8. 9. 2015), či KOTÍKOVÁ, J., ŠUBRT, B. *Rozbor problematiky agenturního zaměstnávání v ČR*. Praha: VÚPSV, 2007.

¹⁷⁵NEŠPOROVÁ, O. Op.cit.

¹⁷⁶*Přístup imigrantek a imigrantů ke vzdělávání a na trhu práce v ČR*. Op.cit.

¹⁷⁷Vykořisťování pracovníků v cizích domácnostech začíná být v posledních letech věnována větší pozornost. Srov. FRA. *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union. States' obligation and victims' rights*. Luxembourg, FRA, 2015. Dostupné na: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2015-severe-labour-exploitation_en.pdf (otevřeno dne 14. 2. 2016). Blíže k tématu v ČR viz EZZEDDINE, P. a kol. *Migrantky a nájemná práce v domácnosti v České republice*. Op.cit.

současných nedostatečně upravených standardů ochrany, poskytovaných českým právním řádem těmto ženám.¹⁷⁸

K tomu, že **prostředí stínové ekonomiky, které převládá v těchto segmentech pracovního trhu, úzce souvisí s dostupnou pracovní silou zejména migrantek**, dospívají i jiní odborníci,¹⁷⁹ když upozorňují na to, že genderové kategorie (a to nikoliv pouze ve smyslu kategorizace na spíše mužské či spíše ženské práce) se při výzkumu, na který odkazují, ukázaly jako důležitý prostředek strukturace dělby práce. Mimo jiné i shrnují, že ženám vyhrazené pracovní činnosti (typu úklidových prací, prací v domácnosti či v oblasti péče o děti) provází oslabení jejich sociálních vazeb, sociální izolace a frustrace.

Prekérní práce

Jak je nicméně zmiňováno, nejen ve sféře nájemné práce v domácnosti hrozí těmto ženám zranitelnost. Migrantky tak podle všeho na trhu práce ve větší míře než jejich mužské protějšky podléhají při uplatnění rizikovým situacím, což se projevuje například: „*nižšími mzdami, nevyužitou kvalifikací či neplacenou prací*“.¹⁸⁰ Tato situace bezpochyby prohlubuje jejich nerovné postavení nejen ve vztahu k mužům, ale i k ženám z většinové společnosti.

Právě u migrantek se tak zřetelně ukazuje, že postoj zaměřený na zvyšování flexibility zaměstnanců i zaměstnankyň vede k omezování jejich sociálních práv, včetně pracovní právní ochrany. V souvislosti s postavením migrantek (i migrantů) na trhu práce se v posledních letech často hovoří o tzv. **prekérní práci, což, jak chápeme, je specifická forma nejisté, neplnohodnotné, krátkodobé a nízko ohodnocené práce, charakterizované negativní flexibilitou,**¹⁸¹ s čímž souvisí i **nedostatek společenského uznání a značně ztížený dosah ochrany pracovní právní legislativy.** Tyto závěry potvrzují i **evropské výzkumy, které dospívají ke zjištění, že i když jsou migrantky relativně dobře integrované na pracovním trhu, zpravidla je to na dočasných či nejistých pozicích.** Kvalita jejich zaměstnání je tak podle všeho nízká a vystavuje je sociální i ekonomické zranitelnosti.¹⁸²

¹⁷⁸Rada vlády ČR pro rovnost žen a mužů však dne 8. dubna 2011 na svém zasedání schválila podnět k Úmluvě Mezinárodní organizace práce č. 189 o pracovnících v cizích domácnostech, který bude předložen vládě ČR.

¹⁷⁹GRYGAR, J., ČANĚK, M., ČERNÍK, J. *Vliv kvalifikace na uplatnění a mobilitu na českém trhu práce u migrantů ze třetích zemí (závěrečná zpráva z výzkumu)*. Op. cit.

¹⁸⁰*Přístup imigrantek a imigrantů ke vzdělávání a na trhu práce v ČR*. Op. cit., str. 62.

¹⁸¹Podrobněji viz DUDOVÁ, R., HAŠKOVÁ, H. Prekérní práce pečujících žen v kontextu ekonomické krize. *Gender, rovné příležitosti a výzkum*, roč. 15, č. 2/2014. Praha: 2014. Jak je z textu mj. patrné, ne každá nejistá práce je zároveň prací prekérní. Dostupné na: http://www.genderonline.cz/uploads/e0deb080bebbd198f1b4c2e8ed1ad64e6975f929_grpv-15-02-dudova-haskova-prekerni-prace.pdf. Dále srov. např. ČANĚK, M. *Když chybí politický zájem o rovnoprávné postavení pracovních migrantů a migrantek. Přístupy odborů a inspekce práce v České republice*. Op.cit.

¹⁸²FRA. *Migrants, minorities and employment. Exclusion and discrimination in the 27 Member States of the European Union. Update 2003 – 2008*. Op.cit., str. 85. Dostupné na http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1696-pub-migrants-minorities-employment_EN.pdf.

Jak uvádí odborná literatura,¹⁸³ nutným předpokladem toho, aby uplatnění se na trhu práce pozitivně souviselo se začleněním příchozích do struktury nové společnosti (což je podle nás nepochybně cíl, jehož chce společnost i stát dosáhnout), **je určitá mzdová úroveň a jisté pracovní podmínky.**

Podobnou optikou vnímá potřebnost zajištění patřičné mzdové úrovně i *Strategie sociálního začleňování*, a to v souvislosti s problematikou chudoby pracujících osob, když připouští, že: „*ačkoliv je zajištění práce (resp. přístupu k práci a zaměstnání) nejvíce efektivním nástrojem prevence a eliminace chudoby, samo o sobě nepostačuje, pokud není doprovázeno **efektivními nástroji garance adekvátního příjmu.***“¹⁸⁴. Takový závěr je zcela správný, stejně jako konstatování, z něhož de facto strategie vychází, že **na trhu práce jsou ohroženy všechny sociálně slabší skupiny obyvatelstva**. O to větší škoda, že se vzápětí sama limituje, když zjednodušeně deklaruje, že cílem každé vlády by mělo být udržení odpovídající příjmové úrovně občanů ČR, čímž (ať už vědomě či mimoděk) odsouvá do pozadí situace migrantů a migrantek a ponechává stranou i fakt, že pokřivený trh práce, kde se za práci migrantek a migrantů platí méně, negativně zasáhne také občany. Zároveň tak rezignuje na eliminaci chudoby u poměrně významné kategorie osob ohrožených sociálním vyloučením a chudobou, z nichž, jak je patrné, patří migrantky (bez ohledu na věk) mezi ty nejvíce zranitelné.

Sladování rodinného a pracovního života

Jednou z komplikovaných výzev pro naši cílovou skupinu je i otázka sladění pracovního a rodinného života (obtěžně řešitelná i u žen z většinové společnosti) v kontextu legislativního prostředí, požadavků na rovné postavení mužů a žen a lepšího uplatnění na trhu práce. Míra úspěšnosti při sladování pracovních a rodinných povinností je přítom u migrantek v produktivním věku jedním z důležitých faktorů ovlivňujících úspěšnost jejich integrace. Jak lze sledovat, strategie sladování zaměstnání a péče o rodinu nalézají tyto ženy jen velmi obtížně, za situace, kdy mnohdy čelí absenci podpory ze strany širší rodiny a sociálních sítí, kterou by za jiných okolností využívaly, flexibilní úvazky jsou (nejen pro ně) ve větší míře nedostupné a limitované jsou i možnosti dalšího vzdělávání (např. skloubení účasti na nezbytném kurzu českého jazyka s péčí o dítě).¹⁸⁵ Státní zařízení péče o děti předškolního věku jsou kapacitně nedostatečná a migrantky se setkávají s problémy při umísťování dětí, které zároveň nemohou uspokojivě řešit soukromými školkami ani najmutím chůvy na hlídání bez citelných zásahů do svých příjmů, jelikož, jak upozorňují odbornice,¹⁸⁶ často pracují na sekundárním trhu práce, který je charakterizován pracovními místy s nižší prestiží i mzdovou úrovní, krátkodobými úvazky, nejistotou stabilních pracovních příležitostí, malým či žádným výhledem na kariérní postup a zpravidla nulovými zaměstnaneckými výhodami, stejně jako absentujícími nabídkami flexibilních forem práce.

¹⁸³Viz např. RÁKOCZYOVÁ, POŘÍZKOVÁ, H. Sociální integrace přistěhovalců – teoretická hlediska výzkumu. In: RÁKOCZYOVÁ, M. TRBOLA, R. (eds). *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*. Praha: SLON, 2009. ISBN: 978-80-7419-023-0. Str. 29.

¹⁸⁴Viz str. 48 *Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020*.

¹⁸⁵RIGLOVÁ, A., SKÁLOVÁ, H., Op.cit.

¹⁸⁶POPOVIČ, D. N. Migrantky čelí vícenásobné diskriminaci. In: FRÝDLOVÁ, P. (ed). *Jak je to s genderovou demokracií v České republice? 20 let od Pekingské akční platformy*. Praha: Heinrich- Böll- Stiftung, e. v., 2015, str. 67 – 72. Dostupné na: https://cz.boell.org/sites/default/files/peking_akcni_platforma_online_dvoustranky.pdf (otevřeno dne 10. 1. 2016).

K tématu např. i VÍZNEROVÁ, H. Rodičovství a práce v životě migrujících žen. In: DUDOVÁ, R. (ed). *Nové šance a rizika: flexibilita práce, marginalizace a soukromý život u vybraných povolání a sociálních skupin*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008. ISBN 978-80-7330-138-5.

Ještě obtížněji se pak sladuje práce a rodina v případě, že se starají o zdravotně postižené děti či dospělé popř. o seniory, a to i za situace, kdy je rodina úplná, nejedná se o matky samoživitelky a na svou péči získají příspěvek, což se ne každé z migrantek podaří.

Ve vztahu k trhu práce je identifikovaným problémem i už zmíněná otázka složitého uznávání kvalifikace v České republice a s tím související vydávání pracovních povolení a zaměstnanecké karty.

S ohledem na všechny výše uvedené důvody lze předpokládat, že se migrantkám **zpravidla kvůli těmto bariérám nedaří nacházet taková zaměstnání, která by odpovídala jejich kvalifikaci**, když ekonomický tlak a nedostatek podpory při péči o děti omezuje jejich možnosti vzdělávání, respektive rekvalifikace, i profesního růstu. V této souvislosti jsou nejvíce znevýhodněny ženy samoživitelky. Podle názorů odbornic je **odpověď na otázku jak zkombinovat pracovní povinnosti s rodinou složitá a úzce souvisí s důvodem a motivací k migraci**. Stěhuje-li se žena v rámci tzv. řetězové migrace (tj. na základě sloučení rodiny), je to zpravidla do prostředí s už vytvořeným zázemím, a pokud v takové situaci žena s dětmi následuje manžela, alespoň na počátku bude její role spočívat zejména v péči o rodinu a návrat na trh práce začne nabývat na důležitosti až při dlouhodobějším pobytu. Odlišná je pak podle všeho situace žen, které přijely se záměrem pracovat a zlepšit životní úroveň rodiny, nebo samotných migrantek, které se snaží hned uplatnit na trhu práce. Otázkou, kterou si v této souvislosti odbornice kladou je, **zda mají migrantky svobodnou volbu při vstupu do zaměstnání**, nebo podřizují výběr zaměstnání své rodinné situaci a aktuální situaci na trhu práce při současném zohlednění absence sociálních vazeb mnohvrstevnatého propojení s hostitelskou zemí.¹⁸⁷ Chybí nicméně odborné výzkumy i publikace, které by se tomuto tématu věnovaly ve všech souvislostech a mohly tak sloužit jako podkladové materiály pro následné nezbytné kroky státu.

Rozdílné mzdy

Další skutečností, která dokládá zranitelnost migrantek na pracovním trhu a která by si zasloužila samostatný pozornost, je podle všeho markantní rozdíl v příjmech mezi muži a ženami, což je ostatně zdokumentovaný fakt i ve většinové populaci. **Migrantky však podle dostupných zdrojů¹⁸⁸ vydělávají v průměru výrazně méně než muži a ženy z většinové společnosti a zároveň i méně než migranti**. Tento rozdíl je odborníky připisován jednak vyššímu podílu nepracujících žen a žen, které pomáhají svým příbuzným v podnikání (a tudíž pobírají nižší, popř. žádnou mzdu), ovšem na druhé straně je v této souvislosti důležité i zjištění, že na velikost příjmu se nepodílejí v tak velké míře faktory typu vzdělání, příslušnost k etnické skupině či délka a typ pobytu **jako právě pohlaví, v jehož rámci existují nejvýraznější nerovnosti i na obdobných pracovních pozicích**. Ženy na pozici zaměstnankyň, které byly součástí již námi zmiňovaného a provedeného výzkumu v této oblasti, tak například vydělávaly o 3500 korun méně než muži, a to na obdobných pracovních pozicích. **Výše příjmů přitom ovlivňuje rovné postavení (nejen) migrantek velmi výrazně, a tento vliv přetrvává i do důchodového věku, kdy rozdílné výši předchozích příjmů odpovídají i rozdílné výše přiznané důchodové dávky**, která je

¹⁸⁷Tamtéž.

¹⁸⁸*Přístup imigrantek a imigrantů ke vzdělávání a na trhu práce v ČR.*, str. 48 a násl. Op. cit. Jak je zde uváděno, na základě provedeného výzkumu bylo zjištěno, že **zatímco průměrný příjem muže – pracovního imigranta – se očištěn od pěti procent extrémních hodnot rovná téměř 12 900 korunám, v případě žen – pracovních imigrantek – jen 7700 korunám.**

tak u migrantek nižší než u migrantů. Jak tomu odborníci uvádějí,¹⁸⁹ vyšší mzdy žen by mohly přispět k menším genderovým nerovnostem, a to jak v sociální, tak i ve veřejné sféře, ale i k větší flexibilitě při dělbě domácích prací, rozhodování a rodičovské zodpovědnosti (byť, jak připouštějí, pravděpodobně na úkor příspěví k integraci dětí). Existenci vyšších rozdílů v odměňování mezi migrantkami a migranty (v neprospěch žen) ve srovnání s rozdíly, které panují mezi většinovou společností a migrantskou populací, potvrzují i evropské výzkumy.¹⁹⁰

Zdraví

Bez zmínky se také neobejde **komplikovaná situace migrantek se zdravotním omezením na trhu práce**, stejně tak jako hledisko bezpečnosti práce, resp. úskalí, která se mohou vyskytnout v případech jeho nedodržování a které mohou mít závažný vliv na celkový zdravotní stav migrantek. Těmto otázkám se věnujeme podrobněji v jedné z dalších kapitol analýzy, zde jen zdůrazňujeme, že souvisejí právě často s věkem zahraničních zaměstnankyň a nezřídka přinášejí další důvod vícenásobné diskriminace.

Hledisko vyššího věku

Vezmeme-li k tomu v úvahu **specifické situace stárnoucích migrantek, resp. stoupající riziko věkové diskriminace, dojdeme (při určitém zobecnění) k závěru, že jejich zranitelnost má výrazně rostoucí tendenci. I na legálním trhu práce čelí novým překážkám a opatřením**, která redukuje náklady na pracovní síly a na zaměstnanecké benefity (jsou jim tak například snižovány hodinové sazby, zkracovány pracovní smlouvy apod.) a stojí v prvních řadách při propouštění zaměstnanců, a to z důvodu kombinace nepříznivých faktorů a zpravidla následkem jednání, které můžeme označit za vícenásobnou diskriminaci (blíže k tomu kapitola, týkající se diskriminace). Výzkumy je přitom doložena **obecně obtížná situace žen starších 50 let na trhu práce**, jejichž nezaměstnanost a to i dlouhodobá, je častým důvodem odchodu do předčasného důchodu.¹⁹¹ V případě stárnoucích migrantek či osob s migračním původem ale musíme vzít v úvahu i další okolnosti, které ovlivňují ve výsledku jejich postavení, když například **hrozba nezaměstnanosti má pro ně poměrně vážnější rozměr**. S ohledem na otázku odpracovaných let a jejich uznatelnost (viz kapitola týkající se sociálního zabezpečení) je pravděpodobné, že mnoho z nich nejenže nedosáhne na předčasný důchod, ale ani na důchod řádný, a jsou proto ochotny, resp. **musejí pracovat i v důchodovém věku, často za nižší příjem, v horších pracovních podmínkách a na pozicích neodpovídajících jejich kvalifikaci**. Zde se v některých případech a v závislosti na různých druzích pobytu naplno projevuje jejich závislost na pracovním místě a na alespoň minimální jistotě příjmu a ve vztahu k trhu práce zde nacházíme paralely s výkonem nelegální práce či s pobytem v neregulérním postavení. Postavení migrantek ve vyšším věku na legálním trhu práce může být z hlediska jejich faktického naplnování rovných práv takřka srovnatelné s osobami bez oprávnění k pobytu. Obecně můžeme říct, že jsou nuceny pracovat ve zranitelnějších podmínkách, nemluvě o neradostných perspektivách v souvislosti

¹⁸⁹Tamtéž, když je citováno z BRETTEL, C. Theorizing Migration in Anthropology. In: BRETTEL, C., HOLLIFIELD, J. F. (eds). *Migration Theories. Talking Across Disciplines*. Op.cit.

¹⁹⁰FRA. *Migrants, minorities and employment. Exclusion and discrimination in the 27 Member States of the European Union. Update 2003 – 2008*. Op. cit., str. 84.

¹⁹¹ Viz kapitola 1. 2. této analýzy.

s nutností udržet se po řadu dalších let na trhu práce, který v současné době ani k ženám ve vyšším středním věku z většinové společnosti není příliš vstřícný.

Je tedy možné předjímat, že migrantek se velmi negativně dotkne zvyšování věkové hranice odchodu do důchodu, které, pokud nebude doplněno adekvátními opatřeními, které podpoří zaměstnatelnost těchto žen, ještě více prohloubí nerovnosti, jimž mohou být na trhu práce vystaveny.

Zároveň, jak je ostatně zřejmé i z předchozí věty, nejsou k dispozici žádná opatření ze strany státu, která by na to odpovídajícím způsobem reagovala, resp. taková opatření, která by plnila funkci podpůrných a nikoliv represivních nástrojů ve vztahu nejen k migrantkám ve vyšším věku, ale i ke všem osobám na trhu práce v souvislosti se zahraniční zaměstnaností, při vědomí toho, že ani „sebelepší právní úprava (...) nezajistí v reálném životě rovné příležitosti či spravedlivý přístup.“¹⁹²

2.2.2 Podnikání

Jak jsme již naznačili výše, mezi strategie migrantek ve vztahu k trhu práce patří i realizace vlastní podnikatelské činnosti. Pro ty z nich, které čelí na trhu práce rizikům vícenásobné diskriminace a nerovného zacházení či identifikují, že nabídka práce u zaměstnavatelů na sekundárním trhu, kde se zpravidla pohybují, neodpovídá jejich vlastním potřebám nebo dojdou k závěru, že naopak nemají šanci naplnit potřeby zaměstnavatele, se podnikání jeví jako extrémně důležitá možnost zajistit si potřebnou ekonomickou i sociální soběstačnost a vymanit se z pasti marginalizovaného postavení. Přestože je podle dostupných údajů zastoupení žen mezi podnikajícími osobami ze zemí mimo EU stále relativně nízké, postupem času je možné vysledovat jeho mírně vzestupnou tendenci,¹⁹³ bez zajímavosti není ani jeho strmý nárůst v souvislosti s ekonomickou krizí a omezováním migrantů na trhu práce, kdy se v reakci na tato opatření řada žen (ve snaze zachovat si legalitu pobytu) přeorientovala z pobytu za účelem zaměstnání na pobyt za účelem podnikání.

Ani této oblasti se však nevyhnou různá (pro migrantky a migranty specifická) úskalí, která mají ve výsledku vliv na úspěšnost takového kroku. Ze strany státu chybějí jasná opatření na podporu vytváření vlastních pracovních míst, podnikatelské prostředí je těmto ženám zpravidla neznámé, stejně tak jako právní předpisy, které se této oblasti týkají, obecně je problematická i administrativní náročnost s tím spojená. I zde také čelí stejným rizikům v souvislosti s případnou neznalostí jazyka či omezenými sociálními vazbami, ale i specifickým omezením ve srovnání s podnikatelkami a podnikateli z většinové společnosti. Jen zřídka tak dosáhnou na finanční podporu za účelem podnikání ze strany státu a omezená je i jejich možnost získat úvěry či půjčky, a to s ohledem na nedostatek kredibility či možnosti jištění, což ve výsledku snižuje jejich konkurenceschopnost. Jsou nuceny (stejně jako i jejich mužské protějšky) si vybírat podnikání v riskantních oblastech, kde není tak výrazná konkurence, a zároveň se musejí zpravidla spokojit s podnikáním v malém měřítku.

¹⁹²Viz POLÁK, P. Věková diskriminace v zaměstnání. In: ŠIMANDLOVÁ, N., FERRAROVÁ, E. *Stárnutí populace jako výzva. Age management a postavení lidí 50+ ve společnosti a na trhu práce*. Praha: Alternativa 50+, 2014. ISBN 978-80-905711-0-5.

¹⁹³ Viz *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu*, kapitola 1. Analýza aktuální situace v oblasti integrace cizinců na území ČR, str. 5. Op. cit.

Zdokumentována je i tzv. etnické podnikání, kdy podnikající i jeho zákazníci tvoří osoby ze stejné etnické menšiny. Podnikání je pro ně také riskantnější v tom, že při neúspěchu mohou nejenom přijít o veškerý investovaný kapitál, ale co hůře, v návaznosti na to mohou ztratit svá bytová oprávnění.¹⁹⁴

Otázkou často v této spojitosti kladenou také je, nakolik se jedná o skutečné vlastní podnikání a nakolik při jeho realizaci hrají roli **faktory související s rozšířenou existencí zastřených pracovníprávních vztahů a ve skutečnosti závislé práce.**¹⁹⁵ Lze se také ptát **po míře dobrovolnosti kroků, vedoucích k samostatnému podnikání,** kdy z praxe monitorujeme případy zaměstnavatelů, kteří ve snaze obcházet platné právní předpisy a ušetřit na zaměstnávání migrantů a migrantek těmto osobám dají příležitost jen pod podmínkou existence živnostenského listu. **V takovém případě hrozí situace, kdy nejenže se marginalizace migrantek nezmírní, ale naopak dojde ještě k jejímu vysoce nežádoucímu prohloubení.**

V zastřeném pracovním poměru pracuje i řada migrantek, které jsou **formálně členkami či statutárními zástupkyněmi obchodních společností a družstev,** ve skutečnosti jsou však zaměstnankyně v podřízeném postavení, závislé na svém faktickém zaměstnavateli.

Na straně druhé, **výjimkou nejsou ani případy, kdy migrantky rozjezdem vlastního podnikání i ve vyšším věku úspěšně vyřešily problémy s nezaměstnaností a nalezením adekvátního pracovního místa, které by jako ženy starší 50 let v kombinaci s migračním původem při aktuálním nastavení trhu práce neměly prakticky šanci získat.** Tyto zkušenosti v zásadě **korespondují i se Strategii sociálního začleňování,**¹⁹⁶ která konstatuje, že vzhledem k tomu, že problémy s uplatněním a udržení se na trhu práce mají mnohdy i osoby bez znevýhodnění, představuje podpora podnikání a sebe zaměstnání „významnou příležitost pro začlenění osob ohrožených sociálním vyloučením nebo sociálně vyloučených zpět na trh práce.“. Kromě toho, výzkumy je doloženo, že **migrantky a migranti mají větší chuť k inovacím a jsou podnikavější než místní obyvatelé,**¹⁹⁷ což může mít a pravděpodobně i má pozitivní dopady pro náš stát.

Podnikání tak nepochybně může znamenat alternativní strategii k integraci na trhu práce skrz zaměstnání a **může být odpovědí na těžkosti, kterým na trhu práce musely ženy jako zaměstnankyně či uchazečky o zaměstnání čelit** (nízká mzda, nevyhovující podmínky, nerovné zacházení, které podrobněji popisujeme výše) či na změny ve společnosti (ekonomická krize, jak ukázalo období kolem roku 2008, strukturální změny a další), **nelze však zároveň podceňovat rizika nelegální práce, která by**

¹⁹⁴K tomu srov. FRA. *Migrants, Minorities and Employment: Exclusion, Discrimination and Antidiscrimination in 15 Member States of the European Union*. Op. cit., či FRA. *Migrants, minorities and employment. Exclusion and discrimination in the 27 Member States of the European Union. Update 2003 – 2008*, op. cit., a další. Z českých zdrojů např.

KUŠNIRÁKOVÁ, T. ČIŽINSKÝ, P. *Dvacet let české migrační politiky. Liberální, restriktivní, anebo ještě jiná?* Op. cit., dále např. ČERMÁKOVÁ, D., SCHOVÁNKOVÁ, S., FIEDLEROVÁ, K. Podnikání cizinců v Česku. Vliv struktury příležitostí. *Geografie*, roč. 116, č. 4. Praha: 2011. Dostupné na: http://geography.cz/sbornik/wp-content/uploads/2012/01/g11-4-4cermakova_schovankova_fiedlerova.pdf (otevřeno dne 10. 1. 2016).

¹⁹⁵FRA. *Migrants, minorities and employment. Exclusion and discrimination in the 27 Member States of the European Union. Update 2003 – 2008*. Op.cit.

¹⁹⁶Viz *Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020*, op. cit., str. 23.

¹⁹⁷Viz *Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru C315/16 ze dne 15. listopadu 2012 Přínos podnikatelů z řad přistěhovalců pro hospodářství Evropské unie*.

v případě naší cílové skupiny mohla mít opačný efekt v oblasti rovných práv a srovnatelných a spravedlivých podmínek přístupu těchto žen na trh práce.

Očekávali bychom, že se otázce podnikání bude věnovat i *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu*, a nastíní tak i potřebná konkrétní opatření směrem k podpoře ekonomické soběstačnosti jednotlivých osob za současné reflexe rizik, ta však žádné konkrétní opatření nenavrhuje, když se pouze v textu ojedinele zmiňuje o jeho důležitosti.

2.2.3 Shrnutí

Zapojení na pracovní trh je považováno za jeden z nejučinnějších a nejkonkrétnějších způsobů integrace do společnosti. Navzdory legislativnímu rámci EU ale **trh práce není pro ženy výhodný, lhostejno zda pro migrantky nebo ženy z většinové společnosti,** ať už v oblasti rovnováhy mezi soukromým a pracovním životem, v možnostech získat lepší pozice, v přístupu k sociálním právům i v dalších oblastech. Častěji pracují na základě krátkodobé a nejisté pracovní smlouvy, mají menší mzdu za srovnatelnou práci a ruku v ruce s tím také nižší či dokonce vůbec žádné důchody.¹⁹⁸ Jak je patrné, ve srovnání s muži je jejich situace (resp. situace většiny z nich) výrazně horší.

Na základě všech dostupných informací tedy docházíme k závěru, že zejména pro ženy starší 50 let je obtížné udržet se na trhu práce za současného naplňování hlediska rovných práv, rovnosti příležitostí a spravedlivého a důstojného zacházení, stejně tak jako nalézt znovu pracovní místo po předchozí ztrátě zaměstnání.

Migrantky, pochopitelně při vědomí určitého zobecnění, **mají však pozici ještě složitější.** Míra jejich nezaměstnanosti je vyšší než u ostatních žen, pracovní místa méně jistá, mzdy nižší a pracovní podmínky horší. K tomu se přidává ještě větší pravděpodobnost diskriminace a toho, že jim kulturní překážky v rodině nebo komunitě brání v přístupu na trh práce.¹⁹⁹

Podle všeho se ocitají na křižovatce genderových nerovností z jedné strany a nerovnosti mezi majoritní a minoritní společnostmi na straně druhé a ve srovnání s ostatními skupinami jsou více ovlivněny strukturálními nerovnostmi a legislativními bariérami v přístupu k zaměstnání. Jejich zkušenosti s diskriminací tedy mohou být kvalitativně odlišné od zkušeností jejich mužských protějšků.²⁰⁰

Jak se ukazuje, není ovšem k dispozici dostatek relevantních údajů, které by některé skutečnosti potvrzovaly či naopak vyvracely. **Absence statistických údajů** je ostatně předmětem dlouhodobé kritiky odborníků směřované státu, který ji připouští i ve svých analýzách situace v oblasti migrace a integrace. **Uváděná neviditelnost migrujících osob na trhu práce ve statistikách může sama o sobě**

¹⁹⁸Zpráva Výboru pro práva žen a rovnost pohlaví Evropského parlamentu ze dne 28. 1. 2015 A8-0015/2015 *Pokrok v oblasti rovnosti žen a mužů v Evropské unii v roce 2013* konstatuje, že důchod starších žen je v průměru o 39 procent nižší než u mužů a také že více než třetina starších žen v EU nepobírá důchod žádný.

¹⁹⁹Viz Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru SOC/513 *Začlenění migrantek do trhu práce* (stanovisko z vlastní iniciativy). Brusel, 21. ledna 2015.

²⁰⁰FRA. *Migrants, minorities and employment. Exclusion and discrimination in the 27 Member States of the European Union.* Op.cit

prohlubovat různé druhy znevýhodnění, kterým tyto osoby čelí a v této otázce je tak změna více než žádoucí.

Bylo by také zřejmě přínosné soustředit se na přijímání takových strategie v oblasti zaměstnávání, které budou počítat i se specifickými případy migrantek (a zároveň pochopitelně respektovat i specifika mužů ze stejné skupiny), a to jak v Koncepci integrace cizinců, tak i ve Vládní strategii na podporu rovnosti žen a mužů na další období, vytvořit lepší podmínky pro zaměstnávání osob starších 50 let z cílové skupiny (legislativní i faktické podmínky na pracovištích, podpora sociálního podnikání aj.), apelovat na změnu postojů celé společnosti a zároveň podporovat podnikání cílové skupiny (vč. přístupu k poradenství, pomoci při utváření podnikatelských plánů, snazší dostupnosti finančních zdrojů pro podnikání i přístupu ke vzdělání v této oblasti).

Nezbytná je také tomu odpovídající finanční podpora – podle stanoviska Evropského hospodářského výboru²⁰¹ je jednou z podmínek zlepšení integrace migrantek na trh práce (ale i mimo něj) zajištění toho, aby na integraci žen směřovala alespoň polovina finančních nástrojů vyčleněných na integraci přistěhovalců.

V neposlední řadě je třeba důsledně prosazovat přijetí závazků z oblasti mezinárodního a evropského práva v oblasti práv migrujících pracovníků a pracovníc.

Vhodné by bylo i profesionalizovat a zhodnotit práci v některých odvětvích (nájemná práce v cizích domácnostech, ale i zemědělství či pohostinství), kde pracují z pohledu ČR nízkokvalifikované migrantky, a to tak, aby tato odvětví přestala fungovat na principu nehlášené práce a poskytla těmto ženám potřebné příležitosti, adekvátní ohodnocení i ochranu zákoníku práce.

Mezi dalšími by si pozornost zasloužily i různé další formy prekérní práce, které se týkají zejména migrantek, ale i otázky usnadnění sladění pracovního a rodinného života, které u migrantek nikdo z většinové společnosti v zásadě nenastolil a pochopitelně i vyšší a účinnější ochrana proti násobné diskriminaci. Opět v této souvislosti připomínáme *Strategii sociálního začleňování 2014 – 2020*, podle níž se na trhu práce se mnohdy obtížně udržují i osoby bez zvýhodnění, natož pak ženy potýkající se s vícenásobnou diskriminací mezi něž, jak dodáváme, migrantky ve vyšším středním věku patří. Patří sem ale, pro někoho překvapivě, i migrantky v seniorském věku. Ty totiž, jak je patrné, musejí být aktivní na trhu práce i v době, kdy jejich vrstevnice z většinové společnosti již zpravidla pobírají řádný důchod.

Zcela jistě nás pak zhodnocení vede k nutnosti zaměřit pozornost na zaměstnavatele a podnitit je ke genderově senzitivnímu přístupu v dynamicky se rozvíjející oblasti zahraniční zaměstnanosti, kde takový přístup bohužel zcela chybí.

Tyto návrhy podle našeho názoru zapadají do rámce potřeby systémově, konkrétně a zodpovědně řešit postavení všech osob ohrožených sociálním vyloučením na trhu práce i mimo něj.

²⁰¹Viz Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru SOC/513 *Začlenění migrantek do trhu práce*. Op.cit.

Jak ale na druhé straně můžeme vysledovat mezi klientkami SIMI, někdy se, v rozporu s výše uvedenými informacemi, úspěšně integrují na trh práce a žádné z popisovaných problémů nepocítují. Výjimkou není, že se přeorientují na nový, hojně zaměstnavateli poptávaný obor. Díky velmi nízké míře nezaměstnanosti a faktickým problémům při hledání pracovních sil začínají být i ony doceňovány zaměstnavateli a postupně se, byť velmi pomalu, narovnávají pracovní právní vztahy i zvyšuje reálná mzda. Jak je patrné, velmi často nacházejí zaměstnání na pozicích, o něž Češky nemají zájem. To je ale zároveň i jeden z faktorů, který je činí nepostradatelnými a ve výsledku vede k tomu, že jejich hodnota na trhu práce stoupá. Tato situace je zřetelně vidět v současné době zejména na území Prahy a Středočeského kraje, kde je kromě menší nezaměstnanosti patrná i vyšší úroveň mezd, pestřejší nabídka volných pracovních míst a s tím související vyšší stupeň mobility zaměstnanců a zaměstnankyň.

Za zmínku stojí i to, co velmi zmiňují klientky SIMI v debatách, týkajících se jejich schopností a úspěšnosti na trhu práce – podle jejich vlastních vyjádření si velmi často jako pracovnice v manuálních profesích vydělají více, než pokud by na našem území vykonávaly zaměstnání ve svém původním, kvalifikovaném oboru (za předpokladu, že by úspěšně prošly nástrahami uznání dosaženého vzdělání či získané praxe) – jako exemplární v této souvislosti může posloužit příklad výše mzdy uklízečky ve srovnání s platovým ohodnocením učitelky na základní škole. Být je to pro konkrétní migrantky v daných případech pozitivní, takový stav však samozřejmě nnesvědčí o ideálním nastavení a přístupu státu a zcela jistě stojí za zamýšlení nad samotným nastavením podmínek na trhu práce ve vztahu ke všem jeho aktérům a aktérkám.

Podíváme-li se závěrem této kapitoly na postavení migrantek ve vyšším středním věku **pozitivním úhlem pohledu**, vyplývajícím ze zkušeností naší neziskové organizace, můžeme říci, že tyto ženy jsou v porovnání s jinými skupinami (při zohlednění věku, pohlaví či občanství ČR) obecně schopnější, podnikavější, flexibilnější a kreativnější, a to navzdory překážkám, které jsou jim při integraci kladeny a obtížnějším podmínkám, s nimiž jsou konfrontovány -:, tam kde by někdo jiný řekl „to nejde“ jdou dál. Jsou schopny leckdy překročit svůj stín a začít znova i znova“.²⁰²

K tomu dodejme, že zaujme-li stát postoj fakticky zohledňující jejich specifickou situaci a přijme-li na to navazující opatření, za současné podpory většinové společnosti, včetně zaměstnavatelů, odborů i dalších důležitých aktérů, rýsuje se zde možnost, jak tyto ženy ušetřit nutnosti opakovaných začátků a jak usnadnit proces integrace tak, aby zde stárnoucí migrantky měly možnost důstojného života a rovných podmínek jak na trhu práce, tak i mimo něj.

²⁰²Z rozhovoru s vedoucím sociálního oddělení Sdružení pro integraci a migraci Pavlem Dubou nad shrnutím kazuistik sociálního poradenství projektu Ženy na vedlejší koleji (?) pro účely této analýzy, ze dne 7. 4. 2016.

2.3 ZDRAVÍ A ZDRAVOTNÍ PÉČE

Tato kapitola se věnuje nejen legislativním podmínkám přístupu cílové skupiny ke zdravotní péči v České republice, ale i specifickým situacím, které s otázkou zdraví u stárnoucích migrantek souvisejí, determinují jejich faktické možnosti čerpání této péče a ve svém důsledku mohou významným způsobem ovlivnit celkový zdravotní stav těchto žen. V souvislosti s otázkou zdraví a zdravotní péče tu vyvstává mimo jiné i otázka, nakolik se kombinace migrace, genderu a věku podepisuje na zdraví a samotné kvalitě života migrantek – zda před námi kvůli bariérám v přístupu ke zdravotní péči stojí pasivní nemocné oběti, zachycené v pasti trvale marginalizované pozice, jak popisují některé studie,²⁰³ nebo zda je jejich postavení srovnatelné s ženami z většinové společnosti.

2.3.1 Specifika přístupu ke zdravotní péči u migrujících osob

Postoj k čerpání zdravotní péče migrujících osob se sám o sobě vyznačuje určitými specifiky. Bývá zmiňováno, že u migrantek i migrantů funguje, a to zejména v prvních letech pobytu v přijímací zemi, tzv. *efekt* či jinými slovy **efekt/syndrom zdravého migranta**, jehož podstata spočívá v tom, že migrující osoby podle doložených výzkumů jsou v průměru méně nemocní a potřebují i vyhledávají lékařskou péči méně často než majoritní populace. To bývá vysvětlováno například tím, že obtížnou cestu migrace podstupují často zdárnější a zdravější osoby, které netrpí např. chronickým onemocněním a nemají tudíž potřebu lékaře vyhledávat, popř. tím, že si prostě návštěvu lékaře nemohou z nejrůznějších důvodů dovolit (obava ze ztráty zaměstnání a následně i pobytového oprávnění apod.), popř. potlačují z těchto i jiných důvodů negativní příznaky svých nemocí.

S délkou pobytu se však tato situace mění, a pokud ženy jsou či byly nuceny vykonávat fyzicky náročnou práci, mnohdy ve zcela nevyhovujících podmínkách, jejich zdravotní stav se zhoršuje a přechází do trvalých zdravotních problémů,²⁰⁴ nehledě na to, že k rozvoji chronických stavů může vést i samotné přecházení nemocí.²⁰⁵ Syndrom zdravého migranta tak může vést k zanedbávání zdravotních obtíží a k negativním dopadům na lidské zdraví. S ohledem na charakter zaměstnání, která migrantky zpravidla vykonávají a která souvisejí s jejich obtížnou pozicí na pracovním trhu, kdy jsou z celé řady faktorů, jež popisujeme na jiných místech této publikace, tlačeny do sféry nízko kvalifikovaných prací či do určitých segmentů ekonomiky, můžeme říci, že výjimkou nejsou **náročná a stresující, mnohdy i zdraví ohrožující zaměstnání a pracovní místa** (barvírny, práce s chemikáliemi apod.), kteřá se ve svém důsledku na zdraví těchto žen výrazným způsobem podepisují.²⁰⁶ V úvahu je tedy třeba vzít i míru pracovního nasazení (především počet odpracovaných hodin, druh a charakter práce), hygienické podmínky na pracovišti, přístup k ochranným pracovním pomůckám atp.

²⁰³Viz SVERRE, BL., SOLBRAEKKE, KN., EILERTSEN, G. *Stories of pain and health by elderly Pakistani women in Norway*. Scandinavian Journal of Public Health, 2014 Vol. 42, No.15 (Suppl.), p. 96-7.

²⁰⁴Viz KRCHOVÁ, A. VÍZNEROVÁ, H., KUTÁLKOVÁ, P. *Ženy migrantky v České republice. Uvedení do problematiky*. Praha: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2008. Str. 18 a násl. Dostupné na: <http://www.ekscr.cz/sites/default/files/5-migrantky-cz.pdf> (otevřeno dne 5. 4. 2016).

²⁰⁵EZZEDDINE, P. *Migrace a migrantky*. Op. cit. Jak je zde uvedeno, tuto situaci také veřejně kritizovala veřejná ochránkyně práv.

²⁰⁶ZHELJAZKOVA, A. *Female Migrants – the New Nomad in Old Europe*. London: International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations. 2008. Dostupné na: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/female_migrants_-_the_new_nomads_in_old_europe_1.pdf (otevřeno dne 5.4. 2015).

Ve všech vyspělých zemích, a ČR není výjimkou, dochází k vyšší pracovní úrazovosti migrantek a migrantů ve srovnání s majoritní populací.²⁰⁷ Migrantky a migranti přitom podle dostupných zdrojů nejsou vystaveni signifikantně výraznějšímu zdravotnímu ohrožení v práci, nicméně **na nebezpečnosti jejich práce má ve výsledku významný podíl zejména charakter práce, kterou vykonávají**.²⁰⁸ Přestože se oficiálně podílejí na úrazovosti v celkových statistikách malými procenty, na základě různých šetření se lze domnívat, že **skutečných úrazů je výrazně více, stejně tak jako nemocí z povolání, které však jsou u této skupiny snad ještě hůře statisticky zachytitelné**.²⁰⁹

Specifickou roli zde hraje i **skutečný přístup zaměstnaných osob ke zdravotnímu pojištění**, kdy studie popisují rozsáhlé **nelegální aktivity řady zaměstnavatelů**, kterými se vyhýbají platbě zdravotního pojištění u zaměstnankyň a zaměstnanců z řad migrujících osob (případy nenahlášení zaměstnance pojišťovně, podhodnocení oficiálně proplácené mzdy a počtu hodin, tak, aby částka nepřesáhla 10. tis. měsíčně u DPP a nebylo z ní povinně odváděno pojistné, zaměstnávání prostřednictvím tzv. švarc systému a obecně nelegální zaměstnávání).

Na výsledné situaci se podílí i **platná legislativa** s úpravou **povinnosti, resp. Možnosti, platit si pouze tzv. komerční komplexní zdravotní pojištění**, k němuž se ještě v této kapitole vrátíme a které je dlouhodobě kritizováno za vysoké množství pojistných výluk.²¹⁰

Krom toho je nutné zmínit i další aspekty související s migrací obecně, tedy nejen v českém prostředí, které celkový zdravotní stav migrantek zhoršují - **odchod ze země původu a stres spojený s přesídlením, odloučení od široké rodiny a dětí a sociální izolace, separace a osamělost, stejně tak jako například kulturní šok či přímá konfrontace s rasismem v přijímací společnosti, jazykové, komunikační, kulturní či psychologické bariéry, nedostatek relevantních informací**²¹¹ - to vše jsou faktory, které se **mohou podílet na rozvoji různých forem traumatických a psychosomatických poruch**, které poté nemusejí být správně léčeny (nebo terapeuticky ošetřeny),²¹² což se může negativně odrazit na kvalitě života těchto žen.

Zdraví je přitom zásadním předpokladem pro aktivní začlenění do společnosti i na trh práce. Vyjdeme-li z toho, co uvádí *Národní akční plán pozitivního stárnutí*,²¹³ investice do zdraví se pozitivně odráží na zvyšování ekonomického potenciálu starších pracovníků a seniorů i na sociální soudržnost a

²⁰⁷Viz JANDL, M. et al. *Migration and Irregular Work in Austria. IMISCOE Report*. Amsterdam: Amsterdam university Press, 2009.

²⁰⁸HRADEČNÁ, P. JELÍNKOVÁ, M. ČIŽINSKÝ, P. *Zahraniční zaměstnanci na trhu práce*. Vstupní analýza projektu ESF OPLZZ Zahraniční zaměstnanci na trhu práce (nepublikováno). Praha: 2012.

²⁰⁹Bliže viz JELÍNKOVÁ, M. Vliv práce na zdraví migrantů příslušníků mongolské menšiny v ČR. *KONTAKT*: Vol. 13, No. 2. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2011. Srov. dále HNILICOVÁ, H., DOBIÁŠOVÁ, K. *Zpráva o stavu zdraví a zdravotní péči pro migranty v ČR 2009*, dostupné z:

http://usm.lf1.cuni.cz/download/Zprava_o_stavu_zdravi_a_zdravotni_peci_pro_migranty_v_CR.pdf (otevřeno dne 6. 4. 2015).

²¹⁰JELÍNKOVÁ, M. op. cit.

²¹¹Srov. SPENCE, M., KOEHN, S. ICARE: *Immigrant Older Women – Care Accessibility Research Empowerment. Researching mental health issues*. Převzato z: *Immigrants and refugees issue of Visions Journal*, 2010, Vol. 6, No. 3, p. 17. Op.cit. Přímé souvislosti mezi rasismem a špatným zdravotním stavem se věnují i další, srov. např. KARLSEN, S., NAZROO, J. Y. Agency and structure: the impact of ethnic identity and racism on the health of ethnic minority people. *Sociology of Health and Illness*, Vol. 24, No 1, London: Department of Epidemiology and Public Health, University College, 2002. ISSN 0141–9889, pp. 1–20.

²¹²Srov. EZZEDDINE, P., op.cit.

²¹³Viz *Národní akční plán pozitivního stárnutí pro období let 2013 – 2017*, str. 36 a násl.

stát musí vytvářet zdravé podmínky a podporovat programy, zaměřené na motivaci lidí ke zdravému životnímu stylu, k využívání nabídky preventivních programů a k převzetí odpovědnosti za svůj život, přičemž zvláštní důraz musí být kladen na osoby s nízkým sociálním statusem a na národnostní a etnické menšiny, jejichž rozmanitým potřebám by měly být přizpůsobeny aktivity a projekty. V teoretické rovině je tedy důležitost postoje státu ke zdraví všech obyvatel a nutnost specifického přístupu k osobám s rozdílnými potřebami, mezi něž nepochybně patří i osoby s migrační historií vyjádřena, ale dle dostupných informací se žádné teze z tohoto dokumentu neodrážejí ve faktickém přístupu státu k migrantkám resp. osobám s migrační historií ve vyšším věku v oblasti zdravotní péče v ČR. Právě zdravotní důvody přitom patří mezi důvody předčasného opuštění trhu práce a **horší zdraví snižuje zaměstnanost i zaměstnatelnost starších pracovníků i pracovníků.**²¹⁴

Je zřejmé, že stárnoucí migrantky čelí řadě obtíží a specifických bariér, které ve výsledku ovlivňují jejich zdraví a schopnost se o ně skutečně starat. Teprve v posledních letech se však otázky související s vlivem migrace na zdraví stárnoucích žen dostávají do popředí nejrůznějších výzkumů.²¹⁵

2.3.2 Legislativní podmínky v přístupu ke zdravotní péči - veřejné versus komerční zdravotní pojištění

Jak již bylo naznačeno výše, velkou roli v případě migrantek hrají legislativní podmínky přístupu ke zdravotní péči.

Ženy, které již získaly trvalý pobyt na území ČR, popřípadě české státní občanství, mají umožněn přístup do systému veřejného zdravotního pojištění a zdravotní péče je pro ně teoreticky stejně dostupná jako pro rodilé Češky. Ovšem pokud se jedná o **ženy, které pocházejí ze zemí mimo EU a mají v ČR jiný než trvalý pobyt a nejsou zároveň v zaměstnaneckém poměru,** mají povinnost, podle zákona o pobytu cizinců, uzavřít komerční zdravotní pojištění, což je dlouhodobě kritizováno jak ze strany neziskových organizací, tak i akademické obce. V souvislosti s tím se upozorňuje právě na **nerovný přístup ke zdravotnímu pojištění a péči.** Komerční zdravotní pojištění zpravidla nepokrývá náklady na léčbu v případě řady nemocí (od běžných alergií po závažná onemocnění typu rakovina), protože pojistné podmínky vylučují z pokrytí celou řadu úkonů zdravotní péče, nehledě na to, že toto pojištění představuje výnosný byznys, který přináší úzké skupince komerčních pojišťoven ročně téměř půlmiliardové zisky a na druhé straně chybí ve veřejném rozpočtu.²¹⁶ Dalším, velmi kritizovaným momentem u všech pojišťoven nabízejících „komplexní“ zdravotní pojištění je zásadní vyluka – sjednané pojištění nekryje zdravotní péči, poskytnutou v souvislosti s onemocněními a

²¹⁴WIJA, P. Sociální systém a postavení osob 50+ v České republice. In: SOKAČOVÁ, L. (ed). *Postavení lidí po padesátce a reakce v oblasti veřejných politik v ČR.* Praha: Alternativa 50+, 2014., str. 54 a násl.

²¹⁵Např. WRAY, S. To what extent do ethnic & cultural diversity influence women's experiences of growing older? In: *Age & Gender, Ikaantyminen ja Sukupuoli edited collection.* The Age Institute, pp. 1-13. ISBN 978958529255x. Dostupné na <http://eprints.hud.ac.uk/4734/>, (otevřeno dne 10.4 2015) nebo

WRAY, S., BARTOLOMEW, M. Older African Caribbean Women: the Influence of Migration on Experiences of Health and Well-Being in Later Life. In: *Research Policy and Planning*, Vol 24, No 2, ISSN 0264-519X, 2006. pp. 103 – 119. Dostupné na: <http://ssrg.org.uk/wp-content/uploads/2012/02/rpp242/p49p63.pdf>, (otevřeno dne 10. 4. 2015).

²¹⁶Bliže viz *Zdraví migrantů a veřejných rozpočtů: Představení analýzy a kampaně za zdravotní pojištění migrantů a migrantek* (tisková zpráva). Praha: Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty a NESEHNUTÍ, 2012. Dostupné na:

https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=http%3A%2F%2Fwww.migrace.com%2Fdocs%2F121003_tiskova-zprava-k-zdravotnimu-pojisteni-1.doc (otevřeno dne 10. 4. 2015).

zdravotními problémy, které vznikly před podpisem pojistné smlouvy. Přestože je na jednu stranu jasné, že pojišťovny se musejí chránit před účelovým uzavíráním pojištění, na straně druhé je na toto kritérium pohlíženo pojišťovnami příliš přísně a de facto jim to umožňuje odmítnout s odkazem na tuto pojistnou výlukou takřka jakékoliv náklady na úhradu lékařské péče a migrantky a migranti, přestože si musejí platit komplexní pojištění, ve skutečnosti ho nemohou skutečně čerpat a využít a nezřídka je to staví do neřešitelných situací. Nedostupnost potřebné lékařské péče pak jednak přímo dopadá na zdraví migrantek, ale nese s sebou i další závažné důsledky v podobě neuhrazených částek za potřebné lékařské ošetření, které tyto ženy nemají z čeho splácet.²¹⁷ Komerční zdravotní pojištění není, na rozdíl od toho veřejného, nijak regulováno a v platné legislativě tak nelze najít ani minimální právní regulaci pojistných podmínek či výše pojistného, přestože na druhé straně stojí povinnost migrantek a migrantů toto pojištění uzavřít. Současná legislativa se tak téměř nezabývá ochranou těchto pojištěnců a jediným cílem tohoto pojištění je generovat soukromý zisk. Jak vyplývá z dostupných zdrojů, za systém komerčního zdravotního pojištění migrantů sklízí ČR dlouhodobě kritiku i od mezinárodních organizací zabývajících se lidskými právy.²¹⁸

Podíváme-li se na komerční pojištění migrantek v praxi, zjistíme i další úskalí, která ve výsledku zhoršují přístup ke zdravotní péči. Komerční pojišťovny nemají povinnost migrantky a migranty pojistit a na vznik pojištění tak není právní nárok. V praxi to mimo jiné znamená, že pojišťovny odmítají uzavírat dlouhodobé zdravotní pojištění s osobami staršími 70 let či s těmi, které trpí závažnou nemocí, což ve svém důsledku znamená selekci na základě věku či zdravotního stavu, a tedy diskriminační zacházení.²¹⁹ Jak vyplývá z dostupných zdrojů, pojišťovna má při rozhodování, zda uzavřít či neuzavřít pojistnou smlouvu, poměrně širokou volnost, která vyplývá z principu autonomie vůle, resp. z principu smluvní svobody jakožto základního principu v rovině občanského práva. Princip smluvní svobody v sobě pochopitelně zahrnuje jak svobodu smlouvu uzavřít, tak svobodu zvolit si v tomto případě pojištěnou osobu i svobodu volby obsahu a formy smlouvy. Nicméně, jak vyplývá ze zjištění veřejného ochránce práv, který zkoumal naplňování práva na rovné zacházení s cizinci v oblasti zdravotní péče, jestliže se paušálně uplatňuje pravidlo, podle něhož nebude uzavřena smlouva s osobou starší 70 let. Může se jednat o přímou diskriminaci v přístupu ke službám z důvodu věku. Veřejný ochránce práv k tomu výslovně uvádí, že: *“takto pojímaná smluvní svoboda se nemůže dostat do rozporu se zásadou rovného zacházení. V konkrétním případě bude vhodným komparátorem cizinec mladší než 70 let. Rozlišujícím důvodem totiž není státní příslušnost, ale věk, tedy zakázaný diskriminační důvod ve smyslu ustanovení § 2 odst. 3 antidiskriminačního zákona. Pojištění je službou sui generis; pokud je nabízeno veřejnosti, lze je věcně posuzovat v režimu*

²¹⁷Srov. FRA. *Cost of exclusion from healthcare. The case of migrants in an irregular situation.* Vídeň: FRA, 2015.

Dostupné na: <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/cost-exclusion-healthcare-case-migrants-irregular-situation>, (otevřeno dne 5. 1. 2016).

²¹⁸*Zdraví migrantů a veřejných rozpočtů: Představení analýzy a kampaně za zdravotní pojištění migrantů a migrante* op.cit. Tato tisková zpráva poukazuje v tomto smyslu na následující instituce a dokumenty, které se věnují kritice české úpravy komerčního pojištění ve vztahu k migrantům a migrantkám – jmenovitě jde o Výbor pro práva dítěte (Závěrečná vyjádření z 57. zasedání, 30.5. - 17. 6. 2011, <http://uhri.ohchr.org/document/index/3e09e5be-19e6-464d-8d2d-5417e0da6347>), Výbor pro odstranění všech forem diskriminace žen (Závěrečná vyjádření ze 47. zasedání, 4. - 22. 10. 2010, <http://uhri.ohchr.org/document/index/eb06bfce-8eb2-4c4d-87f3-71edb18091b2>) či European Network against Racism (Stínová zpráva o ČR 2010/2011, <http://cms.horus.be/files/99935/MediaArchive/publications/shadow%20report%202010-11/5.%20Czech%20Rep.pdf>).

²¹⁹K těmto závěrům dospěl mj. veřejný ochránce práv. Viz SEIDLŮVÁ, J. *Doporučení veřejného ochránce práv k naplňování práva na rovné zacházení s cizinci.* Brno: 21. 7. 2010, sp. zn.: 29/2010/DIS/JŠK. Dostupné na http://www.ochrance.cz/uploads/tx_odlistdocument/Zachazeni_s_cizinci.pdf, (otevřeno dne 11. 10. 2015).

antidiskriminačního zákona (srov. § 1 odst. 1 písm. j).“²²⁰ Veřejný ochránce práv zároveň připouští, že výše popsané opatření sleduje legitimní cíl, protože je zřejmé, že od jistého okamžiku souvisí se vzrůstajícím věkem také vyšší pojistné riziko, nicméně dospívá k závěru, že paušální vyloučení osob starších 70 let (a obdobně i jiné vyloučení pojištění osob z jiných důvodů nežli věku v souladu s antidiskriminačním zákonem) nespĺňuje podmínku proporcionality a obdobné opatření proto není přiměřené a nezbytné, a to ani k dosažení legitimního cíle. Vyšší riziko související s věkem se ale může odrazit při stanovení výše pojistného a pro výčet pojistného plnění, což také i v praxi děje, a v některých případech je výše pojistného odvislá i od pohlaví pojištěné osoby, což by podle našeho názoru mohlo být v konkrétních případech také vyhodnoceno jako diskriminační.

Přístupu ke zdravotní péči se v jednom ze svých výzkumů²²¹ věnovala i Evropská agentura pro základní práva (FRA). Vycházela z toho, že právní předpisy Evropské unie zakazují diskriminaci z šesti důvodů, konkrétně diskriminaci na základě pohlaví, věku, zdravotního postižení, náboženského vyznání nebo přesvědčení, rasy nebo etnického původu a sexuální orientace a že právo nebyť vystaven diskriminaci z výše uvedených důvodů upravuje čl. 21 Listiny základních práv Evropské unie, resp. pokud jde konkrétně o zdravotní péči, čl. 35, který zaručuje právo na přístup k preventivní zdravotní péči a na obdržení lékařské péče za podmínek stanovených vnitrostátními právními předpisy a zvyklostmi.

FRA se zaměřila jednak na i na **otázku vícenásobné diskriminace**, (definice viz kap. 1. 4. této analýzy, podrobněji pak kap. 2.9), když ji uvedla na konkrétním modelovém příkladu starší ženy patřící k etnické menšině, která může být vystavena nerovnému zacházení právě proto, že je zároveň stará, zároveň žena a současně z etnické menšiny, přičemž podobnému zacházení nemusí čelit mladší muž z téže etnické menšiny nebo starší žena patřící k jiné etnické skupině. Ve vztahu k vícenásobné diskriminaci u přístupu ke zdravotní péči pak FRA dochází z právního hlediska ke stanovení dvou problémů, a sice že právo EU chrání před diskriminací při přístupu ke zdravotní péči pouze na základě pohlaví a rasového nebo etnického původu, a zároveň že právní předpisy EU ani právní předpisy většiny členských států EU výslovně nerozlišují vícenásobnou diskriminaci ani o ní nepojednávají. Jak FRA ve své zprávě konstatuje, v důsledku toho mohou mít oběti vícenásobné diskriminace potíže, pokud chtějí se svými nároky uspět u soudu nebo jiného orgánu příslušného pro podání stížnosti. Řada advokátů, zastupujících faktické oběti vícenásobné diskriminace se proto raději označení poškozujícího jednání termínem vícenásobná diskriminace vyhýbá a raději volí snazší způsoby s větší šancí na kladný výsledek soudního sporu ve prospěch obětí, snadněji prokazatelné a s nadějí na větší odškodnění (typu zanedbání povinné péče či nedbalost lékaře). FRA také poukazuje na to, že při tvorbě politik za účelem zlepšení rovného přístupu ke zdravotní péči nejsou političtí činitelé navíc povinni brát vícenásobnou diskriminaci v úvahu. **Případy vícenásobné diskriminace v přístupu ke zdravotní péči tak zůstávají neřešeny.**

²²⁰Tamtéž.

²²¹Bliže viz FRA. *Nerovné zacházení a vícenásobná diskriminace v přístupu ke zdravotní péči a její kvalitě. (Inequalities and multiple discrimination in access to and quality of healthcare).* Vídeň: březen 2013. Dostupné na: <http://fra.europa.eu/en/publication/2013/factsheet-inequalities-and-multiple-discrimination-access-and-quality-healthcare> (otevřeno dne 10. 4. 2015).

Závěry tohoto výzkumu se dají vztáhnout i na české poměry. **Antidiskriminační zákon** upravuje zvlášť věk, zvlášť etnický původ a zvlášť pohlaví jako diskriminační důvod i v případě přístupu ke zdravotní péči, nicméně (jak popisujeme v samostatné kapitole) obsahuje řadu nedostatků, mezi nimiž je právě i absence definice vícenásobné diskriminace. Krom toho, možnost obrany proti diskriminaci v otázkách přístupu ke zdravotní péči je v tomto případě ještě ztížená, protože jak uvádějí dostupné zdroje, z pohledu možného správního postihu diskriminačního jednání se jedná o jedinou oblast, kde není v legislativě zavedeno správní trestání a neexistuje ani žádný správní orgán, který by byl oprávněn toto diskriminační jednání postihovat. Jediný způsob ochrany, kterou by mohly oběti diskriminace využít, je antidiskriminační žaloba k soudu, jelikož další instituce, které přijímají stížnosti (krajské úřady, profesní komory) nedisponují ke škodě věci donucovacími oprávněními, typickými pro správní orgány, a nemohou tak účinně hájit veřejný zájem na zákazu diskriminace.²²² Migrantky či osoby s migrační historií, které byly vystaveny diskriminaci v oblasti přístupu ke zdravotní péči, tak mají k dispozici velmi omezené reálné nástroje nápravy.²²³

2.3.3 Specifika související s neregulérním postavením

Zcela specifické je pak v oblasti zdravotní péče **postavení migrantek v neregulérním postavení**.²²⁴ Mezi nimi se s vysokou pravděpodobností vyskytují osoby v seniorském věku. Neregulérně zde pobývajících osob zpravidla nemají sjednáno zdravotní pojištění. Mnoho z nich má uzavřeny pojistky s pojišťovnami své země, které ale na našem území neplatí, což souvisí mimo jiné i s informačním deficitem migrantů a migrantek přijíždějících do ČR. Přestože pojišťovny jsou v některých případech ochotny je pojistit bez ohledu na jejich pobytový status, vysoká cena pojistky popř. podmínky plateb za několik měsíců předem je od uzavření smlouvy odrazují, stejně tak jako je odrazuje obava z provázanosti jednotlivých institucí a odhalení jejich neregulérního pobytu. Takové osoby vyhledávají zdravotní péči jen velmi sporadicky a pouze v závažných, život ohrožujících případech, kdy za ošetření platí v hotovosti, popřípadě vyhledávají přes své komunity osoby s odborným vzděláním, jedno zda s oprávněním či bez oprávnění k výkonu profese na našem území, někdy i využívají průkazů pojištěnce jiných osob.²²⁵ Jejich právo na přístup ke zdravotní péči nicméně vyplývá např. z článku 25 Všeobecné deklarace lidských práv či z čl. 31 Listiny základních práv a svobod ČR, který stanoví, že „každý má právo na ochranu zdraví“. Z platné české legislativy pak vyplývá nárok na nutnou a

²²²Srov. OTÁHALOVÁ, L. *Analýza antidiskriminační legislativy se zaměřením na antidiskriminační opatření v pracovněprávní oblasti*. Praha: Alternativa 50+, 2016. ISBN: 978-80-905711-9-8. Blíže viz ŠABATOVÁ, A. et al. *Obětí diskriminace a její překážky v přístupu ke spravedlnosti. Závěrečná zpráva z výzkumu veřejné ochránky práv*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2015.

²²³Jak vyplývá ze zjištění sociálních pracovníků SIMI, fakticky tedy neexistuje žádný kontrolní, dozorující subjekt, ke kterému by se případně mohla pojištěnka migrantka obrátit v případě nedodržení pojistných podmínek pojišťovnou nebo neetického jednání. Česká národní banka vykonává dozor jen nad hospodařením těchto pojišťoven, Česká asociace pojišťoven v těchto případech nijak aktivní není, nedisponuje pro tyto účely žádnými mechanismy a kompetencemi. Migrantka se může zkusit obrátit na Českou obchodní inspekci, která pak zprostředkovává mediaci s pojišťovnou, krom toho existuje jen jediná další možnost, a to nákladná, zdouhavá a pro mnoho migrantek neprobádaná a nedostupná obrana soudní cestou.

²²⁴Viz FRA. *Migrants in an irregular situation: access to healthcare in 10 European Union Member States*. Vídeň: FRA, 2011. Dostupné na: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1925-FRA-2011-fundamental-rights-for-irregular-migrants-healthcare_EN.pdf (otevřeno dne 12. 4. 2015). Tato studie se však přímo netýká ČR.

²²⁵POLANSKÁ, J., KADLECOVÁ, M. Běžný život cizinců v neregulérním postavení. In: POLANSKÁ, J., KADLECOVÁ, M. (eds). *Neregulérní pobyt cizinců v ČR: problémy a jejich řešení*. (Sborník). Praha: Člověk v tísni, Poradna pro uprchlíky, Organizace pro pomoc uprchlíkům a Multikulturní centrum Praha, 2008 či ROZUMKOVÁ, P., BURDOVÁ HRADEČNÁ, P. Výsledky výzkumu mezi neregulérními migranty. Tamtéž.

neodkladnou péči.²²⁶ Každý zdravotní pracovník musí poskytovat neprodleně odbornou první pomoc každému, jestliže by bez této pomoci byl ohrožen jeho život nebo vážně ohroženo zdraví a není-li pomoc včas dosažitelná obvyklým způsobem, a zajistit mu podle potřeby poskytnutí zdravotních služeb.²²⁷ Ve vztahu k migrantům a migrantkám pak legislativa definuje tzv. nezbytnou péči.²²⁸ Pokud jde ale o zdravotní péči nad rámec takto definované nezbytné péče, výjimkou nejsou ani případy, kdy lékaři odmítají pacientky a pacienty v neregulárním postavení ošetřit, a to i tehdy, pokud by si je chtěli a mohli uhradit. Jelikož neexistují spolehlivé zdroje, z nichž by bylo možné vysledovat, kolik je na českém území v současné době neregulárně pobývajících migrantek v seniorském věku, nelze tudíž ani zjistit, kolika z nich se dotýkají problémy související s faktickou nemožností čerpání zdravotní péče v takovýchto případech.

2.3.4 Další okolnosti zasluhující pozornost

Specifickou situací v životě migrantek je období přechodu z ekonomicky aktivní části života do starobního důchodu. Jestliže řízení o přiznání a výpočet důchodové dávky trvá pro českého občana řádově několik týdnů, u migrantek a migrantů – podle dostupných informací – variuje tato doba mezi třemi měsíci až několika lety.²²⁹ **V průběhu této doby však konkrétní osoba není zdravotně pojištěna.** Jestliže český občan má nárok na zálohu důchodu, u migrantky či migranty to neplatí a žádné zálohy vypláceny nejsou. Je sice pravda, že posléze, je-li důchod přiznán, je zpětně částka, kterou migranti a migrantky musejí vynaložit na zdravotní pojištění, vrácena, nicméně do té doby ji musejí hradit sami ze svého. V této souvislosti se právě ukazují systémové nedostatky, resp. nepropojenost zdravotních pojišťoven se správou sociálního zabezpečení. Jedinou možností, jak situaci řešit, je registrovat se na úřadu práce, což však fakticky vylučuje možnost přivýdělnku a neřeší existenční nouzi, do které se migranti dostávají v souvislosti s novou životní situací. **Problémem je tedy neexistence zálohové platby v případě migrantek žádajících o důchod stejně tak jako délka řízení o přiznání a výpočet této dávky v kombinaci s vyloučením ze zdravotního pojištění.** Tuto situaci lze považovat za pouhou mezeru v zákonech, **ženy samotné to však mohou vnímat jako diskriminační.**

Samostatnou otázkou je **oblast dlouhodobé zdravotně sociální péče** v případě migrantek. S ohledem na probíhající trend stárnutí obyvatelstva, jehož součástí, jak si troufáme tvrdit, jsou i osoby s migrační historií, se ukazuje jako nezbytné soustředit se na dlouhodobou zdravotně sociální péči, **kteřá by odpovídala na úzce provázané a kombinované zdravotní a sociální potřeby stárnoucích osob s migrační historií, a to i s ohledem na genderová specifika.**

²²⁶Viz např. zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, v platném znění aj.

²²⁷Ustanovení § 49 odst. 1 písm. b) zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování.

²²⁸Tamtéž, § 5 odst. 1 písm. c). Za nezbytnou péči se považuje taková péče: *“kteřou z lékařského hlediska vyžaduje zdravotní stav pacienta, který je zahraničním pojištěncem, s přihlédnutím k povaze dávek a k délce pobytu na území ČR; v případě zahraničních pojištěnců z členského státu Evropské unie, Evropského hospodářského prostoru nebo Švýcarské konfederace musí být zdravotní péče poskytnuta v takovém rozsahu, aby zahraniční pojištěnec nemusel vycestovat do země pojištění dříve, než původně zamýšlel.”*

²²⁹Zde vycházíme ze zkušeností NNO, pracujících s migranty, a zároveň i z praxe veřejné ochránkyně práv. Dle informací, uvedených na jednání Výboru pro práva cizinců J. Černou, zástupkyní vedoucího oddělení sociálního zabezpečení Kanceláře veřejného ochránce práv, činila prozatím nejdelší doba, po kterou trvalo vyřízení žádosti o dávku důchodového pojištění a kterou řešila tato kancelář, celkem 9 let. Blíže viz *Zápis z jednání Výboru pro práva cizinců ze dne 27. 2. 2014*. Op. cit.

Jak uvádějí dostupné zdroje, ženy obecně se v České republice dožívají vyššího věku ve srovnání s muži - mluvíme tedy o tzv. **feminizaci stárnutí** - ale zato s vyšší nemocností a s nižší kvalitou života.²³⁰ Popsaná situace má nepochybně celou řadu příčin.

Jedním z důvodů nižší kvality života je mimo jiné i fakt, že **u žen ve věkové kategorii nad 65 je míra ohrožení chudobou nadprůměrná ve vztahu k míře ohrožení chudobou v celé ČR.**²³¹ Tento pohled je důležitý, protože není pochyb o tom, že **chudoba a sociální vyloučení významně determinují faktický přístup konkrétních osob ke zdravotní péči.** Platí zároveň, že zdravotní postižení, špatný zdravotní stav a stáří mohou naopak být **jedny z nejzávažnějších příčin** chudoby a sociálního vyloučení. Je také uváděno, že lidé žijící v nižších sociálních vrstvách mají horší zdravotní stav.²³² V této souvislosti se v některých studiích hovoří i o tzv. **feminizaci chudoby**, která, **v souvislosti s výše citovanou feminizací stárnutí, ve svém souhrnu významně ovlivňuje zdraví stárnoucích žen.**²³³ Závěry, že se výše popsaná situace týká i osob s migrační historií, a to možná i větší měrou a že vlivy popsaných faktorů jsou jednoznačně negativní, se pak logicky nabízejí.

Z faktu, že ženy tvoří většinu mezi staršími osobami, které mají chatrné zdraví a jsou vystaveny ohrožení, vychází i Evropská charta práv a povinností **starších osob, vyžadujících dlouhodobou péči a pomoc.**²³⁴ Opět, i zde lze předpokládat, že výše uvedené se bude stejnou, ne-li větší měrou týkat i starých migrantek. Otázkou je, **jaká zařízení je přijmou v případě ztráty jejich soběstačnosti, resp. jaká zařízení na ně fakticky jsou připravena.** Podle platné legislativy mohou být přijaty do pobytových sociálních služeb migrantky a migranti s přesně vymezenými druhy pobytu.²³⁵ Migrantky, které zde pobývají na základě dlouhodobého víza a povolení k dlouhodobému pobyt, stejně tak jako ty s krátkodobým vízem či bez regulérního pobytu, jsou tudíž podle zákona z možnosti využívat těchto pobytových sociálních služeb vyloučeny. Můžeme tedy konstatovat, že **pro určitou skupinu migrantek jsou pobytové sociální služby nedostupné.** V této souvislosti hraje dále významnou roli i druh pojištění (zda jde o pojištění veřejné či komerční) a výše důchodové dávky, je-li vůbec nějaký důchod těmto osobám přiznán. Ve skutečnosti, byť tomu v řadě případů legislativa nebrání (ale ani nepomáhá), jsou migrantky v seniorském věku, které potřebují dlouhodobou pomoc a péči z důvodu ztráty soběstačnosti, z pobytových služeb sociální péče vyloučeny, pokud nedisponují dostatečnými prostředky na to, aby si náklady na pobyt samy hradily. Třetím, neméně vážným problémem v otázce přístupu k zařízením pobytové sociální péče pro osoby s omezenou či nulovou soběstačností, je jazyková bariéra. Jak je také uvedeno výše, často i ty ženy, které v průběhu života na území

²³⁰Viz Implementation of the Beijing Declaration and Platform for Action – National review – Czech Republic. Dostupné (v ČJ) na: http://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/zprava_Peking_platforma.pdf, (otevřeno dne 8. 4. 2015) či KUBÁLKOVÁ, P., WENNERHOLM ČÁSLAVSKÁ, T. (eds). *Ženy a česká společnost*, Praha: Otevřená společnost, Centrum pro Equality, 2010., str. 24.

²³¹Viz MPSV. *Dlouhodobé víze resortu práce a sociálních věcí pro oblast začleňování*. Praha: MPSV, 2012, str. 51 a násl.

²³²Srov. NÁRODOHOSPODÁŘSKÁ FAKULTA VŠE. *Trh práce a evropské strategie: Evropská strategie zaměstnanosti a Evropská strategie sociálního vyloučení*. Praha: Národohospodářská fakulta VŠE v Praze, 2010, str. 41 a násl. Dostupné na: http://khp.vse.cz/wp-content/uploads/2011/08/Trh_prace_a_evr_strategie.pdf (otevřeno dne 3. 5. 2015).

²³³ŠMÍDOVÁ, I. Zdraví. In: SMETÁČKOVÁ, I. *Stínová zpráva o stavu genderové rovnosti v České republice v roce 2015* (kapitola 8). Op. cit.

²³⁴*Evropská charta práv a povinností starších osob, vyžadujících dlouhodobou péči a pomoc* v preambuli uvádí, že 2 ze 3 lidí ve věku nad 80 let v Evropě jsou ženy. Více než třetina z nich trpí Alzheimerovou chorobou nebo demencí, což je dělá ještě zranitelnějšími ve vztahu k týrání, zneužívání či zanedbávání.

²³⁵Viz § 4 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Jedná se např. o osoby s trvalým pobytem, s přechodným pobytem občana EU, s pobytem na zaměstnaneckou kartu a dále pak o rodinné příslušníky všech výše uvedených osob. Dále se jedná o migrantky a migranty, kteří odpracovali aspoň 6 měsíců a jsou registrovaní na úřadu práce.

hostitelského státu bez problému ovládly jazyk tohoto státu v seniorském věku v důsledku stáří a nemocí tuto schopnost ztrácejí. **Pobyťová zařízení sociální péče ovšem na takové migrantky nejsou personálně připravena a při celodenní odborné péči by to pro ně představovalo zásadní problém,** který nelze v současné době (mj. i z nedostatku finančních prostředků) uspokojivě řešit. Jak je patrné, absentují zde taková zařízení, financovaná státem, která by se specifické skupině osob s migračním původem cíleně věnovala.

Specifickým tématem může být i **otázka duševního zdraví migrantek.** Ačkoliv v souvislosti s uvedeným tématem neexistuje mnoho relevantních výzkumů, některé dostupné studie uvádějí, že starší migrantky jsou ve srovnání s ostatními **obzvláště náchylné k depresím, přičemž riziko duševních chorob je větší zejména u těch z nich, které se k migraci odhodlaly ve vyšším věku (uváděno je 65 let a více).** Důvody a faktory, které k tomu vedou, jsme už naznačili výše. Patří mezi ně nepochybně **okolnosti a stresové situace, související s celým migračním procesem,** ať už jde o odloučení od části rodiny, osamělost, konfrontaci s rasismem v přijímací společnosti, mezigenerační konflikty či chudoba, ale i trvalá kombinace diskriminačních důvodů (gender, etnicita apod.), které **logicky neovlivňují pouze fyzické, ale i mentální zdraví dotčených osob a vedou k závěru, že starší migrantky mají jiné potřeby než starší lidé obecně, a to v důsledku okolností souvisejících s migrací, které významným způsobem ovlivňují životní trajektorie této cílové skupiny.** Přestože tedy výše uvedené okolnosti naznačují, že by bylo vhodné se zabývat tím, jak podporovat duševní zdraví stárnoucích migrantek **speciálními, pro ně přijatelnými a přístupnými způsoby,**²³⁶ žádná zvláštní opatření, která by reagovala na odlišné potřeby těchto žen, nejsou v českém prostředí resp. ze strany státu zřejmá.

Jedním z dalších aspektů, které je nutné u problematiky přístupu migrantek ke zdravotní péči vzít v úvahu, je **možné genderově či kulturně nesenzitivní jednání lékařů,** s nimiž se některé ženy setkávají.²³⁷ **Nedostatek důstojnosti a respektu ze strany zdravotnického personálu, opakující se stereotypy, spojené s etnicitou, rasou či genderem, kterým musejí čelit při komunikaci s lékaři, se mohou týkat všech migrantek bez ohledu na věk.** Podle dostupných informací jsou migrantky, starší migrující osoby obecně a muslimské ženy nejčastěji obětí ponižujícího zacházení v souvislosti s přístupem ke zdravotní péči. Starší migranti a migrantky jsou podle monitorovaných případů diskriminace například často podezírání z toho, že své zdravotní problémy pouze předstírají, s cílem získat výhody v hostitelské zemi. **Takové předsudky pak pochopitelně mohou významně ovlivnit posouzení skutečného zdravotního stavu a nasazení včasné a vhodné léčby.**²³⁸ Jak uvádějí zdroje, **pro mnohé migrantky je problémem právě omezená dostupnost lékařské péče, stejně jako volba lékaře,** což je zcela **v rozporu s genderově a kulturně senzitivním přístupem, který je nezbytný aplikovat při práci s ženami pocházejícími z odlišného socio-kulturního prostředí.**²³⁹

²³⁶ Viz SPENCE, M., KOEHN, S. Researching mental health issues. Převzato z *Immigrants and refugees issue of Visions Journal*, 2010, Vol. 6, No. 3, op.cit.

²³⁷ Viz KRCHOVÁ, a., VÍZNEROVÁ, J., KUTÁLKOVÁ, P. *Ženy migrantky v České republice. Uvedení do problematiky.* Op.cit. str. 18.

²³⁸FRA. *Inequalities and multiple discrimination in access to and quality of healthcare.* Vídeň: FRA, 2013. Dostupné na : http://fra.europa.eu/sites/default/files/inequalities-discrimination-healthcare_en.pdf.

²³⁹KUBÁLKOVÁ, P., WENNERHOLM ČASLAVSKÁ, T. (eds). *Ženy a česká společnost.* Op.cit. Str. 35.

Problémem pochopitelně může být také přetrvávající **jazyková bariéra**, která významným způsobem limituje faktickou možnost čerpání zdravotní péče²⁴⁰ a správné poskytování zdravotní péče je znemožněno nedostatečnými nebo neexistujícími tlumočnickými službami v konkrétních případech. Neznají-li migrantky jazyk, nemohou přesně popsat své obtíže a zvyšuje se tak riziko, že zvolená léčba nebude správná. V kombinaci s nedostatečnými či pro migrantky nedostupnými tlumočnickými službami tak neznalost jazyka může mít dalekosáhlé důsledky na zdravotní stav těchto žen. Výzkum FRA²⁴¹ poukázal na skutečnost, že jazyková bariéra se týká zejména žen a starších osob. Migrantky mají někdy větší potíže při učení jazyka, a to zejména pokud nemají zaměstnání či vykonávají domácí práce. V takových případech nepřicházejí tak často do styku s většinovou společností jako ostatní skupiny migrantů a výuka jazyka pak logicky probíhá obtížněji. Stárnoucí osoby s migrační historií jsou pak vystaveny i dalším rizikům v souvislosti s jazykovou bariérou, které rozhodně nejsou zanedbatelné. Přestože se řada z nich jazyk naučila a používala ho po celá léta, v pozdějším věku, vinou takových nemocí jako je mrtvice či demence, o schopnost komunikace v tomto jazyce přicházejí. **Stárnoucí migrantky tak zcela přesně odpovídají profilu nejvíce ohrožených osob v důsledku jazykové bariéry při čerpání zdravotní péče.**

Závěrem této kapitoly jen stručně zmiňme, že problematika přístupu migrantek ke zdravotní péči je zahrnuje i **mnohé další aspekty**, mezi které patří i například specifické zacházení s ženami, kterým byly mrzačeny ženské orgány či již výše zmíněná otázka vícenásobné diskriminace, které se ženám nedostává ze strany většinové společnosti, ale z řad vlastní rodiny, která ji nedovolí vyhledat lékařskou péči či její práva v tomto ohledu výrazným způsobem omezuje (prohlídky u lékaře jen za účasti manžela apod.). Vícenásobná diskriminace tak v extrémních případech může probíhat i na více úrovních nebo je diskriminační zacházení s migrantkami ve výsledku kombinací opatření ze strany minoritních a majoritních členů.²⁴² Překážku v přístupu starších migrantek ke zdravotní péči může konečně představovat i takové zacházení, které je teoreticky stejné jako u jiných osob, ale v konkrétních případech nevhodné, a to právě s ohledem na specifickou situaci osob z této cílové skupiny.

2.3.5 Shrnutí

Jak je zdokumentováno, u migrantek funguje hlavně v prvních letech pobytu v přijímací zemi tzv. **syndrom zdravého migranta**, když vyhledávají lékařskou péči méně často než majoritní populace. S délkou pobytu se ale situace mění, a pokud jsou či byly nuceny vykonávat fyzicky náročnou práci, mnohdy v nevyhovujících podmínkách, jejich zdravotní stav se zhoršuje a přechází do trvalých zdravotních problémů. Syndrom zdravého migranta tak může vést k zanedbávání jejich zdravotních obtíží a k negativním dopadům na lidské zdraví.

S ohledem na charakter zaměstnání, která zpravidla vykonávají a která souvisejí s jejich obtížnou pozicí na pracovním trhu, můžeme říci, že výjimkou nejsou **náročná a stresující i zdraví ohrožující**

²⁴⁰Srov. GANESAN, S. Ethno cultural Elders and Mental Health. Převzato z *Immigrants and refugees issue of Visions Journal*, 2010, Vol. 6, No. 3. Op. cit.

²⁴¹FRA. *Inequalities and multiple discrimination in access to and quality of healthcare*. Op.cit.

²⁴²Tamtéž.

práce a pracovní místa (barvírny, práce s chemikáliemi aj.), která se **na zdraví těchto žen podepisují**. **Nemalý negativní vliv má i platná legislativa** s úpravou povinnosti resp. možnosti pro řadu žen platit si pouze tzv. komerční komplexní zdravotní pojištění, které je přitom dlouhodobě kritizováno za vysoké množství pojistných výluk. **Pojišťovny tak například odmítají uzavírat dlouhodobé zdravotní pojištění s osobami staršími 70 let či s těmi, které trpí závažnou nemocí, což ve svém důsledku znamená selekci na základě věku či zdravotního stavu, a tedy diskriminační zacházení.** Specifickou roli zde hraje i **skutečný přístup zaměstnaných osob ke zdravotnímu pojištění**, kdy studie popisují rozsáhlé nelegální aktivity řady zaměstnavatelů, kteří za své zaměstnankyně protiprávně neplatí zdravotní pojištění.

Roli hrají i další aspekty, související s migrací (**stres spojený s přesídlením, odloučení od rodiny a sociální izolace, separace a osamělost, kulturní šok či konfrontace s rasismem v nové společnosti, jazykové, komunikační, kulturní či psychologické bariéry, nedostatek informací**), které se **mohou podílet na rozvoji traumatických a psychosomatických poruch** a ve výsledku ovlivňují kvalitu života těchto žen. Právě zdravotní důvody přitom patří mezi důvody předčasného opuštění trhu práce a **horší zdraví snižuje zaměstnanost i zaměstnatelnost starších pracovníků.**

V souvislosti s čerpáním zdravotní péče je pak ještě obtížnější mj. **situace žen v neregulárním postavení.** I mezi nimi se přitom pravděpodobně vyskytují osoby v seniorském věku.

Specifickou situací je období přechodu z ekonomicky aktivní části života do starobního důchodu. Doba **řízení o přiznání důchodové dávky** variuje u migrantek a migrantů variuje mezi 3 měsíci až několika lety, přičemž **průběhu této doby nejsou migrantky zdravotně pojištěny.**

Samostatnou otázkou je i **dostupnost dlouhodobé zdravotně sociální péče**, která by odpovídala na **úzcce provázané a kombinované zdravotní a sociální potřeby stárnoucích osob s migrační historií, a to i s ohledem na genderová specifika.** Otázkou je, **jaká zařízení je přijmou v případě ztráty jejich soběstačnosti, resp. jaká zařízení na ně fakticky jsou připravena.** Podle platné legislativy mohou být přijaty do pobytových sociálních služeb migrantky a migranti s přesně vymezenými druhy pobytu a **pro určitou skupinu migrantek jsou pobytové sociální služby i teoreticky nedostupné.** V této souvislosti hraje dále významnou roli i druh pojištění (zda jde o pojištění veřejné či komerční) a výše důchodové dávky, je-li vůbec nějaký důchod těmto osobám přiznán. Ve skutečnosti jsou migrantky v seniorském věku, které potřebují dlouhodobou pomoc a péči z důvodu ztráty soběstačnosti, z pobytových služeb sociální péče vyloučeny, pokud nedisponují dostatečnými prostředky na to, aby si náklady na pobyt samy hradily. Třetím, neméně vážným problémem v otázce přístupu k zařízením pobytové sociální péče pro osoby s omezenou či nulovou soběstačností je jazyková bariéra. Často i ty ženy, které v průběhu života na území hostitelského státu bez problému ovládly jazyk tohoto státu v seniorském věku v důsledku stárání a nemocí tuto schopnost ztrácejí. **Pobytová zařízení sociální péče ovšem na takové migrantky nejsou personálně připravena a při celodenní odborné péči by to pro ně představovalo zásadní problém,** který nelze v současné době (mj. i z nedostatku finančních prostředků) uspokojivě řešit. Jak je patrné, absentují zde taková zařízení, financovaná státem, která by se specifické skupině osob s migračním původem cíleně věnovala.

Migrantky seniorky jsou obzvláště náchylné k depresím, přičemž riziko duševních chorob je větší zejména u těch z nich, které se k migraci odhodlaly ve vyšším věku (uváděno je 65 let a více). Ač by bylo vhodné se zabývat tím, jak podporovat duševní zdraví stárnoucích migrantek speciálními, pro ně přijatelnými a přístupnými způsoby, žádná zvláštní opatření, která by reagovala na odlišné potřeby těchto žen, doposud v ČR nebyla přijata.

Jedním z dalších aspektů k úvaze je **možné genderově či kulturně nesenzitivní jednání lékařů či jazyková bariéra při čerpání zdravotní péče**. Problematika přístupu migrantek ke zdravotní péči je zahrnuje ale i další specifika, jako např. zacházení s ženami, kterým byly mrzačeny ženské orgány či otázka vícenásobné diskriminace, které se ženám nedostává ze strany většinové společnosti, ale z řad vlastní rodiny. Překážku v přístupu starších migrantek ke zdravotní péči může konečně představovat i takové zacházení, které je teoreticky stejné jako u jiných osob, ale v konkrétních případech nevhodné, a to právě s ohledem na specifickou situaci osob z této cílové skupiny.

Ženy obecně se v ČR dožívají vyššího věku ve srovnání s muži, ale zato s vyšší nemocností a s nižší kvalitou života. U žen nad 65 je míra ohrožení chudobou nadprůměrná ve vztahu k míře ohrožení chudobou v celé ČR. Není přitom pochyb o tom, že **chudoba a sociální vyloučení determinují faktický přístup konkrétních osob ke zdravotní péči**. To je bezesporu i případ řady žen z naší cílové skupiny, když feminizace chudoby, v souvislosti s feminizací stárnutí, ve svém souhrnu významně negativně ovlivňují zdraví stárnoucích migrantek.

2.4 PŘÍSTUP KE VZDĚLÁNÍ, REKVALIFIKACE, ZNALOSTI, ODBORNÁ PŘÍPRAVA

Oblast vzdělání hraje důležitou roli v procesu integrace a velmi úzce souvisí s postavením migrantek na trhu práce i ve společnosti. V první řadě se tak v této kapitole zaměříme na otázku českého jazyka, mimo jiné proto, že jazykové znevýhodnění často udržuje ženy z naší cílové skupiny v marginalizovaném prostoru. Zabýváme se ale i důležitostí sociokulturní orientace a v neposlední řadě pak otázkou uznávání dosaženého vzdělání a případné nutnosti rekvalifikace, pozornost ale věnujeme i identifikovaným potřebám seniorské edukace, které by braly úvahu specifikace stárnoucích migrantek.

2.4.1 Obecně o vzdělávání dospělých migrantek a migrantů

Vzdělávání dospělých má v procesu integrace zásadní a nezastupitelnou roli. Na nadnárodní i národní úrovni se mu věnuje řada dokumentů. Za všechny jmenujme *Lisabonskou strategii*, *Světovou deklaraci vzdělání pro všechny* či *Zelenou knihu – Migrace a mobilita: úkoly vzdělávacích systémů EU*, která zdůrazňuje mj. nutnost zabránit sociální exkluzi přistěhovalců,²⁴³ dokument *Agenda pro*

²⁴³ *Zelená kniha Migrace a mobilita: úkoly vzdělávacích systémů EU*. Brusel, Komise evropských společenství. 2008, dostupné na: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0423:FIN:CS:PDF>.

budoucnost, přijatý na konferenci UNESCO o vzdělávání dospělých, který akcentuje podporu vzdělávání migrantů s důrazem na jejich soběstačnost, materiál *Společné základní principy politiky integrace přistěhovalců v EU* či dokument *Integrace přistěhovalců v EU*, který uvádí, že k prioritám, jimiž se řídí činnost EU v této oblasti, by mělo patřit uznávání vzdělání a odborné kvalifikace přistěhovalců při zohlednění zejména situace migrujících žen, jejichž míra nezaměstnanosti je často vyšší.²⁴⁴Oporu najdeme i v národní *Strategii celoživotního učení*.²⁴⁵Vláda ČR si v této souvislosti vytyčila několik cílů, kterých se snaží ve své integrační politice dosáhnout. Důraz na naplnění práva na vzdělání je jedním z nich.²⁴⁶

Některé studie rozlišují vzdělávání dospělých na 3 skupiny - řádné vzdělávání, další vzdělávání a vzdělávání seniorů,²⁴⁷ přičemž mj. právě v kontextu migrace pokládají za aktuální koncept celoživotní vzdělávání a celoživotního učení.²⁴⁸ Pro cílovou skupinu této analýzy je další vzdělávání neméně důležité jako vzdělávání seniorů. Je nutné zdůraznit, že v zásadách vzdělávání, definovaných v lidskoprávních dokumentech,²⁴⁹ je důraz kladen na rovnost vzdělávacích příležitostí pro všechny a odstranění překážek, které tomu brání, respektování vzdělávacích potřeb a schopností jednotlivců při vzdělávání, kvalitu vzdělávacího procesu a na možnost vzdělávat se a obnovovat, popř. získávat nové poznatky po celou dobu života, a to v prostředí respektu ke všem osobám, které se účastní vzdělávání, prosazování principů názorové snášenlivosti, solidarity a vytváření mechanismů a opatření proti projevům diskriminace a netolerance ve všech jejich projevech. Je na místě zmínit, že ač zde školský zákon²⁵⁰ hovoří pouze o rovnosti občanů ČR a občanů jiných členských států EU a na ostatní osoby fakticky zapomíná, je to Listina základních práv a svobod a závazné mezinárodněprávní dokumenty, které je třeba dodržovat a aplikovat v prvé řadě a které tuto rovnost přiznávají každé osobě bez rozdílu, tedy i migrantkám či osobám s migračním původem.²⁵¹

Vzdělávání dospělých osob s migračním původem bývá, zvláště v kontextu hodnocení úspěšnosti integračních aktivit, dáváno často do úzké propojenosti s trhem práce, protože zvýšením kvality vzdělání a odborné přípravy může dojít k usnadnění jejich vstupu na trh práce a zvládnutí jazyka přijímací země je mnohdy základním předpokladem pro získání zaměstnání. Pro zkoumání

(otevřeno dne 20. 12. 2015). Pozn. zelené knihy jsou dokumenty Evropské komise, které slouží jako podnět k celoevropské diskusi nad určenými tématy.

²⁴⁴Viz bod J. *Usnesení Evropského parlamentu o strategiích a prostředcích pro integraci přistěhovalců v Evropské unii* (2006/2056(INI)), dostupné na: <http://www.mezikulturnidialog.cz/res/data/010/001242.pdf> (otevřeno dne 20. 12. 2015).

²⁴⁵Dále viz např. ÖBRINK HOZOVÁ, M. *Tradice a perspektivy jazykového vzdělávání dospělých cizinců ve Švédsku a České republice* (disertační práce). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. Dostupné na: https://theses.cz/id/zrd52h/Disertace_autoref_Oebrink.pdf. (otevřeno dne 15. 12. 2015).

²⁴⁶DLUHOŠOVÁ, H. Integrace cizinců v České republice. In: ŠÍŠKOVÁ, T. (ed.). *Výchova k toleranci a proti rasismu*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-182-2, str. 75 – 82.

²⁴⁷Viz ÖBRINK HOZOVÁ, M. Op.cit.

²⁴⁸Podrobněji k tématu viz VETEŠKA, J. Možnosti dalšího vzdělávání migrantů a ostatních skupin obyvatel v kontextu sociálních a ekonomických změn. In: LANGER, VETEŠKA, J. *Další vzdělávání ve světle migrujícího trhu práce*. Sborník z konference. Praha: UJAK a AIVD ČR, 2009. ISBN 978-80-86723-70-9.

²⁴⁹Viz zejména ustanovení čl. 33 Listiny základních práv a svobod, čl. 28 Úmluvy o právech dítěte, Rámcové úmluvy o ochraně práv národnostních menšin a další.

²⁵⁰Viz § 2 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školského zákona), v platném znění.

²⁵¹Všude tam, kde závazek z mezinárodní lidsko-právní smlouvy začíná slovy: „Každý má právo na...“ je nutno mezi oprávněné osoby zahrnout také cizince. Pokud jde o otázku priority, Ústava ČR ve svém článku 10 stanoví, že vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament ČR souhlas a jimiž je ČR vázána, jsou součástí právního řádu. Stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva. Viz HRADEČNÁ, P. Vzdělání a studium cizinců. In: ČIŽINSKÝ, P. et. al. *Cizinecké právo*. Praha: Linde, 2012.

specifického postavení starších migrantek a míru úspěšnosti jejich integrace (nejen) na trhu práce jsou ovšem zajímavé i další souvislosti, které vyplývají z výzkumů o ženách z většinové společnosti, avšak dle našeho názoru se dají vztáhnout i na naši cílovou skupinu. Jak uvádí odborná literatura, existují, krom jiného, dva zásadní faktory, které ovlivňují míru ekonomické aktivity v pozdějším věku, a to gender a právě vzdělání. Pokud jde o genderové hledisko, ženy takřka ve všech věkových skupinách vykazují vyšší míru nezaměstnanosti. Avšak co se týče vzdělání, s jeho výší stoupá i míra ekonomické aktivity v pozdějším věku.²⁵²

V otázce vzdělávání migrantek a migrantů stát logicky v prvé řadě věnuje pozornost výuce českého jazyka. Nedokonalá znalost nového jazyka je také dle zkušeností neziskových organizací poměrně značným handicapem, který znemožňuje další kvalitní studium či rekvalifikaci. Není to ale jen jazyk, na který bychom se v otázce přístupu migrantek ke vzdělávání měli soustředit, protože i v jiných segmentech vzdělávání je možné nalézt řadu problémů, které ve výsledku limitují úspěšnost integrace u konkrétních žen (i mužů). Oblast školství byla mimo jiné také **státem identifikována, spolu s oblastí sociálního zabezpečení, jako jedna z těch, kde se migranti a migrantky dostatečně neorientují.**²⁵³ Z doporučení odborníků můžeme vyvodit, že základní znalosti jazyka přijímající společnosti, ale i její kultury, dějin a institucí jsou nezbytným předpokladem úspěšné integrace, a je tedy v zájmu ČR, aby získání těchto znalostí migrantům a migrantkám umožnila a zajistila pro jejich vzdělávání co nejlepší podmínky.²⁵⁴ Jak nicméně vyplývá z hodnocení celosvětově uznávaného ukazatele MIPEX, který prověřuje a hodnotí politiky integrace imigrantů ve státech EU a v dalších 10 světových zemích a jehož hlavním autorem je think-tank Migration Policy Group, právě v kategorii vzdělání získala ČR velmi slabé hodnocení, když se předmětem kritiky stala absence programů, cílených na odborné vzdělávání migrantů a migrantek a neexistence pobídek zaměstnavatelům, aby se v této oblasti angažovali.²⁵⁵

2.4.2 Znalost jazyka jako významný faktor v procesu integrace

Znalost českého jazyka je jedním z hlavních pilířů integrace a má bezpochyby zásadní vliv na příležitosti a výzvy, kterým migrantky čelí v českém prostředí, na rozvoj jejich sociálního i pracovního potenciálu a na jejich začlenění do společnosti. V kombinaci s nízkou mírou informovanosti migrantek je nízká úroveň znalosti českého jazyka limitujícím prvkem sociální a kulturní integrace a zároveň

²⁵²Podrobněji viz HASSMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. *Situace osob ve věku 45+ na trhu práce*. Praha: Gender Studies, 2013. Dostupné na: http://aa.ecn.cz/img_upload/8b47a03bf445e4c3031ce326c68558ae/pruzkum_45plus_trh_prace_fin.pdf (otevřeno dne 15. 12. 2015).

²⁵³Při formulaci tohoto závěru vychází *Aktualizovaná koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu* z dokumentu *Průzkum veřejného mínění cizinců z 3. zemí o otázkách integrace a jejich náhledů na majoritní společnost a život v ní*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2015.

²⁵⁴Podrobněji viz NIESSEN, J. HUDDLESTON, T. *Průručka o integraci pro tvůrce politik a odborníky z praxe*. Třetí vydání. Lucemburk: Úřad pro publikace Evropské unie, 2010. ISBN 978-92-79-13506-4.

²⁵⁵MKC. ČR 23. v *indexu integrace cizinců*. Tisková zpráva. Praha: MKC, 2015. Dostupné na: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/ceska-republika-23-v-indexu-integrace-cizincu> (otevřeno dne 18. 12. 2015). Odborné přípravě a odbornému vzdělání se nicméně věnují jiné subjekty, viz např. projekt EM-kit, který vznikl v rámci projektu „Empowerment kit pro ženy migrantky s nízkým vzděláním/pracovní zkušeností“, jehož cílem je zlepšit přístup k odborné přípravě a odbornému vzdělávání žen migrantek, zvláště těch s nízkým vzděláním nebo pracovní zkušeností. Projekt byl podpořen Evropskou komisí v rámci programu Lifelong Learning Programme. Blíže viz SODOMKA, V. *Dobrá praxe z EU pro integraci migrantů*. Praha: MKC, 2012. Dostupné na: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/em-kit-dobra-praxe-z-eu-pro-integraci-migrantu-2>. (otevřeno den 21. 12. 2015), či www.social empowerment.eu.

hlavním zdrojem zvýšené zranitelnosti a závislosti těchto osob, což konstatují jak odborné výzkumy, když poukazují (obecně u migrantů) na to, že **jazykové znevýhodnění je udržuje v sociálně marginalizovaném prostoru**,²⁵⁶ tak i *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu*, resp. i *Postup při realizaci Koncepce integrace v roce 2016*. Jak je zde uvedeno, u dospělých migrantů se **stát do budoucna zaměří na zvýšení rozsahu a variability nástrojů výuky českého jazyka na různých úrovních** pokročilosti, vč. možností samostudia, na dosažení srovnatelné kvality výuky češtiny, na posílení nabídky kurzů češtiny i na informovanost o dalších možnostech dalšího vzdělávání, což lze ocenit.²⁵⁷

Přestože neznalost jazyka představuje významnou překážku na cestě k úspěšné integraci, u některých migrantek **ani jejich mnohaletý pobyt na českém území nezaručuje, že zvládnou český jazyk**, což může být důsledkem individuálních možností, schopností a rozhodnutí, **kteří integraci nenapomáhají**, ale stejně tak i kombinací nepříznivých životních okolností. **Obecně hůře jsou na tom ty, které na naše území přišly již v pokročilém věku a zároveň pocházejí ze zemí, které nejsou České republice kulturně a jazykově blízké**. Na výsledné úrovni znalosti jazyka se pochopitelně projevují i další faktory, mezi něž může patřit i to, zda jsou tyto ženy aktivní na trhu práce či ne (ženám v domácnosti obecně hrozí větší rizika nezvládnutí integrace, plynoucí z izolovanosti a komunikace pouze s vlastní rodinou, popř. s etnicky segregovanou komunitou a v mateřském jazyce) a ani skutečnost, že má migrantka zaměstnání, nemusí automaticky znamenat lepší příležitosti a šance na zvládnutí českého jazyka. Nekvalifikované práce v prostředí dalších migrantů a migrantek, kde výjimkou nejsou ani pravidelné hodiny přesčas, které neumožňují další volnočasové aktivity v oblasti vzdělávání či dokonce ani samostudium, stěží přispějí k lepšímu zvládnutí jazyka, a to i u osob, které jsou na svoji stávající zaměstnaneckou pozici v přijímací společnosti překvalifikované či mají dobré studijní předpoklady. Problematickým faktorem je tak i soulad zaměstnání a studia,²⁵⁸ popř. neméně komplikované **sladění rodinného a pracovního života s časem na sebevzdělávání**. To pociťují **zejména migrantky ve vyšším středním věku**, které se ještě starají o dospívající děti a zároveň o staré rodiče, jedno zda v ČR či v zemi původu.²⁵⁹ Tyto okolnosti jsou důležité při **zohlednění kapacit migrantek k dalšímu vzdělávání při zaměstnání**.

Ze zkušeností neziskových organizací v přímé práci s migrantkami lze upozornit na to, že jsou to **často jejich potomci (děti, vnoučata)**, kteří vystupují jako prostředníci a tlumočníci v komunikaci mezi **státem a migrantkami, a to zejména těmi ze starší generace**, a saturují tak jejich potřeby, aniž by byly tyto ženy nuceny k výraznější aktivitě ve snaze dorozumět se s majoritou, **což jistě není ideální stav pro žádného ze zúčastněných**. Na straně druhé, často to bývají právě děti, které spolupůsobí na integraci matek a pomáhají jim překonávat jazykové či kulturní bariéry. Avšak pokud jsou migrantky aktivní zejména v rodině a ve své vlastní uzavřené a jazykově homogenní komunitě, podepisuje se na

²⁵⁶Viz např. GRYGAR, J. ČANĚK, M., ČERNÍK, J. *Vliv kvalifikace na uplatnění a mobilitu na českém trhu práce u migrantů ze třetích zemí*. Op.cit.

²⁵⁷ Viz bod 9. Kapitola 2. *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu*.

²⁵⁸Tyto závěry potvrzují i odborné studie, např. TOPINKA, D., JANOUŠKOVÁ, K., KLIMENT, P. *Strategie zvládnutí obtížných situací cizinci z Ukrajiny a Mongolska*. (Výzkum pro Správu uprchlických zařízení MVČR). SocioFactor, 2010. Dostupné na: http://aa.ecn.cz/img_upload/224c0704b7b7746e8a07df9a8b20c098/strategie_zvladani_obtiznych_situaci.pdf (otevřeno dne 2. 12. 2015). Ze zaznamenaných výpovědí je patrné, že dospělí migranti a migrantky nemají na vzdělávání prostor.

²⁵⁹V této souvislosti se používá pojem „sendvičová generace“.

výsledné situaci i již zmíněný nedostatek každodenní běžné interakce s většinovou populací. Riziko nadměrného používání mateřského jazyka na úkor nového jazyka, v jehož důsledku se osoby s migračním původem uzavírají do svých komunit a necítí ani sounáležitost s majoritní společností, bývá zmiňováno i v relevantních výzkumech.²⁶⁰ Povinná zkouška z českého jazyka pro získání trvalého pobytu,²⁶¹ a následně i pro získání občanství, resp. prokázání znalosti českého jazyka, jsou nicméně často motivačními faktory. I zde ovšem věk hraje svou roli, protože v souladu s platnou legislativou nemusejí migrantky (ani migranti) starší 60 let v případě žádosti o trvalý pobyt a starší 65 let v případě žádosti o české občanství tuto zkoušku absolvovat, ani jinak prokazovat znalost českého jazyka.²⁶²

U stárnoucích žen s migračním původem je nutné počítat oproti ostatním skupinám i s dalšími specifiky, které zmiňujeme např. v kapitole *Zdraví a zdravotní péče*. Často i ty ženy, které v průběhu života na území českého státu bez problému zvládly český jazyk, v seniorském věku v důsledku stáří a nemocí tuto schopnost ztrácejí a nejsou schopny se česky dorozumět, což je pak výrazně limituje takřka ve všech oblastech života a stát a společnost by tato rizika měly reflektovat i jinde než u výjimky z povinnosti prokázat znalost českého jazyka, např. právě v oblasti nastavení a zajištění služeb dlouhodobé péče. Je zřejmé, že systém služeb dlouhodobé péče není vůbec připraven na stárnutí migrantů a migrantek, avšak s ohledem na to, že se potýká s hlubokými problémy i ve vztahu k českým občanům a občankám, budou se jakékoliv změny ve prospěch migrantek prosazovat jen velmi obtížně.

Nutno říci, že výuce českého jazyka je ze strany státu věnována velká pozornost, což konstatovala i studie MIPEX, která ocenila pozitivní přístup stávající vládní *Koncepce integrace cizinců* na území ČR v otázce bezplatné výuky češtiny pro přistěhovalce.²⁶³

Jazykové kurzy zajišťují bezplatně či za symbolickou úplatu jak Centra na podporu integrace cizinců, tak mnohé neziskové organizace a mohou se jich tak účastnit všechny migrantky, které se o konání kurzů dozvědí. Krom toho osoby, které získaly některou z forem mezinárodní ochrany (azyl a doplňkovou ochranu), mohou využívat ještě Státní integrační program (SIP),²⁶⁴ v jehož rámci jsou

²⁶⁰ÖBRINK HOZOVÁ, M. *Tradice a perspektivy jazykového vzdělávání dospělých cizinců ve Švédsku a České republice*, op.cit. nebo KRCHOVÁ, A, VÍZNEROVÁ, H, KUTÁLKOVÁ, P. *Ženy migrantky v České republice. Uvedení do problematiky*, op.cit., aj.

²⁶¹Od roku 2009 mají migranti/ky povinnost doložit k žádosti o trvalý pobyt i *Osvědčení o zkoušce z českého jazyka pro trvalý pobyt* na úrovni A1 podle *Společného evropského referenčního rámce pro jazyky*. Znalost českého jazyka mohou prokázat také složením mezinárodně uznávané zkoušky z českého jazyka CCE nebo státní jazykové zkoušky. Viz § 70 odst. 2 písm. h) zákona o pobytu cizinců. Do budoucna se předpokládá zvýšení na úroveň A2, což explicitně zmiňuje i *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu*.

²⁶²Viz § 70 odst. 5 písm. f) zákona o pobytu cizinců, kde najdeme i další výjimky z povinnosti prokázat znalost českého jazyka, mimo jiné alespoň roční studium na škole s češtinou jako vyučovacím jazykem či určité účely pobytu, nebo tělesné či mentální postižení a další. I v § 14 odst. 4 zákona o státním občanství ČR nalezneme výjimky z povinnosti prokázat znalost českého jazyka, (která se v tomto případě vyžaduje na úrovni B1 Společného evropského referenčního rámce pro jazyky), zde je třeba počítáno předchozí alespoň tříleté studium na škole s češtinou jako vyučovacím jazykem. V § 15 pak lze nalézt výčet skutečností, za kterých může být prominuto splnění podmínky prokázání znalosti českého jazyka.

²⁶³Viz MKC. ČR 23 v *indexu integrace*, op. cit.

²⁶⁴Jak je uvedeno ve *Zprávě o situaci v oblasti migrace ke dni 15. února 2016*, vzhledem k migrační a uprchlické situaci v Evropě a předpokladu aktivit ČR v programech přesídlování a relokací očekává MVČR podstatné zvýšení počtu oprávněných osob v rámci SIP. Vláda tudíž dne 20. listopadu 2015 schválila *usnesení č. 954 o SIP pro osoby s udělenou mezinárodní ochranou v roce 2016 a v letech následujících* s platností od 1. ledna 2016.

nabízeny i bezplatné kurzy českého jazyka.²⁶⁵ Kterákoliv migrantka také může využít komerčních služeb nejrůznějších jazykových škol a vzdělávacích agentur, byť lze u těchto kurzů předpokládat vyšší finanční náročnost s nejistým výsledkem.

Jak ale vyplývá z našich poznatků, **migrantky pociťují absenci kvalitních a cenově dostupných kurzů českého jazyka od úrovně vyšší než B1 Společného evropského referenčního rámce pro jazyky.** Studium českého jazyka pro ty, které mají už pokročilejší znalosti, nicméně zajišťují alespoň některé fakulty v rámci programů celoživotního vzdělávání.²⁶⁶

V této souvislosti pokládáme za pozitivní, že v Aktualizované Koncepti integrace - Ve vzájemném respektu je kladen větší důraz na specifické potřeby žen. Problémem jsou podle koncepce obtíže cizinců se sladěním jazykového vzdělávání a rodinného a pracovního života, což fakticky kopíruje naše zjištění z přímé práce s cílovou skupinou, která uvádíme v předchozích odstavcích, a problematické je i řádné dokončení jejich účasti na kurzu. Stát proto prostřednictvím této koncepce apeluje na subjekty, věnující se vzdělávání, aby přizpůsobily doby konání kurzů možnostem cizinek, resp. rodičům s dětmi. Tuto snahu státu směrem k migrantkám pokládáme ji za krok správným směrem, byť lze najít neziskové organizace, které se vzdělávání této skupiny věnují a svou činnost se pokoušejí možnostem migrantek přizpůsobit, když reagují na identifikované rozdíly v potřebách žen a mužů v přístupu ke vzdělávacím aktivitám a podle všeho stejně ke kurzům přistupují i Centra na podporu integrace cizinců. **Zcela jistě je zde ještě prostor pro další změny v nastavení kurzů ve prospěch cílové skupiny.**

Pokud jde o **kurzy profesního jazyka**, ukazují se jako velmi důležité, jelikož mezi překážky vstupu na trh práce a uplatnění se ve svém oboru řadí zejména vysokoškolsky vzdělané a vysoce kvalifikované migrantky nejen obecně neznalost jazyka, ale i nedostatečné informace o používané české terminologii, jak vyplývá z realizovaných výzkumů.²⁶⁷

Jen stručně zmiňme, že to není pouze samotná znalost českého jazyka, která hraje roli. Důležitým a ve výsledku neopominutelným faktorem je například i **přízvuk, který taktéž determinuje postavení migrantek** (i migrantů) ve společnosti a na trhu práce.²⁶⁸

²⁶⁵Z analýzy jazykových kurzů (kterou v rámci evaluace tehdejšího Státního integračního programu provedl Etnologický ústav AVČR) vyplynulo, že se stále hledá nejhodnější způsob jazykové přípravy osob s mezinárodní ochranou. Bylo konstatováno, že výsledky kurzů jsou málo efektivní, protože získané znalosti bývalí účastníci a účastnice rychle zapominají, situaci komplikuje i to, že azylanti jsou v ČR velmi disperzně rozprostřeni a výjimkou není ani to, že žijí zcela odděleně a s majoritou nekomunikují. Problematická je i úroveň jejich gramotnosti - některým chybějí základní znalosti a dovednosti funkční gramotnosti. Někteří do kurzů nemohou docházet, neboť pečují o třetí osobu či docházejí do práce. Objevují se ale také případy, kdy azylanti sami podceňují význam jazykového vzdělávání. Podrobněji viz ÖBRINK HOZOVÁ, M. *Tradice a perspektivy jazykového vzdělávání dospělých cizinců ve Švédsku a České republice*, op.cit., když cituje UHEREK, Z. (ed.). *Integrace azylantů a efektivita státního integračního programu*. Praha: Etnologický ústav AVČR, 2005. Otázkou je, zda by výše uvedené problémy mohly být eliminovány změnou přístupu státu k rozhodujícímu okamžiku počátku integrace, kterým je podle neziskových organizací již okamžik vstupu žadatele o mezinárodní ochranu na české území. Blíže viz např. HRADEČNÁ, M., BURDOVÁ HRADEČNÁ, P. *Vzdělávání žadatelů o mezinárodní ochranu a jejich uplatnění na trhu práce*. In: LANGER, VETEŠKA, J. *Další vzdělávání ve světle migrujícího trhu práce*. Op.cit.

²⁶⁶Tamtéž.

²⁶⁷TOLLAROVÁ, B. et al. *Trh práce a cizinci*. Zpráva z výzkumu. Chomutov: 2006 či KRCHOVÁ, A., VÍZNEROVÁ, H. *Diskriminace azylantů a azylantek v ČR z genderové perspektivy*. Praha: Evropská kontaktní skupina, 2008 aj.

²⁶⁸Blíže např. GRYGAR, J., ČANĚK, M., ČERNÍK, J. *Vliv kvalifikace na uplatnění a mobilitu na českém trhu práce u migrantů ze třetích zemí (závěrečná zpráva z výzkumu)*, op.cit., aj.

Zároveň je nutné ocenit, že se citovaná koncepce integrace orientuje nejen na ekonomicky aktivní migrantky, ale i na migrantky v domácnosti, a to vzhledem k jejich klíčové roli ve výchově dalších generací; koncepce tak připouští, že je nutné umožňovat jim účast na integračních aktivitách a snižovat riziko jejich izolace pomocí cílených informací a adresné nabídky integračních opatření, zejména výuky češtiny a orientace ve společnosti a zároveň posílit prevenci domácího násilí. Nezbývá než doufat, že se tato prohlášení odrazí i ve faktickém přístupu budoucích dotačních programů směrem ke genderově senzitivní a věkově ohleduplné integrační politice státu a skutečně povede k naplnění zvláštních potřeb seniorek a seniorů z řad migrantů a migrantek, a to právě s ohledem na fakt, že čelí jiným problémům a mají jiné potřeby i možnosti než zbytek migrantské populace.

2.4.3 Sociokulturní orientace

Stejný závěr je možné učinit i u dalších integračních aktivit, mj. i u tzv. kurzů sociokulturní orientace. Potřebnost kurzů sociokulturní orientace se vedle znalosti jazyka dostává v průběhu let do popředí zájmu, a to i odborné literatury.²⁶⁹ Shoda panuje zpravidla v tom, že je nutné, aby migrantky i migranti kromě sociální pomoci a jazykových znalostí získali právě určité sociokulturní minimum, které by jim pomohlo se lépe orientovat v pravidlech a normách přijímací země.²⁷⁰ Někteří odborníci krom toho zmiňují, že ke změně životní situace je v případě těchto osob nutné přistoupit na vytyčení dalších úkolů pro jejich účast na dalším vzdělávání, a to mimo jiné v oblasti usnadnění jejich orientace ve strukturách trhu práce, které bude směřovat k jejich snazšímu zařazení do pracovního procesu,²⁷¹ protože s doposud získanými znalostmi a dovednostmi si logicky vystačit nemohou, ale i pro uplatnění v občanském a rodinném životě.

Oceňujeme proto, že i kurzy sociokulturní orientace by se podle Aktualizované Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu měly nově orientovat, jak zmiňujeme výše, na snižování rizika izolace migrantek a měly by vycházet vstříc potřebám těchto žen i zaměřením např. na témata, související se zdravotnickým či školním systémem či s postavením ženy ve společnosti.²⁷² Nelze než uvítat snahu o genderově vyvážený přístup, nicméně z hlediska našich zkušeností by bylo vhodné doplnit ho právě již citovaných věkově ohleduplným pohledem beroucím v úvahu i mezigenerační rozdíly a specifické potřeby seniorek a seniorů. V této souvislosti je také důležité si opět uvědomit, že přístup k informacím o sociokulturním prostředí do značné míry souvisí i s genderovými rolemi a dělbou práce v rodině, kdy u rodin s tradiční dělbou rolí ve vztahu má za následek omezený přístup žen k informacím a určitou formu „závislosti“ na mužích,²⁷³ což by mělo mít také vliv na způsob zprostředkování informací migrantkám.

²⁶⁹Podrobněji viz ÖBRINK HOZOVÁ, M. *Tradice a perspektivy jazykového vzdělávání dospělých cizinců ve Švédsku a České republice*, op. cit.

²⁷⁰Tamtéž, když ÖBRINK HOZOVÁ cituje PALÁN, Z. *Základy andragogiky*. Praha: VŠ J. A. Komenského, 2003, 199 s. ISBN 80-86723-03-8.

²⁷¹Viz LANGER, VETEŠKA, J. *Další vzdělávání ve světle migrujícího trhu práce*, op.cit.

²⁷²Viz *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu*, část 3 – postupy, bod c) Orientace ve společnosti.

²⁷³Bliže viz KRCHOVÁ, A, VÍZNEROVÁ, H, KUTÁLKOVÁ, P. *Ženy migrantky v České republice. Uvedení do problematiky*, op. cit., aj.

Sociokulturní znalosti jsou mj. důležité i k získání českého státního občanství, kde je mezi dalšími povinnostmi, které musí žadatelé o občanství splnit, platnou legislativou požadováno prokázání základní znalosti ústavního systému ČR, stejně jako orientace v kulturně-společenských, historických a zeměpisných realitách ČR. I zde se ale hledisko věku promítá do zákona ve prospěch migrantek a migrantů v seniorském věku, kdy, stejně tak jako u povinnosti prokázat znalost českého jazyka, není splnění této podmínky vyžadováno u osob starších 65 let. To samozřejmě nezpochybňuje důležitost těchto znalostí v každodenním životě migrantek.

2.4.4 Možnost studia na SŠ a VŠ a problematika uznávání dosaženého vzdělání

Uplatnit získané vzdělání a kvalifikaci v oboru, který vystudovaly a v němž mají například dlouholetou praxi v zemích původu, je pro mnohé migrantky z celé řady důvodů fakticky nemožné. Jejich kvalifikace je, často v protikladu k dosaženému stupni vzdělání, v podmínkách trhu práce v České republice nepoužitelná, popřípadě se jedná o obor natolik odlišný, že nemohou uplatnit ani vysokou kvalifikaci podloženou aktuální praxí, popř. jsou jejich znalosti využitelné v českém prostředí jen s velkými omezeními. Řešením je buď práce pod úrovní dosažené kvalifikace či práce nekvalifikovaná nebo další přeorientování se na jinou oblast či obor (rekvalifikace) či doplnění zkoušek a další studium ve svém oboru. Pracovní pozice na aktuálním trhu práce krom toho vyžadují další dovednosti, související s celoživotním vzděláváním, mezi něž patří aktivní další světový jazyk, vysoká uživatelská znalost IT či dobrá orientace v prostředí sociálních sítí. Z uvedeného je zřejmé, že pro mnohé ženy, a to i ve vyšším věku, je možnost doplnit si vzdělání na české střední, vysoké či vyšší odborné škole důležitá.

Přijetí migranta či migrantky ke studiu na střední a vyšší odborné škole je školským zákonem podmíněno prokázáním legálního pobytu na území ČR a předchozím splněním povinné školní docházky či absolvováním základní školy. Pokud ukončili základní vzdělání na škole mimo ČR, musejí k žádosti o studium na střední škole přiložit osvědčení o uznání rovnocennosti zahraničního vysvědčení vydaného zahraniční školou nebo rozhodnutí o uznání platnosti zahraničního vysvědčení, a srovnatelně v případě žádosti o studium na vysoké škole předložit doklad o ukončeném středoškolském vzdělání. I pro studium na vysoké škole je nezbytné předložit doklad o ukončeném středoškolském vzdělání.

Otázka studia na střední či vysoké škole je tak rámována problematikou uznávání vzdělání, včetně získané kvalifikace, kde řada migrantek narazí na více či méně vážná úskalí a považují tuto oblast za velmi komplikovanou,²⁷⁴ výjimkou ani není kritika nepředvídatelné praxe odpovědných orgánů.

²⁷⁴Pozn. Specifická je situace osob o mezinárodní ochranu, které mohou vstoupit na trh práce po 6 měsících ode dne podání žádosti. Největší problém, který jim zpravidla zabraňuje v tom, aby vůbec zahájily samotný proces uznání, případně ho úspěšně ukončily, spočívá v tom, že většina z nich nedisponuje doklady, které je zapotřebí předložit k žádosti o uznání diplomu. Je tomu tak proto, že osoby přechající před pronásledováním dorazí do naší země nezdělané jen s nejnnutnějšími osobními věcmi a velmi často dokonce i bez osobních dokladů. Z podstaty svého postavení pak nemohou žadatelé o mezinárodní ochranu kontaktovat ohledně chybějících dokladů příslušné úřady své země. Rovněž pomoc rodiny je v praxi často nedostupná či výrazně omezená. U osob, kterým byl přiznán azyl nebo doplňková ochrana je situace už lepší, školský zákon i zákon o vysokých školách na tyto problémy pamatují a umožňují nahradit některé potřebné doklady ověření jejich pravosti čestným prohlášením. K tématu viz blíže BURDOVÁ HRADEČNÁ, P. HONUSKOVÁ, V., ROZUMKOVÁ, P. *Žadatelé o mezinárodní ochranu na trhu práce*. Praha: Konzorcium nevládních organizací pracujících s migranty, 2008. I zde se však v aplikační praxi objevují problémy, blíže viz např. RADOSTNÝ, L. *Několik otázek k problematice uznávání*

Skutečnost, že se mnoho migrantek na českém pracovním trhu uplatňuje v méně kvalifikovaných profesích,²⁷⁵ tak může do jisté míry souviset právě s otázkou uznávání dosaženého vzdělání a získané kvalifikace.²⁷⁶

Pro úplnost dodejme, že se může jednat jednak o **nostrifikaci**, tj. o uznání základního, středního a vyššího odborného vzdělání, které upravuje školský zákon²⁷⁷ a prováděcí vyhláška a příslušným je v tomto případě krajský úřad.²⁷⁸ **Uznávání vysokoškolského vzdělání** je pak upraveno zákonem o vysokých školách a představuje ve srovnání s nostrifikací složitější proces, kdy v okamžiku existence mezinárodní smlouvy o uznávání rovnocennosti dokladů rozhodují ústřední orgány státní správy, v ostatních případech pak vysoké školy, které uskutečňují akreditované obsahově obdobné studijní programy. Pokud jde o profesní uznávání, zaměřuje se na posouzení znalostí a schopností konkrétní osoby, které mohou být doloženy dokladem o formální kvalifikaci (vzdělání a přípravě), dokladem o faktickém výkonu dané činnosti nebo jiným dokladem. Profesní uznávání taktéž upravuje zákon.²⁷⁹

Jak je ale v některých materiálech zmiňováno, **pravidla pro uznávání vzdělání staví někde migrantkám (i migrantům) do cesty takové bariéry, které mnohdy nejsou schopni odstranit** (jako příklad je uváděna apostilní doložka, jejíž získání je v mnohdy nemožné či obtížné, nebo doklad o vykonané maturitě, kdy podobná zkouška v řadě zemí není součástí úspěšného zakončení daného stupně vzdělávací soustavy), nehledě na finanční náklady s uznáním spojené.²⁸⁰ **Uznávání zahraniční vzdělání se postupem let stalo i jedním z nástrojů řízení pracovní migrace,**²⁸¹ což bylo opakovaně kritizováno zejména ze strany neziskového sektoru.

Ne všechny migrantky se ale o uznání vzdělání a kvalifikace pokoušejí. Jak k tomu uvádějí odborníci, v prostředí, kde řada středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných migrantů a migrantek vykonává nízko-kvalifikovanou práci, je snaha o získání lepšího zaměstnání pochopitelná, avšak nelze se divit tomu, že některé osoby neusilují o uznání vzdělání hned, ale až po nějaké době pobytu. Bez

zahraničního vzdělání. Praha: portál migraceonline.cz, 2009. Dostupné na: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/nekolik-poznamek-k-problematice-uznavani-zahranicniho-vzdelani>.

²⁷⁵ Viz kapitola 1, část 1 b, bod. 2 *Aktualizované Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu*, kde je uvedeno, že téměř polovina zahraničních pracovníků byla k 30. 6. 2015 zaměstnána na pozicích, které nevyžadují žádnou či jen minimální kvalifikaci.

²⁷⁶ Na tento fakt mimo jiné upozornila studie MIPEX v roce 2008, v kapitole týkající se zprávy za ČR a přístupu na trh práce.

²⁷⁷ Srov. ust. § 108 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), v platném znění.

²⁷⁸ Prováděcí vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR č. 12/2005 Sb., o podmínkách uznání rovnocennosti a nostrifikace vysvědčení vydaných zahraničními školami.

²⁷⁹ Zákon č. 18/2004 Sb., o uznávání odborné kvalifikace a jiné způsobilosti státních příslušníků členských států Evropské unie a o změně některých zákonů (zákon o uznávání odborné kvalifikace), který nabyl účinnosti dnem vstupu ČR do EU, v platném znění, se vztahuje na občany jiných členských států EU a jejich rodinné příslušníky. Zákon se dále vztahuje pouze na zahájení a výkon regulované činnosti, tedy činnosti, pro jejíž výkon se v ČR vyžaduje doklad o formální kvalifikaci (diplom, osvědčení nebo jiný obdobný doklad) nebo průkaz způsobilosti, ostatní, tj. neregulované činnosti může každý vykonávat volně, bez splnění jakýchkoliv podmínek.

²⁸⁰ Doklady musejí být legalizovány, tzn. pravost podpisů a otisků razítek a skutečnost, že je škola uznána na území státu, kde bylo zahraniční vysvědčení vydáno, musí být ověřena ministerstvem zahraničních věcí státu, v němž má sídlo zahraniční škola, která vysvědčení vydala a dále zastupitelským úřadem ČR (pokud mezinárodní smlouva nestanoví jinak). Doklady musejí být také přeloženy do českého jazyka úředním překladatelem.

²⁸¹ POKORNÁ, A. *Nostrifikace: Uznávání zahraničního vzdělání v ČR* (výzkumná zpráva). Praha: Multikulturní centrum Praha: 2014. Dostupné na: http://www.mkc.cz/data/Nostrifikace_Uznavani_zahranicniho_vzdelani_v%C4%8CR.pdf (otevřeno dne 20. 12. 2015).

související znalosti jazyka totiž nepokládají za důležité tento proces podstupovat, protože samotné osvědčení o uznání rovnocennosti zahraničního vzdělání jim lepší místo nezajistí.²⁸²

Krom toho je zde i další okolnost k úvaze, a sice **čas, který uplynul od doby studia**. I v případě, že migrantky naleznou povolání v oboru, který vystudovaly, mnoho získaných znalostí už zastaralo či v nich postupem času ztrácejí zběhlost. Ze zkušeností SIMI je možné zobecnit, že pokud se do dvou let od příjezdu nezačnou věnovat práci ve svém oboru, zpravidla se k němu již nevrátí.

Pokud k nostrifikaci vzdělání bez dalšího z nějakého důvodu nedojde (př. získané vzdělání v zemi původu není shodné s tím českým), musejí migrantky skládat nostrifikační zkoušku. V takovém případě jim může nutnost vykonávat opakovaně z jejich pohledu banální testy jako ponižující (např. v případě šedesátileté vysokoškolské profesorky matematiky, která má před komisí dokazovat znalosti zeměpisu ze střední školy). Jak k tomu uvádí odborná literatura, do hry tak vstupují i další, **psychologické faktory**, které je mohou odradit od snahy podstoupit proces uznání vzdělání.

Zmiňovány bývají i další překážky, mezi jinými např. **administrativní nejednotnost** (třeba v aplikaci bilaterálních smluv či při výkladu jednotlivých ustanovení) či **nedostatečná transparentnost celého uznávacího procesu**²⁸³. Nebezpečné v této souvislosti je, jak odborníci poznamenávají, že pokud si migrantky (i migranti) vysvětlují nejednotnost diskriminací nebo nahodilým jednáním konkrétních úředníků, **ztrácejí posléze důvěru nejen v přijímací společnost, ale i v sebe sama**, nehledě na to, že tyto okolnosti lákají různé zprostředkovatele, kteří využívají nevědomosti migrantů a migrantek ke svému prospěchu.²⁸⁴

Shrneme-li problémy související s uznáváním vzdělání, dojdeme k tomu, že na našem území najdeme demotivované migrantky, které promarnily svůj lidský kapitál a které neshody mezi dosaženou kvalifikací a zastávanou pracovní pozicí vnímají jako ponižující, celá **situace pak ohrožuje jejich plnou integraci do hostitelské společnosti**.²⁸⁵ V této souvislosti se ale objevují i zajímavé protichůdné názory. Ty hovoří o překvalifikovanosti migrantů a migrantek jako o jakési vnější kategorii měřitelnosti úspěšnosti integrace a poukazují na to, že zatímco odborná literatura i řada evropských strategických dokumentů překvalifikovanost definuje jako zásadní problém spjatý s migrací, pro migranty a migrantky samotné jde často o druhořadý problém, když **mnohem palčivější nežli případné neuplatnění kvalifikace je pro ně jejich nejisté postavení spjaté s nízkou kvalifikovanými pozicemi**.²⁸⁶

Odborníci se však shodují v tom, že **dekvalifikaci** (tj. ztrátě dovednosti či znalostí či existenci odborné kvalifikaci, která neodpovídá požadavkům) **migrantek by bylo dobré se vyhnout, a to jak z pohledu**

²⁸²TOPINKA, D., JANOUŠKOVÁ, K., KLIMENT, P. *Strategie zvládání obtížných situací cizinci z Ukrajiny a Mongolska*, op.cit. Na straně druhé, jak uvádějí jiní odborníci, v některých případech není k výkonu povolání třeba ani znalosti češtiny a postačí světový jazyk. Pro tyto imigranty se tak snižují i investice do přenosu kvalifikací. Viz LEONTIYEVA, Y., POKORNÁ, A. *Faktory bránící využití kvalifikace imigrantů na trhu práce v ČR*. Op. cit.

²⁸³Viz MKC. *Nostrifikace: Konference o uznávání vzdělání migrantů v České republice*. (článek). Praha: MKC, 2014. Dostupné na: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/nostrifikace-konference-o-uznavani-vzdelani-migrantu-v-ceske-republice>. (otevřeno dne 20. 12. 2015).

²⁸⁴POKORNÁ, A. *Nostrifikace: Uznávání zahraničního vzdělání v ČR*, op.cit.

²⁸⁵Tamtéž.

²⁸⁶LEONTIYEVA, Y. POKORNÁ, A. *Faktory bránící využití kvalifikace imigrantů na trhu práce v ČR*, op.cit.

migrantek, tak i z pohledu státu. Uznání dosaženého vzdělání či získané kvalifikace totiž skutečně otevírá cestu k lepšímu postavení na trhu práce a k získání místa, odpovídající kvalifikaci i ke zlepšení životní úrovně a ve svém důsledku se tak i významně podílí na postavení migrantek. Dlouhé a byrokraticky náročné uznávání zahraniční kvalifikace a vzdělání je však trvale neřešeným problémem, který se dotýká zaměstnanosti migrantek.²⁸⁷

2.4.5 Rekvalifikace

Jak již naznačujeme výše, jedním z dalších problémů v oblasti vzdělání, s nimiž se migrantky potýkají a který může hrát velkou roli v procesu sociální integrace, je existence takové kvalifikace, která není na našem území využitelná či fakticky přenositelná. Jak k tomu uvádí odborná literatura, mezi dva hlavní typy nesouladu získaného vzdělání a vykonávané práce patří jednak nesoulad mezi oborem vzdělání a vykonávanou profesí (**horizontální nesoulad**), a dále nesoulad mezi úrovní dosaženého vzdělání (nebo odborné kvalifikace) a druhem práce (vertikální nesoulad), který má závažnější dopady na sociální a ekonomický status osob a často je, kromě nedostatku pracovních zkušeností, vysvětlován právě genderovými rozdíly.²⁸⁸

Přestože se migrantky podle našich zkušeností²⁸⁹ mnohdy pochopitelně pokoušejí najít zaměstnání ve svém oboru, pokud jim to umožňují současně jazyková vybavenost i získání potřebných dokladů o nostrifikaci, často posléze na tyto snahy rezignují, aniž by však zároveň rezignovaly na získání uspokojivého zaměstnání na legálním trhu práce. Jedinou možností, jak v takovém případě získat zaměstnání odpovídající potenciálu a schopnostem migrantek, tak kromě dalšího studia zůstává rekvalifikace.

Jak je však uváděno, výsledkem segmentace pracovního trhu je specifické zařazení migrantek do určitých sektorů českého trhu práce, konkrétně do sektorů servisu a služeb, kde není vyžadována zvláštní kvalifikace. **Pro migrantky je pak velice obtížné** (vzhledem ke kombinaci jejich genderu, etnicity, jazykového vybavení, věku či sociálního kapitálu) **přestoupit do jiného sektoru ekonomiky, a to i v případech, kdy absolvují rekvalifikaci a jazykové kurzy**. Dlouhodobě lze tedy u migrantek vysledovat trend nevyužívání kvalifikace ze země původu a bohužel i malý efekt rekvalifikace, který migrantkám nedává více možností k využití nových dovedností.²⁹⁰

Častým problémem, na který narážejí neziskové organizace v souvislostech s rekvalifikací migrantek, je **kolísavá kvalita rekvalifikačních kurzů a zejména jejich nízká flexibilita a provázanost s trhem práce**. Je nutné zmínit, že vzhledem k zaměření Evropského sociálního fondu právě na skupiny znevýhodněných osob bylo a je možné nalézt mnoho kurzů realizovaných v projektech, podpořených

²⁸⁷Viz EZZEDDINE, P. *Migrace a migrantky*, op. cit.

²⁸⁸LEONTIYEVA, Y., POKORNÁ, A. *Faktory bránící využití kvalifikace imigrantů na trhu práce v ČR*, op. cit., když citují LEUVEN, E., OOSTERBEEK, H. Overeducation and mismatch in the labor market. Pp. 283-326. In: HANUSHEK, E., S. MACHIN, S., WOESSMANN, L. (eds.) *Handbook of the Economics of Education*. Elsevier, 2011 a další. Autorky nicméně zmiňují, že jde o faktory, které jsou relevantní jak pro imigranty, tak i pro majoritní populaci.

²⁸⁹Tyto závěry vyplývají z evidence poskytovaného sociálního a právního poradenství migrantkám ze strany odborníků SIMI.

²⁹⁰Viz EZZEDDINE, P. *Migrace a migrantky*, op. cit., když cituje LEONTIYEVA, Y. POKORNÁ, A. *Faktory bránící využití kvalifikace imigrantů na trhu práce v ČR*, op. cit., a LEONTIYEVA, Y. *The Education–Employment Mismatch among Ukrainian Migrants in the Czech Republic*. *Central and Eastern European Migration Review* Vol. 3, No1, 2014, p. 63-84.

tímto fondem, které jsou spíše formálního rázu a potřebné uplatnění jeho absolventkám nezajistí. **Ač si vesměs kladou za cíl zvýšit uplatnění migrantek, není výjimkou, že zvyšují zejména nereálná očekávání na straně těchto žen a následně i jejich frustraci z neúspěšného pokusu se rekvalifikovat.** Monitorujeme tak řadu klientek, které, přestože mají v životopisech i desítku úspěšně dokončených rekvalifikačních kurzů, jsou stále nezaměstnané nebo vykonávají nekvalifikované práci, protože kurzy nebyly provázány s reálnou praxí a zaměřovaly se na jiné kompetence, než které jsou nezbytné pro úspěšné uplatnění se na trhu práce v současné době.²⁹¹ Tomu ostatně odpovídají i poznatky z odborné literatury, které připouštějí, že formální rekvalifikace není samotnými migranky a migrantkami považována za cestu, která by vedla ke zlepšení mobility na trhu práce.²⁹²

Shrneme-li poznatky týkající se rekvalifikačních kurzů pro migrantky východím předpokladem jejich úspěšnosti je na straně těchto žen v první řadě dobrá znalost českého jazyka, umožňující porozumění při dalším vzdělávání. Postup, navržený k realizaci Aktualizované Koncepce integrace cizinců v roce 2016 tato zjištění potvrzuje, když akcentuje znalost českého jazyka i v souvislostech s rekvalifikacemi. Vychází z toho, že integrační opatření mají směřovat k posílení nástrojů pro přístup migrantů na trh práce a jejich schopnost na trhu práce setrvat a k zajištění jejich ochrany před diskriminací. Jedním z konkrétních návrhů opatření, jak výše uvedeného docílit, je i zajištění efektivnější využívání rekvalifikačních kurzů českého jazyka.

Z praxe neziskových organizací vyplývá, že úspěšné jsou takové rekvalifikace a odborné přípravy v rámci vzdělávacích institucí, které jsou provázány s reálným trhem práce a s reálnou znalostí prostředí, nejsou vázány pouze na dílčí projekty a v ideálním případě nejsou určeny pouze migrantkám či migrantům. Migrantky mají, alespoň podle dosavadních zkušeností pomáhajících organizací, výhodu ve srovnání s migranky v tom, že k rekvalifikačním kurzům přistupují aktivněji, odhodlaněji a s větší motivací dále se vzdělávat a zvyšovat či měnit kvalifikaci. Na druhé straně se ovšem migrantek více vyskytuje problém neuznání původní kvalifikace a tyto ženy také, zřejmě v důsledku segmentace pracovního trhu, svou kvalifikaci ve srovnání s migranky méně využívají,²⁹³ a krom dalšího se i u rekvalifikací projevuje znevýhodněný přístup žen v souvislosti s uspořádáním genderových rolí v rodině a ve vztazích, vč. otázek rodičovských závazků a odpovědností.²⁹⁴

2.4.6 Hledisko věku

Stejně jako u senierek z většinové společnosti, i u migrantek je nutné brát v úvahu specifika, daná vyšším či vysokým věkem, a to nejen u jazykové přípravy. Odborná literatura se podrobně zabývá oblastí seniorské edukace a důležitostí správného přístupu k seniorům v oblasti vzdělávání.²⁹⁵ Můžeme nalézt i práce, které se soustředí na zvláštní potřeby senierek,²⁹⁶ stejně tak jako materiály,

²⁹¹Tyto závěry vycházejí z informací vedoucího sociálního oddělení Sdružení pro integraci a migraci P. Duby, který je pro potřeby této analýzy vyhledal a zpracoval dne 13. 3. 2016 z klientské databáze ARUM, v jejímž rámci jsou klientky evidovány při poskytování sociálního poradenství dle zákona o sociálních službách.

²⁹²LEONTIYEVA, Y., POKORNÁ, A. *Faktory bránící využití kvalifikace imigrantů na trhu práce v ČR*, op.cit.

²⁹³Viz např. *Přístup žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR*. Op. cit.

²⁹⁴Viz např. KRCHOVÁ, A., VÍZNEROVÁ, H., KUTÁLKOVÁ, P. *Ženy migrantky v České republice*. Op. cit., aj.

²⁹⁵Např. RABUŠICOVÁ, M., RABUŠIC, L. *Učíme se po celý život? O vzdělávání dospělých v České republice*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 339 s. ISBN 978-80-210-4779-2.

²⁹⁶Viz např. SUCHOMELOVÁ, V. *Seniorky ve společnosti: aktivní přístup k životu ve stáří jako významná podmínka sociálního zdraví*.

zabývající se vzděláváním migrantů,²⁹⁷ které upozorňují, že při vzdělávání dospělých migrantů je třeba vzít v úvahu řadu okolností, mezi jinými např. to, jak uvádějí odborné výzkumy, že emigrace představuje natolik silný zážitek, že může vyvolat změny v osobnosti, které mohou ovlivnit např. snížení zájmu či iniciativy apod.²⁹⁸

Nepodařilo se nám však nalézt komplexní materiály týkající se specifické situace migrantek ve vztahu ke vzdělávání. Domníváme se proto, že by bylo vhodné se (nejen) v geragogice²⁹⁹ více zaměřit na specifika této skupiny a dále např. dostat seniorky migrantky do klubu seniorů a seniorských center, jakožto do nejrozšířenějších forem institucionalizovaného setkávání seniorů, které se zaměřují na široce otevřené zájmové aktivity důchodců. Jelikož se dá předpokládat, že starší migrantky budou více využívat zařízení dlouhodobé sociální péče, bylo by dobré na to tyto instituce připravit a vybavit je znalostmi potřebnými pro práci s těmito zranitelnými osobami a zakomponovat otázku vzdělávání migrantek a migrantů ve vyšším věku do činnosti těchto specializovaných zařízení. Seniorské kluby a centra, ale i univerzity třetího věku, univerzity volného času, knihovny či domovy důchodců, všechny tyto subjekty, které přispívají k lepší kvalitě života seniorů a seniorek, k jejich větší duševní pohodě a k eliminaci izolace,³⁰⁰ by tak měly mít k dispozici nástroje, a to vč. finančních, jak ve svém přístupu zohlednit specifika migrantek ve vysokém věku. Jak lze ostatně nalézt mezi specifickými cíli, které mají vést k naplnění jednoho ze strategických cílů *Národního akčního plánu podporujícího pozitivní stárnutí pro období let 2013 – 2017*, kterým je vytvářet dostatečnou nabídku preventivních programů v komunitě a ve společnosti, je nutné podpořit aktivity a projekty související s tématem zdravého stárnutí s ohledem na rozmanité potřeby seniorů, včetně jejich socioekonomického statusu, věku i etnického původu. Je tedy zřejmé, že své místo by v konkrétních dokumentech, které z tohoto plánu budou vycházet, měly zákonitě nalézt i migrantky v seniorském věku.

2.4.7 Shrnutí

V otázce vzdělávání migrantek a migrantů stát logicky věnuje pozornost výuce českého jazyka. Jeho znalost je jedním z pilířů integrace a má zásadní vliv na příležitosti a výzvy, kterým migrantky čelí v českém prostředí, na rozvoj jejich sociálního i pracovního potenciálu a na jejich začlenění do společnosti. V kombinaci s nízkou mírou informovanosti migrantek je nízká úroveň znalosti českého jazyka limitujícím prvkem sociální a kulturní integrace a zároveň zdrojem jejich zvýšené zranitelnosti a závislosti. To, že **jazykové znevýhodnění udržuje migranty i migrantky v sociálně marginalizovaném prostoru,** konstatují jak výzkumy, tak i *Aktualizovaná Koncepce integrace a Postup při její realizaci v roce 2016*, kde se stát chce do budoucna zaměřit na zvýšení rozsahu a variability nástrojů výuky

²⁹⁷Viz VETEŠKA, V. Vzdělávání migrantů jako specifické cílové skupiny. In: VETEŠKA, J. VACÍNOVÁ, T. *Aktuální otázky vzdělávání dospělých*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2011, 978-80-7452-012-9 dále např.

RÁKOCZYOVÁ, M, a TRBOLA, R. (eds.). *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*, op. cit. nebo ÖBRINK HOZOVÁ, M. *Tradice a perspektivy jazykového vzdělávání dospělých cizinců ve Švédsku a České republice*, op.cit.

²⁹⁸Viz VETEŠKA, J. VACÍNOVÁ, T. *Aktuální otázky vzdělávání dospělých*, op.cit.

²⁹⁹Tamtéž. Bláhová tu cituje z HATÁR, C. *Seniory v systéme rezidenční sociálně-edukační starostlivosti*. Praha: Rozlet, 2011, ISBN 978-80-904824-1-18. Geragogika je tu definována jako vědní disciplína, která se zabývá teorií, praxí, metodikou a profesní edukací lidí v seniorském věku. Tato skutečnost se uskutečňuje prostřednictvím cílových a věkových specifických podmínek edukace dospělých.

³⁰⁰Viz BLAHOVÁ, R. *Motivace vzdělávání seniorů, univerzity třetího věku, možnosti a aspekty jejich edukace* (dipl.pr.).

Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2012. Dostupné na:

http://theses.cz/id/0tksfb/DP_Blahov.pdf. (otevřeno dne 20. 12. 2015).

jazyka na různých úrovních pokročilosti, vč. možností samostudia, na dosažení srovnatelné kvality výuky, na posílení nabídky kurzů češtiny i na informovanost o možnostech dalšího vzdělávání, což lze ocenit.

Přestože je neznalost jazyka významnou překážkou na cestě k úspěšné integraci, u některých migrantek **ani jejich mnohaletý pobyt v ČR nezaručuje, že zvládly český jazyk**, což může být důsledkem individuálních možností, schopností a rozhodnutí, která integraci nenapomáhají, i kombinací nepříznivých životních okolností. **Obecně hůř jsou na tom ty, které k nám přišly už v pokročilém věku a zároveň pocházejí ze zemí, které nejsou ČR kulturně a jazykově blízké.** Na výsledné úrovni znalosti jazyka se projevují i další faktory, např. to, zda jsou aktivní na trhu práce (ženám v domácnosti hrozí větší rizika nezvládnutí integrace, plynoucí z izolovanosti a komunikace jen s vlastní rodinou či etnicky segregovanou komunitou a v mateřském jazyce). Ani skutečnost, že má migrantka zaměstnání, neznamená automaticky lepší příležitosti a šance na zvládnutí jazyka. Nekvalifikované práce v prostředí dalších migrantů, kde výjimkou nejsou pravidelné hodiny přesčas, které neumožňují další volnočasové vzdělávací aktivity či dokonce ani samostudium, stěží přispějí k lepšímu zvládnutí jazyka, a to i u žen, které jsou na svoji stávající pracovní pozici překvalifikované či mají dobré studijní předpoklady. Problematický je i soulad zaměstnání a studia, resp. **komplikované sladění rodinného a pracovního života s časem na sebevzdělávání.** To pociťují hlavně migrantky ve **vyšším středním věku**, které se starají o dospívající děti a zároveň o staré rodiče, jedno zda v ČR či v zemi původu.

U stárnoucích žen s migračním původem je nutné počítat i s **dalšími specifiky**. NNO mj. upozorňují na to, že jsou to **často jejich děti či vnoučata, kteří vystupují jako tlumočníci v komunikaci mezi státem a migrantkami, zejména ze starší generace**, a saturují tak jejich potřeby, aniž by byly tyto ženy nuceny k výraznější aktivitě ve snaze dorozumět se s majoritou, **což jistě není ideální stav pro nikoho ze zúčastněných**. Na straně druhé, často to bývají právě děti, které spolupůsobí na integraci matek a pomáhají jim překonávat jazykové či kulturní bariéry. Pokud jsou ale ženy aktivní hlavně v rodině a ve své vlastní uzavřené a jazykově homogenní komunitě, podepisuje se na výsledné situaci i zmíněný nedostatek každodenní běžné interakce s většinovou populací. **Riziko nadužívání mateřského jazyka na úkor nového jazyka**, v jehož důsledku se ženy uzavírají do svých komunit a necítí ani sounáležitost s majoritní společností, je zmiňováno i v relevantních výzkumech. Opět je nutné zdůraznit, že některé migrantky **v důsledku stáří a nemoci ztrácejí schopnost dorozumět se česky**, což je pak limituje takřka ve všech oblastech života. Postavení žen determinuje mj. i **přízvuk**.

Pokud jde o jazykové kurzy, jak vyplývá z poznatků NNO, **migrantky pociťují absenci kvalitních a cenově dostupných kurzů českého jazyka od úrovně vyšší než B1 Společného evropského referenčního rámce pro jazyky**, chybí i **kurzy profesního jazyka**.

Kladně lze hodnotit, že v **Aktualizované Konceptci integrace** je u jazykového vzdělání kladen větší důraz na zvláštní potřeby migrantek a i **kurzy sociokulturní orientace by se měly nově orientovat na snižování rizika jejich izolace a měly by vycházet vstříc jejich potřebám** i zaměřením na témata, související se zdravotnickým či školním systémem či s postavením ženy ve společnosti. Vítáme snahu o genderově vyvážený přístup, ale **bylo by vhodné doplnit ho věkově ohleduplným pohledem, beroucím v úvahu i mezigenerační rozdíly a specifické potřeby senierek a seniorů**. Jak uvádí

literatura, přístup k informacím o sociokulturním prostředí do značné míry souvisí i s genderovými rolí a dělbou práce v rodině, kdy u rodin s tradiční dělbou rolí má za následek omezený přístup žen k informacím a určitou formu „závislosti“ na mužích, což by mělo mít vliv i na způsob zprostředkování informací migrantkám.

Pro mnohé ženy, i ve vyšším věku, je možnost doplnit si vzdělání na české SŠ, VŠ či VOŠ důležitá. **Otázka studia je nicméně rámována problematikou uznávání vzdělání, vč. získané kvalifikace**, kde řada migrantek naráží na více či méně vážná úskalí a považuje tuto oblast za komplikovanou. Skutečnost, že se mnoho migrantek na českém pracovním trhu uplatňuje v méně kvalifikovaných profesích, tak může do jisté míry souviset právě s otázkou uznávání dosaženého vzdělání a získané kvalifikace. **Pravidla pro uznávání vzdělání staví migrantkám do cesty bariéry, které mnohdy nejsou schopni odstranit. Uznávání zahraničního vzdělání se postupem let stalo i jedním z nástrojů řízení pracovní migrace**, což bylo kritizováno zejm. ze strany neziskového sektoru. Ne všechny ženy se ale o uznání vzdělání a kvalifikace pokoušejí. Bez související znalosti jazyka nepokládají za důležitý tento proces podstupovat, protože samotné osvědčení o uznání rovnocennosti zahraničního vzdělání jim lepší místo nezajistí.

Jsou tu i další okolnosti k úvaze. Pokud k nostrifikaci vzdělání bez dalšího z nějakého důvodu nedojde (př. získané vzdělání v zemi původu není shodné s českým), musejí skládat nostrifikační zkoušku. V takovém případě jim může nutnost znovu vykonávat z jejich pohledu banální testy jako ponižující. Do hry tak vstupují i **psychologické faktory**, které je mohou odradit od snahy podstoupit proces uznání vzdělání. Zmiňovány jsou i překážky typu **administrativní nejednotnost** (mj. v aplikaci bilaterálních smluv i u výkladu jednotlivých ustanovení) i **nedostatečná transparentnost uznávacího procesu** a jak mnozí zdůrazňují, hrozí, že pokud si migrantky vysvětlují nejednotnost diskriminací či nahodilým jednáním konkrétních úředníků, **ztrácejí důvěru nejen v přijímací společnost, ale i v sebe sama**. Tyto okolnosti lákají i různé **zprostředkovatele, kteří využívají nevědomosti** žen ke svému prospěchu. Roli hraje i **čas, který uplynul od doby studia**, i v případě, že migrantky naleznou povolání v oboru, který vystudovaly, mnoho znalostí už zastaralo či v nich časem ztrácejí zručnost. Ze zkušeností SIMI je možno zobecnit, že když se do 2 let od příchodu nezačnou věnovat práci ve svém oboru, zpravidla se k němu už nevrátí. Problémy související s uznáváním vzdělání mohou vést k tomu, že zde jsou demotivované migrantky, které promarnily svůj lidský kapitál, neshody mezi dosaženou kvalifikací a zastávanou pozicí vnímají jako ponižující a celá **situace ohrožuje jejich integraci do hostitelské společnosti**. Protichůdné názory ale poukazují na to, že zatímco řada dokumentů překvalifikovanost definuje jako zásadní problém spjatý s migrací, pro migrantky samotné jde často o druhořadý problém. **Mnohem palčivější než případné neuplatnění kvalifikace je pro ně jejich nejisté postavení spjaté s nízkou kvalifikovanými pozicemi**. Odborníci se ale shodují v tom, že **dekvalifikaci** (tj. ztrátě dovednosti či znalostí či existenci kvalifikace neodpovídající požadavkům) **migrantek je dobré se vyhnout jak z pohledu migrantek, tak i z pohledu státu**. Uznání dosaženého vzdělání či kvalifikace totiž skutečně otevírá cestu k lepšímu postavení na trhu práce i ke zlepšení životní úrovně a ve svém důsledku se tak i významně podílí na postavení migrantek.

Jedním z dalších problémů, s nimiž se migrantky potýkají, je **nesoulad mezi úrovní dosaženého vzdělání (či kvalifikace) a druhem práce, který má závažné dopady na sociální a ekonomický status osob a často je, krom nedostatku pracovních zkušeností, vysvětlován právě genderovými rozdíly**. Ač

se mnohdy pokoušejí najít zaměstnání ve svém oboru, když jim to umožňují současně jazyková vybavenost i potřebné doklady o nostrifikaci, často pak na tyto snahy rezignují, aniž by zároveň rezignovaly na získání uspokojivého zaměstnání na legálním trhu práce. Jedinou možností, jak v tomto případě získat zaměstnání odpovídající potenciálu a schopnostem, je tak krom dalšího studia rekvalifikace. Jak je ale uváděno, výsledkem segmentace pracovního trhu je specifické zařazení migrantek do určitých sektorů (sektory servisu a služeb), kde není vyžadována zvláštní kvalifikace. **Je pro ně pak obtížné** (kvůli kombinaci genderu, etnicity, jazykového vybavení, věku či sociálního kapitálu) **přestoupit do jiného sektoru ekonomiky, a to i když absolvují rekvalifikaci a jazykové kurzy**. Dlouhodobě lze u těchto žen vysledovat trend nevyužívání kvalifikace ze země původu a bohužel i malý efekt rekvalifikace, který jim nedává víc možností k využití nových dovedností.

Problémem je i **kolísavá kvalita rekvalifikačních kurzů, jejich nízká flexibilita a provázanost s trhem práce**. **Ač si vesměs kladou za cíl zvýšit uplatnění migrantek, často zvyšují hlavně jejich nereálná očekávání a tím i jejich frustraci z neúspěšného pokusu se rekvalifikovat**. Tomu odpovídají i poznatky odborníků o tom, že formální rekvalifikace není samotnými migrantkami považována za cestu ke zlepšení mobility na trhu práce. Výchozím předpokladem úspěšnosti rekvalifikací je dobrá znalost ČJ, umožňující porozumění při dalším vzdělávání. *Postup k realizaci Koncepce integrace v roce 2016* tato zjištění potvrzuje. Úspěšné jsou rekvalifikace a odborné přípravy provázané s reálným trhem práce a znalostí prostředí, které nejsou vázány jen na dílčí projekty a ideálně nejsou určeny jen migrantkám. Migrantky mají (dle NNO), výhodu ve srovnání s migranty v tom, že ke kurzům přistupují aktivněji, odhodlaněji a s větší motivací dále se vzdělávat a zvyšovat či měnit kvalifikaci. Na druhé straně se **u nich více vyskytuje problém neuznání původní kvalifikace a tyto ženy také, zřejmě v důsledku segmentace pracovního trhu, svou kvalifikaci ve srovnání s migranty méně využívají**. **I u rekvalifikací se projevuje znevýhodněný přístup žen v souvislosti s uspořádáním genderových rolí v rodině a ve vztazích, vč. otázky rodičovských závazků a odpovědností**.

Stejně jako u senierek z většinové společnosti, i u migrantek senierek se musejí vzít v úvahu specifika, daná vyšším věkem, a to nejen u jazykové přípravy. Bylo by vhodné se např. v geragogice víc zaměřit na tuto skupinu, a dále např. dostat seniorky migrantky do klubu seniorů a seniorských center jakožto nejrozšířenějších forem institucionalizovaného setkávání seniorů či zakomponovat otázku vzdělávání migrantek do činnosti specializovaných zařízení dlouhodobé péče. Všechny subjekty, které přispívají k lepší kvalitě života seniorů a senierek, k jejich větší duševní pohodě a k eliminaci izolace (nejen kluby, ale i domovy důchodců, univerzity třetího věku či volného času, knihovny) by měly mít k dispozici nástroje, a to vč. finančních, jak ve svém přístupu zohlednit specifika migrantek ve vysokém věku.

2.5 SOCIÁLNÍ PRÁVA S DŮRAZEM NA OBLAST DŮCHODOVÉHO ZABEZPEČENÍ

Ačkoliv je téma sociálních práv, s jejichž pomocí by stát měl v co nejvyšší míře předcházet sociálnímu vyloučení, poměrně široké a spadá do něj nepochybně i důležitá oblast sociálního zabezpečení v souvislosti s těhotenstvím a mateřstvím, při invaliditě nebo dočasné pracovní neschopnosti zaviněné

úrazem či nemocí, v této kapitole se soustředíme zejména na oblast důchodového zabezpečení jako jednu z těch, ke kterým se s ohledem na změny v demografickém složení obyvatel upíná v posledních letech velká pozornost. Zároveň je to i téma, které je pro stárnoucí migrantky či ženy s migračním původem velmi ožehavé a problémy, kterým v této souvislosti musejí čelit, byly i prvním signálem, který nás přivedl k zájmu o analýzu postavení této skupiny žen. S ohledem na hledisko věku migrantek, jímž se věnujeme, se zabýváme především problémy, které souvisejí konkrétně se starobním důchodem a s otázkou, jaké jsou možnosti těchto žen zabezpečit se ve stáří a jaké strategie volí v důchodovém věku.

2.5.1 Obecné principy a zásady

Právo na sociální zabezpečení je součástí širěji pojatých sociálních práv, mezi něž patří i právo na přiměřenou životní úroveň, na práci a uspokojivé pracovní podmínky, na rodinu či sdružování.

Jak vyplývá z dostupných informací, takřka všechny státy, i ČR, mají v právních předpisech, které se týkají oblasti sociálního zabezpečení, konkrétní ustanovení, která buď omezují některé dávky s ohledem na délku pobytu, popř. s ohledem na občanství, nebo omezují poskytování jednotlivých dávek pouze na území těchto států a dávky nevyplácejí do ciziny.

S ohledem na různorodost sociálních systémů, jejich principů i institucionálního ukotvení v rámci jednotlivých zemí EU, nedochází v této oblasti k harmonizaci národních sociálních systémů, ale pouze k jejich koordinaci. **Sociální zabezpečení je pak v tomto kontextu stále čistě národní záležitostí, byť je snahou jednotlivých států světa řešit různé nastalé situace v této oblasti prostřednictvím koordinace svých sociálních systémů. Tato koordinace je jedním z významných způsobů, jak usnadnit mezinárodní migraci zaměstnanců a zabránit tomu, aby docházelo k ohrožení nároku migrujících osob a jejich rodin ze systémů sociálního zabezpečení. Koordinace teoreticky nahrazuje pouze ta pravidla, která jsou pro migrující osoby nevýhodná, a v takovém případě vytváří vlastní (koordináční).** Není tedy samoučelná, byť rozdíly mezi národními systémy zůstávají.³⁰¹

V oblasti sociálního zabezpečení v České republice je na místě zmínit nejprve úpravu na úrovni celé Evropské unie. Koordináční právo v této oblasti je tvořeno řadou nařízení, mezi nimiž lze jmenovat např. **nařízení č. 883/2004 o koordinaci systémů sociálního zabezpečení**, resp. **nařízení č. 465/2012**, kterým se výše uvedené nařízení mění.³⁰² Koordináční právo řeší otázky, obvykle upravené dvoustrannými smlouvami o sociálním zabezpečení. EU má tedy vytvořen koordinovaný systém sociálního zabezpečení, který se tak vztahuje na každý jednotlivý stát EU, a zároveň nejen pouze na

³⁰¹ Viz Dvoustranné smlouvy o sociálním zabezpečení. Koordinace sociálního zabezpečení. MPSV, Praha, 2002, ISBN 80-76552-40-3 či MPSV. Legislativní rámec a obecné principy koordinace systémů sociálního zabezpečení v zemích EU/EHP/Švýcarsku. Praha: Integrovaný portál MPSV EURES. Dostupné na: <https://portal.mpsv.cz/eures/u1/obeprkoo>. (otevřeno dne 2.4 2016).

³⁰² Jedná se o nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 883/2004 ze dne 29. dubna 2004 o koordinaci systémů sociálního zabezpečení. Je nutné zmínit i nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 987/2009 ze dne 16. září 2009, kterým se stanoví prováděcí pravidla k nařízení č. 883/2004, a dále nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1231/2010, kterým se rozšiřuje působnost nařízení č. 883/2004 a nařízení č. 987/2009 na státní příslušníky třetích zemí, na které se tato nařízení dosud nevztahují pouze z důvodu jejich státní příslušnosti (na některé státy EU se ovšem neaplikuje). Důležité je pak nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 465/2012 ze dne 22. května 2012, kterým se mění nařízení (ES) č. 883/2004 o koordinaci systémů sociálního zabezpečení a nařízení (ES) č. 987/2009, kterým se stanoví prováděcí pravidla k nařízení (ES) č. 883/2004.

občany zemí EU, ale i na občany zemí mimo EU, pokud vykonávají ekonomickou činnost na území EU, byť některé státy (např. Dánsko) ve vztahu k migrujícím osobám z neunijních zemí neuplatňují koordinační nařízení žádná.

Koordinační systém je postaven na několika zásadách – patří sem (a) zásada rovného zacházení; (b) princip jediného pojištění (resp. určení rozhodné legislativy a aplikace právního řádu jednoho státu – na výdělečně činné osoby se tak vztahují právní předpisy státu, kde je činnost vykonávána); (c) princip sčítání dob pojištění (při výpočtu dávky se přihlíží k dobám získaným v jiných smluvních státech, každý smluvní stát následně poskytuje takovou důchodovou dávku, jejíž výše odpovídá poměru dob pojištění získaných na jeho území – jedná se tak o proporcionalní smlouvy) a (d) zásada zachování nabytých práv, resp. výplaty dávek do jiného státu (důchodové dávky poskytuje ČR i do zahraničí), doplněny (e) i zásadou stejného hodnocení skutečností (tzv. asimilace faktů).³⁰³

Na některé dávky se ovšem koordinace nevztahuje, mezi nimi jsou např. dávky sociální a zdravotní pomoci, jejichž přiznání je závislé na prověření majetkových poměrů žadající osoby aj. Naopak v některých případech se koordinační nařízení uvedená výše aplikují i na základě asociačních dohod EU (např. v případě Turecka či Maroka aj.).

Pro případy neupravené komunitárním právem, mezi něž patří například nároky osob ze států, které nejsou členy EU či pro některé další výjimečné případy, pak kromě toho existují dvoustranné smlouvy o sociálním zabezpečení, kde rovněž platí zásady, vyjádřené výše – v takovém případě se hovoří o smluvní cizině, na rozdíl poslední kategorie, tj. od nesmluvní ciziny, kde žádná zvýhodnění pro občany a občanky jiných států neplatí.

2.5.2 Sociální práva a sociální zabezpečení v ČR a jeho specifika ve vztahu k migrantkám s ohledem na dostupnost sociálních služeb

Sociální práva obecně jsou ve vztahu k migrantkám a migrantům přiznávána nikoliv univerzálně, ale **selektivně na základě pobytového statusu** – stejné výhody a povinnosti jako občané a občanky ČR pak mají osoby ze zemí EU, naopak často kritizována je dlouhodobě existující diskriminační praxe resp. disproporce mezi povinnostmi občanů a občanek z neunijních zemí přispívat do sociálního systému a reálnými možnostmi z něj čerpat v nepříznivých životních situacích.³⁰⁴

Jak vyplývá z odborné literatury, pokud jde o postavení migrantů a migrantek ze třetích zemí v systému sociálního zákonodárství ČR,³⁰⁵ lze zjednodušeně řečeno považovat za **pravidlo, že rovná práva s českými občany mají ti, kteří mají trvalý pobyt**³⁰⁶, **určitá sociální práva jsou však přiznána i dalším osobám**, a to včetně migrantů a migrantek z neunijních zemí s přechodnými pobyty. V oblasti

³⁰³Viz ČERNÁ, J. Dopad práva EU na sociální zabezpečení migrujících osob. Dostupné na: https://www.google.cz/?gfe_rd=cr&ei=DflqV8KYGuOk8wfJtp2gBQ&gws_rd=ssl#

³⁰⁴Migrační manifest, op. cit., str. 16 a násl.

³⁰⁵Viz ČIŽINSKÝ, P. HRADEČNÁ, P. (eds). Zahraniční zaměstnanci na trhu práce v ČR a vybraných zemích. Op.cit., str. 108 a násl.

³⁰⁶V obdobné situaci se pak nacházejí osoby s udělenou mezinárodní ochranou.

důchodového a nemocenského pojištění tak mají zcela rovná práva s českými občany,³⁰⁷ na rozdíl od oblasti státní sociální podpory, kde jim práva vznikají zpravidla až po uplynutí 1 roku pobytu v ČR, s výjimkou zaměstnaných osob a jejich rodin - tato práva mohou nárokovat už po získání povolení k dlouhodobému pobytu.³⁰⁸ Ostatní sociální práva nabývají migranti a migrantky z neunijních zemí zpravidla až spolu se získáním povolení k trvalému pobytu - jedná se např. o dávky pomoci v hmotné nouzi nebo o dávky pro osoby se zdravotním postižením či až na výjimky získání nároku na podporu v nezaměstnanosti. To se nikoliv překvapivě ukazuje být problematické, a dá se říci, že i diskriminační. **Migranti a migrantky ze zemí mimo EU, kteří v ČR žijí a pracují, avšak nemají dosud trvalý pobyt, na jedné straně musejí, stejně jako občané a občanky ČR, odvádět pojistné na sociální pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti, ovšem na straně druhé, jak k tomu uvádějí odborníci,³⁰⁹ jejich sociální práva plynoucí z přispívání do systému české zákony omezují.** Ztratí-li zaměstnání, nemohou vstoupit do evidence uchazečů o zaměstnání a dokonce mohou ztratit povolení k pobytu, neboť neplní jeho účel, tj. nepracují. Zároveň platí, že o dávky státní sociální podpory mohou žádat, pouze pokud splní podmínku pobytu na území ČR a o dávky v systému pomoci v hmotné nouzi kromě mimořádné okamžité pomoci mohou žádat až po získání trvalého pobytu. V případě nadměrného čerpání dávek v hmotné nouzi a dávek pro zdravotně postižené osoby jsou také vystaveni hrozbě zrušení trvalého pobytu, neboť se jejich závislost na sociálním systému vyhodnocuje jako zátěž pro ČR. To ve svém důsledku citelně zasahuje do rozvoje jejich rodinného a soukromého života a brání integraci. V této souvislosti pak patří mezi navrhovaná řešení zjevně neuspokojivého a pro tyto osoby nepříznivého stavu zejména úplná implementace unijní legislativy³¹⁰ a „*rovný přístup k dávkám a výhodám plynoucím z příspěvkových systémů, u kterých musí být rozhodujícím faktorem splnění plošně stanovených podmínek, nikoliv však pobytový status.*“³¹¹ Jak je uváděno v této souvislosti, zejména s uplatňováním zásady o postupném nabývání práv, která se nově objevuje i v Aktualizované koncepci integrace cizinců – Ve vzájemném respektu, by měli mít migranti i migrantky ze zemí mimo EU bez trvalého pobytu právo na čerpání podpory v nezaměstnanosti, aniž by to ohrozilo platnost jejich pobytového oprávnění.

Odborníci rovněž poukazují, že zvláštní režim má zákon o sociálních službách (a to včetně poskytování příspěvků na péči), podle něhož práva migrantů a migrantek sice obvykle vznikají až s trvalým pobytem. Ovšem některé služby sociální prevence (včetně služeb azylových domů, nízko-prahových

³⁰⁷Jedinou výjimkou je tzv. invalidita z mládí dle § 42 zákona o důchodovém pojištění, u které je podmínkou trvalý pobyt na území ČR, ta však nemusí být splněna v době vzniku invalidity.

³⁰⁸ Viz § 3 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře ve znění zákona č. 101/2014 Sb., kterým byla implementována směrnice 2011/98/EU o jednotném povolení.

³⁰⁹Viz Migrační manifest, op. cit.

³¹⁰ Viz např. *Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/98/EU o jednotném postupu vyřizování žádostí o jednotné povolení k pobytu a práci na území členského státu pro státní příslušníky třetích zemí a o společném souboru práv pracovníků ze třetích zemí oprávněně pobývajících v některém členském státě.* Jak uvádí např. *Zpráva o situaci v oblasti migrace ve vztahu k přístupu migrantů a migrantek k nepojistným dávkovým systémům, dne 24. 6. 2014* nabyla účinnosti transpozice Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/98/EU, která upravila **okruh oprávněných osob v systému rodinných dávek a rovněž příspěvku na péči.** V zákoně č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, a v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách byly do okruhu oprávněných osob včleněny nové kategorie: cizinci, kterým byla vydána zaměstnanecká karta podle zvláštního právního předpisu; cizinci, kteří jsou aktuálně na území ČR zaměstnáni nebo byli zaměstnáni alespoň šest měsíců a nyní jsou v evidenci uchazečů o zaměstnání a zároveň splňují podmínku dlouhodobého pobytu na území ČR podle zvláštního právního předpisu; rodinní příslušníci výše uvedených cizinců a také cizinců držitelů modrých karet a cizinců majících povolení k dlouhodobému pobytu za účelem vědeckého výzkumu, pokud těmto rodinným příslušníkům bylo vydáno povolení k dlouhodobému pobytu na území ČR podle zvláštního právního předpisu.

³¹¹ Viz Migrační manifest, op. cit.

denních center, nocleháren či terénních programů) jsou poskytovány všem osobám, které se oprávněně zdržují na území ČR.³¹² Zrovnoprávnění jsou také i všichni zaměstnanci a zaměstnankyně s povolením k dlouhodobému pobytu a jejich rodinní příslušníci.³¹³

Důchodové pojištění, kterému se v této kapitole věnujeme zejména, vychází z principu **sociální solidarity, průběžného plnění a z povinného pojištění** (při splnění stanovených podmínek) **pro všechny ekonomicky aktivní osoby** (příčemž je umožněna i dobrovolná účast v systému). Systém je dále státem **definován jako jednotný** (s odchylkou pro osoby samostatně výdělečně činné, která se týká způsobu stanovení vyměřovacího základu pro pojistné na sociální zabezpečení), když oficiálně platí i pro cizince ze třetích zemí, kterým vzniknou stejné nároky ze základního důchodového pojištění jako ostatním pojištěncům, a to při splnění stejných podmínek, a také v neposlední řadě za **dynamický** (když se upravuje s přihlédnutím k ekonomickému vývoji, a to včetně indexování vyměřovacích základů).³¹⁴

2.5.3 Pojistné sociální dávky

Poskytování důchodu (tj. náhrady příjmu) je v ČR tedy založeno na pojistné bázi a povinném pojištění, tj. není konstruováno jako sociální dávka, která by se měla bez dalšího vyplácet osobám v existenční nouzi. Ze základního důchodového pojištění se hradí hned několik různých důchodů, a sice starobní (i předčasný starobní), vdovský/vdovecký, invalidní a sirotčí. Důchod je tzv. **dávkově definovaný**, když se skládá ze dvou složek, a to ze základní a z procentní výměry, a o jeho přiznání rozhoduje Česká správa sociálního zabezpečení.³¹⁵ **Všechny dávky jsou nárokové**, což znamená, že při splnění stanovených podmínek vzniká nárok na jejich vyplácení.

2.5.3.1 Starobní důchod

Abychom identifikovali, jaké problémy mají migrantky ve vztahu k důchodovým dávkám, resp. nejprve ke starobnímu důchodu, musíme se stručně podívat na nastavení podmínek pro vznik nároku na jeho čerpání. Nárok na tzv. řádný starobní důchod vzniká při splnění 2 podmínek: odpracovaný potřebný počet let, resp. potřebná doba pojištění (nyní alespoň 30 let) a dosažení důchodového věku. Obě výše uvedené hodnoty se rok od roku zvyšují. Čerpání důchodové dávky není podmíněno ani českým občanstvím, ani trvalým pobytem.

Potřebný počet odpracovaných let

Počet povinných let pojištění se liší podle toho, o jakou dávku důchodového pojištění se jedná. U řádného starobního důchodu se ze zákona postupně prodlužuje, a to v závislosti na (důchodovém)

³¹²Viz § 4 odst. 2 zákona č. 106/2006 Sb., o sociálních službách.

³¹³Viz § 4 zákona č. 106/2006 Sb., o sociálních službách ve znění zákona č. 101/2014 Sb., kterým byla implementována směrnice 2011/98/EU o jednotném povolení. Blíže srov. ČIŽINSKÝ, P. HRADEČNÁ, P. (eds). Zahraniční zaměstnanci na trhu práce v ČR a vybraných zemích. Op.cit.,

³¹⁴Blíže viz MPSV. Obecná informace k zákonu o důchodovém pojištění. Praha: MPSV, aktualizace k prosinci 2015.

Dostupné na: <http://www.mpsv.cz/cs/617>.

³¹⁵Na webových stránkách České správy sociálního zabezpečení (www.cssz.cz) či na stránkách MPSV (www.mpsv.cz) jsou k nalezení i detailnější informace o podmínkách přiznání důchodu či o řešení situací při souběhu nároků aj.

věku pojištěné osoby. Pro zjištění, kolik v konkrétním případě činí potřebná doba pojištění, je tedy rozhodující výhradně rok dosažení důchodového věku. Potřebná doba pojištění bude stoupat až do roku 2018, kdy bude dosaženo státem stanovené **hranice 35 let**. Do této doby se započítává i tzv. **náhradní doba**, tj. období, kdy osoba sice neodvádí pojistné, ale čas se jí přesto uznává do odpracovaných let na důchod (sem patří doba strávená na mateřské dovolené, péče o dítě do 4 let věku, péče o závislou osobu). Ze **čtyř pětín** se pak započítává i doba strávená v pracovní neschopnosti, na úřadu práce (všechny roky, kdy osoba pobírala podporu v nezaměstnanosti plus max. 3 roky, které po dosažení 55. let strávila na úřadu práce bez této podpory) a studium (pouze 6 let po dosažení 18 let, od roku 2010 se studium už nezapočítává).

Zároveň je nutné dosáhnout tzv. **důchodového věku, stanoveného zákonem**.³¹⁶ Jeho výše není jednotná – odlišuje se v závislosti na datu narození, pohlaví i (v případě žen) počtu vychovaných dětí. Například v současné době činí důchodový věk pro muže narozené před rokem 1936 celých 60 let, pro ženy ve stejné věkové kategorii pak 57 let (resp. 56 let pokud vychovaly alespoň 1 dítě, 55 u dvou dětí, 54 u tří či čtyř dětí a 53 let u alespoň 5 dětí). Pro pozdější ročníky narození se ovšem již genderové rozdělení nebude uplatňovat (např. osoby narozené v roce 1977 dosáhnou shodně důchodového věku v 67 letech, bez ohledu na počet dětí či to, zda jde o muže či ženu). Do budoucna je počítáno i se stanovením maximálního důchodového věku.

Nárok na starobní důchod vznikne i pojištěné osobě, která dosáhla důchodového věku po roce 2014 a získala alespoň 30 let doby pojištění, pokud nesplňuje předchozí uvedené podmínky; do doby pojištění se ale v tomto případě nezahrnují náhradní doby pojištění.

Pokud ovšem určitá osoba **odpracuje méně než 30 let**, musí splnit současně podmínku alespoň o pět let vyššího důchodového věku (než je stanovený pro muže stejného roku narození) a minimální doby pojištění, která v takovém případě činí 15 let.

Kromě řádného starobního důchodu je možné požádat o **předčasný starobní důchod**, tj. o vyplácení dávky důchodového pojištění před dosažením důchodového věku.³¹⁷ I zde je základní podmínkou získání potřebné doby pojištění a nárok na tuto dávku pak vzniká v závislosti na dosaženém důchodovém věku. Může o něj tak požádat osoba, které do dosažení důchodového věku chybějí max. 3 roky, pokud je její důchodový věk nižší než 63 let, resp. osoba, které do dosažení důchodového věku chybí 5 let, pokud její důchodový věk činí alespoň 63 let a dosáhla věku alespoň 60 let.

Zákon také stanoví, že osoba, která dosáhla věku 65 let nebo důchodového věku, je-li důchodový věk vyšší než 65 let a nezískala potřebnou dobu pojištění pro nárok na starobní důchod, má na něj přesto nárok, jestliže se stala invalidní (bez ohledu na stupeň invalidity) a získala potřebnou dobu pojištění pro nárok na invalidní důchod (viz níže), nebo se stala invalidní následkem pracovního úrazu.

Podmínky pro přiznání důchodu migrantce (či migrantovi) **se liší v závislosti na zemi původu**. Pokud pochází ze země EU (EHP), může požádat o vyplácení tzv. dílčího nebo plného důchodu, a to bez ohledu na to, zda pobývá v ČR nebo v jiném členském státě. Tzv. plný důchod v ČR získá, pokud

³¹⁶Viz § 32 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění.

³¹⁷Viz ust. § 31 zákona o důchodovém pojištění.

odpracovala dobu potřebnou pro nárok na důchod na našem území bez přihlídnutí k cizím dobám pojištění. Nárok na důchod se v takovém případě posuzuje výhradně podle českých právních předpisů. Pokud ale získala v některém členském státě nárok na důchod pouze s přihlídnutím k cizím dobám pojištění, bude jí přiznán tzv. dílčí důchod. V takovém případě platí, že každý členský stát přiznává a vyplácí důchod ve výši jen za doby pojištění, které pojištěná osoba získala na jeho vlastním území. Platí také, že musí požádat v místě, kde má uzavřené důchodové pojištění v okamžiku podání žádosti o důchod, a mezi další nezbytné podmínky patří i minimálně roční odvádění pojistného do systému sociálního zabezpečení.

Na podobném principu fungují i výše citované **dvoustranné smlouvy o sociálním zabezpečení**. V takových případech tedy hovoříme o tzv. smluvní cizině a i zde platí, že v případě sčítání dob pojistného bude buď jeden ze států vyplácet plný důchod, nebo oba státy důchody dílčí.³¹⁸

Ač by se mohlo zdát, že pro ženy z tzv. smluvní ciziny budou věci jednoduché, není tomu tak. Jak podotýkají odborníci a odbornice, kromě samotné nepřehlednosti systému komplikují situaci obtíže související s aplikací bilaterálních smluv v kombinaci s koordinačním nařízením. Uzavřené dvoustranné smlouvy o sociálním zabezpečení nejsou totožné a rozdílné jsou mimo jiné i způsoby pro výpočet rozhodných dob ve třetích, nesignatářských státech. Zároveň ale ČR nic nebrání v tom, aby aplikovala jak koordinační nařízení, tak i bilaterální dohody, což by bylo (předpokládáme) pro migrantky výhodnější, pro v praxi se to však neděje.³¹⁹

Z hlediska práv osob s migrační historií jsou **však největším problémem země, s nimiž žádné dvoustranné smlouvy uzavřené nejsou a u nichž nelze použít ani komunitární právo.**³²⁰ Současně se jedná o zdrojové země poměrně vysokého počtu migrantek a migrantů.³²¹ V takovém případě hovoříme o tzv. nesmluvní cizině a **situace osob z této nesmluvní ciziny je ještě horší ve srovnání s ostatními, smluvními zeměmi.** Pokud mezi Českou republikou a danou zemí neexistuje smluvní vztah, nelze se opřít o žádný dokument, který by nařizoval penzijnímu fondu v jedné zemi, aby kontaktoval penzijní fond druhé země za účelem vyžádání informace o době trvání pracovních poměrů osoby, která žádá o důchod.³²² Samotná informace o době trvání pracovního poměru v jiné zemi by však nic nevyřešila. Hlavním problémem je totiž skutečnost, že se doba, kterou daná osoba odpracovala mimo území ČR, do doby rozhodné pro přiznání nároku na důchod žádným způsobem nezapočítává a přihlíží se jen k tomu, co odpracovala na území České republiky.

Pro migrantky či osoby s migračním původem, které splňují podmínku důchodového věku, ale zároveň nesplňují podmínku potřebných let pojištění, resp. odpracovaných let, se nabízí několik

³¹⁸Informace o tom, se kterými zeměmi má ČR uzavřeny smlouvy, jsou k nalezení na webových stránkách České správy sociálního zabezpečení.

³¹⁹Bliž viz Zápis z jednání výboru pro práva cizinců při Radě vlády ČR pro lidská práva ze dne 27. února 2014, kde na tento problém upozornila J. Černá z kanceláře veřejné ochránkyně práv.

³²⁰Mezi tyto země patří například Vietnam, Gruzie či Čína.

³²¹Viz data z Českého statistického úřadu, vládních *Zpráv o situaci v oblasti migrace a integrace v ČR*, srov. také *Aktualizovanou Koncepti integrace cizinců – ve vzájemném respektu*, kapitola 1, část 1. Analýza struktury cizinecké populace s ohledem na potřeby integrace, op. cit.

³²²BATUEVA, V. Pobírání penze není pro cizince v České republice samozřejmostí. *Migraceonline.cz*. 2009. Dostupné na: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/pobirani-penze-neni-pro-cizince-v-ceske-republice-samozrejmosti> (Otevřeno dne 13.6.2016).

možností, jak nastalou a z podstaty komplikovanou situaci řešit. Tyto možnosti se ostatně vztahují i na ostatní osoby v totožné situaci.

Nejčastější radou, s níž se setkávají klientky SIMI v takovýchto případech, je **doporučení dále pracovat i po dosažení důchodového věku, a to až do okamžiku splnění podmínky odpracovaných let.** Druhou možností je tzv. **důchod vyčekat** – jinými slovy počkat, než budou o pět let starší, než bude v jejich případě požadovaný důchodový věk, **za předpokladu, že v ČR odpracují alespoň 15 let.** V obou popsaných případech však musejí zůstat aktivní na trhu práce i v okamžiku, kdy jiné osoby již čerpají důchod. Přihlédneme-li k faktu, že i obecně osoby starší padesát let, a obzvláště pak ženy³²³ obtížně nalézají zaměstnání, je otázkou, jakou práci seženou migrantky v důchodovém věku a jaká bude úroveň jejich zaměstnaneckých práv. Jak ostatně popisujeme již v kapitole *Zaměstnání a podnikání*, zejména těchto žen se negativně dotkne zvyšování věkové hranice odchodu do důchodu, které, nebude-li doplněno adekvátními opatřeními na podporu jejich zaměstnatelnosti, ještě více prohloubí nežádoucí nerovnosti na trhu práce.

Pojištění lze také doplatit zpětně, pokud se přihlásí k dobrovolné účasti na důchodovém pojištění. Dobrovolně se lze přihlásit a pojistné platit maximálně 15 let, přičemž zpětně je však možné doplatit nejvýše 1 rok pojistného plnění. Poslední možností je **požádat ministra/ministryni práce a sociálních věcí o odstranění tvrdosti zákona.**

Jak se ovšem ukazuje, ačkoliv se u migrantek postupně zvyšuje povědomí o otázkách vstupu a pobytu, pokud jde o oblast důchodů, **zde nejsou informovány prakticky vůbec.**

K podobnému závěru ostatně dospěl i stát prostřednictvím *Aktualizované Koncepce integrace cizinců*, která konstatuje, že byly identifikovány **oblasti, ve kterých se cizinci dostatečně neorientují**, přičemž kromě oblasti školství zmiňuje právě oblast sociálního zabezpečení, a to včetně **nízké informovanosti o podmínkách vzniku nároku na starobní důchod.**³²⁴ Tento deficit chce stát odstranit zvýšenou informovaností rodin cizinců právě o otázkách důchodového zabezpečení a zařazení těchto informací i do tzv. předodjezdových balíčků – alespoň s tím takto počítá *Postup při realizaci Koncepce integrace pro rok 2016*, který zároveň uvádí, že v populaci cizinců z třetích zemí dochází ke stárnutí a navýšení počtu osob v důchodovém věku.

Na jedné straně tedy stojí ženy, které s ohledem na řadu okolností mají nízké povědomí o právech a povinnostech existujících v této oblasti, na straně druhé jsou ale podle všeho i problémy s aplikační praxí u odpovědných orgánů. Často se podle dostupných zdrojů nelze ani spoléhat na pravdivost a konzistentnost poskytovaných informací směrem k migrantkám odpovědnými osobami.³²⁵ Ve výsledku tak máme před sebou ženy, které mají velmi ztížený přístup k informacím, a z toho důvodu i omezené možnosti vymáhání zákonných práv či využívání možností, daných legislativou, k minimalizaci nepříznivých důsledků souvisejících s čerpáním důchodových dávek s migračním

³²³SOKAČOVÁ, L., FORMÁNKOVÁ, L. Trh práce a politika zaměstnanosti. In: SMETÁČKOVÁ, I (ed). *Stínová zpráva o stavu genderové rovnosti v České republice v roce 2015*. Op. cit., a další.

³²⁴ Viz *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – ve vzájemném respektu*, kapitola 1, část 2., Analýza problémů v oblasti integrace, bod 6. Op. cit. Koncepce zde vychází z Průzkumu veřejného mínění cizinců z 3. zemí o otázkách integrace a jejich náhledů na majoritní společnost a život v ní. Praha: VÚPSV, v.v.i, 2015.

³²⁵Viz Zápis z jednání Výboru pro práva cizinců při Radě vlády ČR pro lidská práva ze dne 27.2.2014, op. cit.

prvkem. **Nejsou tak schopny v okamžiku, kdy ještě existuje nějaká možnost nápravy nevyhovujícího stavu věci, adekvátně zareagovat.**

Zároveň se zde v řadě případů naplno projevují důsledky chybných rozhodnutí samotných žen, která učinily v produktivním věku – sem patří například výkon nelegální práce či práce tzv. kvazi-legální, za kterou oficiálně dostávaly nižší mzdu, než jakou reálně pobíraly. I zde se jeví jako vhodné preventivně a průběžně posilovat informovanost žen o důsledcích rozhodnutí o preferenci nelegální práce do oblasti sociálního zabezpečení zejména ve stáří.

Ne vždy se však nutně jednalo o rozhodnutí dobrovolná. Pokud měly tyto ženy na výběr zůstat bez zaměstnání a zcela bez příjmu či přijmout pod tlakem zaměstnavatele jím stanovené a pro ženy nepříliš příznivé podmínky, často ani smluvně neupravené, mnohé z nich se rozhodly pro jistotu alespoň nějakého příjmu. **Výjimkou však nejsou ani další způsoby protiprávního jednání ze strany zaměstnavatelů.** Odborníci SIMI monitorují, a to nikoliv ojediněle, případy žen, které až při vyřizování žádosti o důchod zjistily, že práci, kterou vykonávaly v domnění, že je legální, fakticky vykonávaly na černo, protože zaměstnavatel za ně potřebné plnění neodváděl, ani je na správu sociálního zabezpečení nenahlásil. V lepších případech pak zaměstnavatel „pouze“ v rozporu se zákonem nedodal správě sociálního zabezpečení potřebné doklady nutné pro výpočet důchodu (evidenční listy aj.), což lze průběžně kontrolovat písemnými dotazy na českou správu sociálního zabezpečení či eliminovat archivací vlastní dokumentace k uskutečněnému výkonu zaměstnání – ani těmito informacemi však migrantky podle našich zkušeností zpravidla nedisponují (ovšem tento problém se pochopitelně týká i řady osob z většinové společnosti).

Identifikovaným problémem je také míra a úroveň spolupráce se zeměmi původu, bez jejichž součinnosti se migrantky v tomto případě v zásadě neobejdou. Orgány země původu buď málo či vůbec nereagují a z poradenství SIMI máme zaznamenány i případy, kdy odpovědné osoby a instituce záměrně kladly ženám různé překážky v rozporu s platnými právními předpisy. Nikoliv výjimečná je pak snaha využít obtížné situace žen a jejich zranitelného postavení pro vlastní prospěch, když odpovědné osoby spojují vydání potřebných dokladů s absurdně vysokými poplatky.

Výše důchodové dávky

Pokud se migrantkám podaří projít úskalími potřebných dob pojištění, může se hned vzápětí vynořit druhý, poměrně závažný problém, kterým je nedostatečná a k důstojnému životu nepostačující výše důchodové dávky. S ohledem na všechny popsané souvislosti v předcházejících kapitolách je zřejmé, že mnohé z těchto žen pracovaly na nízko-kvalifikovaných pozicích, popř. v oborech s obecně nižšími mzdami. Dá se odhadnout, že stejně tak jako v případě žen z většinové společnosti dostávaly pravděpodobně i nižší mzdu za obdobnou práci ve srovnání s muži. Všechny tyto aspekty posléze určují i výměry důchodové dávky.

Ekonomické nerovnosti mezi ženami a muži během jejich účasti na trhu práce se tak logicky přenáší do důchodového věku. Ženy se tedy sice dožívají vyššího věku, což ale fakticky znamená, že musejí žít s nižšími příjmy po delší dobu než muži a v důsledku toho jsou ve stáří ohroženy

chudobou a sociálním vyloučením ve výrazně vyšší míře než muži, a to zejména pokud jde o kategorii nad 65 let.³²⁶

Nemáme k dispozici údaje o výši důchodů migrantek a migrantů či osob s migračním původem, ani o jejich počtu. Můžeme ale vyjít z dostupných zdrojů o rozdílných mzdách migrantek, které podle všeho vydělávají výrazně méně než muži a ženy z většinové společnosti a zároveň i méně než migranti,³²⁷ a to za situace, kdy i ženy z většinové společnosti mají v průměru o 22 % nižší příjmy než muži.³²⁸ Výše příjmů přitom ovlivňuje rovné postavení (nejen) migrantek velmi výrazně, a tento vliv přetrvává i do důchodového věku, kdy **rozdílné výši předchozích příjmů podle všech předpokladů odpovídají i rozdílné výše přiznané důchodové dávky, která je tak u migrantek v průměru nižší než u migrantů a zároveň než u všech ostatních osob z většinové společnosti.** I zde konečně panují rozdíly mezi starobními důchody žen a mužů obecně, které v některých krajích dosahují až pětinových rozdílů.³²⁹

Délka řízení

Identifikovaným problémem je také i **dlouhá doba, po kterou musejí migrantky či ženy s migračním původem, na rozdíl od osob z většinové populace, čekat na vyřízení důchodu.** Důvodem je zjevná komplikovanost výpočtu důchodové dávky resp. zjištění rozhodných skutečností. Jak vyplývá z praxe, zatímco čeští občané a občanky čekají na vyřízení žádosti o důchod v průměru 3 měsíce, migrantky a migranti pak zpravidla jeden rok a výjimkou nejsou ani mnohaletá řízení.³³⁰ To s sebou nese i další negativní okolnosti.

V těchto případech (tj. kdy nejsou dostupné informace o celkové délce pojištění) **nemůže Česká správa sociálního zabezpečení ani poskytnout zálohu na důchod.** Nelze totiž spolehlivě určit ani výši důchodu, ani to, zda na něj má konkrétní osoba vůbec nárok.

Zároveň jsou tyto osoby také **vyloučeny z veřejného zdravotního pojištění**, resp. toto pojištění si musejí hradit samy, a to za situace, kdy nedisponují žádným příjmem. V této souvislosti se ukazují, jak ostatně konstatujeme i na jiných místech této analýzy, právě systémové nedostatky, resp. neprospojenost zdravotních pojišťoven se správou sociálního zabezpečení.

³²⁶ Viz Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 – 2017.

³²⁷ Tuto skutečnost podrobněji rozebíráme v kapitole 2.2. Zaměstnání a podnikání, když vycházíme z výzkumu, popsáním v materiálu *Přístup imigrantek a imigrantů ke vzdělávání a na trhu práce v ČR.*, str. 48 a násl. Op. cit. Existenci vyšších rozdílů v odměňování mezi migrantkami a migranty (v neprospěch žen) ve srovnání s rozdíly, které panují mezi většinovou společností a migrantskou populací, potvrzují i evropské výzkumy, viz např. FRA. *Migrants, minorities and employment. Exclusion and discrimination in the 27 Member States of the European Union. Update 2003 – 2008.* Op. cit., str. 84.

³²⁸ Viz zveřejněná data Českého statistického úřadu.

³²⁹ Podle údajů České správy sociálního zabezpečení ke konci roku 2014 činil průměrný starobní důchod muže 12 259 korun měsíčně, u ženy pak 10 050 korun. Ženy tedy pobíraly tedy takřka o pětinu méně.

³³⁰ Jak již uvádíme výše u kapitoly 2.3. *Zdraví*, činila prozatím nejdelší doba, po kterou trvalo vyřízení žádosti o dávku důchodového pojištění a kterou řešila tato kancelář, celkem 9 let. Blíže viz *Zápis z jednání Výboru pro práva cizinců ze dne 27. 2. 2014.* Op. cit.

Jako řešení k částečnému zmenšení problémů s neúnosnou délkou řízení se nabízí požádat o důchod již čtyři měsíce před vznikem nároku, jak umožňuje zákon,³³¹ a/nebo se registrovat na úřadu práce, což ovšem na straně druhé fakticky vylučuje možnost přivýdělků a neřeší existenční nouzi, do které se tyto migrantky mohou dostat v souvislosti s novou životní situací.

Důsledky genderových nerovností

Je zřejmé, že migrantky i v oblasti sociálního zabezpečení, kromě jiných problémů, dostihnou také v poslední době často **probírané genderové nerovnosti, které právě úzce souvisejí mimo jiné i s přístupem a participací na trhu práce** a s původním nastavením důchodového systému podle tzv. mužské pracovní dráhy, ale i obecně se širšími nerovnostmi, jimž jsou ženy vystaveny v průběhu celého života.

Otázkou, kterou si odborníci a odborníci na toto téma kladou je, jaké nerovnosti na trhu práce v zásadě může důchodový systém následně napravit. Tento problém jistě není specifickým nastavením českého systému. **Ve většině zemí světa ženy pobírají nižší (pokud vůbec nějaký) důchod a genderové rozdíly na trhu práce a odlišné životní a pracovní dráhy žen a mužů leží u kořenů pozdějšího znevýhodnění žen ve stáří.** Nastavení důchodového systému sice nemůže situaci od základu změnit a narovnat, nicméně dopad genderové nerovnosti může být jeho specifickými úpravami výrazně ovlivněn, a to jak v pozitivním, tak i v negativním slova smyslu.³³²

Jak vyplývá z odborné diskuse nad tímto tématem v českém prostředí,³³³ na výslednou nerovnou situaci žen v oblasti sociálního zabezpečení má vliv celá řada aspektů, které je vhodné alespoň stručně zmínit, a to s ohledem na důležitou roli, kterou posléze hrají zejména u žen v seniorském věku. Na jejich postavení se tak podepisuje například konzervativní rozdělení rolí: muž v důchodu profituje z úspěšné kariéry, nenarušené a neohrožené péčí o děti, žena primárně pečující o rodinu je pak na partnerovi závislá – v případě rozpadu vztahu pak muži zůstává důchod adekvátní jeho dosavadnímu vyššímu příjmu, žena pak zpravidla nese negativní ekonomické důsledky rozchodu právě i v oblasti vyměřené důchodové dávky, která uvedenou dlouholetou situaci a důležitost jejího příspěví v rámci rodiny nezohledňuje. Ženy rovněž častěji než muži pracují na částečný úvazek, aby skloubily práci a rodinu, jejich pracovní dráha je tak od té mužské odlišná. Ženy jsou tak ve vztahu k trhu práce fakticky trestány za to, že mají děti, přestože tím ve skutečnosti přispívají ke stabilizaci důchodového systému.

Odpovědnost za péči, která leží především na ženě, **se ukazuje být hlavním faktorem, který zapříčiňuje genderové rozdíly, což narušuje nejen rovnost žen a mužů ve vztahu k trhu práce a**

³³¹Podle ust. § 82 odst. 4 zákona č. 582/1991 Sb., o důchodovém pojištění, je možné žádost podat nejdříve 4 měsíce předem, od kterého lze dávku důchodového pojištění přiznat. Je-li žádost podána v období pátého měsíce předem, od kterého občan žádá dávku důchodového pojištění přiznat, přeruší ČSSZ řízení a pokračuje v něm z moci úřední až od prvního dne, kdy mohla být žádost podána, pokud by ji migrantka podala ještě dříve, ČSSZ řízení zastaví.

³³²Viz Protecting Women's Income Security in Old Age. Policy brief No. 3. New York: UN Women, 2015. Dostupné na: <http://www2.unwomen.org/~media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2015/unwomen-policybrief03-protectingwomensincomesecurityinoldage-en.pdf?v=1&d=20151216T170553> (otevřeno dne 15. 3. 2016).

³³³Viz veřejná přednáška a diskuse *Do penze bez vděku – důchody žen v České republice*. Praha: Americké centrum Praha, 12. 11. 2014. Videozáznam dostupný na: <http://www.genderaveda.cz/gender-veda/181106-tyden-vedy-a-techniky/2014-do-penze-bez-vdiku- Duchody-zen-v-ceske-republice> (otevřeno dne 15. 3. 2016).

k následnému čerpání ze systému sociálního zabezpečení, ale ve svých důsledcích i samotné právo žen na přiměřenou životní úroveň.³³⁴ Na výsledné výměře důchodové dávky se ukazuje i **vliv diskriminace na pracovním trhu** - od nižší mzdy za stejnou práci po tlak na odchod do důchodu za současného prodlužování důchodového věku či faktická větší obtížnost kariérního růstu žen, ale i větší zastoupení žen v nejistých resp. prekérních zaměstnáních i v rámci neformální ekonomiky. **Důchody** obecně jsou krom toho v průměru velice nízké a **nemohou zabránit pádu žen do chudoby,** nehledě na jejich **faktický pokles v důsledku inflace a nedostatečné následné valorizace.** **Pokud změny systému budou směřovat k ještě většímu důrazu na zásluhovost resp. výkonnost, budou se rozdíly mezi muži a ženami nadále prohlubovat, za stálého profitování z neplacené práce žen** na úkor jejich nároků.

Už tak zřetelně nepříznivé podmínky pro ženy je nutné ještě dosadit do kontextu dalších znevýhodnění, která mohou poskytnout naší cílovou skupinu migrantek. **S ohledem na podrobný popis obtížné situace řady migrantek na trhu práce a riziko jejich násobné diskriminace je zřejmé, že výše uvedenými nerovnostmi budou v důchodovém věku postiženy ve větší míře než ostatní.**

Krom toho, jelikož ani skupina migrantek není heterogenní, u **některých z nich se přidávají další, velmi specifické komplikace,** které ve výsledku vedou k tomu, že nemají přiznaný starobní důchod či je tento důchod v minimální, k důstojnému životu nepostačující výši. Taková je například **situace krajanek (a samozřejmě i krajanů),** pozvaných do ČR v rámci přesídlovacích programů. Řada z nich pochází ze zemí, s nimiž ČR nemá uzavřeny smlouvy o sociálním zabezpečení; zároveň mnohé z těchto osob přišly ve věku, kdy je pro ně již nemožné si potřebná léta odpracovat.³³⁵ **Druhou skupinou, která si v této souvislosti také zaslouží zvláštní pozornost, jsou uznané uprchlice (a uprchlíci).** Zde jsou důležité hned dva faktory, a sice jednak skutečnost, že mnohé z těchto osob pocházejí, stejně tak jako u výše uvedených krajanek, z tzv. nesmluvní ciziny. Všechny tyto osoby mají navíc problémy se získáním potvrzení o odpracovaných letech, ať již pocházejí z jakékoliv země, a tedy i z té, se kterou existuje bilaterální smlouva – jakýkoliv kontakt se zemí původu by je totiž z podstaty (tj. z důvodu, pro který jim byl udělen azyl), mohl ohrozit. Podle odborníků se obě tyto skupiny mohou domnívat, že se o ně náš stát postará.³³⁶ **U obou těchto specifických skupin by tak bylo ještě urgentněji zapotřebí systémových změn,** ať už v rovině fikce čestného prohlášení o započítání doby pojištění, či při stanovení možnosti doplacení potřebného pojištění; odborníci navrhují i odvodit dobu pojištění požadovanou po azylantech a azylantkách od délky pobytu na území

³³⁴Viz Protecting Women's Income Security in Old Age. Policy brief No. 3. Op. cit.

³³⁵Taková je situace např. žen a mužů z Kazachstánu, kteří sem přišli ve třech přesídlovacích vlnách. Jedinou výjimku tvoří osoby, které se do ČR přistěhovaly na základě čtvrté vlny, a to s ohledem na usnesení vlády ze dne 1. listopadu 2006 č. 1248 k Postupu při dokončení přesídlení osob s prokázaným českým původem (krajanů) z Kazachstánu. Jak k tomu uvedla J. Černá z Kanceláře veřejné ochránkyně práv, český důchod se skládá ze základní výměry (pevná částka) a procentní výměry, odvozené z výdělků pojištěnce v rozhodném období před vznikem důchodu. Krajanům z Kazachstánu, kteří přišli v této poslední vlně, je ³³⁵ přiznána náhrada důchodu, která se počítá ve výši dílčího důchodu, tzn. z českých dob pojištění, ale obdrží jen základní výměru - nekrácenou. Krajané z předchozích dvou vln přestělení nemají zpravidla žádný doklad, na jehož základě mohou dostat starobní důchod. MPSV v těchto případech odstraňuje tvrdost, ale neposkytuje jim důchod alespoň ve výši náhrady důchodu a krátí i základní výměru. Blíže viz Zápis z jednání Výboru pro práva cizinců při Radě vlády ČR pro lidská práva ze dne 27.2.2014, op. cit.

³³⁶Srov. vyjádření P. Pořízka z Kanceláře veřejné ochránkyně práv, tamtéž.

ČR a zároveň upravit výpočet důchodu tak, aby výše jejich důchodu byla odvozena stanoveným způsobem od průměrné mzdy.³³⁷

2.5.3.2 Invalidní a vdovský důchod

Jak vyplývá ze zákona, **invalidní důchod** je druh dávky důchodového pojištění, která je podmíněna dlouhodobě nepříznivým zdravotním stavem. Nárok na tuto dávku vzniká při splnění stanovených podmínek a její výše se stanoví v závislosti na zjištěném stupni invalidity (první až třetí stupeň). I tato dávka se skládá ze základní a procentní výměry. Výše procentní výměry invalidního důchodu se stanoví procentní sazbou z výpočtového základu za každý celý rok doby pojištění a dopočetné doby získané do dosažení důchodového věku, a to v závislosti na stupni invalidity. Tzv. dopočetná doba je doba ode dne vzniku nároku na invalidní důchod do dne dosažení důchodového věku. Pro účely stanovení dopočetné doby se však nebere v úvahu skutečný důchodový věk pojištěné osoby, ale důchodový věk stanovený pro ženy stejného data narození, které nevychovaly žádné dítě, přičemž pravidla zápočtu dopočetné doby se až na výjimky hodnotí jen v takovém poměru, v jakém je součet dnů české doby pojištění získaných v období od dosažení 18 let věku do vzniku nároku na invalidní důchod vůči celkovému počtu dnů v tomto období.

Nárok na invalidní důchod tedy vznikne pojištěné osobě při současném splnění následujících podmínek: nedosáhla ještě věku 65 let; stala se invalidní; získala potřebnou dobu pojištění; nesplnila podmínky pro řádný starobní důchod či nedosáhla ještě důchodového věku, byl-li jí přiznán předčasný starobní důchod. Potřebná doba pojištění je u osoby starší 28 let celkem 5 roků a zjišťuje se z posledních 10 let před vznikem invalidity, u pojištěné osoby starší 38 let se podmínka potřebné doby pojištění pro nárok na invalidní důchod považuje za splněnou též, byla-li v období posledních 20 let před vznikem invalidity získána doba pojištění alespoň 10 roků. Získání potřebné doby pojištění se nevyžaduje v případě, že invalidita vznikla jako následek pracovního úrazu nebo nemoci z povolání.³³⁸

I u vdovského důchodu je dávka je složena ze základní a procentní výměry, která činí 50 % procentní výměry starobního důchodu nebo invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně, na který měl nebo by měl nárok manžel v době smrti. Jedná se tedy o odvozenou dávku, u které se zkoumá, zda ten, kdo zemřel, splnil podmínky pro přiznání uvedených důchodů.

³³⁷Viz Podnět Výboru pro práva cizinců při Radě vlády ČR pro lidská práva ke starobním důchodům azylantů, schválený na zasedání citovaného výboru dne 19. června 2014. Jak vyplývá z jednání tohoto výboru, podnět se přímo týkal osob, které na území ČR přijdou v produktivním věku, je jim udělen azyl a objektivně nemají možnost splnit podmínku 30-35 let důchodového pojištění, aby jim vznikl nárok na starobní důchod v době dosažení v ČR stanoveného obecného důchodového věku. Podnět tak upravuje potřebnou dobu pojištění a navrhuje stanovit fiktivní výši důchodu, při jejímž určení se vyjde z průměrné mzdy. Nesouhlasné stanovisko k němu ovšem vyjádřilo MPSV, s tím, že celý systém je založen na určitých principech, které by odlišné zacházení s některými osobami narušilo. Tento názor nicméně nekorespondoval s většinovým míněním výboru, který se přiklonil k tomu, že azylanti a azylantky jsou dlouhodobě, výrazně a zcela objektivně znevýhodněni a v tomto případě jde nikoliv o jejich zvýhodnění, ale o odstranění znevýhodnění a narovnání postavení. Blíže viz Zápis z jednání Výboru pro práva cizinců dne 19. června 2014. Dostupné na: [http://www.vlada.cz/cz/ppov/rfp/vyboru/pro-prava-cizincu/ze-zasedani-vyboru/zasedani-vyboru-19--cervna-2014-119910/\(otevreno-dne-15-3-2016\)](http://www.vlada.cz/cz/ppov/rfp/vyboru/pro-prava-cizincu/ze-zasedani-vyboru/zasedani-vyboru-19--cervna-2014-119910/(otevreno-dne-15-3-2016)).

³³⁸ Zde je třeba podotknout, že některé další podmínky/pravidla mohou být uvedeny v mezinárodních smlouvách. Přehled uzavřených mezinárodních smluv je uveden na stránkách České správy sociálního zabezpečení www.czso.cz.

Jak vyplývá z praxe a s ohledem na nastavené legislativní podmínky, **i tady v obou případech migrantky často narážejí na bariéry související s jejich původem.** V zásadě se zde opakují stejné problémy jako u starobního důchodu, a sice komplikované prokázání potřebných let nebo obtížná či z podstaty nemožná součinnost s orgány země původu při získávání dokladů.

2.5.3.3 Nemocenské pojištění

Nemocenským pojištěním se rozumí pojištění výdělečně činných osob pro případy dočasné ztráty výdělku v důsledku specifických událostí. Jak již název napovídá, jedná se zejména o ztrátu výdělku z důvodu nemoci či úrazu, dále pak z důvodu těhotenství a mateřství a konečně pak z důvodu péče o člena domácnosti či nezletilé dítě. Do pojištění však nejsou zahrnuty všechny výdělečně činné osoby. U většiny kategorií zaměstnanců je pojištění povinné a odvádí jej zaměstnavatel, zatímco **u osob samostatně výdělečně činných je pojištění nepovinné.**

Tato skutečnost je poměrně důležitá, jelikož **mnoho žen ve vyšším středním věku – na které se tato analýza zaměřuje, je samostatně výdělečně činných, a to zejména z důvodu jejich znevýhodnění na trhu práce, nejen z hlediska postavení jako ženy migrantky ale také s ohledem na jejich věk.** Statistická data o počtu podnikatelek mezi ženami - migrantkami nejsou dohledatelná, avšak podle obecné statistiky je mezi podnikajícími migranty ze třetích zemí zastoupení žen přibližně na úrovni jedné třetiny.³³⁹ Nezanedbatelná část osob samostatně výdělečně činných z řad migrantek a migrantů (nicméně i někteří z řad občanů České republiky) si nemocenské pojištění neplatí. Lze jen stěží určit, zda je příčinou nedostatečné povědomí o institutu nemocenského pojištění, nebo je neúčast motivována snahou odvádět ze svého výdělku co nejméně a zvýšit si tak čistý měsíční výdělek. Jisté však je, že právě osoby samostatně výdělečně činné jsou v případě mimořádné ztráty výdělku v důsledku úrazu či nemoci sociálně ohroženy. Nemusí jít nutně jen o ženy - jednotlivce či samoživitelky, i když tyto skupiny jsou z tohoto pohledu nejohroženější. **V případě dlouhodobější nemoci či úrazu s delší dobou rekonvalescence a neexistence nemocenského pojištění, které by částečně krylo výpadek výdělku, přichází ženy - jednotlivci, v případě samoživitelek i celá rodina, o jediný zdroj příjmů – mimo systém sociálního zabezpečení včetně dávek hmotní nouze.** K tomu je nutno upozornit i na skutečnost, že cizinky jako osoby samostatně výdělečně činné mají přístup do veřejného zdravotního pojištění, pouze pokud na území pobývají na základě povolení k trvalému pobytu, nebo pokud to vyplývá z mezinárodní smlouvy nebo přímo použitelného předpisu EU. **Migrantky ze třetích zemí bez trvalého pobytu si tudíž musí platit pojištění komerční, u kterého ve významné míře záleží na pojistných podmínkách a vůli pojišťovny proplatit náklady léčby;** neříkaje o skutečnosti, že zdravotní pojištění komerční na rozdíl od veřejného je založeno na bázi výdělečné, nikoliv solidární a pojišťovny nejsou povinny smlouvy uzavírat. **Může tak dojít k situaci, kdy v průběhu nemoci dojde k vypovězení nebo uplynutí doby platnosti smlouvy o zdravotním pojištění a cizinka bude muset náklady léčby hradit svými vlastními prostředky, které ale nemá v důsledku pracovní neschopnosti a absence nemocenského pojištění.** V takovýchto případech je ohrožení zcela mimořádné, proto je nutno zvýšit povědomí o existenci nemocenského pojištění a zajistit dostatečné a kompletní informace o důsledcích jeho absence.

³³⁹ Aktualizovaná „Koncepce integrace cizinců – ve vzájemném respektu“ a postup při realizaci aktualizované Koncepce integrace cizinců v roce 2016. Vláda ČR, prosinec 2015. s. 5 [citováno dne 13.06.2016]

Zaměstnanec, jakož i osoba samostatně výdělečně činná si může uplatnit nárok na nemocenské dávky od 15. dne trvání pracovní neschopnosti, nejdéle však do 380 dne. Osoba samostatně výdělečně činná navíc musí být účastna pojištění po dobu alespoň tří měsíců předcházejících dni vzniku dočasné pracovní neschopnosti. Zaměstnanci nejsou první 3 dny nemoci propláceny, od 4. do 14. dne pak zaměstnanci plyne náhrada mzdy od zaměstnavatele.³⁴⁰ Výše nemocenské za den je 60 % z denního vyměřovacího základu. Ten je určen jako podíl vyměřovacího základu a počtu dnů v měsíci, vyjma dnů vyloučených.³⁴¹ Výsledná částka pak podléhá redukci ve třech stanovených redukčních hranicích. Pro přesný výpočet se doporučuje využít četných kalkulaček výše dávek.³⁴² Osoby, jimž bylo přiznaná nemocenská, by měly pamatovat povinnosti dodržovat režim pracovní neschopnosti a povolených vycházek, v opačném případě jim hrozí odebrání dávek.

Nemocenské pojištění se však neomezuje toliko na částečné krytí ztráty výdělku v případě nemoci či úrazu. Dalšími dávkami nemocenského pojištění jsou: ošetřovné, peněžitá pomoc v mateřství a vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství.

Ošetřovné je možné uplatnit ve dvou případech. Prvním z nich je nutné ošetřování dítěte ve věku do 10 let nebo člena domácnosti z důvodu nemoci či úrazu, případně z důvodu nezbytné péče po porodu.³⁴³ Druhým je péče o dítě ve věku do 10 let z důvodu uzavření školského zařízení, karantény, nebo nemoci či úrazu osoby, která o dítě běžně pečuje.³⁴⁴ Potvrzení o nutnosti ošetřování vydává zpravidla ošetřující lékař, doklad o uzavření školského zařízení pak samotné zařízení. Nárok na ošetřovné vzniká pouze zaměstnanci a uplatňuje si jej prostřednictvím zaměstnavatele. Osobě samostatně výdělečně činné se ošetřovné nevyplácí, a to ani v případě, že je účastna na nemocenském pojištění. Výše peněžité pomoci je 60 % z denního vyměřovacího základu.

Peněžitá pomoc v mateřství se vyplácí ženám v období 28 týdnů³⁴⁵, počínaje dnem, který si žena sama určí jako nástup na tzv. mateřskou dovolenou. Termín nástupu na mateřskou dovolenou je omezen 8. až 6. týdnem před porodem. Peněžitou pomoc v mateřství může za určitých okolností čerpat i otec narozeného dítěte.³⁴⁶ Podmínkou nároku je účast na pojištění minimálně v rozsahu 270 kalendářních dnů v posledních dvou letech přede dnem nástupu na mateřskou dovolenou. Nárok na vyplácení dávky mají i osoby samostatně výdělečně činné, za podmínky, že splní předchozí podmínku a zároveň byla jejich účast na pojištění v posledním roce před nástupem alespoň po dobu 180 dnů. Výše peněžité pomoci je 70 % z denního vyměřovacího základu.

Účelem **vyrovnávacího příspěvku v těhotenství a mateřství** je částečně pokrýt ztrátu výdělku zaměstnankyně způsobenou převedením na jinou práci z důvodu těhotenství, kojení či mateřství.³⁴⁷ Výše tohoto příspěvku se určí jako rozdíl vyměřovacího základu před a po převedení.

³⁴⁰ Viz ustanovení § 192 a násl. zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce.

³⁴¹ Pro vyloučené dny viz ustanovení § 18 odst. 7 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění.

³⁴² Například kalkulačka Ministerstva práce a sociálních věcí je dostupná z: <http://www.mpsv.cz/cs/11580>

³⁴³ Srov. ustanovení § 39 odst. 1 písm. a) zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění.

³⁴⁴ Srov. ustanovení § 39 odst. 1 písm. b) zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění.

³⁴⁵ V případě dvou a více dětí porozených najednou se toto období prodlužuje na 37 týdnů.

³⁴⁶ Viz ustanovení § 32 odst. 1 písm. c), d) a e) zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění.

³⁴⁷ Viz ustanovení § 41 odst. 1 písm. c) zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce.

Uplatnění nároku na některou z dávek nemocenského pojištění je pro zaměstnance méně administrativně zatěžující než pro zaměstnavatele či osobu samostatně výdělečně činnou. Ve velké většině případů je potřeba rozhodnutí lékaře, ať už o dočasné pracovní neschopnosti či potřebě ošetřování. Potřebné dokumenty předkládá zaměstnanec zpravidla zaměstnavateli, který doplní další potřebné údaje – zejména o výši mzdy, vyměřovacího základu a době pojištění, a zašle podklady příslušnému orgánu správy sociálního zabezpečení. Osoba samostatně výdělečně činná si všechny podklady zpracovává sama. Z výše uvedených důvodů se příslušnost konkrétního pracoviště České správy sociálního zabezpečení k posouzení nároku na výplatu dávky odvozuje od sídla zaměstnavatele nebo jeho mzdové účtárny, respektive od místa podnikání u osob samostatně výdělečně činných.

Tam, kde má správní orgán dávku za nespornou, případně kdy je měněna výše dávky, rozhoduje se ve zkráceném řízení, kdy se rozhodnutí nahrazuje samotným aktem prvního vyplacení dávky, případně vyplacení v nové výši, zpravidla provázené krátkým oznámením. Žadatel je v případě nespokojenosti s výsledkem zkráceného řízení oprávněn – do 30 dnů ode dne výplaty dávky – podat žádost o vydání rozhodnutí o dávce, čímž se automaticky zahájí klasické správní řízení o dávce, výsledkem kterého musí být řádně odůvodněné rozhodnutí, proti kterému se lze posléze odvolat.

V zásadě lze říci, že dávky nemocenského pojištění nerozlišují mezi cizinci a občany České republiky. Výjimkou je ustanovení § 9 odst. 2 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, kterým jsou z účasti na pojištění explicitně vyňati cizinci pobývající na území bez řádného oprávnění k pobytu. Praktické problémy mohou vznikat u osob samostatně výdělečně činných, které tvoří významnou část cizinců žijících na území České republiky, nicméně tato možná negativa lze odbourat lepší informovaností a vysvětlení potřebnosti nemocenského pojištění těm, kteří o existenci tohoto institutu nemají informaci, případně neshledávají jej jako účelný. Zejména ženy, které mají děti, případně se děti mít chystají, by měly být důkladně informovány o možnostech dávek nemocenského pojištění z důvodu významného propadu příjmů rodiny a potřeby tento výpadek alespoň částečně kompenzovat. **Jak již bylo řečeno výše, pozornost by měla být věnována zejména ženám - jednotlivcům a samoživitelkám.**

2.5.3.4 Podpora v nezaměstnanosti a související pomoc nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti

Mezi další pojistné sociální dávky patří **podpora v nezaměstnanosti a podpora při rekvalifikaci**, které jsou ve vztahu k cizincům dlouhodobě kritizovány, protože tato sociální práva nabývají migranti a migrantky z neunijních zemí až spolu se získáním povolení k trvalému pobytu, přestože jako zaměstnanci rovněž během doby, kdy na tyto dávky nárok nemají, na ně odvádějí pojistné. Zejména kritizovány jsou souvislosti omezení nároku na podporu v nezaměstnanosti a některé další související nástroje aktivní politiky zaměstnanosti (např. podpora při rekvalifikaci nebo zřízení společensky účelného pracovního místa) podle zákona o zaměstnanosti, a to i přes skutečnost, že podpora v nezaměstnanosti a podpora při rekvalifikaci jsou v podstatě klasickými příspěvkovými dávkami z pojistných systémů, do kterých i zaměstnané migrantky a migranti (respektive jejich zaměstnavatelé) povinně odvádějí – stejně jako všichni ostatní zaměstnanci - příspěvky na státní politiku

zaměstnanosti. Jedinou skupinou migrantů a migrantek ze třetích zemí³⁴⁸, kteří se mohou stát uchazeči o zaměstnání a být příjemci podpory v nezaměstnanosti, přestože nemají trvalý pobyt, jsou držitelé modrých karet.³⁴⁹

2.5.4 Nepojistné sociální dávky

Jak uvádíme v úvodu této kapitoly, **většina nepojistných dávek** (tj. dávky státní sociální podpory, dávky pomoci v hmotné nouzi a další) je **odvislá od délky či druhu pobytu a skutečnosti, zda se jedná o migrantky a migranty ze zemí EU či z neunijních zemí**. Pokud jde o osoby z neunijních zemí, s výjimkou zaměstnaných osob a jejich rodin, kteří práva mohou nárokovat už po získání povolení k dlouhodobému pobytu, vznikají ostatním osobám tato práva obecně až po uplynutí 365 dní oprávněného pobytu na našem území. To platí zejména o některých dávkách státní sociální podpory. O dávky v systému pomoci v hmotné nouzi lze kromě mimořádné okamžité pomoci žádat až po získání trvalého pobytu, nicméně, jak zde opakovaně poukážeme, nadměrné čerpání dávek v hmotné nouzi a dávek pro zdravotně postižené osoby vede k možnosti zrušení trvalého pobytu, neboť se jejich závislost na sociálním systému vyhodnocuje jako zátěž pro ČR.

Odborníci³⁵⁰ definují nepojistné dávky jako jakousi záchranná síť, které je možné využít v okamžiku, kdy v určitých sociálních situacích nevznikne plnění z pojistného systému. Pokud osoba splní podmínky pro čerpání plnění z pojistného systému, je čerpání mnohem přívětivější než v případě nepojistných dávek. **Ačkoliv existuje celá řada nepojistných dávek³⁵¹, v kontextu problémů naší cílové skupiny připadají do úvahy zejména dávky státní sociální podpory a dávky pomoci v hmotné nouzi.**

2.5.4.1 Dávky státní sociální podpory

Legislativní úprava dávek státní sociální podpory je obsažena především v zákoně č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře (dále jen „zákon o státní sociální podpoře“), která – i když ne vždy zcela přesně – reflektuje úpravu na úrovni unijní legislativy. Jak již bylo řečeno výše, unijní legislativa v tomto směru poskytuje spíš jakýsi referenční rámec směřující k postupnému sladování systémů, především pak co do přístupu migrantek a migrantů k jednotlivým sociálním právům, včetně práva požívat výhod a možností ochranných mechanismů sociálního systému toho kterého státu. Tato legislativa se však soustředí především na občanky a občany Evropské unie a pracovní migrantky a migranty ze třetích zemí.³⁵² I když byla pak působnost *Nařízení 883/2004/ES o koordinaci systémů sociálního zabezpečení rozšířena Nařízením Evropského parlamentu a Rady (EU) 1231/2010 ze dne*

³⁴⁸ Nepočítáme-li rodinné příslušníky občanů jiných států EU a rodinné příslušníky občanů ČR, viz § 5 písm. b) bod 2 a § 3 a 85 zákona o zaměstnanosti, anebo držitele doplňkové ochrany, viz § 53c zákona o azylu.

³⁴⁹ Viz § 5 písm. b) bod 4, § 24 a 25 zákona o zaměstnanosti ověřit

³⁵⁰ Viz Černá: Žádost se podává jen jednou, dávka se pobírá po dobu, kdy sociální událost trvá. Není tedy třeba dokládat spoustu dalších dokladů, jako u nepojistných sociálních dávek. Bližší viz Zápis z jednání Výboru pro práva cizinců při Radě vlády ČR pro lidská práva ze dne 27.2.2014, op. cit.

³⁵¹ Tj. například dávky pro osoby závislé na pomoci jiné fyzické osoby, dávky pro osoby se zdravotním postižením a dávky péčovské péče.

³⁵² Viz článek 12 Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/98/EU ze dne 13. prosince 2011 o jednotném postupu vyřizování žádostí o jednotné povolení k pobytu a práci na území členského státu pro státní příslušníky třetích zemí a o společném souboru práv pracovníků ze třetích zemí oprávněně pobývajících v některém členském státě.

24. listopadu 2010 i na legálně pobývajících příslušnících třetích zemí a jejich rodinné příslušníky, ovšem toliko za předpokladu existence přeshraničního prvku v rámci EU.³⁵³ Státy si mohou ponechat normy příznivější, nelze však očekávat vůle jednotlivých států otevírat a rozšiřovat možnosti přístupu cizinek a cizinců k sociálnímu zabezpečení, obzvláště s ohledem na skutečnost, že v posledních letech můžeme vyzorovat zcela opačné politické tendence.

Zákon o státní sociální podpoře rozlišuje několik druhů dávek plynoucí ze státní sociální podpory, které pak rozděluje do dvou základních kategorií, a sice na ty, které jsou závislé na výši příjmu a ty ostatní. Dávkami poskytovanými na základě výše příjmu jsou: **přídavek na dítě, příspěvek na bydlení a porodné; těmi ostatními pak rodičovský příspěvek a pohřebné.** Tyto dávky lze pak rozdělit i na základě jiných kritérií, třeba osoby příjemce, četnosti vyplácení (ad hoc vs. opakující se plnění) apod.; pro přehlednost však zůstaneme u dělení, jak je specifikováno v ustanovení § 2 zákona o státní sociální podpoře.

Okruh oprávněných osob doznal v posledních letech jistých změn směrem k většímu otevření legálně pobývajícím migrantkám a migrantům ze třetích zemí, avšak pořád lze vyzorovat určité mezery, a to i vzhledem k poměrně složitému systému pobytových oprávnění, jejich vázanosti na plnění účelu pobytu a možnosti odebrání pobytového oprávnění v případě prokázané závislosti na sociálním systému. **Rovněž kategorie společně posuzovaných osob může být – a v mnoha případech i je – překážkou v možnosti získání dávky státní sociální podpory, a to především v případech, kdy rodina žije odděleně – část v zemi původu a část v členském státě.**³⁵⁴ Lze říci, že problematika společně posuzovaných osob je jedním z nejčastějších problémů, na které v přístupu k dávkám státní sociální podpory narážejí nejen migrantky a migranti, ale i občanky a občané České republiky.³⁵⁵

Výše příjmu se u dávek, které jsou na ní závislé, posuzuje vždy za určité rozhodné období. V případě přídavku na dítě se jedná o kalendářní rok, u příspěvku na bydlení a porodného pak kalendářní čtvrtletí. Zákon o státní sociální podpoře velmi konkrétně vymezuje, která plnění jsou považována za příjem a která nikoliv. V hrubé zkratce lze říci, že za příjem je považováno plnění podléhající dani z příjmu fyzických osob – tedy například příjmy z výdělečné činnosti, ale i plnění vyživovací povinnosti či jiná plnění ze systému sociálního zabezpečení, jako například nemocenská, podpora v nezaměstnanosti i samotné dávky přiznané dle zákona o státní podpoře, pokud jsou posuzovány pro účely zjištění nároku na vyplácení jiné dávky.³⁵⁶ Není překvapením, že výše příjmu není překážkou v přístupu k dávkám státní sociální podpory, jelikož nemalý počet cizinek a cizinců pocházejících ze

³⁵³ Srovnej bod 12 a článek 1 Nařízení 1231/2010.

³⁵⁴ Příkladem nepřiměřeného dopadu formalistické aplikace práva může být situace, kdy migrantka ze třetí země, ekonomicky aktivní jako osoba samostatně výdělečně činná a její nezletilé dítě nedosáhnou na dávku státní sociální podpory, třebaže splňují všechny požadavky, a to pouze z toho důvodu, že manžel migrantky – který je dle ustanovení § 7 odst. 3 písm. c) zákona o státní sociální podpoře, vždy považován za společně posuzovanou osobu – nežije na území. Žadatelka a její dítě sice spadají do okruhu oprávněných osob, avšak manžel žadatelky nikoliv, tudíž nelze, s ohledem na ustanovení § 3 odst. 1 a odst. 2 zákona o státní sociální podpoře nárok přiznat. Nutno však dodat, že zrovna v tomto ilustrativním příkladu má správní orgán rozhodující o (ne)přiznání dávky několik možností, jak nepřiměřený dopad zmírnit pomocí diskreční pravomoci, a to buď rozhodnutím o vyloučení manžela z okruhu společně posuzovaných osob na základě ustanovení § 7 odst. 6 zákona o státní sociální podpoře, nebo aplikací ustanovení § 3 odst. 4 zákona o státní sociální podpoře a odpuštěním podmínky trvalého pobytu v odůvodněných případech. Odpouštění podmínky trvalého pobytu na základě ustanovení § 3 odst. 4 zákona o státní sociální podpoře je však v praxi zcela endemickým jevem.

³⁵⁵ Viz ČIŽINSKÝ, P. HRADEČNÁ, P. (eds). Zahraniční zaměstnanci na trhu práce v ČR a vybraných zemích. Op.cit.

³⁵⁶ Například přídavek na dítě pro nárok na příspěvek na bydlení – viz § 5 odst. 1 písm. g) zákona o státní sociální podpoře.

třetích zemí pracuje spíše v méně kvalifikovaných profesích a výrobním sektoru, výjimku tvoří vědečtí pracovníci, IT odborníci a lékaři.³⁵⁷

Přídavek na dítě je dávka státní sociální pomoci, na kterou má nárok nezaopatřené dítě. V případě, že jde o dítě nezletilé, žádá o něj a vyplácí se osobě, která má dítě v přímém zaopatření, zpravidla tedy rodiči dítěte. Dávka se vyplácí, pokud výše příjmů za rozhodné období nedosáhla 2,40 násobku součtu částek životního minima žadatele a osob s ním společně posuzovaných.³⁵⁸ Rozhodným je vždy období od 1. října do 30. září následujícího roku, přičemž splnění podmínek pro výplatu dávky je potřeba prokazovat každoročně, a to vždy nejpozději do uplynutí rozhodného období, tj. 30. září.

U příspěvku na bydlení musí žadatel prokázat, že jeho či její náklady na bydlení přesahují částku násobku rozhodného příjmu a koeficientu 0,30 (pro hlavní město Prahu 0,35), přičemž ale výsledný součin nesmí být vyšší než normativní náklady na bydlení. Normativní náklady na bydlení jsou stanoveny podle toho, zda je žadatel vlastníkem nebo nájemcem a kolik osob obývá byt či dům společně s žadatelem. Pokud je žadatel nájemcem, posuzuje se rovněž, zda se jedná o byt v družstevním a soukromém vlastnictví nebo byt užívaný na základě nájemní smlouvy. Výše příspěvku na bydlení pak tvoří rozdíl mezi normativními náklady na bydlení a výslednou částkou po vynásobení rozhodného příjmu a příslušného koeficientu, případně, pokud jsou náklady na bydlení nižší než normativní náklady, vyplácí se příspěvek ve výši rozdílu mezi náklady na bydlení a výslednou částkou po vynásobení rozhodného příjmu a příslušného koeficientu.³⁵⁹ Vzhledem ke skutečnosti, že rozhodným obdobím pro výpočet výše příspěvku na bydlení je kalendářní čtvrtletí, je nutno, aby žadatel opakovaně prokazoval jak výši příjmů, tak nákladů na bydlení, a to každé tři měsíce, jinak nárok na výplatu dávky zaniká.

Nárok na porodné má žena, která porodila své první nebo druhé živé dítě, nepřevyšuje-li rozhodný příjem v rodině součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,70.³⁶⁰ Nárok na porodné vzniká i při převzetí dítě do jednoho roku věku do trvalé péče nahrazující péči rodičů. Vždy však platí, že oboje je ekvivalentní, tudíž nelze žádat o porodné, pokud ženě již bylo vyplaceno za převzetí dvou dětí do péče, lze je však kombinovat a získat porodné za jedno dítě porozené a druhé převzaté do péče. Nárok má i otec, avšak pouze v případě, kdy žena, která měla nárok na výplatu porodného, zemřela. Výše porodného na první dítě je 13 000 Kč, na druhé pak 10 000 Kč. Ačkoliv se již delší dobu mluví o zvýšení porodného, případně jeho rozšíření na třetí a další dítě, jako výraz pronatalitní politiky státu, tento návrh se zatím nesetkává se širší podporou veřejnosti. Porodné, jak vyplývá z

³⁵⁷ Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu a Postup při realizaci Aktualizované Koncepce integrace cizinců v roce 2016. Vláda ČR, prosinec 2015. [citováno dne 29. 05. 2016]

³⁵⁸ Pro tříčlennou rodinu – matka, otec a dítě ve věku tří let činí součet částek životního minima 7 710 Kč, výše příjmů rodiny za rozhodné období pak nesmí převyšovat částku 18 500 Kč měsíčně.

³⁵⁹ Pokud použijeme modelovou rodinu z předchozího příkladu a situujeme ji do nájemního bytu v Praze s nájmem 13 500 Kč měsíčně, přičemž příjem rodiny činí 25 000 Kč měsíčně. V tom případě získáme vynásobením příjmu a koeficientu částku pro porovnání $25\,000 \cdot 0,35 = 8\,750$. Náklady na bydlení přesahují výslednou částku pro porovnání, neboť $13\,500 > 8\,750$. Zároveň ale musíme zjistit, zda součin rozhodného příjmu a koeficientu není vyšší než částka normativních nákladů na bydlení, které jsou v našem případě – dle tabulky uvedené v ustanovení § 26 odst. 1 písm. a) zákona o státní sociální podpoře – ve výši 15 114 Kč. Naše částka je jednoznačně nižší než normativní náklady na bydlení, tudíž rodina splňuje podmínku rozhodného příjmu. U naší rodiny bude stanoven měsíční příspěvek ve výši $13\,500 - 8\,750$, tedy 4 750 Kč.

³⁶⁰ Srovnej ustanovení § 44 odst. 1 zákona o státní sociální podpoře.

výše uvedeného je ad hoc dávkou a lze jej uplatnit nejpozději do jednoho roku od narození či převzetí dítěte do péče.

I když patří **rodičovský příspěvek** mezi ostatní dávky, tedy ty, kterých vyplácení nezávisí na výši příjmů, i tady hraje příjem určitou roli, a to především pro určení, v jaké měsíční výši bude příspěvek vyplácen a jak lze rozvrhnout dobu vyplácení. Celková výše příspěvku činí 220.000,- Kč za celé období a výše měsíčního příspěvku se odvíjí od výše denního vyměřovacího základu pro stanovení peněžité pomoci v mateřství. Výhodou je, že oproti peněžité pomoci v mateřství, u rodičovského příspěvku se vyměřovací základ nestanovuje nutně z příjmu matky, nýbrž z příjmu toho z rodičů, který dosahuje příjmu vyššího – bez ohledu na to, jestli bude tento rodič dávku čerpat. Pokud z nějakého důvodu, například dlouhodobé nezaměstnanosti, nelze tento vyměřovací základ určit, vyplácí se do 9. měsíce věku dítěte příspěvek v obvyklé výši, poté, do věku čtyř let dítěte, v poloviční výši. Obecně platí, že pro osoby s vyšším příjmem lze zvolit dvě varianty – kratší dobu vyplácení s vyšším měsíčním příspěvkem nebo delší dobu vyplácení s běžnou výší příspěvku. Rodičovský příspěvek může čerpat jak matka, tak otec dítěte, a to od prvního dne měsíce následujícího po měsíci, v němž bylo ukončeno vyplácení peněžité pomoci v mateřství – pokud byla vyplácená, a to až do čtyř let věku dítěte. Ačkoliv skutečnost, který z rodičů se rozhodne nastoupit rodičovskou dovolenou, není rozhodná pro výši příspěvku – nebo spíše právě proto – v drtivé většině případů nastupuje rodičovskou dovolenou ten z rodičů, který dosahuje nižších příjmů. Jelikož pak v české společnosti nadále přetrvává výrazná nerovnost v odměňování žen a mužů,³⁶¹ mnohem častěji na rodičovské dovolené zůstávají ženy. Tato skutečnost pak výrazně ovlivňuje jejich budoucí kariéru a možnosti nalezení zaměstnání ve vyšším středním věku. Tato skutečnost pak zvláště dopadá na ženy-migrantky v případě, že do země přicházejí až v dospělém věku. K ustálení svého pobytového statusu, potažmo své pozice na trhu práce, pak potřebují tyto notně víc času než ženy – občanky ČR.

Pohřebné je jednorázová dávka, nezávislá na výši příjmů, která se vyplácí osobě, jež vypravila pohřeb nezaopatřenému dítěti nebo rodiči nezaopatřeného dítěte. Pokud je osob, které vypravily pohřeb víc, dávka se vyplácí té, která nárok uplatní jako první.

Co do možnosti a četnosti uplatňování nároků na dávky státní sociální podpory lze konstatovat, že jej uplatňuje pouze zlomek migrantů a migrantek – konkrétně v červnu 2015 jich bylo 1,2%.³⁶² Ze statistických údajů nelze přesně určit, kolik cizích státních příslušníků žijících na území České republiky splňuje podmínky pro přiznání konkrétních dávek státní sociální podpory. **Je však velmi pravděpodobné, že nárok na vyplácení některé z dávek má rozhodně víc migrantů a migrantek, než kolik jich dávky skutečně čerpá.** Důvodů proč tomu tak je můžeme najít hned několik. V určitých případech se může jednat o neznalost či nedostatečné povědomí ohledně příslušné legislativy. Rovněž je možné přičítat to obecně nevěli jakkoliv komunikovat s úřady, pokud to není nezbytně nutné – v tomto směru je nutno uvést, že v praxi SIMI se objevují případy nedostatečně informovaných či ochotných úředníků a taktéž nepříjemné zkušenosti ohledně rozdílu v komunikaci

³⁶¹ Např. Eurostat 2015. Gender pay gap in unadjusted form. Dostupné na:

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdsc340&plugin=1> [otevřeno dne 13.06.2016]

³⁶² Aktualizovaná „Koncepce integrace cizinců – ve vzájemném respektu“ a postup při realizaci aktualizované Koncepce integrace cizinců v roce 2016. Vláda ČR, prosinec 2015. s. 5 [citováno dne 13. 06. 2016]

za přítomnosti třetí osoby a bez její přítomnosti, kdy mnohdy čelí cizinec bez doprovodu otevřenému nezájmu ze strany úředníků. Na základě praxe a přímé práce s klienty lze bezpečně určit, že **hlavním důvodem, proč cizinci nechtějí čerpat dávky státní sociální pomoci – ačkoliv by jinak nárok na výplatu těchto dávek měli – je obava ze ztráty pobytového oprávnění, kdy kvůli čerpání dávek budou shledáni jako neodůvodněná zátěž sociálního systému a nebudou tím moci svůj pobyt prodloužit či dosáhnout na vyšší pobytové oprávnění nebo občanství.** Tato obava je o to vyšší, kdy má Odbor azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra ČR tendenci vykládat nejasný právní pojem „neodůvodněná zátěž sociálního systému“ poměrně široce a restriktivně. Ačkoliv lze pochopit zájem státu na zabránění migrace toliko za účelem čerpání sociálních výhod, nelze souhlasit se zamezením faktického čerpání těchto výhod pro osoby na území usazené pod fiktivní pohružkou nemožnosti dosažení kýženého pobytového statusu či občanství.

Obzvlášť palčivý je tento problém u žen, které, mnohem častěji než muži, **jsou společenským nastavením nuceny volit mezi péčí o rodinu a budováním kariéry.** Problémem je také rozdíl ve finančním ohodnocení práce muže a ženy, kdy ženy, jakožto osoby s nižším příjmem z ekonomických důvodů, zůstávají na rodičovské dovolené ve vyšším počtu případů než muži. Vzhledem k nedostatku pracovních zkušeností a tím pádem dovedností či případné ztrátě kontaktu s neustále se měnícími poznatky v oboru je pro ženy po rodičovské dovolené obtížné se do pracovního procesu opět zařadit. I proto zůstávají tyto ženy často u méně kvalifikované a často i méně placené práce. Chybějící finanční prostředky jsou pak nuceny nahrazovat dávkami státní sociální podpory, což jim znesnadňuje budoucí možnost získání trvalejšího pobytového statusu. S tímto se pojí i negativní efekt vysoké závislosti na partnerovi jako nositeli pobytového titulu a ekonomické stability rodiny, stejně jako jistá míry odloučenosti od všeobecného společenského života, která může vést k zhoršenému integračnímu potenciálu. **Nemálo žen je pak ze strachu ztráty pobytového oprávnění a nuceného vycestování ochotno snášet domácí násilí.** Tento negativní společenský jev je nepochybně ovlivněn vícerými faktory, neznamena to však, že bychom měli tuto rovinu přehlížet.

Dalším problémem, na který v režimu zákona o státní sociální podpoře migrantky i migranti nejčastěji narážejí, **je absence povolení k pobytu nebo splnění podmínky bydliště u ostatních členů rodiny, tzv. společně posuzovaných osob, což se však týká i českých občanů.**³⁶³

2.5.4.2 Dávky pomoci v hmotné nouzi

Také tyto dávky jsou až na mimořádnou okamžitou pomoc vázány na existenci trvalého pobytu, přestože jsou, alespoň některé z nich, z principu určeny pro zajištění základního přežití osob. Řadí se mezi ně **příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc** v pěti různých situacích: (a) hrozba vážné újmy na zdraví; (b) vážná mimořádná událost; (c) nezbytný jednorázový výdaj; (d) náklady spojené s pořízením nebo opravou nezbytných základních předmětů dlouhodobé potřeby; (e) náklady související se vzděláním nebo zájmovou činností nezaopatřeného dítěte a zajištění nezbytných činností související se sociálně-právní ochranou dětí a (f) sociální vyloučení. Pro jejich přiznání je nezbytné každý měsíc dokládat, že situace, na jejímž základě bylo rozhodnuto o přiznání některé z těchto dávek, stále trvá (ať už jde o doklad o výši příjmů či nákladů na bydlení).

³⁶³ Viz ČIŽINSKÝ, P. HRADEČNÁ, P. (eds). Zahraniční zaměstnanci na trhu práce v ČR a vybraných zemích. Op.cit.,

Čerpání dávek v hmotné nouzi, tedy dávky pomoci v hmotné nouzi, která není vázána na trvalý pobyt, **není pro migranty snadné**. V první řadě mohou již dříve zmiňovanou případnou „neúměrnou zátěží“ ohrozit svůj pobytový status. Krom toho, nutnost každoměsíčního dokládání potřebných dokladů může je pro řadu migrantů velmi komplikovaná, navíc rozhodnutí přiznání pomoci ponechává úředníkům úřadu práce určitou správní volnost. Mnozí migranti a migrantky nejsou schopni doložit potřebné dokumenty bez individuální asistence sociálních pracovníků např. z řad neziskových organizací a někteří z nich ani s poskytnutou asistencí, protože některé rozhodné skutečnosti s ohledem na neexistenci jakýchkoliv dokladů jednoduše doložit nemohou.

I tak bývá možnost čerpání dávek v hmotné nouzi využívána migrantkami (a migranty) jak v mezidobí před přiznáním důchodu či posléze, pokud důchod není přiznán – **tyto dávky jsou však časově omezené a vzhledem ke své výši (resp. níži) umožňují zajištění pouze těch nejzákladnějších potřeb**, což jistě situaci žen v důchodovém věku uspokojivě neřeší.

To, zda se opravdu dostane potřebné a urgentní podpory každé migrantce či osobě s migračním původem, pak ještě záleží ve velké míře na individuálním posouzení odpovědných úředníků, s limity danými takto nastaveným správním uvážením. Z praxe SIMI tedy můžeme konstatovat, že ani tato záchranná síť nepomůže všem ženám, které jsou v opravdové nouzi (zejména je tato situace markantní u bezdomovkyň), a to s ohledem na okolnosti uvedené výše.

2.5.5 Shrnutí

Sociální práva jsou migrantkám přiznávána selektivně na základě pobytového statusu – stejné výhody a povinnosti jako občané a občanky ČR pak mají osoby ze zemí EU. Tato praxe není v EU ničím výjimečná. **Často kritizována je ovšem dlouhodobě existující diskriminační praxe resp. disproporce mezi povinnostmi občanů a občanek z neunijních zemí přispívat do sociálního systému a reálnými možnostmi z něj čerpat v nepříznivých životních situacích.**

Problematická je zejména otázka starobních důchodů, kde tyto ženy narážejí na neexistenci potřebných odpracovaných let pro přiznání dávky, které by se jim do celkového součtu mohly započítat či na faktickou nemožnost je odpracovat. Neméně problematická je pak i délka řízení a v neposlední řadě i samotná výše výměry důchodu. Velkým problémem je malá informovanost migrantek, obtíže s aplikační praxí ze strany českých úřadů, jazyková bariéra a obecně nespolupracující, neochotné či dokonce odmítavé reakce odpovědných orgánů zemí původu. Vedle lepšího informování všech zúčastněných stran a zvyšování jejich právního povědomí by bylo vhodné zvážit možné výjimky ze zákonných ustanovení, za předpokladu současné nediskriminace českých občanů a občanek. Jazyková bariéra, která již tak komplikovanou situaci nepochybně zhoršuje, může být omezena za pomoci služeb interkulturních pracovníků a pracovníc. U (ne)spolupráce s orgány země původu pak lze pouze navrhnout eliminaci situací, kdy bude této součinnosti zapotřebí.

Velmi komplikovaná je zejména situace žen, které pocházejí ze států, s nimiž ČR nemá uzavřeny bilaterální smlouvy o sociálním zabezpečení, a to s nepříznivou prognózou do budoucna, jelikož počet migrantek či osob s migračním původem, které setrvávají po zbytek života na českém území, se bude přirozeně zvyšovat, a tím bude také dosud obecně nepocítovaný a marginalizovaný problém

v oblasti čerpání důchodů narůstat. Negativní roli v tomto smyslu bude pochopitelně hrát i zvyšující se důchodový věk.

Nepříznivá situace řady žen by se částečně dala řešit **minimalizací počtu tzv. bezesmluvních vztahů v oblasti sociálního zabezpečení, a to alespoň se zeměmi, z nichž do ČR přichází nejvíce osob**. Jak se však ukazuje, problém s uzavíráním bilaterálních smluv není podle všeho na české straně, resp. na České správě sociálního zabezpečení, jsou to zpravidla druhé státy, které na návrhy smluv ze strany ČR nepřistupují či jsou laxní při jejich sjednávání.³⁶⁴ I v rámci zkoumání postavení migrantek by měla být věnována **zvýšená pozornost dvěma skupinám, a sice krajkankám a uznaným uprchlícím**.

Pokud jde o další pojistné dávky, problémové situace vznikají zejména u neplacení si nemocenského pojištění u migrantů a migrantek samostatně výdělečně činných, což mnohdy vede ke komplikovaným životním situacím. Zde vnímáme potřebu srozumitelné informační kampaně, neboť informace v této oblasti jsou, na základě našich poradenských zkušeností, stále velmi omezené.

Nepojistné dávky čerpá velmi nízké procento migrantek a migrantů a mnozí z těch, kteří by na dávky měli nárok, je nevyužívají. Hlavním důvodem je zřejmě **obava ze ztráty pobytového oprávnění**, kdy kvůli čerpání dávek budou shledáni jako neodůvodněná zátěž sociálního systému a nebudou tím moci svůj pobyt prodloužit, či dosáhnout na vyšší pobytové oprávnění nebo občanství. Využívány jsou pak dávky pomoci v hmotné nouzi (zejména mimořádná okamžitá pomoc), které však pro svou časovou omezenost (respektive komplikované každoměsíční žádání) a omezenou výši (resp. níži) **umožňují zajištění pouze těch nejzákladnějších potřeb**, nehledě na to, že mnohé migrantky ani na tyto dávky s ohledem na administrativní náročnost a další bariéry jednoduše nedosáhnou.

Na straně druhé, **nemáme dostatek podkladů pro konstatování, jak velká skupina migrantek či žen s migračním původem je konfrontována s extrémními podobami sociálního vyloučení**. Naše případné závěry by byly ovlivněny jistě nereprezentativními statistikami z poskytovaného poradenství SIMI, z něhož vyplývají určitá specifika, mimo jiné i to, že většina klientek, které se na nás obrátily, pocházela a pochází z komunit, kde je obvyklé, přirozené a žádoucí podporovat se v rámci rodiny. Z takovýchto benefitů a příznivějších okolností lze ovšem jen těžko těžit u osamělých migrantek seniorek, s absentující podporou širší rodiny, které se jistě na našem území vyskytují. Jim především by měly pomoci univerzální a na tyto situace pamatující nástroje sociálního zabezpečení.

Jelikož, jak se nikoliv překvapivě potvrdilo, se **nerovnosti mezi ženami a muži během jejich účasti na trhu práce přenášejí do důchodového věku a u migrantek je tato nerovnost zvláště markantní, bude zapotřebí dlouhodobých a razantních změn nejen v systému sociálního zabezpečení, ale zejména pak v nastavení pravidel na trhu práce, které jsou zatím k ženám nepřilíš vstřícné**. U obou těchto **specifických skupin by tak bylo ještě urgentněji zapotřebí systémových změn**, ať už v rovině fikce čestného prohlášení o započítání doby pojištění či při stanovení možnosti doplacení potřebného pojištění.

³⁶⁴ Viz Zápis z jednání výboru pro práva cizinců při Radě vlády ČR pro lidská práva ze dne 27. 2. 2014, op. cit.

U všech osob, a migrantky z toho nevyjímaje, by pak dávky ze systému sociálního zabezpečení měly být především vnímány jako kolektivní (v případě důchodové dávky i mezigenerační) odpovědnost, motivovaná solidaritou a sociální soudržností, a tomu by měly být přizpůsobeny i všechny dílčí i systémové změny legislativy a praxe. Jak se také ukazuje, byla by **zapotřebí genderově citlivá reforma celého systému sociálního zabezpečení**, která by vedla nejen k eliminaci nerovností mezi muži a ženami, ale i k zajištění přiměřené životní úrovně všech osob v seniorském věku.

2.6 BYDLENÍ

V této kapitole se zabýváme zejména strukturální dimenzí sociální integrace a pokoušíme pojmenovat, s jakým úskalím se starší migrantky potýkají při řešení bytové situace a zároveň identifikovat, do jaké míry mohou mít podmínky v oblasti bydlení vliv na faktické postavení těchto žen a na úspěšnost integrace jako takové.³⁶⁵

2.6.1 Specifika obtíží migrantů a migrantek na trhu s bydlením

Vycházíme z toho, že **za neúspěchy ve snahách o zajištění dostupného, udržitelného a především důstojného bydlení, s nimiž jsou stárnoucí migrantky konfrontovány** (a podle všeho nikoliv výjimečně),³⁶⁶ **mohou stát nejrůznější příčiny**. Zejména se jedná o nedostatek politické vůle uspokojivě řešit bytové otázky sociálně znevýhodněných, legislativní nedokonalosti a uplatňované stereotypy a předsudky většinové společnosti. Je také třeba zvážit chyby a neznalosti, s nimiž cílová skupina v praxi přistupuje k řešení tohoto tématu, a jejich možná nedostatečná sociokulturní orientace a jazyková bariéra či nedostatečné finanční zdroje k pronájmu či koupi nemovitosti. Dostupnost bydlení je podmíněna obecnou bytovou situací v ČR a pochopitelně i vysokými regionálními rozdíly a dalšími okolnostmi, mezi nimiž musíme zdůraznit třeba i provázanost trhu s bydlením s trhem práce či právě i genderová specifika, která zvyšují zranitelnost žen. Na ty ostatně v souvislosti s bezdomovectvím poukazuje i *Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014 – 2020*. Už v úvodu tak můžeme předjímat, že **právě v komplexnosti výše uvedených faktorů lze hledat jádro všech problémů, souvisejících s bydlením, které v krajních případech vedou k takřka absolutní sociální exkluzi stárnoucích migrantek**.

³⁶⁵V této kapitole se naopak nevěnujeme rozboru specifické situaci v oblasti bydlení, kterou je zajišťování ubytování azylantům a azylantkám v rámci Státního integračního programu, ať už v integračním a pobytovém středisku, tak i ve třech variantách bydlení, z nichž v první poskytují byty těmto osobám obce, ve druhé si tyto byty azylanti obstarají sami a MV jim po dobu tří let přispívá na nájemné v rámci dotačních programů. Třetí varianta znamená zajištění bydlení v zařízeních sociálních služeb, kde je ubytování finančně kryto ze strany státu bez časového omezení.

³⁶⁶Vycházíme ze zkušeností, sdílených v rámci činnosti Konsorcia nevládních organizací pracujících s migranty. Výše uvedené skutečnosti korespondují i se zjištěními kulatých stolů s názvem *Střecha nad hlavou a Střecha nad hlavou II*, pořádané přímo k tématu bydlení migrantů a migrantek neziskovou organizací Poradna pro integraci dne 16. června 2015 a 14. března. 2016.

Stejně jako *Koncepce prevence a řešení bezdomovectví v ČR do roku 2020*, kterou podrobně rozebíráme v části 3. této analýzy, i naše nazírání na problematiku bydlení ve vztahu ke zranitelným osobám vychází z **principu nutné solidarity státu k osobám, které nemají možnost si zajistit nebo udržet bydlení**. V této souvislosti pak i často zmiňované bezdomovectví pokládáme za vysoce negativní jev a extrémní formu sociálního vyloučení, kterou jsou ohroženy zejména zranitelné skupiny osob, mezi něž patří právě starší migrantky.

Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu, resp. Postup při její realizaci, stanoví za jedno z opatření: „dotací ze státního rozpočtu na sociální služby podporovat sociální služby, jejichž cílovou skupinou jsou také cizinci, zaměřené na odborné sociální a terénní poradenství, sociální rehabilitaci, terénní sociální práci (streetwork), vzdělávání sociálních pracovníků a dalších subjektů, aktivizační služby a azylové domy“, a zároveň i zajišťovat poskytování aktuálních, srozumitelných a dostupných informací mj. o možnostech sociálního bydlení. V obecné rovině zamýšlí i: „prostřednictvím dotačních řízení a/nebo výzev v rámci fondů EU průběžně monitorovat vývoj situace a postavení cizinců v jednotlivých regionech a lokalitách s cílem efektivně řešit vznikající problémy a na zjištěné problémy bezprostředně reagovat.“³⁶⁷ To je sice správný přístup, avšak zdá se nestačit.

O to více lze uvítat schválenou *Koncepci sociálního bydlení* (opět viz část 3. této analýzy), která cílovou skupinu definuje prostřednictvím bytové nouze a mimo jiné také připouští, s určitou mírou zobecnění, že **sociálním vyloučením v oblasti bydlení jsou nejčastěji postiženy osamělé ženy ve věkové kategorii nad 65 let.** Koncepce počítá se třemi stupni bydlení pro potřebné a jejím cílem je snížit pravděpodobnost pádu do chudoby a zajistit důstojné podmínky těm, kteří splní kritéria stanovená zákonem o sociálním bydlení. Ten je bohužel zatím pouze ve fázi přípravy a jeho přijetí je nejisté, stejně tak jako jeho výsledná podoba, a v současné době se tak na něj stárnoucí migrantky spoléhat nemohou.

Přesto jsou právě ony jednou ze skupin, která by z něj mohla profitovat velmi výrazně. Ač je bezdomovectví vnímáno jako absolutní vrchol chudoby a sociálního vyloučení, může kromě řady dalších negativních konsekvencí mít nedostupnost bydlení v případě migrantek ze třetích zemí s krátkodobými či dlouhodobými formami pobytu (vyjma pobytu trvalého) ještě další, velmi zásadní a možná i horší následek, kterým je pád do neregulérního postavení (viz kap. 2.1 této analýzy), s fatálními důsledky do všech oblastí života těchto osob.

2.6.2 Obtíže při hledání ubytování

Je zřejmé, že oblast bydlení je složitá i pro velkou část nízkorozpočtových domácností českých občanů, nicméně situace migrantek a migrantů je v mnoha ohledech komplikovanější a obecně se jim důstojné a cenově dostupné ubytování shání velmi obtížně. Jazyková bariéra v kombinaci se vzrůstající xenofobií a latentním či dokonce neskrývaným agresivním rasismem celou situaci výrazně zhoršují a ze zkušeností neziskových organizací vyplývá, že **mnohé migrantky si stěžují na diskriminaci už při samotném hledání ubytování.**

³⁶⁷Viz *Postup při realizaci aktualizované Koncepce integrace v roce 2016*, část 3. Priority integrace, bod b) Ekonomická soběstačnost, str. 27,28.

Jak lze nalézt v odborných výzkumech, v případech diskriminace na základě odlišného původu se jedná o poměrně běžnou praxi. Odborníci v této souvislosti shrnují, že: „*jakmile dojde k označení za cizince, mění se podle respondentů podmínky vyjednávání o práci či bydlení. Ve výpovědích respondentů lze nalézt několik typů důsledků toho, že je člověk rozpoznán jako cizinec. Jedním je odmítnutí (...) – jde o odmítnutí jakýchkoli úvah o další interakci, ať jde věcně o cokoli. Dalším důsledkem je podle respondentů zvýšení ceny za danou službu, respektive zhoršení finančních podmínek pro cizince.*“.³⁶⁸

Tyto závěry mimo jiné potvrzují i nejnovější výsledky šetření veřejné ochránkyně práv,³⁶⁹ když připouštějí, že problémy se získáním bydlení mají hlavně ti, kdo se potýkají s diskriminací na základě své etnicity či národnosti. Nezřídka tak jsou odmítáni už v okamžiku prvního telefonického kontaktu, a to kvůli zřetelně odlišnému přízvuku anebo jménu, které indikuje, že zájemce o bydlení patří mj. mezi migranty a: „*nedostanou tak ani šanci překonat bariéru předsudků na straně poskytovatele při osobním rozhovoru či při nabídce případných finančních záruk. V některých případech není diskriminující sám zastáncem segregáčního přístupu, ale obává se reakce okolí - majitele bytu, jehož zájmy zastupuje jako zprostředkovatel, nebo reakce ostatních nájemníků v okolí pronajímaného či prodáváného bytu.*“

Svou roli, a to v negativním smyslu, hraje také etnicita a barva pleti – tyto faktory ještě umocňují diskriminaci na trhu s bydlením a zapadají podle našeho názoru do schématu vícenásobného znevýhodnění.

Jak také zpráva veřejné ochránkyně práv poukazuje, tato problematická situace se zdaleka netýká jen prostředí komerčních nájmu a prodeje nemovitostí, ale migrantky a migranti se s ní setkávají i v oblasti přidělování obecních bytů. Jak je zde výstižně uvedeno, i zde je úředníky porušována zásada rovného přístupu, která je v těchto případech předřazována subjektivní obavou úředníků z obecně nevstřícného přijímání migrantů a migrantek, ale i dalších osob (explicitně jsou zde uváděni Romové), mezi obyvatele dané městské části nebo obce.³⁷⁰

Ve stejném duchu jsou formulována i východiska kapitoly týkající se přístupu k bydlení ve Strategii sociálního začleňování 2014 – 2020, když hovoří o existenci skupin domácností, které jsou na trhu bydlení znevýhodněny, protože představují „v očích“ pronajímatele velké riziko, přičemž jednu z těchto skupin představují právě migranti. Jak se v tomto materiálu dále připouští, ČR zatím nevyužívá nástroje, které by znevýhodněným domácnostem zpřístupňovaly volný trh se standardním bydlením (mezi něž dokument řadí např. garanční mechanismy či sociální nájemní realitní agentury apod.), a

³⁶⁸Viz TOLLAROVÁ, B. Praktické potíže cizinců. In: ŠANDEROVÁ, J. (ed). *Nerovnosti kolem nás. Analýza utváření sociálních nerovností v každodenním životě* (prac.texty). Praha: 2006. ISBN 80-239-8209-5, str. 29 – 52.

³⁶⁹Bližie viz ŠABATOVÁ, A. et al. *Oběť diskriminace a její překážky v přístupu ke spravedlnosti. Závěrečná zpráva z výzkumu veřejné ochránkyně práv*. Op. cit, str. 36. Podobně i další výzkumy, srov. CERGE-EI. *Na trhu práce i na trhu s bydlením je silný výskyt diskriminace vůči uchazečům z menšin*. Praha: Multikulturní centrum Praha, 6. 11. 2014, nebo SOKAČOVÁ, L. Postavení a postoje dlouhodobě usazených migrantů a migrantek v České republice. Op. cit.

³⁷⁰ŠABATOVÁ, A. et al. *Oběť diskriminace a její překážky v přístupu ke spravedlnosti. Závěrečná zpráva z výzkumu veřejné ochránkyně práv*. Op.cit., str. 37.

„ne všude je dostupná kvalitní terénní sociální práce s komunitou spolu s aplikací nástrojů bytové politiky včetně důsledného uplatňování antidiskriminační politiky.“³⁷¹

Jak k otázce dostupnosti bydlení výstižně uvádí *Program cílené a dlouhodobé podpory integrace cizinců třetích zemí na území Jihomoravského kraje 2011 – 2015*,³⁷² jedním z dalších důvodů, proč pronajímatelé bytů nechtějí své nemovitosti pronajímat těmto osobám, je fakt, že si pletou místo hlášeného pobytu s trvalým pobytem a obávají se případných následků například ve formě exekucí, které jsou však, postupuje-li exekutor podle zákona, liché. Migranti a migrantky tyto problémy se získáním bydliště reflektují a i z toho důvodu se uchylují k fiktivnímu pobytu na adresách, které jsou pro ně dostupné, nikoli na těch, na nichž skutečně bydlí, což potvrzují i naše zkušenosti.

2.6.3 Další úskalí daná migračním původem

Potíže migrantek však mnohdy okamžikem nalezení ubytování nekončí. Častými problémy, s nimiž přicházejí za pracovníky pomáhajících organizací, jsou chybějící písemné smlouvy s pronajímatelem, resp. ústní dohody, svou povahou kontroverzní smluvní podmínky vč. např. požadované vysoké kauce a výrazně v neprospěch nájemníků formulované klauzule o jejich propadnutí pronajímateli a **další okolnosti v rozporu s dobrými mravy, které migrantky při sjednávání akceptují ve snaze získat potřebné bydlení**. Jak se někdy ukazuje, pronajímatelé jsou schopni jim pronajmout např. nezkolaudované prostory, popř. prostory ve velmi špatném technickém stavu (plyn, voda, elektřina), či ubytování i ve zcela vybydlených či zdemolovaných bytech po svém vystěhování před plánovanou rekonstrukcí apod.

Problémem ovšem není jen získat samotné ubytování ve smyslu střechy nad hlavou, ale takové **bydlení, kde se mohou přihlásit k pobytu**, což je jedna z nutných podmínek pro získání a udržení si pobytového oprávnění. Malé pokoje na periferiích s nevyhovujícím hygienickým zázemím či v havarijním stavu tak mohou stát srovnatelně tomu, jak by se za jiných okolností pronajímal rozlehlý luxusní byt v centru města.

Neziskové organizace monitorují i případy tzv. **sdíleného bydlení**, kdy v jedné místnosti bydlí více osob nežli je postelí a nájemnice a nájemníci se tak ve spaní střídají v závislosti na pracovních směnách či vzájemné dohodě. Ani v těchto případech se zdaleka nemusí jednat o nízkonákladové pronájmy a ceny tak rozhodně neodrážejí dostupnou kvalitu ubytování. Často je nabídka ubytování provázána s pracovní nabídkou a vykořisťování na trhu práce tak úzce souvisí s vykořisťováním na trhu s bydlením³⁷³ (jde o levné ubytovny, kde migrantky pobývají společně s dalšími pracovníky téhož zaměstnavatele, které svou povahou představují jakési provizorní počáteční řešení, které však pro některé paradoxně představuje řešení dlouhodobé, ač se jedná o prostředí zcela nevhodné a dlouhodobému pobytu neuzpůsobené), což má mimo jiné za následek vznik a přetrvávání znevýhodněných lokalit a rezidenční a sociální segregaci, které stojí v přímém rozporu s myšlenkou

³⁷¹Viz *Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020*, str. 40.

³⁷²*Program cílené a dlouhodobé podpory integrace cizinců třetích zemí na území Jihomoravského kraje 2011 – 2015*, str. 42 a násl. Dostupné na: www.cizincijmk.cz/api/media/230/program_integrace_cizincu_JMK.pdf (otevřeno dne 20.3 2016).

³⁷³K tomu srov. např. RÁKOCZYOVÁ, M., POŘÍZKOVÁ, H. Sociální integrace přistěhovalců – teoretická východiska výzkumu. Op. cit.

úspěšné integrace.³⁷⁴ Opět, záleží na přístupu k samotné integraci a na zodpovězení otázky, do jakého prostředí se migrantky a migranti integrují.

V jiných případech si pronajímatelé **za bydlení s možností přihlášení nechávají vyplácet speciální paušální částky** za každý měsíc trvání registrace a v průběhu nájmu je i libovolně navyšují, podle zvážení, jak velkou hrozbu pro nájemkyni či nájemce představuje ztráta ubytování v konkrétním případě. **Pronajímatelé zde jednoznačně profitují z obtížných okolností**, v nichž se migrantky a migranti nacházejí, a této poptávce přizpůsobují svou nabídku. Výjimkou pochopitelně nejsou ani situace protiprávního ukončení nájmu a zabavení osobních věcí nájemnic a nájemníků.

Pokud jde o pronajímatele, jejichž chování je v rozporu s dobrými mravy, jsou mezi nimi pochopitelně zastoupeny osoby z většinové společnosti, ale nijak výjimečné není, že ze situací migrantek a migrantů v bytové nouzi profitují i jejich krajané a krajanky, ale i jiní migranti a migrantky. **Pronajímatelé bez ohledu na státní příslušnost tak zjevně sázejí na neznalost práv, omezené finanční prostředky, nedostatek důkazních materiálů v rukou migrantek či jejich strach z jednání před úřady přijímací země, které ve výsledku vedou k tomu, že se na soudy, které by mohly postihnout nezákonné jednání pronajímatelů, zpravidla neobracejí.** Lze pochopitelně nalézt i slušné pronajímatele a neslušné nájemníky a nájemnice z řad migrujících osob, kteří jednají v rozporu s dohodnutými smluvními podmínkami, resp. se zákonem. I zde může být vymáhání práva komplikované, byť i z jiných než výše uvedených důvodů.

2.6.4 Genderové a věkové znevýhodnění

V souvislosti s bydlením je důležité vzít v úvahu i **genderová specifika, která ve výsledku také mají vliv na dostupnost, kvalitu a důstojnost bydlení migrantek.** S nevhodným jednáním, založeným na pohlaví, jsou nikoliv ojediněle konfrontovány už při pročitání nabídkové inzerce ubytování. Inzeráty typu „*Nabízím podnájem osamělé Ukrajince, popř. Vietnamce, nájem 1 Kč, zn. příjemné společné chvílky*“ odradí již na první pohled, jiné se však prezentují zcela seriózně a pravou podstatu nabídky tak ženy odhalí zpravidla až při osobní návštěvě.

Obecně je **obtížnější nalézt důstojné a kvalitní ubytování pro migrantky** (ve srovnání s migranty), a to jak bezdětné, tak s dětmi, o seniorkách ani nemluvě. **Ubytovny jsou nevyhovující zejména pro nedostatek soukromí, hygienická omezení a prostředí neodpovídající potřebám dětí ani seniorů, se stejnými problémy se ale lze setkat ve výše popsaném sdíleném bydlení.** Podle zkušeností neziskových organizací jsou ženy v obou typech ubytování častěji sexuálně obtěžovány nežli v jiných

³⁷⁴K tématu podrobně např. SÝKORA, L., ČANĚK, M. et al. *Metodika prevence rezidenční segregace a podpory integrace cizinců v lokalitách koncentrace zahraničních pracovníků*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Multikulturní centrum Praha, 2015. ISBN: 978-80-7444-040-3 (UK PŘF), 978-80-87615-54-6 (MKC). Dostupné na: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/metodiky-identifikace-lokalit-segregace-a-prevence-rezidenčni-segregace-a-podpory-integrace> (otevřeno dne 21. 3. 2016).

případech, a jak se ukazuje, návrhy na hrazení ubytování či dalších nákladů výměnou za poskytování sexuálních služeb nejsou neobvyklé u žádné věkové skupiny žen, včetně seniorek.³⁷⁵

Rodinná specifika u migrantek nalezneme i u tzv. sendvičové generace, kdy se ženy starají jednak o své dospívající děti, jednak o svoje rodiče a často se tak i ubytovávají dohromady. Rodinné vazby zde také hrají velkou roli i při poskytování ubytování dalším příbuzným, migrujícím do ČR. Zde je však nedostatek jistého komfortu vynahrazen nižšími náklady na bydlení v rámci jedné rodiny. **Nesrovnatelně hůře však na tom jsou osamělé migrantky v seniorském věku či migrantky samoživitelky s nezaopatřenými dětmi, kde hrozí riziko absolutní bytové nouze, chudoby a sociálního vyloučení.**

I do této oblasti totiž zasahují genderové nerovnosti, kdy na dostupnost bydlení a jeho kvalitu má primární vliv špatná finanční situace těchto žen, zapříčiněná především jejich marginálním postavením na trhu práce a nerovnostmi při odměňování (gender pay gap) a s tím souvisejícími následnými nerovnostmi i ve výši důchodů (gender pension gap).

Jestliže podle dostupných výzkumů³⁷⁶ představují náklady na bydlení největší zátěž právě pro osamělé ženy, není důvod se domnívat, že v případě migrantek je to odlišné, když je jejich situace ještě komplikovanější, diskriminace na trhu práce častější a příjmy nebo důchodové dávky nižší, pakliže vůbec nějaké. Svou roli hraje i to, že hypotéky jsou pro ně vesměs nedostupné (nejprve kvůli druhu pobytu, posléze kvůli věku, popřípadě nedostatečnému příjmu). Krom toho je zde i další okolnost, která stojí za zmínku, a tou je faktická nemožnost využít pomoci zařízení pobytových sociálních služeb. Jak vyplývá z praxe,³⁷⁷ přestože existují zařízení, kam se mohou uchýlit lidé v těžké životní situaci, nejsou vybavena pro příjem migrantů a migrantek a takové osoby odmítají, ať už z důvodu jazykové či kulturní bariéry a upřednostňují české občany. Jedním z úskalí je tudíž nedostupnost těchto zařízení pro některé osoby. **Jádrem problému v přístupu migrantek do zařízení pobytových sociálních služeb je však jejich finanční nákladnost** - migrantky v seniorském věku s nízkými či nulovými důchodovými dávkami si nemohou hradit pobyt v domovech seniorů a zpravidla ani v azylových domech a problémy lze najít i při přiznávání sociálních dávek, v této souvislosti zejména příspěvku na péči, bez něhož se do pečovatelské služby nedostanou. Ocitají se tak ve zcela **neřešitelné situaci, která – nikoliv výjimečně – vede až ke ztrátě bydlení a ruku v ruce s tím i důstojnosti. Bezdomovectví migrantek je však zatím neřešeným problémem.** Ženské bezdomovectví je obecně **označováno za skryté** (ženy častěji využívají neformální a nejisté bydlení mimo dostupné sociální služby a teprve když i tyto možnosti selhávají, ocitají se na ulici), to však neznamená, že neexistuje.³⁷⁸ O to větší je pak zranitelnost těchto „neviditelných“ žen, výraznější je i riziko hrozícího

³⁷⁵Zjištění vyplývají z přímé práce s cílovou skupinou za dobu trvání projektu ženy na vedlejší koleji (?) a z klientských záznamů v systému ARUM Sdružení pro integraci a migraci, které pro potřeby této analýzy shrnul vedoucí sociálního oddělení Pavel Duba v březnu 2016.

³⁷⁶Podrobněji viz KŇAPOVÁ, K. *Mít či nemít svoje Doma. Dopady zavedení dostupného a sociálního bydlení na ženy*. Praha: Alternativa 50+, 2015. ISBN:978-80-905711-5-0.

³⁷⁷Viz *Proč mají cizinci v Česku ztížený přístup k bydlení? Zápisky z kulatého stolu Střecha nad hlavou ze dne 16. června 2015*. Praha: Poradna pro integraci, 2015. Dostupné na: <http://p-p-i.cz/public/files/files/Kulat%C3%BD%20st%C5%AFI%2016.6.15%20final%202%20NROS.pdf> (otevřeno dne 20. 3. 2016).

³⁷⁸V souladu s typologií ETHOS (Evropská typologie bezdomovectví a vyloučení z bydlení) můžeme za ženy bez domova pokládat jak viditelné bezdomovkyně, které spí skutečně na ulici, tak ale i ty ženy, které v důsledku nemožnosti nalézt si jiné

násilí a silnější i stigmatizace, které jsou ženy na ulici vystaveny.³⁷⁹ Jak se ukázalo,³⁸⁰ **hrozí jim i větší riziko obchodování s lidmi**, což je vysoce nežádoucí a společensky extrémně nebezpečné. Je uváděno, že drtivá většina obchodovaných osob se na území ČR nachází v situaci bez přístřeší a bez možnosti obrátit se o pomoc k někomu blízkému.³⁸¹

2.6.5 Shrnutí

Za neúspěchy ve snahách o zajištění dostupného, udržitelného a důstojného bydlení, s nimiž jsou nikoliv výjimečně stárnoucí migrantky konfrontovány, stojí nejrůznější příčiny: od nedostatku politické vůle **uspokojivě** řešit bytové otázky sociálně znevýhodněných, přes legislativní nedokonalosti po **uplatňované stereotypy a předsudky většinové společnosti**. Dostupnost bydlení pro migrantky je podmíněna obecnou bytovou situací v ČR a i vysokými **regionálními rozdíly** a dalšími okolnostmi, mezi nimiž je i **provázanost trhu s bydlením s trhem práce** či **genderová specifika**, která **zvyšují zranitelnost žen**. Na ty ostatně v souvislosti s bezdomovectvím poukazuje i *Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014 – 2020*. **Právě v komplexnosti výše uvedených faktorů lze hledat jádro všech problémů souvisejících s bydlením, které v krajních případech vedou k takřka absolutní sociální exkluzi stárnoucích migrantek.**

Otázce bydlení se částečně věnuje i *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců, resp. Postup při její realizaci v roce 2016*, uvítat lze ale hlavně schválenou *Koncepci sociálního bydlení*, která **cílovou skupinu definuje prostřednictvím bytové nouze** a mj. připouští, s určitou mírou zobecnění, že **sociálním vyloučením v oblasti bydlení jsou nejčastěji postiženy osamělé ženy nad 65 let**. Zákon o sociálním bydlení je ale jen ve fázi přípravy a jeho přijetí i podoba jsou nejisté a **migrantky na něj spoléhat nemohou**, byť právě ony by z něj mohly výrazně profitovat, když by zákon mohl v některých případech i zabránit jejich **pádu do neregulérního postavení** kvůli nesplnění podmínky zajištěného ubytování pro potřeby pobytového oprávnění.

Je zřejmé, že **oblast bydlení je složitá i pro velkou část nízkorozpočtových domácností českých občanů**, ale situace migrantek je v mnoha ohledech komplikovanější a důstojné a cenově dostupné ubytování se jim shání velmi obtížně. **Jazyková bariéra v kombinaci se vzrůstající xenofobií a rasismem** situaci zhoršují. Ze zkušeností NNO vyplývá, že **mnohé migrantky si stěžují na diskriminaci už při samotném hledání ubytování** (jak komerčního, tak v oblasti přidělování obecních bytů) **To mj. potvrzují i výsledky šetření veřejné ochránkyně práv**. Negativní roli hraje také **etnicita a barva pleti** – **umocňují diskriminaci na trhu s bydlením a zapadají do schématu vícenásobného znevýhodnění**. I

ubytování žijí v ubytovacích zařízeních pro tyto účely zřízených, a konečně i ženy, jejichž ubytování je nejisté či nevyhovující.

³⁷⁹K otázce ženského bezdomovectví viz např. HETMÁNKOVÁ, R. *Zpátky ze dna: Zaostřeno na ženy* (výzkumná zpráva). Praha: Jako doma, 2013. Dostupné na: http://jakodoma.org/wp-content/uploads/2014/04/zprava_final.pdf. (Otevřeno dne 21.3.2016) či STULÍKOVÁ, V., KOLÁŘOVÁ, J. *Neviditelné ženy. O genderových aspektech bezdomovectví* (článek). Praha: Jako doma. Dostupné na: <http://jakodoma.org/2015/04/14/neviditelne-zeny-o-genderovych-aspektech-bezdomovectvi/#more-811>. (Otevřeno dne 21.3.2016). Jak autorky mimo jiné v této souvislosti uvádějí, ženské bezdomovectví vlastně kopíruje linii genderově stereotypního rozdělení společnosti.

³⁸⁰Viz *Analýza rizika obchodování s lidmi u žen bez domova*. Praha: La Strada, 2016. Dostupné na: <http://www.strada.cz/publikace-a-vystupy-la-strada-cr>. (Otevřeno dne 22. 3. 2016).

³⁸¹KUTÁLKOVÁ, P. *Ženy migrantky a obchodování s lidmi*. In: KRCHOVÁ, A., VÍZNEROVÁ, H., KUTÁLKOVÁ, P. *Ženy migrantky v České republice. Uvedení do problematiky*. Op.cit.

Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020 připouští, že stát zatím nevyužívá nástroje, které by znevýhodněným domácnostem zpřístupňovaly volný trh se standardním bydlením (např. garanční mechanismy či sociální nájemní realitní agentury apod.) a ne všude je dostupná kvalitní terénní sociální práce.

Potíže mnohdy okamžikem nalezení ubytování nekončí. Mezi problémy, s nimiž migrantky přicházejí za NNO, jsou chybějící písemné smlouvy, kontroverzní smluvní podmínky vč. vysoké kauce a výrazně v jejich neprospěch formulované klauzule o jejich propadnutí a **další okolnosti v rozporu s dobrými mravy, které migrantky při sjednávání akceptují ve snaze získat potřebné bydlení**. Pronajímatelé jsou schopni jim pronajmout např. nezkolaudované prostory či byty ve velmi špatném technickém stavu. Problémem ovšem není jen získat samotné ubytování ve smyslu střechy nad hlavou, ale takové bydlení, kde se mohou přihlásit k pobytu, což je jedna z nutných podmínek pro získání a udržení si pobytového oprávnění. Malé pokoje na periferiích s nevyhovujícím hygienickým zázemím či v havarijním stavu tak mohou stát srovnatelně tomu, jak by se za jiných okolností pronajímal rozlehlý luxusní byt v centru města. Běžné je i tzv. **sdíleného bydlení**, kdy v místnosti bydlí víc osob nežli je postelí a nájemnice a nájemníci se ve spaní střídají, v závislosti na pracovních směnách či dohodě. Ani zde se nemusí jednat o nízkonákladové pronájmy a ceny tu rozhodně neodrážejí kvalitu ubytování. Často je nabídka ubytování provázána s pracovní nabídkou a vykořisťování na trhu práce souvisí s vykořisťováním na trhu s bydlením, což může mít za následek vznik znevýhodněných lokalit a rezidenční a sociální segregaci v přímém rozporu s úspěšnou integrací.

Jindy si pronajímatelé **za bydlení s možností přihlášení nechávají vyplácet speciální paušální částky** za každý měsíc trvání přihlášení, když **profitují z obtížných okolností**, v nichž se migrantky nacházejí a přizpůsobují tomu svou nabídkou. Migranti i migrantky se někdy uchylují k fiktivnímu pobytu na adresách, které jsou pro ně dostupné, nikoli na těch, kde skutečně bydlí. Výjimečné není, že z jejich situací bytové nouze profitují i jejich krajané či jiní migranti. Pronajímatelé bez ohledu na státní příslušnost sázejí na neznalost práv, omezené finanční prostředky, nedostatek důkazních materiálů v rukou migrantek či jejich strach z jednání před úřady přijímací země, které ve výsledku vedou k tomu, že se na soudy zpravidla neobracejí. Lze pochopitelně nalézt i slušné pronajímatele a neslušné nájemníky a nájemnice z řad migrujících osob, kteří jednají v rozporu s dohodnutými smluvními podmínkami, resp. se zákonem. I zde může být vymáhání práva komplikované.

Je důležité vzít v úvahu i **genderová specifika**, která ve výsledku také mají vliv na dostupnost, kvalitu a důstojnost bydlení migrantek. Obecně je **obtížnější nalézt důstojné a kvalitní ubytování pro migrantky** (ve srovnání s migranty), a to jak bezdětné, tak s dětmi, o seniorkách nemluvě. Ubytovny jsou nevyhovující pro nedostatek soukromí, hygienická omezení a prostředí, neodpovídající potřebám dětí ani seniorů, se stejnými problémy se ale lze setkat ve výše popsaném sdíleném bydlení. Podle NNO jsou ženy v obou typech ubytování častěji sexuálně obtěžovány nežli v jiných případech, a ukazuje se, že návrhy na hrazení ubytování či dalších nákladů výměnou za poskytování sexuálních služeb nejsou neobvyklé u žádné věkové skupiny žen, vč. senierek. **V nejhorší situaci jsou osamělé migrantky seniorky či migrantky samoživitelky s nezaopatřenými dětmi**, kde hrozí **riziko absolutní bytové nouze, chudoby a sociálního vyloučení**. I sem totiž zasahují genderové nerovnosti, kdy na dostupnost bydlení a jeho kvalitu má primární vliv špatná finanční situace těchto žen, zapříčiněná

především jejich marginálním postavením na trhu práce a nerovnostmi při odměňování (**gender pay gap**) a s tím souvisejícími následnými nerovnostmi ve výši důchodů (**gender pension gap**).

Jestliže dle výzkumů představují náklady na bydlení největší zátěž právě pro osamělé ženy, není důvod se domnívat, že v případě migrantek je to odlišné, když je jejich situace ještě komplikovanější, diskriminace na trhu práce častější a příjmy nebo důchodové dávky nižší, pakliže nějaké. Hypotéky jsou pro ně vesměs nedostupné a za zmínku stojí i faktická nemožnost využít pomoci zařízení pobytových sociálních služeb. Přestože existují zařízení, kam se mohou uchýlit lidé v těžké životní situaci, nejsou vybavena pro příjem migrantů a migrantek a takové osoby odmítají, ať už z důvodu jazykové či kulturní bariéry. **Jádrem problému je však jejich finanční nákladnost.** Mnohé ženy se tak ocitají se ve zcela neřešitelné situaci vedoucí nikoliv výjimečně až ke ztrátě bydlení a ruku v ruce s tím i důstojnosti. **Bezdomovectví migrantek je však zatím neřešeným problémem.** Ženské bezdomovectví je obecně označováno za skryté, o to větší je ovšem zranitelnost těchto „neviditelných“ žen, výraznější je i riziko hrozícího násilí a silnější i stigmatizace, které jsou ženy na ulici vystaveny. Jak se ukazuje, **hrozí jim i větší riziko obchodování s lidmi,** což je vysoce nežádoucí a společensky extrémně nebezpečné. Je uváděno, že drtivá většina obchodovaných osob se na území ČR nachází v situaci bez přístřeší a bez možnosti obrátit se o pomoc k někomu blízkému.

Na základě všech popsanych okolností lze učinit jednoznačný závěr, a sice že **migrantky v seniorském věku patří mezi osoby ohrožené sociálním vyloučením v oblasti bydlení** a jejich ochrana by tak měla být v konkrétní rovině upravena i chystaným zákonem o sociálním bydlení. **Situace a stárnoucí migrantky si bezpochyby zaslouží co nejrychlejší systémové řešení problematiky dostupného, důstojného a udržitelného bydlení.**

2.7 SOCIÁLNÍ PARTICIPACE, KOMUNITNÍ ŽIVOT

Aktivní účast na sociálním životě společnosti je jedním ze základních podmínek úspěšné integraci i pocitu sebe-ztotožnění s danou společností. Týká se nejen zapojení do rozhodovacích procesů (zejména politické participace), ale i o nejrůznější zapojení do spolků a komunit, kde vzniká prostor pro navazování nezbytných a často podpůrných sociálních vazeb. Kapitola stručně poukazuje na to, že pro zapojení migrantů i migrantek (zejména pak s ohledem na seniory a seniorky, ale nejen nich) je této oblasti v ČR významný prostor pro růst.

Účast na veřejném životě je jedním z důležitých aspektů integrace migrantů a migrantek. Jedná se nejen o politickou participaci, ale i o zapojení do občanského a komunitního života. **V České republice přitom existují legislativní i faktické překážky, které brání aktivní účasti migrantů a migrantek na veřejném životě, nicméně nejsou genderově specifické.** V ČR přitom nejsou příliš rozšířené nejrůznější dobrovolnické aktivity, které mají v jiných zemích dlouhodobou tradici.

V kontextu integrace migrantů v Norsku poukazují studie³⁸² na to, že právě tyto aktivity pomáhají navazovat sociální kontakty a rozšiřovat sociální sítě mimo okruh vlastní rodiny či komunity.

Co se týče politické participace, **Česká republika plně neratifikovala Úmluvu Rady Evropy o účasti migrantů na veřejném životě na místní úrovni, migranti a migrantky tak nemají přístup nejen k aktivnímu a pasivnímu volebnímu právu na místní úrovni**, ale nebylo podpořeno ani vytvoření poradních orgánů či přijetí vhodných opatření k zajištění zastoupení migrantů a migrantek na místní úrovni. Migranti a migrantky se **nemohou stát členy politických stran**, což jim v podstatě **znemožňuje politickou participaci v České republice**. Paradoxní je tato situace v případě občanů EU, kteří sice mají aktivní i pasivní volební právo do voleb na místní úrovni, ale nemohou se stát členy politické strany, což v praxi jejich volební právo omezuje. **Cizinci a cizinci ze třetích zemí právo volit ani být voleni nemají vůbec, a to ani po získání trvalého pobytu**. Za mimořádně restriktivní přístup k pasivnímu i aktivnímu právu migrantů je přitom ČR dlouhodobě kritizována³⁸³. Podpora migrantů a migrantek aktivně se podílet na demokratických procesech, je jedním z důležitých aspektů integrace a ztotožnění se s hodnotami demokratického státu. Vzhledem k tomu, že migrantky jsou v mnoha ohledech marginalizovanou skupinou se specifickými problémy, je zásadní snížit bariéry k tomu, aby se mohly samy podílet na snižování „své“ diskriminace. **Řešením je zavedení aktivního a pasivního volebního práva na místní úrovni, umožnění členství v politických stranách a podpora dalších opatření vedoucích k zastoupení migrantů a migrantek na rozhodovacích procesech**.

V ohledu participace na komunitním životě uvádí *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu*, že je nutné přijmout opatření na podporu orientace migrantů a migrantek ve společnosti s přihlédnutím k potřebám žen – např. podporovat zapojení migrantek do akcí místních komunit. Na tento jistě správný cíl ovšem nenavazují konkrétní doporučení. Dostupné informace³⁸⁴ rovněž ukazují, že **migrantky často především z neznalosti či z důvodu jazykové bariéry nevyužívají možnosti občanské společnosti**, ať již k prosazování vlastních zájmů, tak ke zlepšení svého postavení – např. job kluby, mateřská centra apod. **V ČR rovněž absentuje větší propojení mezi neziskovými organizacemi, které pracují s migrantkami a ženskými organizacemi**, které pracují s ženami z majoritní společnosti nebo ženami z etnických menšin (například romskými ženami). Nejedná se ovšem o specificky český problém, nízká propojenost takovýchto organizací je např. i v Norsku³⁸⁵, kde

³⁸² Např. LARSEN, H. *Political integration of immigrant women: The role of voluntary organisations in social capital formation and political involvement*. Oslo: Oslo University College, Faculty of Social Science, 2007. Dostupné na: <http://www.jarjestohautomo.fi/@Bin/259677/Political+integration+of+immigrant+women.pdf>. (otevřeno dne 19.6.2016) či THORUD, E. et al. *International Migration 2012-2013: IMO Report for Norway*. OECD: 2013. Dostupné na: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/BLD/Rapporter/2014/IMO_Rapport_2012_2013/Norway_IMO_rapport_2012_2013.pdf. (otevřeno dne 19.6.2016).

³⁸³ Např. REDLOVÁ, P. *Politická a občanská participace imigrantů v České republice*. Praha: Konsociicum nevládních organizací pracujících s migranty. 2011. Či ROZUMEK, M. (2014): *Cizinci ve veřejném životě, participace nebo státní integrace?* (novinový článek). Denikreferendum.cz, 18.4.2014.

³⁸⁴ DAMIÁNOVÁ, M. *Inkluze mladé vietnamské generace žijící v České republice do české společnosti* (diplomová práce). Brno: Masarykova Univerzita, Pedagogická fakulta. 2014.

³⁸⁵ Podrobně k tomu ANNANIASSEN, E., KRISTIANSEN, I. H. *The relationship between elderly immigrants and organisations*. NOVA Report 13/10. Oslo: Norwegian Social Research (NOVA), 2010. ISBN 978-82-7894-353-3. Dostupné na: <http://www.hioa.no/eng/About-HiOA/Centre-for-Welfare-and-Labour-Research/NOVA/Publikasjonar/Rapporter/2010/The-relationship-between-elderly-immigrants-and-organisations>. (Otevřeno dne 19.6.2016).

i v reakci na tento problém například působí nevládní organizace MiRA, která se zaměřuje na genderovou rovnost a práva žen (včetně seniorek) z minoritních skupin a na usnadnění jejich integrace do norské společnosti. Vzhledem k vzrůstajícím projevům xenofobie a nepřátelských postojům k migrantům a žadatelům o mezinárodní ochranu/azylantům v ČR, které pramení rovněž z nedostatku informací a osobních kontaktů, se domníváme, že právě **větší prostor pro sdílení zkušeností žen a komunikaci může přispět k eliminaci podobných negativních jevů ve společnosti.** Včleňování migrantek do aktivit českých ženských organizací či jiných subjektů neziskového sektoru a sociální sféry může rovněž vést k eliminaci potencionálního rizika sociální izolace této skupiny žen v nové společnosti. Navíc, vzhledem k jejich významné roli v rámci mezigenerační integrace, je aktivizace migrantek prospěšná nejen pro migrantky samotné, ale také i pro jejich rodiny, čímž se zvýší dopad aktivit na další subjekty a ve svém důsledku prospěje celé společnosti a státu.

2.8 GENDEROVĚ PODMÍNĚNÉ NÁSILÍ A DOMÁCÍ NÁSILÍ

Fenomén násilí, kterého se týká tato kapitola, je v různých formách přítomen v životě migrantek (i migrantů), stejně jako ve většinové společnosti. U migrantek, obětí násilí, však s sebou nese v řadě případů i další negativní konsekvence, na které by měla reagovat legislativa a praxe, ve snaze co nejvíce jim ulehčit už tak velmi obtížnou situaci. Souběžně s touto analýzou vzniká i analýza³⁸⁶, která se explicitně týká právě násilí páchaného na migrantkách, s důrazem na domácí násilí, a i z tohoto důvodu zde témata zde nebudeme podrobně rozebírat. Je však zároveň natolik závažné, že pokládáme za nutné se mu alespoň stručně věnovat a upozornit tak na jeho existenci a na nezbytnost řešení v rovině legislativních i jiných změn.

S násilným jednáním jsou migrantky konfrontovány často už při samotném příchodu do ČR, a to jak ze strany zprostředkovatelů, tak i ze strany převaděčů a dalších článků ve struktuře těchto organizovaných skupin, ale i jinde. Násilí jsou také **mnohdy vystaveny zejména na trhu práce,** např. v rámci struktur klientského systému, vč. pracovního vykořisťování, v podobě nucené práce a nucené kriminality.

Násilí často souvisí s jejich tíživou sociální situací a z praxe NNO vyplývá, že k násilí na migrantkách (ale i migrantech) dochází nejen ze strany většinové populace, ale neméně často právě i zevnitř cílové skupiny (např. v rámci migrantských komunit). Stejně jako většinová populace, čelí i migrantky obecně rozšířeným, byť ne vždy identifikovaným formám násilí (jako je např. domácí násilí).

Je třeba si uvědomit, že migrantky **představují specifickou skupinu osob,** která je oproti ostatním osobám z řad migrantů i většinové společnosti **znevýhodněna již ze svého samotného postavení ve společnosti.** Jejich zranitelnost může být prohlubována dalšími faktory, jako jsou např. neznalost

³⁸⁶ FALTOVÁ, M., DE LEON B. Nebudu obětí! Praha: Sdružení pro integraci a migraci, 2016.

jazyka, nízké povědomí o právních a společenských systémech, závislost na různých „zprostředkovatelích“ či faktická sociální izolace a nerovné postavení v rámci rodiny.

Jednou z podstatných okolností, které zvyšují zranitelnost migrantek (i migrantů) ve vztahu k násilí, je mj. neexistence či ztráta pobytového oprávnění. Problémem v této souvislosti bývá **nedůvěra těchto žen k policii a ke státním institucím obecně.** Migrantky mají také výrazně omezené sociální vazby a zázemí, **jejich rodina často žije v zemi původu a je, stejně tak jako tyto ženy, závislá na remitencích, zasílaných velmi často samotným agresorem, což celou situaci komplikuje a staví migrantky do takřka neřešitelných situací a nezáviděníhodných možností volby.**

Ačkoliv by měli být migrantky chráněny, stejně jako jiné osoby, kromě např. trestního zákoníku i jinými normami (mimo jiné antidiskriminačním zákonem či novým zákonem o obětech trestných činů), v praxi se ukazuje, že v jejich případě existují zásadní bariéry v přístupu k ochraně. **Pro odstranění bariér je nutné přijmout celou řadu opatření, která povedou zejména k systémovým legislativním změnám, ale také ke zcela zásadním a nezbytným změnám celkového přístupu k obětem násilí.**

Je nutné, aby policie a další odpovědné orgány zacházely s oběťmi trestné činnosti z řad migrantek skutečně jako s oběťmi, nikoliv primárně jako s osobami, kterým nedůvěřují s ohledem na předsudky dané migračním původem obětí. **V praxi se nikoliv výjimečně stává, že nemají-li migrantky (oběti násilí) potřebné doklady, zaměří se orgány na ukončení jejich pobytu na území, místo toho, aby hledaly pachatele a činily úkony v trestním řízení, které by vedly k potrestání nositelů protiprávního násilí na migrantce.**

V této souvislosti se však ukazuje jako nutné také **změnit celospolečenský pohled na migraci a zvýšit empatii společnosti.** Pohledem na zpracovaný monitoring médií lze zjistit, že pokud jde o trestnou činnost, **média věnují mnohem více prostoru trestné činnosti páchané migrantkami a migranty na rozdíl od trestné činnosti na nich páchané, která se do médií dostane jen ve zcela výjimečných případech,** zpravidla když násilí dosáhne extrémních rozměrů, týká se větší skupiny či je nějakým způsobem mediálně zajímavé.

2.8.1 Násilí a domácí násilí

Pokud jde o téma domácího násilí páchaného na migrantkách, SIMI se mu začalo intenzivně věnovat zejména v posledních měsících, a to v souvislosti s prací na analýze, jejímž cílem je podrobně identifikovat a pojmenovat, jakým bariérám čelí migrantky – oběti domácího násilí a jaké okolnosti jim v praxi fakticky znesnadňují přístup k ochraně před touto formou násilí. Analýza je založena na praktických zkušenostech SIMI, ale i další pomáhající organizace ACORUS, která se specializuje právě na oblast domácího násilí, s přímou prací s cílovou skupinou migrantek, ale i žen z většinové společnosti.

Z praxe se ukazuje, že **domácí násilí je v některých migrantských komunitách zatíženo minimálně stejným či větším stigmatem ve srovnání s majoritní společností.** Analýza, na kterou v této souvislosti

odkazujeme,³⁸⁷ se zaměřuje na identifikaci bariér v oblasti cizineckého a azylového práva ČR, neboť v předmětné právní úpravě shledáváme závažné nedostatky, jejichž odstranění by výrazně přispělo ke zlepšení postavení migrantek, obětí domácího násilí. Na základě této zkušenosti definujeme doporučení vedoucí k nápravě současné nevyhovující situace.

Na tomto místě tak jen stručně shrnujeme, že v dubnu roku 2016 ČR podepsala *Úmluvu Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí, tzv. Istanbulskou úmluvu*, která vstoupila v účinnost dne 1. 8. 2014, a zahájila tak ratifikační proces. Jedná se o první komplexní mezinárodní dokument, který se zabývá násilím páchaným na ženách. Tzv. Istanbulská úmluva obsahuje definici domácího násilí, kterým se rozumí veškeré akty fyzického, sexuálního, psychického či ekonomického násilí, k němuž dochází v rodině nebo v domácnosti anebo mezi bývalými či stávajícími manžely či partnery, bez ohledu na to, zda pachatel sdílí nebo sdílel společnou domácnost s obětí. Krom jiného klade úmluva na státy, které ji ratifikovaly, specifické požadavky týkající se ochrany migrujících žen. Smluvní stát, tj. v našem případě ČR, musí zajistit, aby obětem násilí na ženách či domácího násilí, jejichž povolení k pobytu na území smluvního státu závisí na manželském statutu, bylo na žádost uděleno povolení k pobytu nezávislé na předchozím manželství a době jeho trvání.

Násilí na ženách včetně domácího násilí je hodnoceno jako závažné porušením lidských práv a je odpovědností státu obětem domácího násilí poskytnout efektivní ochranu na nediskriminačním principu, tedy bez ohledu na jejich státní příslušnost, národnost či druh pobytu na území ČR. Tato odpovědnost vychází jak z vnitrostátního práva (Ústava ČR, Listina základních práv a svobod, v konkrétních skutkových okolnostech pak trestní zákoník), tak z mezinárodního práva (Všeobecná deklarace lidských práv a základních svobod), jakožto primárních zdrojů právní úpravy ochrany obětí.

Dále ČR, stejně jako ostatní státy EU, implementovala *směrnici Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu*. Tato směrnice zakotvuje práva a minimální standardy všech obětí trestných činů – tedy včetně migrantek a migrantů (a to bez ohledu na jejich pobytový status) na území ČR. Směrnice zakotvuje minimální standardy ochrany práv obětí jako např. právo být identifikován jako oběť trestného činu bez ohledu na to, jestli je pachatel identifikován, dopaden či odsouzen. S oběťmi má být v intencích této směrnice zacházeno s respektem, citlivě a profesionálně, oběti získávají informace o právech a svém případě způsobem, kterému rozumí, a jsou chráněny před druhotnou a opakovanou viktimizací apod.

V ČR je od 1. srpna 2013 účinný také **zákon na ochranu obětí trestných činů**,³⁸⁸ který poprvé sjednocuje problematiku postavení a práv obětí trestných činů (tedy i obětí domácího násilí) do jedné právní normy a výrazně posiluje postavení obětí trestných činů v trestním řízení. Cílem zákona je **zlepšení postavení obětí trestných činů** tím, že s obětí trestných činů bude zacházeno s respektem a citlivě s ohledem na situaci, ve které se nachází nikoliv vlastní vinou, a dále způsobem, který jí nepřivodí další újmu atd. Zákon je založen na zásadách, které vymezují i postavení migrantek a migrantů jako obětí v kontextu domácího násilí.

³⁸⁷ viz FALTOVÁ, M., DE LEON B. *Nebudu obětí!* Praha: Sdružení pro integraci a migraci, 2016.

³⁸⁸ Zákon č.45/2013Sb., o obětech trestných činů, v platném znění.

2.8.2 Specifika daná cizineckou legislativou

Je nutné připomenout, že **zákon o pobytu cizinců je postaven na principu tzv. účelu pobytu a jeho plnění**. Migrantky a migranti ze třetích zemí, kteří pobývají na území ČR a nemají oprávnění k trvalému pobytu, musejí být držiteli povolení k pobytu za určitým účelem a tento účel po dobu pobytu na území ČR musí plnit. Neplnění účelu může být důvodem pro zahájení řízení o zrušení víza nebo pobytu, respektive jeho neprodloužení.

Migrantky oběti násilí, které nemají pobyt trvalý, se tak nacházejí v komplikovanějším postavení než oběti násilí se státním občanstvím či s trvalým pobytem. Oběti násilí jsou často v závažném zdravotním ať již fyzickém či psychickém stavu, který jim krátkodobě či dlouhodobě zabraňuje vykonávat např. výdělečnou činnost (ať již ve formě podnikání či zaměstnání), studovat apod. Tato skutečnost pak u migrantek znamená, že neplní účel pobyt, což jak uvádíme výše, může být důvodem pro ztrátu pobytového oprávnění. **Současná právní úprava neposkytuje explicitní ochranu obětem násilí v případě, že přestanou plnit účel pobytu v souvislosti s násilím na nich páchaném**. Je možné, aby oběti využily institutu změny účelu pobytu (pokud na něj mohou dosáhnout) či institutu víza strpění, které je ale závislé na rozsáhlém správním uvážení správního orgánu. V zákoně o pobytu cizinců výslovná ochrana obětí násilí chybí a migrantky – oběti násilí se tak ocitají v těžko řešitelné situaci.

Z hlediska přístupu k ochraně obětí domácího násilí je ve většině případů rozhodnou skutečností, zda v případě vyhledání ochrany udrží či získají pobytový status, který bude nezávislý na jejich vztahu k agresorovi. Současné cizinecké právo, tedy právní úprava obsažená v zákoně o pobytu cizinců a zákoně o azylu, neposkytuje migrantkám – obětem domácího násilí výslovnou a dostatečnou ochranu, která by nebyla závislá na správním uvážení rozhodujícího správního orgánu, tj. Ministerstva vnitra ČR. Standardně totiž pobytový status obětí závisí na agresorovi – partnerovi nebo manželovi. Jejich pobytový status bývá odvozen od statusu manžela či partnera a je založen na principu sloučení rodiny. U jednotlivých povolení k pobytu je možnost zachování či prodloužení pobytu pro oběti domácího násilí různá a úroveň ochrany se již tradičně liší v případě migrantek ze třetích zemí a rodinných příslušnic občanů EU (včetně ČR) oproti občankám zemí EU, jejichž postavení je stabilnější.

Pro postavení obětí domácího násilí je tedy rozhodující, na základě jakého pobytu a za jakým účelem na území pobývají. Pokud se jedná o pobyt, který není účelově vázaný na agresora, z hlediska pobytového nedochází k žádné změně a oběť je v podstatě v rovném postavení jako občanky ČR či ženy s trvalým pobytem (pokud tedy nejsou následky násilí takové, že migrantce znemožňují plnit dosavadní účel pobytu). Na druhou stranu, situace oběti, která na území pobývá na základě sloučení s násilnou osobou, je zásadně odlišná, neboť v případě opuštění domácnosti či ukončení manželství nebo partnerství přestává splňovat účel pobytu. A to je skutečnost, kterou by měla oznámit na příslušném pracovišti ministerstva vnitra, což může vést právě k zahájení řízení o zrušení pobytu, resp. k neprodloužení současného pobytového oprávnění.

Z právní úpravy je zřejmé, že **migrantky jsou z hlediska ochrany před domácím a partnerským násilím v zásadě zranitelnějším postavení** oproti Češkám, neboť **v již tak velmi složité situaci musí řešit**

v případě opuštění partnera svůj následný pobyt na území, tedy jeho legálnost, resp. obnovitelnost. **Současná právní úprava pak místo toho, aby poskytovala obětem pobytovou jistotu, je založena čistě na správním uvážení správního orgánu, a dokonce ani správní uvážení není v případech domácího násilí výslovně uvedeno, což ve svém důsledku prohlubuje závislost ženy na násilném partnerovi a zanechává oběť ve velmi nelehkém postavení.**

Ochrana oběti domácího násilí je zajištěna tzv. principem přiměřenosti, kdy zákon o pobytu cizinců jednak obecně stanoví povinnost správního orgánu³⁸⁹ posuzovat přiměřenost dopadů rozhodnutí a zároveň stanoví, že se zohlední zejména délka pobytu cizince na území, zdravotní stav, povaha a pevnost rodinných vztahů, ekonomické poměry, společenské a kulturní vazby navázané na území apod. V tomto ustanovení však není výslovně uvedeno, že se posuzuje dopad rozhodnutí do soukromého a rodinného života. Nicméně, u některých druhů pobytu je správní orgán povinen dopad do soukromého a rodinného života posoudit, neboť to vyžaduje speciální ustanovení.

Přestože zákon o pobytu cizinců často neposkytuje obětem domácího násilí výslovnou a systematickou ochranu, institut přiměřenosti a z něj plynoucí správní uvážení podpořené institutem víza strpění, zajistí při správné aplikaci správním orgánem obětem ochranu ve formě oprávnění k pobytu. Je však nutné, aby oběť vyhledala právní pomoc a došlo k včasnému řešení její pobytové situace.

2.8.3 Shrnutí

Ze zkušenosti pomáhajících organizací v ČR je zřejmé, že problematika domácího násilí je u migrantek tématem relevantním. Ukazuje se, že oběti domácího násilí z řad migrantek čelí větším překážkám při snaze řešit svou situaci. **Je nutné odstranit nejen funkční, ale i legislativní bariéry, aby tento celospolečenský problém a jeho dopady byly oslabeny.** Na základě analýzy legislativy ČR v oblasti cizineckého a azylového práva navrhuje některá legislativní opatření, která umožní obětem domácího násilí z řad migrantek snaze čelit násilí na nich páchaném.

Mezi ně patří např. **zavedení nezávislého pobytového titulu pro oběti domácího násilí,** které jsou pobytově závislé na pachateli násilí či které neplní či nemohou plnit účel pobytu jako přímý důsledek domácího násilí či **explicitní zakotvení nemožnosti zrušení pobytu za účelem sloučení rodiny či víza za účelem sloučení rodiny v případě domácího násilí.** Nabízí se zároveň i explicitně **zakotvit nemožnost odnětí azylu a doplňkové ochrany v případě zániku manželství či partnerství z důvodu domácího násilí, a také zajištění přístupu všech obětí bez ohledu na pobytový status (včetně obětí bez pobytového oprávnění) k službám dle zákona o sociálních službách a zákona o obětech trestných činů včetně azylového bydlení.**

³⁸⁹ Tedy Odboru azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra, viz § 174a zákona o pobytu cizinců.

2.9 DISKRIMINACE

V analýze i v této kapitole vycházíme z předpokladu, že migrantky či osob s migračním původem ve věkové kategorii nad 50 let jsou pravděpodobně vystaveny většímu riziku diskriminace a jsou ještě více postiženy strukturálními nerovnostmi ve srovnání s ostatními skupinami ve společnosti. I z tohoto důvodu tématu diskriminace věnujeme samostatnou pozornost, přestože se prolíná takřka celou analýzou.

2.9.1 Zásada rovnosti a roviny diskriminace

Je zřejmé, že ne každé nerovné zacházení je možné označit za protiprávní diskriminaci. Aby k porušení rovného zacházení a k protiprávní diskriminaci došlo, musí platit, že s různými subjekty, které se nacházejí ve stejné či srovnatelné situaci, se zachází rozdílným způsobem bez toho, aby pro takový rozdílný přístup existovaly objektivní a rozumné důvody. Zjednodušeně lze říci, že zásada rovnosti je garantována zákazem diskriminace,³⁹⁰ který je v teoretické rovině vyjádřen v celé řadě instrumentů mezinárodního i národního práva, ať už jde o *Všeobecnou deklaraci lidských práv*, *Mezinárodní úmluvu o odstranění všech forem rasové diskriminace*, *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech*, *Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a svobod* či *Evropskou sociální chartu*. Důležité místo mají i lidsko-právní dokumenty, které se výslovně týkají žen, počínaje *Úmluvou OSN o odstranění všech forem diskriminace žen* přes *Deklaraci o odstranění násilí páchaného na ženách* po *Úmluvu Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí*, z národních dokumentů je to pak *především Listina základních práv a svobod* či antidiskriminační zákon, nicméně zákaz diskriminace nalezneme i na jiných místech platné legislativy. **Zásada rovnosti a nediskriminace je však přesto v praxi často porušována a oběťmi diskriminace jsou podle dostupných informací právě ve zvýšené míře i migrantky**. I z tohoto důvodu jsme se otázce diskriminace u starších migrantek rozhodli věnovat samostatnou pozornost.

Důležité je na tomto místě zmínit, že diskriminace má v obecné rovině nepochybně více úrovní, ať už jde o úroveň individuální, institucionální či strukturální a jak k tomu uvádí odborná literatura, není pouze otázkou vyjádření jednotlivce nebo ojedinelých obětí, ale její **kořeny je nutné hledat právě v institucionální či strukturální perspektivě**. Jak k tomu někteří autoři uvádějí, institucionální diskriminace se vztahuje na vybudované systémy předpisů a norem ve společnosti a pracovním životě. Určitá pravidla, procedury, postupy, kroky a praktiky umožňují, že jsou některé skupiny jedinců upřednostňovány, zatímco jiné znevýhodňovány. Strukturální diskriminace je kombinací těchto dvou úrovní, založených na jak individuálních krocích, tak na institucionálních praktikách.³⁹¹

Stejně tak je nezbytné vzít v úvahu, že diskriminačních důvodů může být u námi zvolené cílové skupiny celá řada – může se jednat o diskriminaci z důvodu pohlaví – genderu (což platí i pro české

³⁹⁰Podrobněji viz WÁGNEROVÁ, E., ŠIMÍČEK, V., LANGÁŠEK, T., POSPÍŠIL, I. et al. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2012. ISBN 978-80-7357-750-6.

³⁹¹Bliže viz SPRINGER, W. et al. *Zranitelnost a restrukturalizace. Výsledky projektu VIREs 2014 – 2015*. Politická studie IRENE. Evropská komise, 2015, když cituje z DE LOS REYES, P. a WINGBORG, M. M. *Vardagsdiskriminering och rasism i Sverige. En kunskapsöversikt. Integrationsverkets rapportserie*. Norrköping: Berlings Skogs Trelleborg, 2012.

ženy), z důvodu příslušnosti k sociální skupině nebo z důvodu etnicity.³⁹² Jak však zmiňujeme výše, už tak dost komplikovaná situace migrantek se s příchodem do vyššího středního a posléze důchodového věku ještě více zdramatizuje, kdy se mezi důvody diskriminace přidává právě i věk. Věková diskriminace přitom podle dostupných zdrojů postihuje velkou část stárnoucí populace, nicméně postavení naší cílové skupiny je ještě křehčí ve srovnání se stejně starými muži i s českými ženami a faktické možnosti jejich obrany více omezené, přičemž na vině je podle všeho krom jiného i **střet a násobení několik diskriminačních důvodů současně**. S ohledem na to jsme pozornost zaměřili mj. právě na vícenásobnou diskriminaci a důležitost jejího rozpoznání v případech starších migrantek.

2.9.2 Vícenásobná diskriminace

S konstrukcí vícenásobné diskriminace se lze poprvé setkat přibližně od druhé poloviny 80. let, s identifikací případů, u kterých nebylo možné jednoznačně specifikovat, na jakém základě k diskriminaci došlo, resp. jak přistupovat a hodnotit diskriminaci, která se stala z více než jednoho diskriminačního důvodu. Vícenásobná diskriminace byla jako koncept uznána v souvislosti s aktivitami amerických černošských žen³⁹³ a nepochybně představuje novou dimenzi uvažování z pohledu evropského antidiskriminačního práva, přestože se jí doposud nedostalo takové pozornosti, jaké by si bezpochyby zasloužila.

Současné teorie se nicméně neomezují pouze na práci s pojmem vícenásobné diskriminace v obecné rovině, ale přistupují k jejímu následnému členění na vícenásobnou diskriminaci kumulativní (složenou, násobenou) a intersekcionalní (průsečkovou, prolínající se), kdy kumulativní diskriminace představuje takové situace, u kterých se jednotlivé diskriminační důvody sdružují pohromadě, ale je zároveň možné rozlišit konkrétní účinek a dopad těchto důvodů, na rozdíl od diskriminace intersekcionalní, kde se jedná o novou diskriminační situaci, která vznikla kombinací předchozích znevýhodnění, odlišuje se od jiné formy diskriminace a stojí samostatně. Jak k tomu uvádí odborná literatura, koncept vícenásobné diskriminace „*umožňuje pochopení jevu diskriminace a nerovnosti v jeho současné složitosti a bere na zřetel, že ke skutečnému pochopení míry diskriminace, či dokonce útlatku některých skupin společnosti, je třeba zkoumat cesty, jakými jsou společenské procesy a nové jevy tvořeny či ovlivněny. Míru diskriminace totiž určuje několik faktorů dohromady a v reálném životě zpravidla nebude docházet k diskriminaci, založené na čistě jednom důvodu*“.³⁹⁴ Použijeme-li poznatky z odborné literatury³⁹⁵, i při vědomí, že používání citované terminologie není konzistentní, **je to dle našeho názoru právě intersekcionalní diskriminace, se kterou máme co do činění v případě stanovené cílové skupiny starších migrantek, protože je výsledkem interakce jednotlivých diskriminačních znaků** – tedy minimálně věku, rodu a etnického původu, a teprve ucelenost všech těchto znaků vystihuje skutečný důvod a jedinečnost této formy diskriminace. Ve světle těchto úvah

³⁹² DUBOVÁ A., Diskriminace (Antidiskriminační zákon), *Případová studie pro projekt: „Využití potenciálu a kvalifikace imigrantů na českém pracovním trhu“*, Multikulturální centrum Praha, září 2014, st. 4.

³⁹³ Viz CRENSHAW, K. *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Policy*. Op.cit.

³⁹⁴ Viz ŠTEFKO, M., KOLDINSKÁ, K. *Sociální práva cizinců*. Praha: C. H. Beck, 2013. ISBN 978- 80-7400-464 – 3. Str. 30 a násl.

³⁹⁵ K tomu srov. TÓTHOVÁ, T. *Koncepcia viacnásobnej diskriminácie v právnej úprave Európskej únie (dipl. pr)*. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2011. Dostupné na: <https://is.cuni.cz/webapps/zpp/detail/109071/?lang=en> (otevřeno dne 7. 3. 2016).

pak tedy kombinace výše popsaných znaků staví starší migrantky do zcela zvláštního postavení ve společnosti a představuje jejich konkrétní zkušenosti v určité specifické situaci, a to jak v právním tak i v sociálním kontextu. Postavení starších migrantek se nepochybně liší od postavení migrantů, ale zároveň i od postavení starších žen bez migračních kořenů, a právě z toho důvodu je žádoucí ho zkoumat optikou intersekcionality,³⁹⁶ resp. z ní vycházející koncepce vícenásobné diskriminace, která by mohla vést k pochopení interakce zároveň se prolínajících diskriminačních důvodů.

Vícenásobné diskriminaci se mimo jiné věnovala Agentura EU pro základní práva (FRA), a to jednak při svém prvním šetření v rámci celé EU, které se týkalo vícenásobné diskriminace menšin v roce 2011,³⁹⁷ ale i o dva roky později, kdy zveřejnila zprávu zaměřenou na nerovné zacházení a vícenásobnou diskriminaci ve zdravotní péči, kterou zažívají právě například starší osoby s odlišným etnickým nebo menšinovým původem.³⁹⁸ Jak ukázalo první citované šetření, **vícenásobnou diskriminací jsou nejvíce ohroženy tzv. viditelné menšiny** (zde definovány jako lidé, kteří obvykle vypadají jinak než příslušníci většinové populace, tedy např. osoby afrického původu), u nichž existuje vyšší pravděpodobnost, že budou nuceny čelit diskriminaci z více než jednoho důvodu s vyšší pravděpodobností než příslušníci jiných menšin. Podle jiných závěrů jsou **nejčastějšími oběťmi vícenásobné diskriminace v Evropě právě migrantky.**³⁹⁹

V této souvislosti pak vyvstává otázka, jak neodůvodněné, resp. Zakázané, rozlišování vyhodnotit, zda jednotlivé diskriminační důvody odstupňovat dle jejich závažnosti a koncentrovat se na nejprokazatelnější a nejzávažnější z nich či se důsledně zabývat vícenásobnou diskriminací jako celkem s tím, že jednotlivé důvody nelze oddělovat. Jak k tomu uvádí FRA ve zjištění týkajícím se vícenásobné diskriminace **evropské soudy se ve většině případů zabývají pouze jedním důvodem diskriminace,** což v praxi znamená, že **pro oběti zakázaného rozlišování je mnohem obtížnější se dovolat nápravy za všechny různé druhy diskriminace,** kterým byly vystaveny a uspět při podávání žalob či stížností u odpovědných orgánů. V tomto kontextu pak FRA konstatuje, že zavedení konceptu „vícenásobné diskriminace“ do legislativy by mohlo přispět k tomu, aby zákony lépe odpovídaly každodenním komplexním zkušenostem s diskriminací jednotlivce.⁴⁰⁰ Umocněním působení jednotlivých faktorů se totiž „*umocňuje i reálný dopad nepříznivých opatření na oběť diskriminace, a tím představuje vícenásobná diskriminace větší zásah do práv jednotlivce.*“⁴⁰¹ Právě věk je přitom podle všeho významným ukazatelem vícenásobné diskriminace.⁴⁰² **Evropská legislativa však dosud**

³⁹⁶Pojem „intersekcionalita“ viz část I. této analýzy. Srov. Dále např. TÓTHOVÁ, T. *Koncepcia viacnásobnej diskriminácie v právnej úprave Európskej únie* (op. cit.). Tóthová pojem intersekcionalita, představující dle ní nástroj pro různé analýzy, advokacii i politický rozvoj, sloužící překlenutí vícenásobné diskriminace a k rozpoznání komplexní identity každého z nás, nahrazuje výrazem „teorie vícenásobnosti“.

³⁹⁷Viz FRA. *Vícenásobnou diskriminací jsou nejvíce ohroženy viditelné menšiny* (tisková zpráva). Vídeň: FRA, 2. února 2011. Dostupné na: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1456-PR-multiple-discrimination-CS.pdf.

³⁹⁸Viz FRA. *Inequalities and multiple discrimination in access to and quality of healthcare*. Op. cit.

³⁹⁹Bliže viz TÓTHOVÁ, T., *Koncepcia viacnásobnej diskriminácie v právnej úprave Európskej únie* str. 33 (op.cit.), když cituje z FREDMAN S., *Positive rights and positive duties. Addressing intersectionality*. In: SCHIEK D. a CHEGE V. *European Union Non-Discrimination Law*, London a New York: Cavendish Publishing, 2009, s. 295 - 309. ISBN 978-0-415-45722-4.

⁴⁰⁰FRA. *Vícenásobnou diskriminací jsou nejvíce ohroženy viditelné menšiny*. Op.cit.

⁴⁰¹Srov. TÓTHOVÁ, T. *Koncepcia viacnásobnej diskriminácie v právnej úprave Európskej únie* Op.cit., str. 51.

⁴⁰²OBROVSKÁ, L. *Nejčastější projevy věkové diskriminace v činnosti ombudsmana*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2014. Dostupné na: <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/nejcastejsi-projevy-vekove-diskriminace-v-cinnosti-ombudsmana>.

jednotnou **definici vícenásobné diskriminace** postrádá.⁴⁰³ Stejně tak ji bohužel **neupravuje ani česká legislativa**, byť by tento počín vedl ke snazší aplikaci konceptu vícenásobné diskriminace a pomohl by tak ke vzniku uceleného rámce pro efektivnější ochranu obětí diskriminace, v tomto případě migrantek či žen s migračními kořeny ve středním a vyšším věku. Doposud **nebyl přijat ani návrh směrnice o provádění zásady rovného zacházení s osobami bez ohledu na náboženské vyznání nebo víru, zdravotní postižení, věk nebo sexuální orientaci**,⁴⁰⁴ což jako politováníhodné označil i Evropský parlament ve svém usnesení týkající se stavu dodržování základních lidských práv v Evropské unii.⁴⁰⁵ Evropský parlament dále ve stejném usnesení **apeluje na to, aby EU i jednotlivé členské státy zintenzivnily své úsilí v boji proti diskriminaci** a vyzývá je, aby v rámci svých politik na podporu rovnosti braly v úvahu právě fenomén vícenásobné diskriminace.⁴⁰⁶

Prozatím se fenoménu vícenásobné diskriminace věnují v ČR zejména neziskové organizace, které zpracovávají analýzy na toto téma, realizují nejrůznější osvětové kampaně a pomáhají i konkrétním obětem diskriminace a snaží se i o změny nevyhovující legislativy.⁴⁰⁷ V nedávné době došlo i k založení Platformy proti vícenásobné diskriminaci.⁴⁰⁸

2.9.3 Úskalí obrany proti diskriminaci v českém i evropském kontextu

Otázce diskriminace se v roce 2015 věnovala i kancelář veřejného ochránce práv. Při výzkumu⁴⁰⁹ této problematiky se ukázalo, že **diskriminaci z etnických/rasových důvodů a z důvodů věkových (u věku ad 55 let) považovali respondenti výzkumu za dvě nejrozšířenější formy diskriminace**. Jak je ve zprávě z výzkumu uvedeno, primárním cílem výzkumu byl popis a analýza postojů populace ČR k diskriminaci na základě **konkrétních osobních rysů (věku, pohlaví, etnické příslušnosti)** a na tomto místě proto musíme zdůraznit, že **migrantky ve vyšším věku jsou přitom z povahy svého statusu reprezentantkami všech těchto kategorií a míra jejich ohrožení diskriminací je tak velmi vysoká**. Jak uvádí citovaná zpráva, pokud jde o příčiny diskriminace, které dotazované osoby čelily, šlo nejčastěji právě o znevýhodňování z důvodu věku – ať již nízkému nebo vysokému (u 62 % z těch, kdo diskriminaci zažili). Necelá čtvrtina se cítila diskriminována kvůli pohlaví nebo rodičovské roli a pro 7 % dotázaných byl příčinou diskriminace jejich etnický původ či rasa **a v této souvislosti znovu upozorňujeme na prolínání a kombinaci diskriminačních důvodů u naší cílové skupiny**.

⁴⁰³Definice vícenásobné diskriminace nicméně existuje alespoň ve formě návrhu Evropského parlamentu. Blíže viz např. SCHIEK D., Multiple discrimination - what are the challenges?, European Academy of Law, 2009. Dostupné na:

http://http://www.eraomm.eu/oldoku/Adiskri/11_Multiple_discrimination/2010_11_Schiek_EN.pdf

⁴⁰⁴Návrh směrnice Rady o provádění zásady rovného zacházení s osobami bez ohledu na náboženské vyznání nebo víru, zdravotní postižení, věk nebo sexuální orientaci (COM (2008)0426),

⁴⁰⁵Viz bod. 44 Usnesení Evropského parlamentu ze dne 8. září 2015 ke stavu dodržování základních práv v Evropské unii (v letech 2013–2014), (2014/2254(INI)). Dostupné na:

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P8-TA-2015-0286&language=CS&ring=A8-2015-0230> (otevřeno dne 7.3.2016).

⁴⁰⁶Tamtéž, bod 46.

⁴⁰⁷Blíže viz JACHANOVÁ DOLEŽALOVÁ, A. *Vícenásobnou diskriminaci není lehké prokázat*. Článek. Praha: Gender Studies, 2009. Dostupné na <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/vicenasobnou-diskriminaci-neni-lehke-prokázat>

⁴⁰⁸Vznik Platformy proti vícenásobné diskriminaci iniciovala nezisková organizace Alternativa 50+, bližší informace jsou dostupné na: <http://alternativaplus.cz/platforma-proti-vicenasobne-diskriminaci-zalozene-na-veku-a-pohlavi-a-systemova-podpora-postaveni-osob-50-v-kontextu-rovných-prilezitosti-zen-a-muzu-9/> (otevřeno dne 8. 3. 2016).

⁴⁰⁹ŠABATOVÁ, A. et al. *Diskriminace v ČR. Obětí diskriminace a její překážky v přístupu ke spravedlnosti. Závěrečná zpráva z výzkumu veřejné ochránčyně práv*. Op. cit.

Za velmi výstižné pak lze pokládat kategorizaci diskriminace jakožto sociálního jevu, výslovně zmíněnou v citovaném výzkumu⁴¹⁰ v té souvislosti, že samy její oběti často dobře identifikují sociální charakter diskriminačního jednání a vnímají, že v rámci konkrétní diskriminační situace vystupují nikoliv jako individuality, ale jako reprezentanti a reprezentantky určitých znaků, což z nich právě dělá oběti diskriminace. Pozice anonymního reprezentanta má ale pro ně citelné konkrétní individuální dopady. Na druhou stranu, uvědomění si faktu, že jsou diskriminovány, dává těmto osobám možnost zorientovat se v situaci a na diskriminaci reagovat. Z tohoto zjištění jednoznačně vyplývá **nutnost zvýšení osvěty mezi cílovou skupinou migrantek o diskriminaci a možné obraně proti tomuto nezákonnému jednání**.

Ve shrnutí výzkumu veřejného ochránce práv pak zazněly argumenty, které jsou známy i z naší činnosti, s nimiž se nelze než ztotožnit, a které podle našeho názoru významně ohrožují i migrantky či osoby s migračním původem a limitují jejich možnosti obrany před diskriminací: mezi největší bariéry na institucionální úrovni v přístupu ke spravedlnosti patří **nejistý výsledek soudního řízení**, dále pak **finanční náklady spojené s řízením** (vč. soudního poplatku) a v neposlední řadě i **problematické dokazování**, ze kterého plyne i nízká úspěšnost v těchto sporech. Z výše uvedeného došla veřejná ochránkyně práv k závěru, že nejistý výsledek soudního řízení do jisté míry souvisí s nízkým počtem soudních rozhodnutí v diskriminačních sporech, protože **oběť diskriminace se nemůže opřít o bohatší judikaturu a vstupovat tak do soudního sporu s určitou mírou jistoty**. K tomu ostatně docházejí i další autorky, když upozorňují na malou pozornost věnovanou oblasti antidiskriminačního práva a s tím související neinformovanost veřejnosti, délku soudních sporů a především pak nízké přiznávané odškodnění.⁴¹¹

Jiný výzkum zaměřený na zkušenosti migrantů a migrantek na území celé EU⁴¹² zpracovaný Agenturou pro základní lidská práva v tomto ohledu poukázal na to, že migranti a **migrantky diskriminaci zpravidla neoznamují**, buď proto, že nevěří ve změnu, či proto, že diskriminační jednání pokládají za součást běžného života či prostě proto, že nevědí, jak a kde by tak mohli učinit, resp. že je vůbec možné se proti takovému jednání bránit. To samo o sobě podle našeho názoru podtrhuje zranitelnost cílové skupiny migrantek a migrantů a mělo by vést k zamyšlení nad nezbytnými změnami.

K identifikovaným bariérám v oblasti přístupu k ochraně před diskriminací pak podle dalšího z výzkumů, který se uskutečnil na evropské úrovni a který je rovněž citován ve výzkumu kanceláře veřejného ochránce práv, patří k dalším okolnostem krom již výše uvedených i nedostatečné kompetence k podání žaloby, a to vč. jazykové bariéry, psychologické překážky (stud, obavu z odvety a z viktimizace), nedokonalost nebo nesrozumitelnost antidiskriminační právní úpravy a v neposlední řadě i **atmosféra ve společnosti, která není nakloněna prosazování lidských práv**.⁴¹³ I z těchto závěrů je možné se inspirovat v českém prostředí a **ovlivnit jak legislativu, tak i společenské vnímání**

⁴¹⁰Tamtéž, str. 31.

⁴¹¹Viz TÓTHOVÁ, T. Konceptia viacnásobnej diskriminácie v právnej úprave Európskej únie, op.cit.

⁴¹²FRA. EU-MIDIS *European Union Minorities and Discrimination Survey. Main Results Report*. Op. cit.

⁴¹³EQUINET. *Tackling the "Known Unknown": How Equality Bodies Can Address Under-Reporting of Discrimination Through Communications. An Equinet Report*. Brusel: Equinet (the European Network of Equality Bodies, 2012. ISBN 978-92-95067-67-7. Dostupné na <http://www.equineteurope.org/Tackling-the-Known-Unknown-How> (otevřeno dne 10.3.2016).

směrem k zajištění lepších možností obrany migrantkám, které se stávají oběťmi diskriminace na našem území.

České analýzy antidiskriminační legislativy⁴¹⁴ upozorňují na specifika české právní úpravy, která sice svědila otázku ochrany před diskriminací do gesce veřejného ochránce práv, avšak zároveň mu nesevěřila adekvátní pravomoci, aby tuto činnost mohl vykonávat efektivně a ani jiné subjekty nezplnomocnila k ochraně obětí diskriminace. Často zmiňovanou je proto v tomto kontextu návrh na zakotvení žaloby ve veřejném zájmu, jakožto nástroje v rukách ombudsmana či neziskových organizací (jejichž předmětem činnosti je ochrana před diskriminací), která doposud legislativou není upravena, stejně tak jako další rozšíření pravomocí veřejného ochránce práv (podávání návrhů Ústavnímu soudu na zrušení zákona či jeho částí, pokud shledá při výkonu své působnosti porušení základních práv a svobod osob) nebo odstranění roztříštěnosti a nejednotnosti právní úpravy. Návrhy na změnu směřují i do oblasti otázek důkazního břemena a nevyhovujících definic a ke zvýšení důrazu na osvětovou činnost nejen těch, kteří jsou ohroženi či postiženi diskriminací, ale zejména i zodpovědných osob z dotčených institucí.⁴¹⁵ Zmiňováno bývá i nedostatečně zohledněné genderové hledisko⁴¹⁶ a takřka všechny analýzy, zároveň doplněné apely neziskových organizací, se shodují i na zakotvení konceptu vícenásobné diskriminace.

Za výstižné pokládáme i názory z odborné literatury, které upozorňují na to, že zvláštností, která předurčovala samotný přístup k antidiskriminačnímu zákonu, bylo to, že první impuls nevznikl z potřeby zlepšit postavení slabých či utlačovaných osob v české společnosti, ale pouze z nutnosti harmonizace české právní úpravy s evropskou legislativou.⁴¹⁷

2.9.4 Shrnutí

Zásada rovnosti a nediskriminace, přestože teoreticky zakotvená v řadě závazných dokumentů, **je v praxi často porušována a oběťmi diskriminace jsou podle dostupných informací právě ve zvýšené míře i migrantky**, ať už z důvodu pohlaví – genderu (což ostatně platí i pro české ženy), tak z důvodu příslušnosti k sociální skupině nebo z důvodu etnicity. Jejich situace se dále zkomplikuje, když se k už vyjmenovaným důvodům diskriminace přidá i vyšší věk. Byť věková diskriminace dle dostupných zdrojů postihuje velkou část stárnoucí populace, postavení starších migrantek je ještě křehčí a nepochybně se liší od postavení migrantů, ale zároveň i od postavení starších žen bez migračních kořenů, a právě z toho důvodu je žádoucí ho zkoumat optikou intersektionality, resp. z ní vycházející koncepce vícenásobné diskriminace, která by mohla vést k pochopení interakce zároveň se prolínajících diskriminačních důvodů – tedy minimálně věku, rodu a etnického původu, když teprve ucelenost všech těchto znaků vystihuje skutečný důvod a jedinečnost této formy diskriminace.

⁴¹⁴Viz např. OTÁHALOVÁ, L. *Analýza antidiskriminační legislativy se zaměřením na antidiskriminační opatření v pracovněprávní oblasti*, op. cit., či souhrnné zprávy kanceláře veřejného ochránce práv pro Poslaneckou sněmovnu Parlamentu ČR, či TÓTHOVÁ, T. *Koncepcia viacnásobnej diskriminácie v právnej úprave Európskej únie*, op. cit.

⁴¹⁵Viz ŠABATOVÁ, A. et al. *Diskriminace v ČR. Oběť diskriminace a její překážky v přístupu ke spravedlnosti. Závěrečná zpráva z výzkumu veřejné ochranné práva*, op. cit., či OTÁHALOVÁ, L. *Analýza antidiskriminační legislativy se zaměřením na antidiskriminační opatření v pracovněprávní oblasti* Op.cit.

⁴¹⁶KRCHOVÁ, A., VÍZNEROVÁ, H. *Diskriminace azylantů a azylantek v ČR z genderové perspektivy*. Praha: Evropská kontaktní skupina v České republice, 2008. Op. cit.

⁴¹⁷TÓTHOVÁ, T. *Koncepcia viacnásobnej diskriminácie v právnej úprave Európskej únie*. Op.cit., str. 45.

Ve světle těchto úvah pak tedy kombinace výše popsaných znaků staví starší migrantky do zcela zvláštního postavení ve společnosti a představuje jejich konkrétní zkušenosti v určité specifické situaci, a to jak v právním tak i v sociálním kontextu, kde vině je právě mj. i **střet a násobení několik diskriminačních důvodů současně.**

Podle některých výzkumů jsou vícenásobnou diskriminací ohroženy tzv. viditelné menšiny, jiné studie uvádějí, že **nejčastějšími oběťmi vícenásobné diskriminace v Evropě právě migrantky.**

Vícenásobná diskriminace nepochybně představuje novou dimenzi uvažování z pohledu evropského antidiskriminačního práva, přestože se jí doposud nedostalo takové pozornosti, jaké by si bezpochyby zasloužila. **Evropská legislativa jednotnou definici vícenásobné diskriminace stále postrádá a stejně tak ji bohužel neupravuje ani česká legislativa, byť by tento počín vedl ke snazší aplikaci konceptu vícenásobné diskriminace a pomohl by tak ke vzniku uceleného rámce pro efektivnější ochranu obětí diskriminace, v tomto případě migrantek či žen s migračními kořeny ve středním a vyšším věku.** Doposud bohužel **nebyl přijat ani návrh směrnice o provádění zásady rovného zacházení s osobami bez ohledu na náboženské vyznání nebo víru, zdravotní postižení, věk nebo sexuální orientaci.**

Prozatím se fenoménu vícenásobné diskriminace věnují v ČR zejména neziskové organizace, které zpracovávají analýzy na toto téma, realizují nejrůznější osvětové kampaně, pomáhají i konkrétním obětem diskriminace a snaží se i o změny nevyhovující legislativy. V nedávné době došlo i k založení Platformy proti vícenásobné diskriminaci. Otázce diskriminace se věnovala i kancelář veřejného ochránce práv. NNO i veřejná ochránkyně práv poukazují na řadu úskalí obrany proti diskriminaci v českém kontextu, **kteřé podle našeho názoru významně ohrožují právě i migrantky či osoby s migračním původem a limitují jejich možnosti obrany před diskriminací.** Mezi největší bariéry na institucionální úrovni v přístupu ke spravedlnosti patří **nejistý výsledek soudního řízení, finanční náklady spojené s řízením (vč. soudního poplatku) či problematické dokazování,** z něhož plyne i nízká úspěšnost v těchto sporech. Nejistý výsledek soudního řízení přitom podle ombudsmanky do jisté míry souvisí s nízkým počtem soudních rozhodnutí v diskriminačních sporech, protože **oběť diskriminace se nemůže opřít o bohatší judikaturu, a vstupovat tak do soudního sporu s určitou mírou jistoty.** Jak uvádějí odborné studie, mezi další zmiňovaná úskalí patří malá pozornost věnovaná oblasti antidiskriminačního práva a s tím související neinformovanost veřejnosti, délka soudních sporů a nízké přiznávané odškodnění. České analýzy antidiskriminační legislativy upozorňují i na specifika naší právní úpravy, která sice svěřila otázku ochrany před diskriminací do gesce veřejného ochránce práv, zároveň mu ale nesvěřila adekvátní pravomoci, aby to mohl efektivně vykonávat a ani jiné subjekty nezplnomocnila k ochraně obětí diskriminace.

Často zmiňovaným je proto **návrh na zakotvení žaloby ve veřejném zájmu,** jakožto nástroj v rukách ombudsmana či NNO (jejichž předmětem činnosti je ochrana před diskriminací), která doposud legislativou není upravena, stejně jako **další rozšíření pravomocí veřejného ochránce práv** (podávání návrhů Ústavnímu soudu na zrušení zákona či jeho částí, pokud shledá při výkonu své působnosti porušení základních práv a svobod osob) či **odstranění roztržičnosti a nejednotnosti právní úpravy.** Návrhy na změnu směřují i do oblasti **otázek důkazního břemena a nevyhovujících definic a ke zvýšení důrazu na osvětovou činnost nejen těch, kteří jsou ohroženi či postiženi diskriminací, ale zejména i zodpovědných osob z dotčených institucí.** Zmiňováno je i nedostatečně zohledněné genderové

hledisko a takřka všechny analýzy, doplněné apely neziskových organizací, se shodují i na zakotvení konceptu vícenásobné diskriminace. Zvláštností, která předurčila přístup státu k antidiskriminačnímu zákonu, je podle odborníků i to, že první impuls nevznikl z potřeby zlepšit postavení slabých či utlačovaných osob v české společnosti, ale pouze z nutnosti harmonizace české právní úpravy s evropskou legislativou. I to dokresluje současnou neutěšenou situaci.

I z evropských závěrů je možné se inspirovat v českém prostředí a **ovlivnit jak legislativu, tak i společenské vnímání směrem k zajištění lepších možností obrany migrantkám, které se stávají oběťmi diskriminace** na našem území. Evropské výzkumy ukazují, že roli hrají i nedostatečné kompetence k podání žaloby, a to vč. jazykové bariéry, psychologické překážky (stud, obavu z odvety a z viktimizace), nedokonalosti či nesrozumitelnosti antidiskriminační legislativy a v neposlední řadě i atmosféra ve společnosti, která není nakloněna prosazování lidských práv. Upozorňují dále, že migranti a **migrantky diskriminaci zpravidla neoznamují**, buď proto, že nevěří ve změnu, či proto, že diskriminační jednání pokládají za součást běžného života nebo prostě proto, že nevědí, jak a kde by tak mohli učinit, resp. že je vůbec možné se proti takovému jednání bránit. To samo o sobě podle našeho názoru podtrhuje zranitelnost naší cílové skupiny a mělo by vést k zamyšlení nad nezbytnými změnami.

Za velmi výstižné pak lze pokládat kategorizaci diskriminace jakožto sociálního jevu - samy její oběti často dobře identifikují sociální charakter diskriminačního jednání a vnímají, že v rámci konkrétní diskriminační situace vystupují nikoliv jako individuality, ale jako reprezentanti určitých znaků, což z nich právě dělá oběti diskriminace. Pozice anonymního reprezentanta má ale pro ně citelné konkrétní a individuální dopady. Na druhou stranu, uvědomění si faktu, že jsou diskriminovány, jim dává možnost zorientovat se v situaci a na diskriminaci reagovat. Z tohoto zjištění jednoznačně vyplývá **nutnost zvýšení osvěty mezi cílovou skupinou migrantek o diskriminaci a možné obraně proti tomuto nezákonnému jednání**.

Na základě rozboru relevantních výzkumů i s ohledem na naše zjištění z přímé práce s cílovou skupinou se i my domníváme, že **výše uvedené návrhy** by významným způsobem pomohly k obraně migrantek a žen s migračním původem (nejen) ve vyšším středním a seniorském věku před diskriminací a **výrazně přispěly k narovnání jejich postavení v české společnosti**.

3 ČÁST – STRATEGICKÉ DOKUMENTY

3.1 Strategické dokumenty zejména v evropském kontextu

V této kapitole se zprvu zaměříme na obecný rámec genderového mainstreamingu v Evropské unii, který patří mezi hlavní hodnoty, ke kterým se Evropská unie hlásí. Následně kapitola cílí na genderový mainstreaming v oblasti migrace, kde, přestože i zde je možné vysledovat různé pro-migrační a pro-genderové aktivity, se ukazuje, že i přes pozornost, která je v EU migraci věnovaná, se jedná o genderově neutrální rámec. I tak lze zejména v posledních desíti letech pozorovat - zejména v rámci přijímání průřezových strategií pro oblast mužů a žen – příležitostné cílení i na kategorii migrantek v seniorském věku, těmto aktivitám a následně pak roli Evropského parlamentu v oblasti ochrany práv migrantek se pak věnuje zbytek kapitoly. Poslední část je věnovaná tzv. Istanbulské úmluvě, která je první úmluvou svého druhu na evropské úrovni zavazující smluvní státy zajistit ochranu všech žen a dívek, včetně migrantek, a která je vnímána jako posun k větší rovnosti žen a mužů v Evropě.

3.1.1 Migrantky v EU a jim věnovaná pozornost

Pohlédneme-li na situaci migrantek v širším kontextu Evropské unie, z výzkumů, studií či statistik pozorujeme, že teze vyřčené v předchozích kapitolách ohledně této skupiny žen žijících v ČR více či méně odpovídají trendům v celounijním měřítku. Především v zásadě pro ČR i EU shodně platí, že ženy migrující z třetích zemí do zemí EU dnes tvoří téměř polovinu migrujících osob (49,6 % v r. 2008) a lze pozorovat celosvětový trend feminizace migrace.⁴¹⁸ **Přesto jsou migrantky v odborné literatuře, statistikách a legislativě EU pro oblast migrace velice často opomíjeny. Tyto dokumenty jsou nejčastěji genderově neutrální.** Jak uvádíme i výše, migrantkám ve vyšším středním i seniorském věku se odborná literatura i výzkumy věnují minimálně, ačkoli se jedná o obzvláště zranitelnou skupinu čelící hrozbě vícenásobné diskriminace jak ze strany hostitelské společnosti, tak i v migrantských komunitách.⁴¹⁹ **Přestože v současnosti je populace migrantů v zemích EU ve srovnání**

⁴¹⁸CARLING, J. *Gender dimensions of international migration*. Global Migration Perspectives: No. 35, International Peace Research Institute, Global Commission on International Migration. 2005. Dostupné na: <https://jorgencarling.files.wordpress.com/2014/07/carling-2005-gender-dimensions-of-international-migration.pdf> (otevřeno dne: 8. 4. 2016); ENAR Fact Sheet 42 (2010): *Gender and Migration*. Dostupné na: <http://cms.horus.be/files/99935/MediaArchive/publications/FS42%20%20Gender%20and%20Migration%20EN%20final.pdf> (otevřeno dne: 7. 4. 2016).

⁴¹⁹ THE EUROPEAN WOMEN'S LOBBY EWL. *Empowering immigrant women in the European Union: EWL's contribution to the debate on the integration of third-country nationals in the EU*. 2005. Advisory Committee on equal opportunities for women and men. Dostupné na: http://www.antigone.gr/files/en/library/developments-in-human-rights-issues/ewl_contribution_integration.pdf (otevřeno dne: 7. 4. 2016).

s majoritním obyvatelstvem mladší a migranti v seniorském věku představují minoritní skupinu, tato situace se mění. Odhaduje se, že např. v roce 2030 vzroste skupina migrantů seniorů v Německu pětinasobně a v Nizozemí desetinásobně a majoritní skupinu těchto migrantů seniorů ve věku 65+ budou tvořit ženy dožívající se vyšší průměrné délky života než muži.⁴²⁰ Starší migrantky mohou čelit vážným hrozbám chudoby ve stáří, které jsou výsledkem kombinace dlouhodobé nezaměstnanosti, nejisté a neregulární práce, nízkého odměňování a nedostatečného přístupu k nabytí nároku na důchod.⁴²¹

Velkou výzvou pro EU a její instituce je v první řadě migrantky zviditelnit jakožto specifickou skupinu osob, která má své specifické potřeby a problémy, jenž je potřeba nejdříve identifikovat a poté na ně reagovat vhodnými integračními opatřeními. Po dlouhou dobu byly totiž migrantky v EU stereotypně vnímány pouze jako manželky a matky, které přicházejí do EU za manžely – migranty, a to v rámci práva na společné soužití rodin. Tento trend se postupně proměňuje a ženy čím dál více migrují jako nezávislé osoby v roli hlavního živitele rodiny a za prací v některé ze zemí EU. Roste také jejich význam v oblasti remitencí, které zasílají do zemí svého původu.⁴²² Významnou část migrujících žen pak představují ženy prchající ze svých zemí původu v důsledku válečných či přírodních humanitárních katastrof a dále ženy hledající mezinárodní ochranu z důvodů genderově podmíněné persekuce, mrzačení ženských pohlavních orgánů, nucených sňatků a zločinů ze cti.⁴²³ Ženy oproti mužům čelí v průběhu procesu migrace a integrace odlišným zkušenostem, výzvám a rizikům (zneužití jejich lidských práv, sexuální násilí, diskriminace, vydírání a specifické zdravotní problémy) a proto je důležité neopomíjet genderovou perspektivu při vytváření legislativy a veřejných politik týkajících se přijímání a integrace migrantů.⁴²⁴

3.1.2 Zavádění genderového mainstreamingu do rámce EU

Pokud jde o genderovou perspektivu v legislativě a společných politikách EU, rovnost žen a mužů a rovné příležitosti jsou deklarovány za jednu ze základních hodnot EU ve všech předpisech evropského primárního práva, a to počínaje Římskou smlouvou, zakládající Evropské společenství (1957), v níž se poprvé objevil princip rovného odměňování za stejnou práci pro muže i ženy,⁴²⁵ přes

⁴²⁰ THE AGE+ PROJECT. *On the Agenda: Older Migrant Women: Facts, Figures, Personal Stories.: An inventory in five EU countries.* 2005. Dostupné na: <http://isis-sozialforschung.de/docs/projekt131c.pdf> (otevřeno dne: 7. 4. 2016).

⁴²¹ Advisory Committee on equal opportunities for women and men (2011): *Opinion on gender dimension of integration of migrants.* Dostupné na:

http://ec.europa.eu/justice/genderequality/files/opinions_advisory_committee/opinion_integration_migrants_en.pdf (otevřeno dne: 5. 4. 2016).

⁴²²CARITAS INTERNATIONALES. *The Female Face of Migration: Background paper.* Dostupné na:

<http://www.caritas.org/includes/pdf/backgroundmigration.pdf> (otevřeno: 7. 4. 2016)

⁴²³ ENAR Fact Sheet 42. *Gender and Migration.* 2010. Dostupné na:

<http://cms.horus.be/files/99935/MediaArchive/publications/FS42%20%20Gender%20and%20Migration%20EN%20final.pdf> (otevřeno dne: 7. 4. 2016).

⁴²⁴ ADVISORY COMMITTEE ON EQUAL OPPORTUNITIES FOR WOMEN AND MEN. *Opinion on gender dimension of integration of migrants.* 2011. Dostupné na:

http://ec.europa.eu/justice/genderequality/files/opinions_advisory_committee/opinion_integration_migrants_en.pdf (otevřeno dne: 5. 4. 2016).; Caritas Internationales: *The Female Face of Migration: Background paper.* Dostupné na:

<http://www.caritas.org/includes/pdf/backgroundmigration.pdf> (otevřeno: 7. 4. 2016)

⁴²⁵Viz Římské smlouvy z roku 1958.

Amsterodamskou smlouvu (1997),⁴²⁶ která ještě více posílila závazek EU podporovat genderovou rovnost spolu s odstraňováním diskriminace napříč všemi aktivitami, čímž byl do evropského rámce zaveden princip tzv. genderového mainstreamingu. Tyto principy z lidskoprávního hlediska později stvrdila i *Listina základních práv EU* (2000) a *Lisabonská smlouva* dříve formulované závazky převzala. Z právního hlediska tedy rovnost žen a mužů představuje důležitou součást všech politik EU, přičemž v ranějších obdobích byl důraz kladen především na rovnost pohlaví v oblasti zaměstnání a práce (této otázce se do určité míry dotýká na 15 směrnic, přijatých v období 1975 až 2010).

3.1.3 Genderová perspektiva v migrační a integrační politice EU

Trend genderového mainstreamingu se ovšem nepotvrdil v námi sledované oblasti migrace. Přestože migrace již delší dobu představuje ústřední téma politické diskuse v EU, v návaznosti na což docházelo od roku 1999 k přijetí řady důležitých směrnic a politik s výhledem na postupné zavádění společné migrační politiky EU, zůstal tento právní rámec genderově neutrální. Evropská unie tak byla dlouhodobě kritizována ze strany občanské společnosti za nezohledňování specifických potřeb migrantek, genderově podmíněných rizik a diskriminací, kterým migrantky musí čelit bez ohledu na svůj status, ve svých migračních politikách a programech. Jisté pozitivní změny lze pozorovat až v posledních 10 letech, kdy EU postupně začala, paralelně či v rámci přijímání průřezových strategií pro oblast rovnosti žen a mužů, implementovat genderovou perspektivu také do svých integračních a migračních politik. Z tohoto důvodu lze v některých strategiích a právních předpisech najít i zacílení na kategorii migrantek v seniorském věku. Z rámcových dokumentů EU, vydaných Evropskou komisí, se jedná především o následující:

1. ***Společný program pro integraci – rámec pro integraci státních příslušníků třetích zemí v EU*** (2005), který zdůrazňuje důležitost rovného zacházení, začlenění genderové perspektivy do všech relevantních akcí a využití potenciálu migrantek na pracovním trhu, podporování participace migrantů v demokratických procesech při současném prosazování rovného genderového zastoupení.⁴²⁷
2. ***Plán rovnosti žen a mužů pro období 2006 – 2010***⁴²⁸ pak vytyčil šest prioritních oblastí, v nichž měla EU posílit rovnost mezi ženami a muži, a v jejichž rámci stanovil mj. cíle, které se přímo či nepřímo týkaly i žen v seniorském věku, jako jsou např. zvýšení zaměstnanosti žen, obzvláště ve

⁴²⁶ Amsterodamská smlouva, The Treaty of Amsterdam strengthened the EU's commitment to gender equality by introducing two provisions: Article 2 TEC (now article 3(3) TEU), making equality between women and men a task of the EU, and Article 3 (2) TEC (now article 8 TFEU) which enshrined the principle of gender mainstreaming in the treaties.

⁴²⁷ EVROPSKÁ KOMISE. *Sdělení Komise Radě, Evropskému parlamentu, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru regionů: Společný program pro integraci: Rámec pro integraci státních příslušníků třetích zemí v EU. 2005.* Dostupné na: http://cizinci.cz/repository/2155/file/sdeleni_komise_2005.pdf (otevřeno dne: 9. 4. 2016).

⁴²⁸ EVROPSKÁ KOMISE. *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A Roadmap for Equality between women and men 2006-2010 {SEC(2006) 275}*. 2006. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006DC0092&from=EN> (otevřeno dne: 7. 4. 2016).

věkové skupině 55 - 64 let; eliminace rozdílu v platu mezi ženami a muži; podpora žen v podnikání; genderová rovnost v sociální oblasti a boji proti chudobě (přičemž za nejvíce chudobou ohroženy byly označeny právě starší ženy a ženy pracující v rodinných podnicích); či uznání genderového přístupu ve zdravotní péči. Za cíl EU je zde dále stanoven i boj proti vícenásobné diskriminaci cílené obzvláště proti migrantkám a ženám z minoritních skupin, které patří mezi nejvíce ohrožené skupiny.⁴²⁹

3. Navazující **Strategie pro rovnost mezi ženami a muži pro období 2010 – 2015**⁴³⁰ upozornila především na nutnost zavádění opatření, která by zvýšila zaměstnanost zranitelných skupin žen, kam byly zařazeny mj. i migrantky a starší ženy, a současně snižovala genderové nerovnosti na trhu práce, které jsou u těchto znevýhodněných skupin ještě znatelnější než u jiných osob a působí ženám řadu problémů. V této souvislosti dokument pak výslovně upozorňuje na potřebu realizace politiky aktivního stárnutí a přijímání specifických opatření v oblasti důchodů, aby tak bylo zajištěno, že ženy budou mít dostatečné prostředky k živobytí v důchodovém věku. Krom toho strategie zařadila mezi klíčové akce EU pro další období i zohledňování rovnosti žen a mužů ve všech iniciativách evropských institucí, prováděných v oblasti migrace a integrace.

4. Poslední vydaný **Strategický závazek pro genderovou rovnost pro období let 2016 – 2019**⁴³¹ aktualizoval prioritní oblasti následovně: zvýšení účasti žen na trhu práce a stejná ekonomická nezávislost; snížení rozdílů mezi ženami a muži v odměňování, příjmech a důchodech, a tudíž boj proti chudobě žen; podpora rovnosti žen a mužů v rozhodovacích procesech; boj proti násilí na základě pohlaví a ochrana a podpora obětí; podpora rovnosti žen a mužů a ženských práv po celém světě. Starší ženy a migrantky jsou zde opětovně zařazeny mezi deklarované vícenásobně znevýhodněné skupiny, jimž má být ve všech uvedených oblastech věnována zvláštní pozornost. Přeskupení prioritních oblastí odpovídá i tomu, že Evropská komise identifikovala jakožto jednu ze zásadních aktuálních výzev v rozdílech mezi pohlavími mj. i otázku přístupu ke zdrojům v průběhu života, kdy ženy (obzvláště migrantky a matky samoživitelky) dosud generují menší příjmy na trhu práce než muži, protože mnohdy pracují na zkrácené úvazky a vydělávají o 16 % méně, což v konečném důsledku vede k ještě většímu rozevření nůžek u důchodů, kde rozdíl dnes činí až 40 %. Starší ženy tudíž mnohem více čelí riziku chudoby a sociálního vyloučení v důchodu, přičemž se zatím neobjevily žádné systémové změny, které by tento trend zásadněji zvrátily. Krom toho s ohledem na stále nedostatečný genderový mainstreaming v migrační politice EU pak v dokumentu zaznívá i obecná výzva integrovat genderovou perspektivu při provádění Evropské

⁴²⁹ „...„Je potřeba opět na prosazování rovnosti mužů a žen v migračních a integračních politikách, aby tak byla zajištěna práva žen a jejich občanská participace a byl využit jejich potenciál na trhu práce. Je důležité zajistit lepší přístup k celoživotnímu vzdělávání těchto žen...“

⁴³⁰ EVROPSKÁ KOMISE. *Strategy for equality between women and men 2010-2015*. Úř. Věstník SWD(2015) 278 final. Evropská unie, 2011. ISBN 978-92-79-16981-6. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/strategy_equality_women_men_en.pdf (otevřeno 10.5.2016).

⁴³¹ EVROPSKÁ KOMISE. *Strategic engagement for gender equality 2016-2019*. Úř. Věstník SWD(2015) 278 final. Brusel, 3.12.2015. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/document/files/strategic_engagement_en.pdf (otevřeno 10.5.2016).

migrační agendy, což je nejnovější strategie migrační politiky EU,⁴³² jakož i odstraňovat bariéry pro migrantky v přístupu k zaměstnání a profesnímu růstu.

5. Nejnověji je pak od června 2016 v platnosti **Akční plán pro integraci**,⁴³³ jakožto strategie EU k podpoře členských států v oblasti integrace cizinců ze třetích zemí a jejich ekonomického a sociálního přínosu pro EU. Dokument reviduje *Společný program pro integraci* z roku 2005 (viz výše) a navrhuje akce v několika klíčových oblastech: opatření předodjezdové a předpříjezdové integrace (především pro osoby s jasnou potřebou mezinárodní ochrany); vzdělávání, zaměstnávání a odborná školení; přístup k základním službám a aktivní participace a sociální inkluze. K tomu EU nabízí strategičtější a koordinovanější využití EU fondů k podpoře národních integračních opatření. Z hlediska rovnosti pohlaví dokument sice obsahuje jisté odkazy k ženám, ale genderový maintreaming i zde zůstává pořád velice slabý, neboť specifické potřeby migrantek nejsou u jednotlivých akcí nijak zvlášť zdůrazněny. Až na výzvu zabývat se potřebami migrantek a uprchlic v oblasti pracovní integrace zde nejsou dány žádné konkrétní požadavky, v důsledku čehož členské státy nejsou vázány žádnou povinností realizovat projekty se specifickým zaměřením na podporu žen. Evropské ženské organizace (zejm. Evropská síť migrantských žen)⁴³⁴ proto vyjádřily politování nad tím, že samostatná kapitola o ženách, kterou obsahoval původní návrh, byla při jednáních mezi rezorty Evropské komise vyjmuta z textu s odůvodněním, že potřeby žen jsou zohledněny napříč jednotlivými kapitolami akčního plánu, což má být dostačující.

K posouzení pokroku v jednotlivých prioritních oblastech a realizace naplánovaných konkrétních akcí či opatření vypracovává Komise každoročně **Zprávu o pokroku v oblasti rovnosti žen a mužů**, která mj. obsahuje i řadu indikátorů genderové rovnosti.⁴³⁵ Tyto zprávy v posledních letech konstatují jisté pokroky v oblasti, údajně mj. díky přijetí legislativy týkající se rovného zacházení, jakož i provádění genderového mainstreamingu do všech ostatních politik EU a přijetí specifických opatření k podpoře žen, zejména pokud jde o zajišťování lepšího vzdělávání a proškolení žen. Organizace občanské společnosti i veřejnost, zúčastněné na **Fóru o budoucnosti rovnosti žen a mužů** (Forum on Future of Gender Equality),⁴³⁶ jež Evropská komise uspořádala v roce 2015 před schvalováním strategie EU pro

⁴³² EVROPSKÁ KOMISE. European Agenda on Migration. COM(2015) 240 final. Brussels, 13.5.2015, Dostupné na: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/index_en.htm (otevřeno 10.5.2016).

⁴³³ EVROPSKÁ KOMISE. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. *Action Plan on the integration of third country nationals*. COM(2016)377. 2016. Dostupné na: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/proposal-implementation-package/docs/20160607/communication_action_plan_integration_third-country_nationals_en.pdf (otevřeno 13.6.2016). Více k tomu v tiskové zprávě Komise: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-2041_en.htm (otevřeno 13.6.2016).

⁴³⁴ Emailová komunikace ze strany předsedkyně Evropské sítě migrantských žen (European Network of Migrant women) Anny Zobnina členkám sítě ze dne 13.6.2016 (otevřeno dne 13.6.2016). European Network of Migrant Women je největší zastřešující organizací pro ženské neziskové organizace vedené ženami-migrantkami při EU. Propaguje ženská práva, potřeby a zájmy migrantek v EU. Působí ve 20 členských státech. Více o této organizaci na jejich internetových stránkách <http://www.migrantwomennetwork.org/>.

⁴³⁵ Tyto zprávy jsou dostupné na internetových stránkách Evropské komise, Generální ředitelství Spravedlnost na adrese: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/document/index_en.htm#annual_reports (otevřeno 10.5.2016).

⁴³⁶ European Commission (2015): „Equality between women and men in the EU“; Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/newsroom/gender-equality/opinion/150421_en.htm (otevřeno dne: 2. 5. 2016).; European Network of Migrant Women (2015): „Future of the EU Gender Equality Forum: 20. – 21. April, Brussels: EU Gender Equality

rovnost pohlaví 2016 – 2020 (viz výše), se ovšem shodly na 4 hlavních oblastech, v kterých je potřeba výrazně zlepšit implementaci genderové perspektivy: zaměstnanost a sociální politika, ekonomická a finanční politika, vzdělávání, mezinárodní ochrana a migrace. Nicméně přestože migraci a rovnosti mužů a žen explicitně zmiňuje, dostalo se této oblasti spíše marginální pozornosti

Za účelem umožnění realizace cílů a opatření, vytyčených pro oblast rovnosti žen a mužů v uvedených strategiích, přerozděluje Evropská komise členským státům finanční prostředky hned v rámci několika finančních mechanismů. Pro období 2007 – 2013 sem spadaly především Evropský sociální fond, Evropský fond pro integraci státních příslušníků z třetích zemí, či také Evropský fond pro regionální rozvoj nebo programy PROGRESS (oblast zaměstnanosti, sociálních věcí a rovných příležitostí) a DAPHNE (oblast boje proti násilí na ženách, dětech a mládeži). V současnosti lze čerpat prostředky pro realizaci projektů zaměřených na podporu migrantek a uprchlic především z Azylového, migračního a integračního fondu (AMIF),⁴³⁷ Programu pro zaměstnanost a sociální inovace (EaSI)⁴³⁸ či Evropského sociálního fondu a jeho Operačního programu Zaměstnanost 2014 – 2020 (ESF). Ovšem nemáme informace o existenci analýzy, která by se zabývala tím, zda, na co a jak jsou tyto prostředky ve skutečnosti cíleně v oblasti rovnosti mužů a žen mezi migranty distribuovány.

3.1.4 Role Evropského parlamentu v oblasti ochrany práv migrantek

Důležitou, byť právně nezávaznou, roli při prosazování genderové perspektivy do migračních a integračních politik hraje také Evropský parlament, který vnáší do politického diskurzu EU důrazný akcent na ochranu lidských práv, genderovou rovnost mezi nimi nevynechává. K monitorování této agendy byl také vytvořen speciální tzv. meziparlamentní (v kontextu ČR poslanecký) **Výbor pro práva žen a rovnost pohlaví Evropského parlamentu (FEMM)**, který formou zpráv a stanovisek vyhodnocuje míru začlenění genderové perspektivy do různých politik či legislativy EU a následně navrhuje doporučení buďto k změnám na úrovni EU nebo směrem k členským státům, aby lépe naplňovaly požadavky EU v té které oblasti. Z hlediska postavení žen v migraci jsou relevantní tyto dokumenty uvedeného výboru:

- **Zpráva o migraci žen: úloha a postavení migrantek v Evropské unii (2006),⁴³⁹**
- **Zpráva o zařazení žen z etnických menšin do společnosti (2010),⁴⁴⁰**

Forum 2015⁶⁶; Dostupné na: <http://www.migrantwomennetwork.org/wordpress/?tag=eu-gender-equality> (otevřeno 2. 5. 2016).

⁴³⁷ Více k tomuto fondu na internetových stránkách Ministerstva vnitra ČR: <http://www.mvcr.cz/clanek/fondy-eu-v-oblasti-vnitřních-veci-obecne-informace.aspx?q=Y2hudW09Mg%3D%3D> (otevřeno dne 10.5.2016)

⁴³⁸ <http://www.mpsv.cz/cs/3452>

⁴³⁹ KRATSA-TSAGAROPOULOU, R. *Zpráva o migraci žen: úloha a postavení přistěhovaček v Evropské unii (2006/2010(INI))*, 2006. Výbor pro práva žen a rovnost pohlaví, Evropský parlament. Dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A6-2006-0307+0+DOC+PDF+V0//CS> (otevřeno dne: 8. 4. 2016).

⁴⁴⁰ PARVANOV, A. *Zpráva o zařazení žen patřících k etnickým menšinám do společnosti.*(2010/2041(INI)), Výbor pro práva žen a rovnost pohlaví, Evropský parlament. 2010. Dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A7-2010-0221+0+DOC+PDF+V0//CS> (otevřeno dne: 7. 4. 2016).

- *Stanovisko k integraci migrantů, jejím dopadům na trh práce a vnějšímu rozměru koordinace systémů sociálního zabezpečení* (2012);⁴⁴¹
- *Návrh stanoviska Výboru pro práva žen a rovnost pohlaví o situaci ve Středomoří a nutnosti uceleného přístupu EU k migraci* (2015);⁴⁴²
- *Zpráva o situaci uprchlic a žadatelek o azyl v EU* (2016).⁴⁴³

Výbor v těchto dokumentech vesměs upozorňuje na víceúrovňovou diskriminaci a rizika, kterým migrantky čelí během migračního procesu, ale i následně během integrace v hostitelské zemi oproti ženám z majoritní společnosti a mužům z řad migrantů. Obdobně čelí sociální exkluzi a segregaci i ženy z již usazených menšin v členských státech. Na zvýšenou zranitelnost je upozorňováno zejména u žen s neregulérním statutem. Výbor proto vybízí členské státy k nutnému zavedení genderové perspektivy do integračních politik, stejně tak jako efektivnějších mechanismů a integračních opatření s ohledem na specifické potřeby migrantek a žen z menšin, která by zahrnovala boj proti diskriminaci, snadnější přístup k bydlení, vzdělání, zdravotní péči, sociálním službám a respektování a dodržování základních práv bez ohledu na jejich status. Výbor dále opakovaně žádá přijímat opatření na podporu účasti migrantek na trhu práce, boje proti neregulérní práci, zajištění respektování sociálních práv migrantek (sociální zabezpečení, nárok na důchod, rovnost v platech...), boje proti chudobě a sociální exkluzi migrantek ve stáří a naopak jejich sociální a ekonomickou integraci.⁴⁴⁴ K tomu je zapotřebí, kromě včasné transpozice příslušných evropských směrnic do právních řádů členských států, aby tvůrci politik na všech úrovních konzultovali koncepcce a opatření se ženami a také s jejich komunitami a organizacemi činnými v této oblasti.⁴⁴⁵ Obdobně Parlament neopomíná ani ohrožení žen tak závažnými fenomény jako jsou obchodování či genderově podmíněné násilí, a proto v jednom ze svých stanovisek vyzývá Komisi a členské státy, „aby v úzké spolupráci se sítěmi a nevládními organizacemi, které se zabývají problematikou migrantek, vytvořily politiky zohledňující genderové aspekty a zohledňovaly rovnost žen a mužů ve všech oblastech tak, aby byla chráněna lidská práva migrantek, aby vytvořily rovné příležitosti v oblasti zaměstnanosti a přístupu na trh práce a zaručily rovná práva a aby zamezily všem druhům násilí, vykořisťování v pracovních vztazích a

⁴⁴¹ SENYSZYN, J. *Stanovisko Výboru pro práva žen a rovnost pohlaví pro Výbor pro zaměstnanost a sociální věci k integraci migrantů, jejím dopadům na trh práce a vnějšímu rozměru koordinace systémů sociálního zabezpečení* (2012/2131(INI)), 2012. Evropský parlament. Dostupné na: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/femm/ad/917/917805/917805cs.pdf (otevřeno dne: 7. 4. 2016).

⁴⁴² HONEYBALL, M. *Opinion of the Committee on Women's Rights and Gender Equality for the Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs on the situation in the Mediterranean and the need for a holistic EU approach to migration* (2015/2095(INI)), 2015. Evropský parlament. Dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+COMPARL+PE-560.730+03+DOC+PDF+V0//EN&language=EN> (otevřeno dne: 7. 4. 2016).

⁴⁴³ HONEYBALL, M. *Zpráva o situaci uprchlic a žadatelek o azyl* (2015/2325(INI)); Výbor pro práva žen a rovnost pohlaví, Evropský parlament. 2016. Dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A8-2016-0024+0+DOC+PDF+V0//CS> (otevřeno dne: 8. 4. 2016).

⁴⁴⁴ KRATSA-TSAGAROPOULOU, R. *Zpráva o migraci žen: úloha a postavení přistěhovalek v Evropské unii* (2006/2010(INI)), Výbor pro práva žen a rovnost pohlaví, Evropský parlament. 2006. Dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A6-2006-0307+0+DOC+PDF+V0//CS> (otevřeno dne: 8. 4. 2016).

⁴⁴⁵ PARVANNOVA, A. *Zpráva o zařazení žen patřících k etnickým menšinám do společnosti* (2010/2041(INI)), Výbor pro práva žen a rovnost pohlaví, Evropský parlament. 2010. Dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A7-2010-0221+0+DOC+PDF+V0//CS> (otevřeno dne: 7. 4. 2016).

sexuálnímu vykořisťování, mrzačení pohlavních orgánů a nespravedlivým praktikám, únosům, otroctví, nuceným sňatkům a obchodování se ženami a aby jim předcházely.“⁴⁴⁶

Obdobně bez zajímavosti není ani **stanovisko** dalšího parlamentního výboru EP, a to Výboru pro zaměstnanost a sociální věci ***o migrantkách v neregulérním postavení v EU***,⁴⁴⁷ ve kterém tento výbor sepsal doporučení na adresu Výboru pro práva žen a rovnost pohlaví, jakožto orgán odpovědný za tuto problematiku, jakým způsobem by měla být řešena četná znevýhodnění těchto obzvláště marginalizovaných žen, a která by měla zaznít v návrhu na usnesení pléna Evropského parlamentu.

K některým závažným tématům Evropský parlament na svých plenárních zasedáních příležitostně přijímá usnesení, ve kterých určuje další priority a navrhuje konkrétní kroky, které mají být pro danou otázku provedeny v nejbližším období jak na úrovni EU, tak v členských státech. Mezi usnesení EP tohoto zaměření patří např. **Usnesení o zmenšení nerovností v oblasti zdraví**,⁴⁴⁸ ve kterém parlament zaujal, na popud občanské společnosti, jasné stanovisko ve prospěch dodržování práva na přístup ke kvalitní zdravotní péči pro cizince bez oprávnění k pobytu, zejména pak těhotné ženy a děti. Letos pak symbolicky na Mezinárodní den žen Evropský parlament schválil hned dvě usnesení ve vztahu k rovnosti žen, a to **Usnesení týkající se genderového mainstreamingu v činnosti Evropského parlamentu**⁴⁴⁹ a především pak **Usnesení o situaci uprchlic a žadatelek o azyl v EU**.⁴⁵⁰ V tomto dokumentu parlament reaguje na aktuální dění v Evropě v oblasti migraci a zohledňuje zde skutečnost, že vzhledem ke svému pohlaví se ženy a dívky prchající do zemí EU před válkou, porušováním lidských práv a utrpením často stávají oběťmi násilí a diskriminace, čímž se řadí k těm nejzranitelnějším skupinám i v řadách uprchlíků. Europoslanci zde požadují zavedení genderově citlivých opatření v rámci chystané reformy migrační a azylové politiky a procedur EU, která mají zajistit bezpečí pro ženy hledající útočiště v zemích EU. Především genderově specifické formy násilí, jako například znásilnění, ženská obřízka, nucený sňatek či domácí násilí by měly být považovány za platné důvody pro žádost o mezinárodní ochranu v EU. Rezoluce dále žádá zavedení různých opatření, která povedou k zabezpečení specifických potřeb žen během azylového řízení a v přijímacích zařízeních. Vedle toho europoslanci požadují ukončení umístování dětí, těhotných žen a obětí znásilnění do detenčních center. Usnesení rovněž upozorňuje na potřebu citlivého přijetí LGBTI osob, neboť násilí vůči těmto osobám je v přijímacích zařízeních běžnou záležitostí.

⁴⁴⁶ SENYSZYN, J. *Stanovisko Výboru pro práva žen a rovnost pohlaví pro Výbor pro zaměstnanost a sociální věci k integraci migrantů, jejím dopadům na trh práce a vnějšímu rozměru koordinace systémů sociálního zabezpečení (2012/2131(INI))*, Evropský parlament. 2012. Dostupné na: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/femm/ad/917/917805/917805cs.pdf (otevřeno dne: 7. 4. 2016).

⁴⁴⁷ Resolution of the European parliament on undocumented women migrants in the European Union - <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&mode=XML&reference=A7-2014-0001&language=EN#title2> (otevřeno 13.7.2016).

⁴⁴⁸ Resolution of the European parliament on reducing health inequalities in the EU (2010/2089(INI)), Brusel 8.2.2011. Dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A7-2011-0032&language=EN> (otevřeno 13.5.2016).

⁴⁴⁹ Usnesení Evropského parlamentu ze dne 8. března 2016 o začleňování hlediska rovnosti žen a mužů do činnosti Evropského parlamentu 2015/2230(INI). Štrasburk, 8.3.2016. Dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2016-0072+0+DOC+XML+V0//CS> (otevřeno 13.5.2016).

⁴⁵⁰ Usnesení Evropského parlamentu ze dne 8. března 2016 o situaci uprchlic a žadatelek o azyl v EU (2015/2325(INI)). Štrasburk, 8.3.2016. Dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2016-0073+0+DOC+XML+V0//CS> (otevřeno 13.5.2016).

V souvislosti s posledně uvedeným usnesením by se dalo říci, že parlament svými požadavky obsaženými v usnesení do značné míry vyslyšel evropské ženské organizace, které za poslední rok vznesly několik podnětů vůči institucím EU vyjadřujících vážné znepokojení nad aktuální nepříznivou a naléhavou situací žen a dívek prchajících ze svých zemí před válkou a diskriminací.⁴⁵¹ Přitom v rovině sekundárního práva se jeví, že směrnice EU, které společně s dalšími závaznými předpisy tvoří tzv. Společný evropský azylový systém,⁴⁵² zohledňují genderovou perspektivu mnohem více nežli směrnice upravující pravidla vízové politiky, řízení legální migrace do Evropy či boje s nelegální migrací. Například z oblasti řízení legální migrace se ochranou práv žen v migraci pořádně zabývá snad jen **směrnice Rady 2003/86/ES o právu na sloučení rodiny**, která sice otevřela ženám a dětem legální cesty do Evropy, na druhou stranu však pro to nastavila taková pravidla, že pobytové oprávnění těchto žen (správněji slučujících se osob, kterými jsou v převážné většině právě ženy a děti) se standardně odvíjí od povolení k pobytu jejich manžela či partnera (tzv. sponzora), což se v mnoha případech jeví jako velmi problematické. Podle směrnice totiž mohou tyto ženy získat nezávislé povolení k pobytu nejdříve po pěti letech pobytu v zemi a členské státy se mohou samy rozhodnout, zda povolení k pobytu osobě v závislém postavení udělí v případech rozpadu rodinného vztahu.⁴⁵³ Pokud se manžel či partner se ženou rozvede, zapudí ji, opustí zemi či zemře, může žena ztratit oprávnění k pobytu, protože její závislé povolení k pobytu se odvíjí od práva povolení k pobytu jejího manžela/partnera jako hlavního držitele oprávnění.⁴⁵⁴ Status závislé osoby tak vystavuje ženy zranitelnému postavení a zvyšuje možnosti jejich sociální exkluze, domácímu násilí a chudobě v porovnání s muži migranty a ženami z majoritní společnosti.⁴⁵⁵ Ženy v závislém postavení mají také omezený přístup na trh práce. Podle **směrnice** sice mají právo na vzdělání, zaměstnání, nebo samostatně výdělečnou činnost, školení a rekvalifikaci stejně jako jejich manžel/partner (správněji hlavní držitel oprávnění pobytu v zemi), ale členské státy si v rámci svého vnitrostátního práva mohou určit podmínky pro povolení výkonu zaměstnání nebo samostatně výdělečné činnosti pro osoby se závislým postavením.⁴⁵⁶

⁴⁵¹ EWL. *Joint statement to #CSW60 on women and girls refugees and asylum seekers* 2015. Dostupné na: <http://www.womenlobby.org/Joint-statement-to-CSW60-on-women-and-girls-refugees-and-asylum-seekers> (otevřeno dne: 2. 5. 2016); EWL. *Open letter to EU decisionmakers in light of the European Council on migration*. 2015. Dostupné na: <http://www.womenlobby.org/Open-letter-to-EU-decision-makers-in-light-of-the-European-Council-on-migration> (otevřeno dne: 2. 5. 2016); EWL. *News from EWLWRC project: From conflict to peace? Women's and girls' voices on the move*. 2016. Dostupné na: <http://www.womenlobby.org/Check-out-new-EWL-WRC-project-From-conflict-to-peace-Women-s-and-girls-voices> (otevřeno dne: 2. 5. 2016).

⁴⁵² Kvalifikační směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/95/EU ze dne 13. 12. 2011; Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2013/32/EU ze dne 26. června 2013; Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2013/33/EU ze dne 26. června 2013.

⁴⁵³ Směrnice Rady 2003/86/ES ze dne 22. září 2003 o právu na sloučení rodiny: Kapitola VI, článek 15, odstavec 1.

⁴⁵⁴ Směrnice Rady 2003/86/ES ze dne 22. září 2003 o právu na sloučení rodiny: Kapitola VI, článek 15, odstavec 3 a 4. Úřední věstník Evropské komise (2003): *Směrnice Rady 2003/86/ES ze dne 22. září 2003 o právu na sloučení rodiny*, dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003L0086&from=PL> (otevřeno 6. 4. 2016).

⁴⁵⁵ EWL. *Empowering migrant women in the European Union: EWL's contribution to the debate on the integration of third-country nationals in the EU*. 2006. Advisory Committee on equal opportunities for women and men. Dostupné na: http://www.antigone.gr/files/en/library/developments-in-human-rights-issues/ewl_contribution_integration.pdf (otevřeno dne: 7. 4. 2016); Advisory Committee on equal opportunities for women and men (2011): *Opinion on gender dimension of integration of migrants*. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/genderequality/files/opinions_advisory_committee/opinion_integration_migrants_en.pdf (otevřeno dne 5. 4. 2016);

⁴⁵⁶ *Směrnice Rady 2003/86/ES ze dne 22. září 2003 o právu na sloučení rodiny*, dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003L0086&from=PL> (otevřeno dne 6. 4. 2016).

Ženské organizace míní, že problém genderové nerovnosti v otázkách migrace a azylu věží v neefektivním a neadekvátním nastavení migračních politik EU. Ty svými principy migrantky mnohdy diskriminují, humanitární pomoc je nedostatečná a zřejmá je i neochota jednotlivých členských států a mezinárodních institucí implementovat genderovou rovnost do praxe.⁴⁵⁷ Evropská ženská lobby a Evropská síť migrantských žen proto samy přišly, alespoň pokud jde o ochranu práv žen v oblasti azylové politiky, se souborem doporučení pro evropské a národní tvůrce politik k urychlenému zavedení komplexních nástrojů a humanitárních opatření, **jenž zamezí veškerým formám násilí páchaného na ženách a dívkách v EU** v postavení uprchlic či žadatelek o mezinárodní ochranu. Stejně tak navrhly vytvoření **genderově citlivé azylové politiky** a procedur, které umožní ženám a dívkám plně uplatňovat svá lidská práva. Zpráva dále nabízí konkrétní postupy pro realizaci těchto doporučení ve třech praktických návodech.⁴⁵⁸ Uvedené organizace vyslovují obavy i nad eskalací rasismu a xenofobie v evropské společnosti a vyzvaly Evropskou komisi a členské státy v aktivním zapojení do boje proti těmto nežádoucím fenoménům.⁴⁵⁹

Pokud jde o další politiky EU ve vztahu k migrantkám, v jistém směru se jejich postavení v rámci genderového mainstreamingu dotýkají externí politiky EU vůči třetím zemím a politika rozvojové spolupráce. Například u přístupujících a kandidátských zemí to znamená, že tyto země musí uznat zásadu rovnosti mužů a žen a zavádět stávající evropské předpisy v této oblasti do svých národních úprav. Z pohledu EU je rovnost žen a mužů klíčovou zásadou rozvojové spolupráce EU, poněvadž je považována za důležitý nástroj pro snižování chudoby a na podporu ekonomického růstu. Mezi hlavní cíle evropské rozvojové politiky pak patří otázky posílení práv žen a snížení právní, politické a ekonomické diskriminace žen, podpory vzdělávání a přístupu ke zdrojům a zdravotní péči pro ženy a dívky.

3.1.5 Rada Evropy a Istanbulská úmluva

V evropském kontextu jsou z hlediska ochrany lidských práv tradičně velmi významné i mezinárodní dokumenty vytvářené na půdě Rady Evropy. V námi sledované oblasti vydalo např. Parlamentní shromáždění Rady Evropy ***rezoluci č. 1478 Integrace migrantek v Evropě*** (2006), v které vyzývá k prosazování a implementaci rovnosti mezi ženami a muži, zdůrazňuje nutnost chránit a zaručit migrantkám základní lidská práva, přístup ke vzdělání, rekvalifikaci, zaměstnání, sociálním a kulturním právům a zdravotní péči. Rezoluce také vyzývá ke zlepšení integračních opatření, aby se migrantky mohly stát plnohodnotnou součástí společnosti; dále k ochraně migrantek s neregulérním statutem

⁴⁵⁷ European Network of Migrant Women (2016): „*Gender-based dangers facing migrant and refugee women*“; Dostupné na: <http://www.migrantwomennetwork.org/wordpress/wp-content/uploads/2015/10/GENDER-BASED-DANGERS-FACING-MIGRANT-AND-REFUGEE-WOMEN-4.pdf> (otevřeno dne: 2. 5. 2016).

⁴⁵⁸ brožurou WomensVoices. Dostupné na: <http://www.migrantwomennetwork.org/wordpress/wp-content/uploads/2016/06/womensvoicesFINALforweb.pdf>

⁴⁵⁹ European Network of Migrant Women. *European Migration Forum: 6-7 April 2016*. 2016. Dostupné na: <http://www.migrantwomennetwork.org/wordpress/?p=452> (otevřeno 3. 5. 2016).

před všemi formami vykořisťování, včetně obchodování s lidmi a v případě žadatelek o mezinárodní ochranu pak vybízí brát v potaz možnost perzekuce založené na genderovém základě.⁴⁶⁰

V posledních letech však nejvíce pozornosti poutá proces v předchozích kapitolách již zmiňované ratifikace **Úmluvy Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí (tzv. Istanbulská úmluva)** z roku 2011, která je první úmluvou svého druhu na evropské úrovni, zavazující smluvní státy, aby zajistily ochranu všech žen a dívek, včetně migrantek, bez ohledu na jejich věk, právní status a sociální postavení a je vnímána jako posun k větší rovnosti žen a mužů v Evropě. Česká republika podepsala úmluvu teprve nedávno (květen 2016) jako jedna z posledních (resp. předposlední z členských států EU před Lotyšskem), přičemž učinila výhrady k některým jejím ustanovením, která tedy nebudou u nás po ratifikaci úmluvy aplikovatelná.⁴⁶¹ Je třeba říci, že díky zásahu českých nevládních organizací nakonec nedošlo i k další výhradě, která by měla za následek, že by se ustanovení úmluvy o ochraně žen před nucenými sňatky vztahovala pouze na ženy s trvalým pobytem na území ČR.⁴⁶² V souhrnu zatím úmluvu podepsalo 41 evropských států, z toho 21 ji ratifikovalo. Očekává se, že Česká republika by měla úmluvu ratifikovat k polovině roku 2018. V Evropské komisi současně probíhají jednání, že by úmluvu ratifikovala i Evropská unie a závazně se tak postavila genderově podmíněnému násilí.⁴⁶³

Smyslem Istanbulské úmluvy je chránit ženy proti všem formám násilí, přispět k odstranění všech forem diskriminace, kterým ženy čelí, vytvořit a přijmout takové mechanismy a opatření, která by zajistila komplexní ochranu a pomoc obětem násilí a zabezpečit jejich zavedení do praxe a zajistit a podporovat rovnost žen a mužů. Zavedení ustanovení úmluvy do praxe a její dodržování kontrolují a hodnotí dva orgány rady Evropy: 1) nezávislý odborný orgán **Skupina expertů proti násilí vůči ženám a domácímu násilí** (GREVIO) a politický orgán **Výbor smluvních států** složený z oficiálních zástupců států, které přistoupily ke smlouvě. Úmluva dále zavádí soubor definic trestných činů, které jsou státy povinny zavést do svých legislativních systémů, zajistit trestnost těchto činů a trestní stíhání pachatelů a právo obětí na náhradu škody. Mezi tyto trestné činy patří: psychické násilí, nebezpečné pronásledování, fyzické násilí, sexuální násilí, včetně znásilnění, nucený sňatek, mrzačení ženských pohlavních orgánů, násilné přerušování těhotenství a násilná sterilizace. Státy se také zavazují zřídit centra pomoci, chráněná bydlení pro oběti a krizovou linku. Úmluva zmiňuje také nutnost přijmout legislativní nebo jiná opatření, která by obětem se závislým statusem pobytu, odvíjející se od povolení pobytu manžela nebo partnera, zajistila udělení samostatného povolení k pobytu na jejich žádost. Podmínky o udělení a trvání samostatného povolení k pobytu se pak řídí vnitrostátním právem členského státu. Dále také zajistit, aby žádosti o mezinárodní ochranu a důvody pronásledování uvedené v úmluvě byly vykládány s ohledem na gender. „*Provádění ustanovení této úmluvy smluvními stranami, zvláště opatření na ochranu práv obětí, musí být zajištěna bez jakékoliv*

⁴⁶⁰ Parliamentary Assembly. *Integration of immigrant women in Europe: Resolution 1478/2006*. Dostupné na: <http://www.refworld.org/docid/43f5d5794.html> (otevřeno: 7. 4. 2016).

⁴⁶¹ EWL. *26 Member States have signed the Istanbul Convention! Will Latvia and Czech Republic be next soon?*. 2016. Dostupné na: <http://www.womenlobby.org/26-EU-MS-have-signed-the-Istanbul-Convention-Will-Latvia-and-Czech-Republic-be> (otevřeno dne: 2. 5. 2016). Česká ženská lobby. *Česká republika podepsala jako jedna z posledních zemí EU Istanbulskou úmluvu*. Tisková zpráva. 2016. Dostupné na: <http://www.czlobby.cz/cs/zpravy/ceska-republika-podepsala-jako-jedna-z-poslednich-zemi-eu-istanbulskou-umluvu> (otevřeno 10.5.2016)

⁴⁶² Viz www.migrace.com – zásadní připomínka k Istanbulské úmluvě

⁴⁶³ Tisková zpráva (2016): *EU se chce připojit k mezinárodní úmluvě o boji proti násilí na ženách*, Evropská komise. Dostupné na: www.europa.eu/rapid/press-release_IP-16-549_cs.pdf (otevřeno dne: 9. 4. 2016).

*diskriminace, zejména diskriminace na základě pohlaví, genderu, rasy, barvy pleti, jazyka, vyznání, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní menšině, majetku, narození, sexuální orientace, genderové identity, věku, zdravotního stavu, zdravotního postižení, rodinného stavu, postavení migranta nebo uprchlíka či jiného postavení.*⁴⁶⁴

3.1.6 Shrnutí

I přesto, že EU klade mimořádný důraz na genderovou rovnost, zůstává oblast migrace v tomto ohledu spíše stranou. Migrace a cílení na rovnost mužů a žen se objevuje především v průřezových strategiích a to zejména v posledních desíti letech. Často specifické situaci migrantek je však, i přes postupné zlepšování stavu věci, věnována spíše okrajová pozornost. Námi sledovaná specifická kategorie seniorek s migrační historií pak stojí zatím zcela na okraji zájmu a pozornosti se jí dostává pouze v několika strategických dokumentech. Co se týče migrantek, věnuje jim zejména v posledních letech větší pozornost Evropský parlament, který vědomě cílí na různé nejvíce ohrožené skupiny žen (např. situace uprchlic). Významným počinem na evropské úrovni, ke kterému se ratifikací připojila i ČR, je pak poměrně nová **Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí (tzv. Istanbulská úmluva)**, která je první úmluvou svého druhu na evropské úrovni, zavazující smluvní státy zajistit ochranu všech žen a dívek, včetně migrantek, bez ohledu na jejich věk, právní status a sociální postavení a která je vnímána jako posun k větší rovnosti žen a mužů v Evropě. Celkově je možné situaci v oblasti evropských dokumentů a námi sledovaných opatření shrnout, že **pro EU a její instituce zůstává výzvou v první řadě migrantky zviditelnit jakožto specifickou skupinu osob, která má své zvláštní potřeby a problémy, jenž je potřeba nejdříve identifikovat a poté na ně reagovat vhodnými integračními opatřeními.**

3.2 Strategické dokumenty a odpovědné instituce v českém kontextu národní a lokální koncepty

V první části kapitoly rozebíráme dokumenty a nástroje rámcové a koncepční povahy (od Listiny základních práv a svobod po antidiskriminační zákon), které se, ať už přímo či nepřímo, dají vztáhnout i na otázku postavení migrantek ve vyšším věku, a z nichž by se mohlo vycházet a na ně odkazovat ve snahách o narovnání postavení cílové skupiny zranitelných žen. Pozornost dále zaměříme jen na vybrané strategické materiály, které pracují či by měly pracovat i s tématem genderu, resp. genderu a migrace a rozboru zákonů či mezinárodních smluv, jimiž je ČR vázána či by z našeho pohledu vázána být měla, se nevěnujeme, s vědomím, že tyto dokumenty by si zasloužily samostatnou analýzu z pohledu rovných práv osob ohrožených sociálním vyloučením. K mnohým dokumentům se ČR

⁴⁶⁴ Příloha (2011): *Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí na ženách a domácího násilí: návrhu rozhodnutí Rady o podpisu, jménem Evropské unie, Úmluvy Rady Evropy o prevenci a potírání násilí na ženách a domácího násilí*, COM(2016) 111 final., Evropská komise. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2016/CS/1-2016-111-CS-F1-1-ANNEX-1.PDF> (otevřeno dne: 8. 4. 2016).

zavazuje v rámci tzv. Národních plánů reforem, které jsou každoročně aktualizovány, a jejichž výchozím bodem je Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začleňování (Strategie Evropa 2020), která představuje hlavní hospodářskou reformní agendu Evropské unie s výhledem do roku 2020. Ve druhé části kapitoly se pak stručně věnujeme institucionálnímu zabezpečení kombinace genderové, migrační a seniorské agendy v ČR.

3.2.1 Strategické dokumenty

3.2.1.1 Strategické dokumenty, které by měly či mohly zohledňovat postavení migrantek

a) Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v letech 2014 – 2020

Pro cílovou skupinu migrantek ve vyšším věku může být poměrně zásadní Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v letech 2014 – 2020, která byla doposud každoročně upravována v rámci Aktualizovaných opatření Priorit a postupů vlády pro prosazování rovnosti žen a mužů. Jedná se o strategický dokument, který tvoří rámec pro uplatňování politiky rovnosti žen a mužů v České republice, stanovuje rovnost žen a mužů jako celospolečenskou i vládní prioritu a reflektuje reálné potřeby institucionálního zabezpečení rovnosti žen a mužů v českém prostředí a, jak k tomu uvádí některé zdroje: „vyvažuje genderovou slepotu klíčových strategií proti chudobě a sociálnímu vyloučení.“⁴⁶⁵

Tato strategie v úvodní části připouští, že přestože ČR implementovala do svého právního řádu z mezinárodních závazků i závazků vůči EU mnohá opatření podporující rovnost žen a mužů, naplnění této hodnoty neznámá jen rovnost před zákonem, tzv. rovnost de iure deklarovanou právním i předpisy, ale především rovnost de facto, tedy rovnost reálnou a faktickou, přičemž pro její dosažení je nutné vytvořit institucionální, legislativní, ale i společenský rámec, který by naplňování této hodnoty zabezpečoval.

Podle tiskového vyjádření ke schválení této strategie jde o první střednědobý dokument v české politice, který rámuje agendu rovnosti žen a mužů v delším časovém horizontu, jehož prostřednictvím se téma rovnosti žen a mužů stane kontinuálně řešeným politickým tématem, s přesně danými cíli a způsoby revize implementace, a jehož naplňování přispěje k dosahování rovnosti žen a mužů v ČR, která se v tomto ohledu dle řady mezinárodních srovnání pohybuje hluboko pod průměrem Evropské unie.⁴⁶⁶

⁴⁶⁵Viz SOKAČOVÁ, L. Chudoba a prevence chudoby v genderové perspektivě. In: SMETÁČKOVÁ, I (ed). *Stínová zpráva o stavu genderové rovnosti v České republice v roce 2015*. Op.cit.

⁴⁶⁶Vláda schválila Vládní strategii pro rovnost žen a mužů v ČR na léta 2014 – 2020 (tisková informace, online) Dostupné na: <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/pri-uradu-vlady/jiri-dienstbier/aktualne/vlada-schvalila-vladni-strategii-pro-rovnost-zen-a-muzu-v-cr-na-leta-2014--2020-124370/> (otevřeno dne 12. 11. 2015).

Strategie pro rovnost žen a mužů, jakožto hlavní střednědobý koncepční dokument na vládní úrovni, by tedy měla být podle svého vlastního prohlášení zohledněna při implementaci dalších strategických dokumentů i v jiných oblastech. Jak se v tomto materiálu uvádí, tyto další dokumenty buď již zahrnují základ pro promítnutí genderové otázky do daného tématu, nebo genderové téma není v daném dokumentu explicitně zmíněno a Strategie by měla poskytnout vodítko i pro takové typy dokumentů, mezi něž explicitně řadí i *Postup při realizaci Aktualizované Koncepce integrace cizinců – Společné soužití* či *Strategii sociálního začleňování* nebo *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 – 2017*. V části, týkající se důstojnosti a integrity žen a mužů pak tato strategie mezi identifikované problémy řadí konkrétně sociální vyloučení a genderově podmíněnou marginalizaci vícenásobně diskriminovaných osob, a to zejména seniorů a seniorek, příslušníků a příslušnic menšin, cizinců a cizinek.⁴⁶⁷ Mezi specifické cíle následně na základě tohoto zjištění stanoví **posílení mechanismů na podporu odstraňování genderově podmíněné marginalizace vícenásobně diskriminovaných osob**. Zde se ale nabízí nepoměrně větší prostor pro uchopení tématu specifických problémů migrantek, resp. i migrantek seniorek a jeho promítnutí do konkrétních vizí a návrhů, které by posléze byly specifikovány v *Aktualizovaných opatřeních Priorit a postupů vlády při prosazování rovnosti žen a mužů*.

Aktualizovaná opatření Priorit a postupů vlády při prosazování rovnosti žen a mužů⁴⁶⁸ se speciálně migrantkám věnují fakticky pouze v jediném bodě⁴⁶⁹ (pomineme-li ještě bod týkající se revize přístupu všech migrantů do zdravotního pojištění), který jako jedno z opatření stanoví: „...nadále přijímat opatření k odstraňování a prevenci násilí založeného na pohlaví, domácího násilí a obchodování s lidmi, tato opatření rozpracovat do rezortních priorit, brát v úvahu problematiku násilí na základě pohlaví a obchodování s lidmi při koncipování migrační politiky a na základě Zprávy o situaci žen-migrantek v České republice⁴⁷⁰ nadále podporovat projekty zaměřené na řešení rizikových situací v životě žen-migrantek“.

Jak se daří tyto cíle naplňovat, lze zjistit z každoročních zpráv, z nichž prozatím poslední je *Zpráva za rok 2014 o rovnosti žen a mužů v ČR na léta 2014 – 2020* z června 2015, kde nalezneme i následující zhodnocení plnění výše uvedeného úkolu: „K plnění úkolu podporovat projekty zaměřené na řešení rizikových situací v životě žen migrantek v návaznosti na Zprávu o situaci žen-migrantek v ČR MV uvádí, že považuje ženy migrantky za osoby ve zranitelném postavení a usiluje o jejich integraci, snižování jejich izolace o řešení obtížných životních situací. Konkrétní počet a popis podpořených projektů v návaznosti na Zprávu o situaci žen-migrantek v ČR MV ovšem neuvádí.“⁴⁷¹. Nutno dodat, že dle našich zjištění zpracovává Odbor azylové a migrační politiky MVČR každoročně podklady pro tyto

⁴⁶⁷Část B, kapitola 6, bod 4 *Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice pro období let 2014 – 2020*. Úřad vlády ČR, 2014.

⁴⁶⁸Jakožto příloha k usnesení vlády ze dne 12. 11. 2014 č. 930, ve znění daném usnesením vlády č. 566 ze dne 3. 7. 2015 ke *Zprávě za rok 2014 o rovnosti žen a mužů a o naplňování Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014 až 2020*.

⁴⁶⁹Původně bod 28, na základě citovaného usnesení vlády a v souvislosti se zde uvedeným přečíslováním bod 30.

⁴⁷⁰*Zpráva o situaci žen-migrantek v České republice* byla zpracována na základě usnesení vlády č. 464 ze dne 14. června 2010, v jehož příloze bylo ministru vnitra uloženo zpracování této zprávy a její předložení Radě pro rovné příležitosti žen a mužů s termínem plnění do 31. 12. 2010. Zahrnuje informace ke dni 31. prosince 2009.

⁴⁷¹Viz *Zpráva za rok 2014 o rovnosti žen a mužů v ČR*, str. 65.

zprávy,⁴⁷² avšak ke škodě věci, jak se domníváme na základě jejich rozboru, se podrobnější informace o situaci migrantek z těchto podkladů ve Zprávě za rok 2014 v zásadě neobjevují. Zpráva pouze následně na jiném místě konstatuje, že aktivity MV v oblasti rovnosti žen a mužů se v roce 2014 týkaly kromě sladování pracovního a rodinného života také dotačních programů, oblasti násilí založeného na pohlaví, domácího násilí a obchodování s lidmi a azylové a migrační politiky ve vztahu k postavení migrantek. Stejně tak jako na dalším místě konstatuje, že významným tématem je nelegální zaměstnávání, které se zpravidla týká osob znevýhodněných na trhu práce, mezi které řadí i migrantky. Jelikož v jiných oblastech je citovaná zpráva poměrně detailní a své místo v ní mají i podkapitoly týkající se lesních školek či rovnosti žen a mužů v dopravě či sportu, (aniž bychom jejich relevantnost chtěli snižovat), bylo by rozhodně ku prospěchu věci, aby si agenda migrantek a migrantů při hodnocení rovnosti žen a mužů našla ve zprávě své místo a samostatnou kapitolu (či podkapitolu).

Pokud jde o monitorování a prosazování závazků v oblasti rovnosti žen a mužů, ve stručnosti ještě zmiňme Zprávu o plnění pekingské akční platformy, kterou v roce 2015 zpracoval Úřad vlády, v níž reflektoval a odkázal na naše zjištění týkající se marginalizované situace migrantek v ČR, popisu důvodů tohoto stavu i hrozby vícenásobné diskriminace, která uvádíme v úvodní části naší analýzy.⁴⁷³

b) Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020

Oporu pro migrantky seniorky lze nalézt i ve Strategii sociálního začleňování 2014 – 2020,⁴⁷⁴ zpracované MPSV, jejímž deklarovaným cílem je přispět k redukci chudoby a sociálního vyloučení, ke které se ČR zavázala v rámci evropského cíle, uvedeného v Strategii Evropa 2020 (desetiletá strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění), jehož plnění je monitorováno v Národním programu reformy České republiky. Strategie sociálního začleňování popisuje prioritní témata ČR pro oblasti sociálního začleňování a pro čerpání z veřejných rozpočtů i z evropských fondů. Obsahuje také přehled opatření, která mají vliv na sociální začleňování i na boj s chudobou. Strategie podle svých slov vychází z „Dlouhodobé vize resortu práce a sociálních věcí pro oblast sociálního začleňování“, schválené ministrem práce a sociálních věcí v květnu 2012, ale zahrnuje i oblasti překračující hranice tohoto resortu, které mají významný vliv na oblast sociálního začleňování.

Strategie tak mj. upozorňuje, že je důležité přizpůsobit politiku zaměstnanosti, důchodovou politiku a další politiky a služby probíhajícím sociálním a demografickým změnám. Mezi hlavní principy politiky přípravy na stárnutí pak zařazuje důraz na lidská práva a mimo jiné právě i respektování genderového aspektu problematiky stárnutí, přičemž zvláštní pozornost si podle tohoto dokumentu zaslouží menšiny (včetně znevýhodněných seniorů). Dále však bohužel s tématem nepracuje.

c) Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 – 2017

⁴⁷²Viz OAMP MVČR. Podklady ke Zprávě o plnění priorit a postupů MV při prosazování rovných příležitostí pro ženy a muže za rok 2014. Dle mailové komunikace s H. Dluhošovou z Odboru azylové a migrační politiky, oddělení koncepcí a analýz

⁴⁷³Úřad vlády ČR. Zpráva o plnění Pekingské akční platformy (česká verze). Praha: Úřad vlády ČR, 2015. Dostupné na: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/zpravy-o-plneni-pekingske-akcni-platformy-123750/> (otevřeno dne 20. 6. 2015).

⁴⁷⁴Kapitola 4.3 této strategie, s názvem *Posilování sociální soudržnosti*.

Tento strategický dokument se průřezově věnuje tématu stárnutí a jeho záměrem je komplexní přístup k řešené problematice.⁴⁷⁵ Za základní rámeček akčního plánu je označeno dodržování a ochrana lidských práv seniorů.

Hned v úvodu nadějně zmiňuje genderovou dimenzi a označuje ji za důležitou součást strategického přístupu ke stárnutí populace, která napomáhá zohledňovat různou situaci a různé potřeby mužů a žen ve stárnoucí populaci a na tato specifika následně reagovat příslušnými opatřeními. Připouští, že ženy jsou ve stáří ohroženy chudobou a sociálním vyloučením ve výrazně vyšší míře než muži, a to především ženy starší 65 let. To je podle tohoto plánu způsobeno tím, že ekonomické nerovnosti mezi muži a ženami se během jejich účasti na trhu práce projevují i v důchodovém věku. Ženy jsou v průběhu svého produktivního života více zapojeny do péče o děti a domácnost a existují tu rozdíly v odměňování žen a mužů – tyto skutečnosti vedou ve stáří k nižším důchodovým příjmům žen, krom toho ženy-seniorky v důsledku větší délky života a nižších důchodů musejí žít s nižšími příjmy po delší dobu než muži-senioři. Dokument zároveň zmiňuje, že na straně druhé se muži dožívají průměrně nižšího věku než ženy, což může souviset s jejich horším zdravotním stavem, který se pojí na životní cyklus zpravidla rozdílný od životního cyklu žen.

Akční plán toto téma uzavírá vyjádřením, že z výše uvedených důvodů je třeba se specificky zaměřovat na rozdílné potřeby žen i mužů a na základě dostupných zjištění se příslušným problematickým oblastem věnovat. Bohužel, stejně jako ostatní dokumenty, kterým se zde věnujeme, nemají tato zjištění dopad na následné nastavení priorit a ani strategických cílů. Téma nutnosti odlišného zacházení s muži a ženami se již v materiálu neobjevuje, ženy jsou posléze zmíněny jen v kapitole Celoživotní učení, kde je deklarována nutnost zapojit do trhu práce i ekonomicky neaktivní osoby, kdy za příklad takových osob akční plán uvádí příkladem ženy v domácnosti. Žádné specifické kroky akční plán na tomto ani na jiných místech nenavrhuje. **V materiálu i v úvodní popisné rovině chybí krom toho reflexe stárnutí u kategorie migrantů a migrantek.**

d) Národní koncepce podpory rodin s dětmi

Tato koncepce navazuje na **Národní koncepci rodinné politiky**, vytvořenou MPSV v roce 2005, kde byla rodinám migrantů a migrantek věnována samostatná podkapitola v kapitole Rodina se specifickou potřebou a kde se materiál zabývá i postavením žen jakožto zranitelné skupiny, když uvádí, že ženy z rodin přistěhovalců se potýkají s obtížemi spojenými s jejich postavením vyplývajícím z příslušnosti k ženskému pohlaví a že vzhledem k péči o děti mají nižší šanci na získání zaměstnání, mají omezenou možnost navštěvovat kurzy českého jazyka a účastnit se akcí, které by podpořily jejich integraci do společnosti. Za základní cíl si v této oblasti klade integraci rodin přistěhovalců do společnosti a vytvoření nezbytných podmínek pro jejich ochranu před diskriminací a ekonomickou soběstačností. Výslovně v této souvislosti uvádí, že je žádoucí podporovat rovné příležitosti a šance mužů a žen v rodině přistěhovalců, zejména v přístupu ke vzdělání a zaměstnání. K jeho dosažení stanoví pět konkrétních opatření, mezi jinými i řešit postavení seniorů nad 70 let v systému

⁴⁷⁵Jeho aktualizovaná verze byla schválena usnesením vlády č. 218 ze dne 30. března 2015.

veřejného zdravotního pojištění, tak aby bylo garantováno jejich rovnoprávnější postavení.⁴⁷⁶ Materiál nicméně odkazuje na *Koncepci integrace cizinců* jakožto na dokument, který se tímto tématem zabývá podrobněji.

Národní koncepce podpory rodin s dětmi, jakožto navazující aktuálnější dokument, je podle svých slov lépe strukturovaný a více odpovídající na cíle vlády v oblasti rodin s dětmi.⁴⁷⁷ I tento materiál se vyjadřuje k problematice integrace migrantek a migrantů, když uvádí velmi podobné cíle, včetně nutnosti vytvářet nezbytné podmínky pro jejich ochranu před diskriminací a dále např. zlepšení postavení seniorů nad 70 let v systému veřejného zdravotního pojištění. Vyšší důraz ovšem klade ve srovnání s předchozím dokumentem na otázku zlepšení podmínek při slučování rodin přistěhovalců. I zde se v souvislosti s migrantkami a migranty hovoří o specifických potřebách rodiny a zároveň i zájmu vlády přibližovat práva přistěhovalců právům občanů ČR. Konkrétní opatření na podporu specificky migrantek a migrantů zde však nenalezneme.

e) Koncepce prevence a řešení bezdomovectví v ČR do roku 2020

Tato koncepce⁴⁷⁸ vychází z principu povinné solidarity státu k osobám, které si z nejrůznějších důvodů nejsou schopni zajistit či udržet bydlení. Bezdomovectví je zde pojato jako extrémní sociální vyloučení, jehož je chudoba nejen příčinou, ale i důsledkem. Koncepce tak reaguje jak na potřeby ČR, tak i na požadavky EU posílit „zacílené sociální služby na nejvíce znevýhodněné skupiny“. Ve Strategii Evropa 2020 je bezdomovectví identifikováno jako jedna z nejextrémnějších forem chudoby a sociálního vyloučení. Materiál zavádí princip tzv. *housing first*, který poukazuje na nutnost komplexního přístupu k řešení problematiky bezdomovectví a pracuje i s definicí bezdomovectví ETHOS a je pokládán za přelomový.⁴⁷⁹ Analytická část tohoto dokumentu uvádí, že nejhroženější skupinou jsou obecně samotně žijící senioři nad 65 let. Z toho lze dovodit, že také osaměle žijící migrantky či osoby s migračním původem v seniorském věku jsou s problémem bezdomovectví konfrontovány ve velké míře, byť takto explicitně se koncepce nevyjadřuje a neexistují ani žádné relevantní výzkumy, které by tyto skutečnosti potvrdily či vyvrátily.

Podle vyjádření MPSV ostatně koncepce zdaleka nevyčerpává všechna témata a problémy, které jsou s prevencí a řešením bezdomovectví spojeny⁴⁸⁰ a právě bezdomovectví migrantek v seniorském věku je dle našeho názoru jedním z nich.

f) Koncepce sociálního bydlení ČR 2015 - 2025

⁴⁷⁶Blíže viz MPSV. *Národní koncepce rodinné politiky*, kapitola 11 f. Praha: MPSV, 2005- Dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf (otevřeno dne 11.2.2016).

⁴⁷⁷ Blíže viz MPSV. *Národní koncepce podpory rodin s dětmi*. Praha: MPSV, 2008. Dostupné na http://www.mpsv.cz/files/clanky/7958/Narodni_koncepce_podpory_rodin_s_detmi.pdf (otevřeno dne 11.2.2016).

⁴⁷⁸Blíže viz MPSV. *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020*. Praha: MPSV, 2013. Dostupné na: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/16893/bezdomovectvi.pdf> (otevřeno dne 20.3.2016). Citovanou koncepci schválila vláda ČR usnesením ze dne 28. srpna 2013 č. 666

⁴⁷⁹Viz např. SOKAČOVÁ, L. *Chudoba a prevence chudoby v genderové perspektivě*. Op.cit.

⁴⁸⁰MPSV. *Koncepce prevence a řešení problematik bezdomovectví v ČR do roku 2020*. (článek). Praha: MPSV, 10. 9. 2013. Dostupné na: <http://www.mpsv.cz/cs/16156> (otevřeno dne 20. 3. 2016).

V říjnu roku 2015 schválila vláda Koncepti sociálního bydlení České republiky 2015 – 2025,⁴⁸¹ připravenou MPSV ve spolupráci s dalšími resorty. Na jejím základě vznikne zákon o sociálním bydlení, který by měl být účinný od roku 2017. Koncepte počítá se třemi stupni bydlení pro potřebné a jejím cílem je snížit minimalizovat pravděpodobnost pádu do chudoby a zajistit důstojné podmínky těm, kteří splní kritéria, stanovená zákonem o sociálním bydlení. Mezi skupiny domácností ohrožených sociálním vyloučením v oblasti bydlení, řadí, mezi dalšími, lidi po skončení své profesní kariéry, samoživitelky a samoživitele, s doprovodnou poznámkou, že se častěji jedná o ženy (v poznámce pod čarou ještě specifikováno, že ženy ve věkové skupině nad 65 let v ČR čelí třikrát vyššímu riziku ohrožení chudobou než muži)⁴⁸², osoby znevýhodněné na trhu bydlení z důvodu své národnosti, rasy či náboženství či seniory.

Jak koncepte uvádí, seniorská populace je velmi heterogenní skupinou obyvatel a za určitých životních okolností jsou sociálním vyloučením ohroženi senioři vyššího věku, mezi nimiž jsou zejména osamělé ženy s jediným zdrojem příjmu ve formě starobního (resp. vdovského) důchodu. Koncepte se věnuje i skupinám domácností, které jsou na trhu bydlení znevýhodněny, protože jsou pronajímateli vnímány jako velké riziko, mezi něž řadí i některé domácnosti imigrantů.

Je tedy zřejmé, že migranty v seniorském věku budou z tohoto pohledu vnímány jako osoby ohrožené sociálním vyloučením v oblasti bydlení a nezbývá než věřit, že jejich ochrana bude v konkrétní rovině upravena i chystaným zákonem o sociálním bydlení.

g) Strategie politiky zaměstnanosti do roku 2020 a Koncepte politiky zaměstnanosti 2013 – 2020

Strategie politiky zaměstnanosti do roku 2020⁴⁸³ vychází z materiálu Koncepte politiky zaměstnanosti 2013 – 2020. Je vodítkem, podle něhož jsou nastavovány další dokumenty, od formulace obsahu Operačního programu Zaměstnanost do roku 2020, jakožto základního nástroje politiky zaměstnanosti v tomto období, až po podklady pro spolupráci všech resortů nad touto problematikou.

Ač se na několika místech věnuje zvláště sociálně vyloučeným osobám a zvláště starším osobám a v samostatné kapitole i podpoře rovnosti žen a mužů na trhu práce a postavení žen, migrantky a migrantky zcela opomíjí. Z tohoto materiálu tak jdou čerpat maximálně vize, mezi nimiž je inkluzivní

⁴⁸¹ *Koncepte sociálního bydlení České republiky 2015 – 2025* přijata usnesením vlády ze dne 12. 10. 2015. Dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/22514/Koncepte_soc_bydleni_2015.pdf (otevřeno dne 20. 3. 2016).

⁴⁸² Koncepte zde v poznámce pod čarou č. 4 uvádí, že: „z genderového hlediska muži obecně dosahují vyšších pozic, vyšších příjmů a jsou déle ekonomicky aktivní. Nižší výdělky žen oproti mužům následně znamenají také nižší výši starobního důchodu. Ženy seniorky navíc pobírají méně peněz po mnohem delší dobu než muži senioři, neboť se průměrně dožívají vyššího věku.“ Rovněž bude doplněna věta: „Zatímco ve věku 55-59 let je zaměstnanost mužů 82 %, ve věkové kategorii 60+ je zaměstnanost pouze 18,5 %. Zaměstnanost žen ve věku 55-59 let je pouhých 65,3 %, v kategorii 60+ dokonce již jen 7,7 %.“ Ze zjištění Českého statistického úřadu z roku 2011 vyplývá, že ženy ve věkové skupině nad 65 let v ČR čelí třikrát vyššímu riziku ohrožení chudobou než muži. Tyto genderové rozdíly v ohrožení chudobou ve věku nad 65 let v ČR jsou nejvýraznější v rámci celé EU“.

⁴⁸³ *Strategie politiky zaměstnanosti do roku 2020*, zpracovaná MPSV, byla schválena usnesením vlády č. 835 dne 15. 10. 2014. Dostupná na: https://portal.mpsv.cz/sz/politikazamest/strateg_zam_2020/strategiep2020.pdf (otevřeno dne 20.3.2016).

trh práce umožňující rovný přístup k zaměstnání pro všechny skupiny či vyrovnání v rozdílném přístupu k mužům a ženám na trhu práce a vyšší participace žen na trhu práce a věřit, že v navazujících dokumentech se promítnou i do opatření na podporu cílové skupiny naší analýzy. Obdobný závěr je možné učinit v souvislosti se zmíněnou Konceptí politiky zaměstnanosti 2013 – 2020.

h) Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2016 - 2020

Jak tato strategie⁴⁸⁴ v úvodu zmiňuje, přestože je ČR zemí s nejnižší mírou ohrožení chudobou, do sociálního vyloučení se vlivem socioekonomického vývoje propadá stále více obyvatel. Cílem předkládané strategie je proto **koordinovat úsilí jednotlivých složek státní správy v boji proti fenoménu sociálního vyloučení a vytvořit předpoklady pro aktivní spolupráci se samosprávami krajů a obcí při řešení sociálního vyloučení**. Důležité je, že se nezaměřuje na problém sociální exkluze obecně, ale soustředí se na jeho specifickou koncentrovanou formu v podobě sociálně vyloučených lokalit a oblastí sociálním vyloučením ohrožených. Specifiky migrantů a migrantek se nezabývá v žádné ze svých částí, ale z povahy věci se tyto osoby dají označit za osoby ohrožené sociální exkluzí, na něž se strategie vztahuje.

i) Akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2015 – 2018

Akční plán vychází z faktu, že domácí a genderově podmíněné násilí představují jednu z nejčastějších forem porušování lidských práv a zásahu do důstojnosti a integrity člověka. Poukazuje na to, že toto násilí s sebou nese závažné negativní společenské a ekonomické dopady a že je mu, podle mezinárodních výzkumů, vystavena každá třetí žena a každý pátý muž. Je formulován jako komplexní strategický dokument, který umožní koordinovaný postup při formulaci, implementaci a vyhodnocování příslušných opatření za účelem efektivní prevence těchto typů násilí a pomoci osobám, které jsou v něm zainteresovány a také s ohledem na povinnosti, vyplývající z mezinárodních smluv, jimiž je ČR vázána.

Jak uvádí, navazuje na další strategické vnitrostátní dokumenty, a to vč. výslovně jmenované *Aktualizované Konceptce integrace cizinců* a při realizaci jednotlivých opatření Akčního plánu hodlá zohlednit několik průřezových priorit, mezi nimi i postavení migrantek a migrantů.

Za tímto účelem však stanoví pouze jediné konkrétní opatření, resp. úkol, přidělený konkrétním resortům, a to v oblasti analýz, studií a sběru dat, kterým je zpracování sociologické analýzy zkušeností migrantů a migrantek v České republice s genderově podmíněným násilím (včetně ženské obřízky) páchaným na území České republiky i v zemích původu. Tento úkol odkazuje do působnosti Úřadu vlády a ministerstva vnitra.

Přes počáteční ambiciózní sdělení je tedy zřejmé, že Akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2015 – 2018 nereaguje v otázkách genderově podmíněného násilí s migračním prvkem adekvátně na problémy, s nimiž jsou podle všech indicií migrantky v ČR

⁴⁸⁴Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2016 - 2020 přijata usnesením vlády ze dne 17. 2. 2016.

konfrontovány, na straně druhé mu nelze upřít snahu, před stanovením konkrétních závazků a nic neříkajících cílů obecné povahy, nejprve tuto oblast podrobně zmapovat.

3.2.1.2 Strategické dokumenty, výhradně zaměřené na oblast migrace a integrace

a) Zásady koncepce integrace na území České republiky

Dokument, přijatý v roce 1999,⁴⁸⁵ sám sebe deklaruje jako součást aktivní politiky vlády a zároveň jako základní východiska a nástroje politiky vlády v oblasti přípravy *Koncepce integrace cizinců v ČR*. Ve vztahu k migrantkám se lze opřít hned o první z patnácti zásad, která uvádí, že politika vlády v oblasti integrace legálně a dlouhodobě usazených cizinců a v oblasti Koncepce je založena na principech rovného přístupu a rovných příležitostí, ponecháme-li stranou kritiky hodný fakt, že rovný přístup a rovné příležitosti jsou tak explicitně přiznány pouze určité skupině osob. Kromě vyjádřených principů rovnosti a v úvodu v obecné rovině zmíněných mezinárodních závazků ČR, mezinárodně uznávaných principů, standardů, zkušeností a doporučení odborných orgánů Rady Evropy a Evropské unie však hledisko rozdílných potřeb a tím pádem i přístupu k ženám a mužům či generačně odlišným osobám v tomto dokumentu nenalezneme.

b) Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Společné soužití

Pro postavení migrantek byl až do konce roku 2015 stěžejní strategický dokument integrační politiky České republiky, kterým je od roku 2000 *Koncepce integrace cizinců*, aktualizovaná v letech 2006 a 2011, a na ní navazující postupy při realizaci.

Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců - Společné soužití⁴⁸⁶ ve své kapitole 1, týkající se *analýzy aktuální situace v oblasti integrace cizinců na území ČR*, uváděla, že ženy představují významnou skupinu migrantů žijících v České republice. Zároveň připouštěla, že i přes relativně vysoké zastoupení žen v cílové skupině integrace je většina z nich ekonomicky neaktivní. Tento fakt bylo podle analýzy nutno vzít v úvahu při nastavování integračních opatření a bylo potřeba vycházet z toho, že integrační aktivity i samotné kontaktování těchto žen musí být odlišné od ostatních pracujících cizinců. V kapitole 2, tedy ve *vlastní Aktualizované Koncepci integrace cizinců - Společné soužití* posléze byly ženy cizinky explicitně zařazeny mezi ty cílové skupiny integračních opatření, které jsou ve zranitelném postavení. Koncepce deklarovala, že úsilí o integraci žen (a to nejen těch, které jsou zapojené do trhu práce, ale zejména žen v domácnostech) je třeba věnovat vysokou pozornost a za pomoci aktivní nabídky integračních opatření snižovat riziko jejich izolace.

Tím však bylo genderové téma v koncepci integrace v zásadě vyčerpáno a ve stěžejní kapitole 3, kde byla navrhována konkrétní opatření, kterými příslušné rezorty odpovědné za realizaci integrační politiky podpoří úspěšnou integraci, tedy v Postupu při realizaci Aktualizované Koncepce integrace cizinců v roce 2011, řešila pouze v rovině vágního prohlášení o tom, že jim bude věnována zvláštní

⁴⁸⁵Příloha č. 1 k usnesení vlády ze dne 7. července 1999 pod č. 689.

⁴⁸⁶Usnesení vlády ČR ze dne 9. února 2011 č. 99 k aktualizované Koncepci integrace cizinců na území České republiky a k návrhu dalšího postupu v roce 2011.

pozornost s důrazem na opatření umožňujících jejich účast na integračních aktivitách. Dál se jim citovaný Postup už samostatně nevěnoval a stejná situace byla i v následujícím roce.

V *Postupu při realizaci Aktualizované Koncepce integrace v roce 2013* je již alespoň v obecné rovině kladen důraz na rovná práva mužů a žen a na prosazování rovných příležitostí. Jako jeden z nástrojů ve prospěch zranitelných žen je zde zvolena podpora (prostřednictvím dotačních řízení či výzev z fondů EU) projektů, jejichž součástí je právě integrace žen a dětí, s důrazem na opatření, která by umožňovala jejich účast na integračních aktivitách (mj. zapojení do aktivit mateřských a rodinných center, informační semináře a přednášky odborníků zaměřené na osvětu žen, hlídání dětí k zajištění účasti žen/rodičů malých dětí, přizpůsobení doby pořádání kurzů). Dalším opatřením pak bylo zaměřit se na výzkum (zejména) postavení žen-migrantek ve společnosti.

V *Postupu při realizaci Aktualizované Koncepce integrace cizinců – Společné soužití v roce 2014*⁴⁸⁷ pak bylo mezi chystanými opatřeními na podporu integrace pouze jedno jediné, které je zaměřeno specificky na migrantky a týkalo se pouze podpory výzkumu postavení migrantek v společnosti, ačkoliv vláda v tomto materiálu připouští, že jsou ve zranitelnějším postavení.

Jak bylo uvedeno v *Postupu při realizaci Aktualizované Koncepce integrace cizinců – Společné soužití v roce 2015*,⁴⁸⁸ vycházelo se z analýzy situace a problémů identifikovaných v oblasti integrace cizinců a ze záměrů politiky integrace cizinců definovaných v citované koncepci a navrhuje konkrétní opatření a postupy příslušných resorty odpovědné za realizaci integrační politiky na podporu integrace. Na základě výše uvedeného lze shrnout, že absence konkrétních opatření na podporu migrantek vypovídala o tom, že ze strany státu zde nebyly identifikovány závažnější problémy, což ovšem nekorespondovalo s reálnou situací.

Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Společné soužití byla v lednu 2016 nahrazena *Aktualizovanou Koncepcí integrace cizinců – Ve vzájemném respektu* (viz níže).

c) Nový systém ekonomické migrace

Nový systém ekonomické migrace navrhuje podmínky migrace do ČR, která je spojena s výkonem ekonomických aktivit na území.⁴⁸⁹ Vztahuje se pouze na migranty a migrantky ze třetích zemí a je postaven na předpokladu státem řízené migrace, a to čistě z pohledu přínosnosti pro stát, včetně omezení rizika dodatečných nákladů pro stát, a současně preferuje vysoce kvalifikované osoby před nízko kvalifikovanými, a tomu přizpůsobuje i nástroje k úpravě pobytu.

Materiál uvádí, že zohledňuje i otázky rovného postavení žen a mužů, s tím, že bude cíleně směřovat k důsledné ochraně žen-migrantek, které při migraci mohou čelit vyšší zranitelnosti než muži a zmiňuje i, že při přípravě nové právní úpravy podmínek vstupu a pobytu cizinců na území ČR, k níž by

⁴⁸⁷*Postup při realizaci aktualizované Koncepce integrace cizinců – Společné soužití* byl přijat usnesením vlády ČR č. 60 ze dne 22. ledna 2014.

⁴⁸⁸Schválený usnesením vlády ČR č. 20 ze dne 14. ledna 2015.

⁴⁸⁹Bližší viz usnesení vlády ze dne 19. ledna 2011 č. 48, o opatřeních k řízení ekonomické migrace, ochraně práv osob migrujících za prací a realizaci návratů, v jehož rámci je upraven i Nový systém ekonomické migrace.

měl být tento materiál využit, budou reflektovány specifické potřeby a problémy migrantů a migrantek a bude důsledně uplatňován princip rovného postavení žen a mužů.

Ve skutečnosti ovšem ochranu žen nezohledňuje, a to ani důslednou, ani žádnou jinou a u otázky rovného postavení žen a mužů lze kriticky podotknout, že podle znění textu tím zřejmě zamýšlel pouze rovnost ve smyslu toho, že jak migrantky, tak migranti mají mít takřka nulová sociální práva a mají být stejně diskriminováni v přístupu na trh práce podle úrovně dosaženého vzdělání.

Krom toho, ani navazující cizinecká legislativa se otázce rovnosti žen a mužů a specifickým podmínkám žen nevěnuje.

d) Strategie migrační politiky ČR

V červenci 2015 byla vládou ČR schválena Strategie migrační politiky ČR⁴⁹⁰, která uvádí, že téma potřeby integrace cizinců se v posledních letech dostává do popředí zájmu jak v EU, tak v ČR, přičemž potvrzuje potřebu dále aktivně působit v této oblasti a vytvořit takové mechanismy, včetně bezpečnostních záruk, které zajistí funkční a efektivní prevenci negativních aspektů spojených s migrací. Žádoucí je především podpora začleňování (informování, poradenství, asistence při hledání zaměstnání, kurzy, atd.) a předcházení negativním sociálním jevům, včetně sociálního vyloučení a trestné činnosti cizinců. Ostatně udržení a další rozvoj proaktivní integrační politiky na národní, regionální i lokální úrovni či podporu začleňování cizinců s respektem k jejich důstojnosti a prevenci bezpečnostních rizik a negativních sociálních jevů, včetně sociálního vyloučení, je jedním z cílů této strategie na národní úrovni.

Ze sedmi vytyčených bodů je jeden věnován integraci, který deklaruje, že ČR dostojí povinnosti zajistit občanům v rámci své migrační politiky klidné soužití s cizinci a díky účinné integraci zabrání vzniku negativních sociálních jevů. Už z této definice je patrný **důraz na bezpečnostní rizika související s migrací, vycházející z premisy, že migrace je negativní jev** zapříčiňující či podporující další negativní a patologické jevy, s nimiž je společnost kvůli migraci konfrontována.

Mezi nástroje, které povedou k eliminaci těchto negativních aspektů migrace a dosažení všech dalších cílů vyjádřených v citované Strategii, řadí dokument mj. aktualizaci *Koncepce integrace cizinců* z roku 2011, a to s ohledem na nové výzvy, dále také aktualizaci *Státního integračního programu pro osoby s udělenou mezinárodní ochranou* v podobě vládní koncepce zajištění integrace uznaným uprchlíkům, financování integračních programů samosprávy, rozvoj Center na podporu integrace cizinců, povinnou účast cizinců na integračních opatřeních, komunikační strategii zaměřenou na veřejnost, spolupráci se sociálními partnery při hledání možností umístění legálních migrantů na trhu práce v závislosti na potřebách podniků a pracovního trhu či blíže nespécifikované sociální služby a podporu rozvoje občanské společnosti.

Za zmínku stojí, že neziskové organizace, sdružené v Konsorciu nevládních organizací pracujících s migranty v ČR, označují tento dokument **nikoliv za dlouhodobou strategii, ale za reaktivní výstup**

⁴⁹⁰Jedná se o usnesení vlády České republiky ze dne 29. července 2015 č. 621, o Strategii migrační politiky České republiky a o Komunikační strategii České republiky k migraci.

na poptávku politické reprezentace a v rozporu s dalším materiálem koncepční povahy, kterým je doprovodná *Komunikační strategie České republiky k migraci*, resp. s jednou z jeho priorit týkající se vyvracení mýtů spojených s migrací. Dále upozorňují na chybějící lidsky a hodnotově orientovaný přístup citované Strategie a zdůrazňují, že předkládaný materiál zcela opomíjí skutečnost, že migranti jsou v demokratické společnosti nositeli práv a je rolí státu zajistit jejich ochranu.⁴⁹¹

Doplňme jen, že *Komunikační strategie České republiky k migraci*, s podtitulem „ O migraci, integraci a spolupráci“, přijatá vládou společně se *Strategií migrační politiky ČR*, je zároveň označena za její průřezový nástroj. Reflektuje dle textu její zásady a orientuje se především na národní aktéry, s důrazem na odbornou i širokou veřejnost, politickou sféru či média.

e) Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu a Postup při realizaci Koncepce integrace cizinců v roce 2016 („národní koncepce“)

V lednu 2016 schválila vláda *Aktualizovanou Koncepci integrace cizinců – Ve vzájemném respektu a Postup při realizaci Koncepce integrace cizinců v roce 2016*.⁴⁹² Jelikož se jedná o obsahově provázané dokumenty s navazujícími úkoly, byly předloženy v rámci jednoho materiálu. Aktualizované koncepci předchází související analýza aktuální situace v oblasti integrace cizinců.

Z této analýzy vyplývají následující zjištění – podíl žen na celkovém počtu cizinců ze třetích zemí v průběhu posledních let stabilně roste.⁴⁹³ Zároveň mezi cizinci přibývá počet osob v post produktivním věku⁴⁹⁴ Bohužel, vzhledem k nesystematičnosti, nekomplexnosti a částečné nedostupnosti statistických údajů v oblasti ekonomických aktivit cizinců a trhu práce lze pouze kvalifikovaně odhadovat trend poklesu počtu ekonomicky aktivních cizinců ze třetích zemí a naopak nárůst počtu ekonomicky aktivních občanů EU na území ČR.⁴⁹⁵

Závěry z analýzy aktuální situace posléze doplňují zjištění, obsažená v navazujícím *Postupu při realizaci Koncepce integrace cizinců v roce 2016*. Zde je jednak opět zmíněno, že dochází ke strukturální změně v genderovém složení cizinců z třetích zemí, a to dost výrazně.⁴⁹⁶ Zároveň se zde však poprvé objevuje reflexe stárnutí, když je explicitně uvedeno, že: „pokračuje etapa imigrace, v níž se dynamicky uplatňuje slučování rodin spojené se zvyšováním počtu žen a dětí, včetně starších osob v důchodovém věku. V populaci cizinců z třetích zemí dochází ke stárnutí a navýšení počtu těchto

⁴⁹¹Bliže viz *Připomínky k dokumentu Strategie migrační politiky České republiky*. Praha, Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty v ČR, 2015.

⁴⁹²Materiál byl zpracován na základě bodu II. /1. f) usnesení vlády č. 20 ze dne 14. ledna 2015 k Postupu při realizaci Koncepce integrace cizinců – Společné soužití v roce 2015a na základě bodu IV. 5. usnesení vlády č. 574 ze dne 13. července 2015 o opatřeních v souvislosti s migrační situací v evropské unii a v České republice v návaznosti na závěry Evropské rady ze dne 25. a 26. června 2016, s termínem předložení vládě do 15. prosince 2015. Vláda tento materiál schválila dne 18. ledna 2016 usnesením č. 26.

⁴⁹³Viz str. 2 citované analýzy.

⁴⁹⁴Tamtéž, str. 3.

⁴⁹⁵Tamtéž, str. 7.

⁴⁹⁶Citovaný Postup zde pracuje s údaji z pětileté retrospektivy let 2009 – 2014, z něhož je patrný stoupající počet žen. Bliže viz str. 24.

cizinců v důchodovém věku; za posledních pět let se zvýšily stavy cizinců z třetích zemí starších 60 let o čtvrtinu....“⁴⁹⁷

Musíme zmínit, že k *Aktualizované Koncepti integrace cizinců – Ve vzájemném respektu*, ale i ke schválenému Postupu (při její realizaci v roce 2016) máme výhrady mimo jiné proto, že na trend zvyšování počtu žen a zároveň stárnutí migrantské populace v zásadě nijak nereaguje.

Nejprve však podotýkáme, že považujeme za veskrze **pozitivní**, že tato nově formulovaná **koncepte na problematiku migrantek upozorňuje** (ve srovnání s předešlou integrační koncepcí) **nově v několika oblastech, což je nepochybně výrazný posun správným směrem**, byť se tak z valné části stalo právě až na základě podnětů ze strany neziskového sektoru, adresovaných Úřadu vlády v souvislosti s meziresortním připomínkovým řízením k této koncepci a v souladu s Jednacím řádem vlády, a to ještě ne zcela uspokojivým způsobem.

V této souvislosti připomeňme, že **v původně navrženém znění koncepte byly migrantky vesměs opomítnuty**. Výjimku tvořilo např. opatření v části d) s názvem *Vzájemné vztahy mezi komunitami*, kde bylo navrženo, aby prostřednictvím dotačních řízení a/nebo výzev v rámci fondů EU či jiných zdrojů byly podporovány výzkumy zaměřené např. právě na postavení žen migrantek ve společnosti. Takto pojatá otázka postavení migrantek ale z našeho pohledu nebyla dostatečná a nemohla saturovat nedostatek pozornosti, která byla ženám věnována v tak důležitém koncepčním materiálu, jímž *Koncepce integrace* bezpochyby je.

Ve výsledném znění je jim nakonec věnován větší než původně zamýšlený prostor. Jsou **explicitně uvedeny mezi zranitelnými osobami a koncepte uvádí, že jim v rámci integrační politiky bude věnována zvýšená pozornost**. Jak je patrné dále, zjevně to nekoresponduje s faktickou pozorností, kterou jim posléze věnuje *Postup při realizaci Konceptu integrace v roce 2016*. **Kladně lze však hodnotit to, že koncepte přichází s popisem, na jaké ženy budou integrační opatření zacílena a čeho mají tato opatření dosáhnout**. Podle popisu se má jednat „nejen ženy ekonomicky aktivní, ale i ženy v domácnosti, zejména vzhledem k jejich klíčové roli ve výchově dalších generací; je nutné umožňovat jim účast na integračních aktivitách a snižovat riziko jejich izolace pomocí cílených informací a adresné nabídky integračních opatření, zejm. výuky češtiny a orientace ve společnosti; zároveň pak posílit prevenci domácího násilí.“⁴⁹⁸

Podrobněji se jim však věnují jen krátké dva odstavce v souvislosti s kurzy sociokulturní orientace, kde je zmíněno, že pomocí cílených informací a adresné nabídky integračních opatření je vhodné snižovat riziko izolace zejména žen, a pozornost je hned vzápětí zaměřena na **otázku domácího násilí a násilí na ženách**, kde se chce koncepte věnovat prevenci a zprostředkování informací a kontaktům na pomáhající organizace, což **pokládáme za velmi důležitý posun v reflexi postavení migrantek ve společnosti**.

Druhým dechem však musíme dodat, že **problematika žen je v tomto stěžejním materiálu stále marginalizována, roztržena a chybí ucelený přehled** oblastí a na to reagujících opatření a

⁴⁹⁷Viz *Postup při realizaci aktualizované Konceptu integrace v roce 2016*, část 1. Úvod – Cizinci v ČR.

⁴⁹⁸Viz *Aktualizovaná Koncepte integrace cizinců – Ve vzájemném respektu*, část 2. – Cílová skupina integračních opatření.

konkrétních úkolů v navazujícím *Postupu při realizaci Konceptce integrace cizinců v roce 2016*, které by v souladu s výše uvedenými prohlášeními fakticky a účinně reagovaly na potřebu věnovat zvýšenou pozornost migrantkám. Citovaný Postup sice ještě ve třetí části⁴⁹⁹ konstatuje, že: „opatření na podporu orientace ve společnosti by měla vycházet vstříc také potřebám žen cizinek, např. zaměřením na témata související se zdravotnickým a školským systémem, systémem péče o matku a dítě, se školní docházkou dětí, zdravotní prevencí a péčí, možností umístování dětí do předškolních zařízení, dále pak motivací žen-cizinek k jejich zapojení do činnosti mateřských a rodičovských center i do veškerých integračních aktivit, podpory zapojení žen-cizinek do akcí místních komunit jako prevence jejich společenské izolace atd.“. Tím je však genderové téma v zásadě vyčerpáno a žádné konkrétní kroky nejsou navrženy.

Ještě **horší je situace u migrantek seniorek, ale i u migrantů seniorů**. Navzdory úvodnímu připuštění konceptce, že v populaci cizinců a cizinek u nás dochází ke stárnutí a navyšování počtu těchto osob v důchodovém věku, pak ke škodě věci **s touto informací aktualizovaná konceptce nijak nepracuje, seniorky a seniory ani samostatně neřadí mezi zranitelné osoby**, jimž by měla být věnována zvýšená pozornost, a co hůře, **nevěnuje jim de facto pozornost žádnou**. Pojem senior se v konceptci objevuje pouze jednou,⁵⁰⁰ a to v souvislosti s definicí rodin cizinců jakožto zranitelných osob, přičemž v této souvislosti konceptce uvádí, že informace, které budou rodinám zprostředkovány, se musí zaměřit i na hledisko sociálního zabezpečení, včetně otázky důchodového zabezpečení (budoucích) seniorů v České republice. Reaguje tak pouze na identifikované nedostatky v analýze situace, které se týkají nedostatečné informovanosti cizinců v oblasti sociálního zabezpečení, nikoliv na problematiku seniorů jakožto specifické skupiny s nutností odlišného přístupu.

Navazující *Postup při realizaci Konceptce integrace cizinců v roce 2016* se této skupiny už alespoň okrajově dotýká a mezi výčtem zranitelných osob je uvádí, byť jen dvakrát a u dílčích podtémat, což, pomineme-li, že představuje jen reakce na vypořádání připomínek v rámci meziresortního připomínkového řízení (které jsme mj. i za Sdružení pro integraci a migraci adresovali Úřadu vlády ČR jakožto oficiálnímu připomínkovému místu a který také některé z nich zohlednil, stejně jako tak učinil ministr pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu) je **stále nedostatečné**. Poprvé se o nich zmiňuje v části 2. – Cílová skupina integrace, kde uvádí, že: „integraci cizinců ve zranitelném postavení bude v rámci integrační politiky věnována zvýšená pozornost. Jedná se zejména o děti cizinců a mládež - druhou případně další generaci mládeže z řad cizinců v ČR; ženy-cizinky; rodiny cizinců včetně rodinných příslušníků cizinců, včetně seniorů.“. Svou pozornost tedy nevěnuje samotným seniorům a seniorkám, ale rodinám cizinců a seniorům jako jejich členům. Podruhé se tématu seniorů dotýká v části 4. – Integrace na lokální a regionální úrovni, kde uvádí, že: „Projekty (pozn. obcí) zaměří pozornost zejména na zranitelné skupiny cizinců, včetně žen-cizinek, ale také např. na seniory.“ To je fakticky jediné vymezení stárnoucích migrantek a migrantů jakožto samostatné skupiny.

⁴⁹⁹Viz *Postup při realizaci konceptce integrace cizinců v roce 2016*, část 3 – Priority integrace, písm. c) Orientace cizince ve společnosti.

⁵⁰⁰Viz *Aktualizovaná Konceptce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu*, část 2. – Cílová skupina integračních opatření.

Skutečnost, že téma informovanosti o otázce důchodového zabezpečení cizinců v ČR má být podle tohoto postupu zařazeno do předodjezdových informačních materiálů a předodjezdového poradenství, nelze skutečně pokládat za věnování zvýšené pozornosti seniorům a seniorkám pobývajícím na území ČR. To je ve zkoumaném materiálu zároveň poslední zmínka v souvislosti se stárnutím.

Na výsledném znění těchto pro integraci zásadních materiálů se zřetelně ukazuje, že ČR se doposud zřejmě nemusela potýkat s problémem stárnutí u populace migrantů či osob s migrační historií; proto také zatím neexistuje propracované a systémové řešení problémů, kterým tyto osoby čelí v různých oblastech, které podrobněji rozebíráme v předcházejících kapitolách, a zdá se, že ani jejich reflexe ze strany státu.

V závěrečné tabulce, obsahující seznam úkolů, uvedených v *Postupu při realizaci Konceptce integrace cizinců v roce 2016*, zároveň s důležitým stanovením odpovědných resortů, **totiž vypadávají i ty dílčí úkoly, které by korespondovaly s omezenými zmínkami o potřebě věnovat zvýšenou pozornost ženám, popř. seniorům.** Jinými slovy, v seznamu 89 konkrétních úkolů u citovaného Postupu, u nichž je určen i odpovědný resort, se ženám věnuje pouze jeden úkol, uvedený pod č. 58 („Prostřednictvím dotačních řízení a/nebo výzev v rámci fondů EU či dalších zdrojů podporovat výzkumy zaměřené na analýzu života jednotlivých komunit, vztahů mezi cizinci a majoritou, vzájemné vztahy mezi komunitami cizinců, sídelní segregace, postavení žen – migrantek ve společnosti, bariéry integrace a či indikátory integrace.“) a seniorům také jeden, dá-li se za něj pokládat znění bodu 55 („Prostřednictvím dotačních řízení a/nebo výzev v rámci fondů Evropské unie podpořit pořádání formálních a neformálních aktivit za společné účasti cizinců i majority, se zaměřením na plné generační spektrum účastníku.“).

Za jeden z přetrvávajících problémů lze označit i omezení plného rozsahu využití konceptce integrace na občany třetích zemí, tj. ze zemí mimo Evropskou unii. Lze ocenit, že po připomínkách k tomuto materiálu jak ze strany neziskového sektoru, tak ze strany Úřadu vlády, došlo v průběhu schvalovacího procesu k částečnému rozšíření okruhu vymezených osob. Konceptce tak nově umožňuje držitelům mezinárodní ochrany využívat relevantní integrační nástroje nad rámec *Státního integračního programu* podle jejich potřeb, a to vč. přístupu k adaptačně-integračním kurzům. Ve výjimečných případech mohou být součástí cílové skupiny integračních opatření (jako doplňková cílová skupina) také občané zemí Evropské unie, pokud je to nezbytné pro řešení jejich osobní kritické situace. Konceptce také uvádí, že určitá opatření budou cílena i na osoby v před-migračním období v zemích původu. Primární cílovou skupinou integračních opatření v plném rozsahu však stále zůstávají pouze migranti z třetích zemí,⁵⁰¹ kteří dlouhodobě legálně pobývají na území ČR. Krom toho je cílovou skupinou i majoritní veřejnost, s odůvodněním, že integrace je oboustranný proces. Konceptce tak i nadále rezignuje na potřeby konkrétních opatření dostupných všem osobám s migrační historií, které se na území ČR nacházejí – ať už půjde o občany Evropské unie (u nichž je zaměřeno se na výjimečné případy z našeho pohledu nedostatečné, a to i s vědomím postoje k této otázce ze strany MV, které uvádí, že v případě těchto osob se nejedná o imigraci, ale využívání volného pohybu osob v rámci EU, přičemž občané EU mají garantován rozsah práv srovnatelný s

⁵⁰¹Tedy zemí mimo EU, země EHP a Švýcarska.

právem státních občanů České republiky a prostor pro určité motivační či sankční nástroje v procesu jejich integrace je tedy minimální⁵⁰² nebo osoby, které získaly v průběhu let české občanství, ale stále se v dlouhodobém horizontu musejí potýkat s problémy, které souvisejí s migrací. To je zapotřebí změnit. Stejně tak není přínosné ani vylučovat žadatele/žadatelky o mezinárodní ochranu.

Koncepce k této skupině osob uvádí, že jejich práva jsou dána specifickým zákonem a jejich integraci nepodporuje ani žádný z dotačních programů ČR, nehlédě na to, že mají řadu práv. Tady se však ukazují rozdílné názory na rozhodující okamžik začátku integrace. Stát se zde snaží neintegrovat žadatele a žadatelky o mezinárodní ochranu po co možná nejdelší dobu, čímž vyjadřuje dlouhodobě zastávaný názor, že tato kategorie cizinců by se měla věnovat pouze a výhradně řízení o ochraně,⁵⁰³ a zároveň zastává stanovisko, že není vhodné usnadňovat integraci i těm, kterým v budoucnu nebude umožněn pobyt na území ČR, nevyvolávat v nich přehnaná očekávání a nepobízet je k využívání procedury ve věci ochrany. Jak k tomu tématu ale uvádí odborná literatura,⁵⁰⁴ tento odmítavý postoj se neshoduje s hlediskem individuálního posuzování každé žádosti o mezinárodní ochranu, tedy jinak řečeno, nelze se stavět zády a priori ke všem žadatelům o mezinárodní ochranu, pokud jde o integraci již v průběhu řízení ve věci ochrany, a tedy zároveň předpokládat, že řízení nedopadne kladně a ve prospěch žadatele. V tomto kontextu se vychází i ze skutečnosti, že přijímací politika je úspěšnější, pokud je zaměřena na dlouhodobé potenciální výsledky procesu, a měla by být proto vedena s ohledem na integraci žadatelů o mezinárodní ochranu, kterým je nakonec azyl či doplňková ochrana udělena.⁵⁰⁵ Integrace by tak měla započít co nejdříve po podání žádosti o ochranu, jelikož právě tato přijímací doba tvoří integrační součást integračního procesu, především s ohledem na její důležitost ve vztahu k těm osobám, které ochranu posléze získají. Tento postoj také reflektuje fakt, že mnohé osoby nesplní kritéria pro udělení ochrany – v takovém případě se pak ovšem zohledňuje hledisko důstojného pobytu cizince na území a přínosů pro hostitelskou společnost, stejně tak jako hledisko důstojného návratu a možností zpětné integrace odmítnutých osob. Nelze také přehlédnout, že bez ohledu na praktiky států faktická integrace cizince do nové společnosti začíná od prvního momentu seznámení se s novým prostředím, lidmi, kulturou a jazykem.

Informace o realizaci koncepce integrace předkládá MVČR ve **Zprávě o situaci v oblasti migrace a integrace na území ČR** za jednotlivé roky, kterou následně schvaluje vláda. V současné době je poslední schválenou zprávou zpráva za rok 2014.⁵⁰⁶ Pokud jde o aktivity týkající se cílové skupiny naší analýzy i v této zprávě se lze pouze dozvědět, že prioritně se integrace zaměřovala na cizince ve zranitelném postavení, zejména pak na ženy cizinky, s důrazem na opatření umožňující jejich účast na integračních aktivitách, avšak ke škodě věci zde nejsou uvedeny žádné konkrétní aktivity ani žádné další informace (např. o počtu žen či zhodnocení úspěšnosti případných aktivit apod.) a zpráva tak

⁵⁰²Viz MVČR. Vypořádání připomínek k materiálu s názvem Aktualizovaná „Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu“ a Postup při realizaci aktualizované Koncepce integrace cizinců v roce 2016.

⁵⁰³Srov. např. *Důvodová zpráva k zákonu č. 2/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů, (zákon o azylu), a některé další zákony.* Dostupné na: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=3&ct=921&ct1=0> (otevřeno dne 10. 2. 2016).

⁵⁰⁴BURDOVÁ HRADEČNÁ, P. ROZUMKOVÁ, P. HONUSKOVÁ, V. *Žadatelé o mezinárodní ochranu na trhu práce.* Op. cit.

⁵⁰⁵Srov. Např. UNHCR. *Zpráva o integraci uprchlíků v Evropské unii*, UNHCR, květen 2007.

⁵⁰⁶*Zpráva o situaci v oblasti migrace a integrace cizinců na území České republiky v roce 2014* je dostupná zde: <http://www.mvcr.cz/clanek/migracni-a-azylova-politika-ceske-republiky-470144.aspx?q=Y2hudW09NA%3D%3D> (otevřeno dne 7. 11. 2015).

v otázkách integrace zranitelné skupiny žen ztrácí svou výpovědní hodnotu. Nikoliv překvapivě se zhodnocení přístupu k seniorům a seniorkám ve zprávě až na dílčí informace obecného rázu neobjevují.

Shrneme ji tuto část, musíme konstatovat (i s vědomím, že i opatření, u nichž není genderová dimenze explicitně vyjádřena, mohou mít ve svém důsledku pozitivní dopad na migrantky), že i přes určitá zlepšení je (krom již výše uvedeného) společným problémem materiálů, které by se měly věnovat i věnují specifické skupině migrantek, to, že nestanovují **žádná dostatečně určitá, měřitelná a vymahatelná opatření**, což snižuje úspěšnost integračních snah směrem k migrantkám na minimum a **oslabuje již tak státem marginalizovanou genderovou i seniorskou agendu** v tomto stěžejním koncepčním materiálu.

f) Státní integrační program

Státní integrační program (zkráceně „SIP“) byl doposud jedinou státem aplikovanou integrační politikou v oblasti uprchlictví a azylu, resp. jediným nástrojem integrace azylantů a osob s udělenou doplňkovou ochranou, tedy osob, u nich byla přiznána mezinárodní ochrana a jejichž přijetím plní český stát své závazky z mezinárodního práva.⁵⁰⁷ Pokrývá tedy speciální skupinu migrantek a migrantů. Zaměřuje se na oblast bydlení, vzdělávání (s důrazem na výuku českého jazyka) a přístup na trh práce, dalších oblastí, jako je zdravotní péče či sociální otázky, se týká jen okrajově.

Analýza tohoto materiálu ukázala, že z hlediska důchodového zabezpečení se osoby s přiznanou mezinárodní ochranou jen obtížně domáhají starobních důchodů kvůli tomu, že starší ročníky nemají odpracovaný potřebný počet let pro přiznání důchodu. Z dostupných informací hodnotících *Státní integrační program* tak vyplývá, že sociální zabezpečení těchto osob v důchodovém věku, které by měl státní integrační program mimo jiné brát v potaz, je zpravidla nedostatečné a nedůstojné.⁵⁰⁸

Krom toho, ani *Státní integrační program*, resp. jeho faktická podoba daná vládními usneseními neposkytuje specifické podmínky ženám s přiznanou mezinárodní ochranou a nevěnuje se ani otázce seniorů.

Jak k tomuto materiálu uvádí *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu*, potřeba integrace uprchlíků převyšuje služby poskytované tímto programem, a proto dochází k přímé provázanosti *Státního integračního programu s Aktualizovanou Koncepcí integrace*, která ho nenahrazuje, ale pouze doplňuje. Ke škodě věci však nikoliv v souvislosti se zlepšením přístupu k azylantkám a ženám s doplňkovou ochranou.

⁵⁰⁷*Státní integrační program* je právně ukotven v § 68 – 70 zákona č. 325/1999 Sb., o azylu, ve znění pozdějších předpisů, podrobnosti stanoví vláda usnesením, když zajišťuje speciální péči o uprchlíky danou předpisy EU i národní legislativou. Viz usnesení vlády č. 954 ze dne 20. listopadu 2015.

⁵⁰⁸Uherek, Z. et al. *Analýza státního integračního programu pro azylanty*. Praha, Etnologický ústav AVČR, 2012.

g) *Koncepce hl. m. Prahy pro oblast integrace cizinců („pražská koncepce“)*

Koncepce z roku 2014,⁵⁰⁹ s podtitulem Praha- metropole všech, s platností pro léta 2014 – 2017, již v úvodu zmiňuje, že oblast integrace cizinců je důležitou prioritou hl. m. Prahy, která má zároveň oporu ve vznikající **Aktualizaci Strategického plánu hl. m. Prahy**. Jak sama přiznává, do roku 2012 chyběla ze strany hl. m. Prahy jakákoliv koncepční práce na poli integrace, přestože Praha patří tradičně k místu s největší koncentrací migrantek a migrantů na našem území.

Zároveň poukazuje i na skutečnost, že vychází z národní koncepce integrace a přizpůsobuje je specifickým pražským cílům, byť podotýká, že usnesení vlády ČR (tj. jak Zásady integrace, tak i národní koncepce) nejsou právně závaznými dokumenty a pro hl. m. Prahu představují spíše strategické materiály ve formě politických doporučení a operačního rámce.

Ve srovnání s národní koncepcí je možné ocenit, že z pražské koncepce nejsou vyloučeny žádné kategorie migrantů a migrantek, a to z toho důvodu, že je zapotřebí věnovat se integraci všech skupin, když je zde výslovně připomenuto, že v českém prostředí jsou opomíjeni občané EU, kteří se přitom často dostávají do sociálně znevýhodněných situací.

Velký prostor je v koncepci věnován vymezení role jednotlivých aktérů na poli integrace, a to včetně podrobného popisu fungování Integračního centra Praha i zdůraznění důležitosti práce neziskových organizací, ale i otázky financování integračních aktivit do budoucna. Klíčová úloha je zde kromě nutnosti zajistit financování přisuzována i zvýšení informovanosti, a to nejen směrem k migrantům, ale i k širší veřejnosti, přičemž tato otázka je označena dokonce za jednu z nejdůležitějších priorit pražské koncepce.

Ačkoliv lze říci, že v řadě ohledů je pražská koncepce lépe pojata než koncepce národní, bohužel, výše uvedené neplatí v otázce rozdílných potřeb žen a mužů i nutností jiného přístupu k různým osobám v rámci generačního spektra. Dá se dokonce uvést, že **specifické postavení různých skupin migrantů a migrantek je v koncepci spíše zanedbáno** a prakticky se mu věnuje jen poslední kapitola, která se týká přístupu migrantů k sociálním službám, kde je poprvé za celou koncepci uvedeno, že sociální a návazné služby musí být na území hl. m. Prahy dostupné i pro migranty, a to s ohledem na specifika zranitelných skupin migrantů, mezi něž zde koncepce řadí matky migrantky a děti, mladistvé, seniory, migranty se zdravotním postižením a ty, kteří se ocitnou bez přístřeší. Tato priorita a její doporučení pak dle vyjádření koncepce navazuje na **Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb na území hlavního města Prahy na období 2013 – 2015**,⁵¹⁰ přičemž do budoucna by měly být oba dokumenty propojeny tak, aby na sebe reagovaly a zohledňovaly cílovou skupinu migrantů a jejich možnosti využívání sociálních služeb. Tím zároveň se tím umožní, aby jakákoliv aktualizace pražské koncepce zohlednila i jiné koncepční a strategické materiály hl. m. Prahy.⁵¹¹

⁵⁰⁹Koncepce hl. m. Prahy pro oblast integrace cizinců byla přijata usnesením zastupitelstva HMP č. 40/17 ze dne 19. 6. 2014.

⁵¹⁰Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb na území hl. m. Prahy na období 2013 – 2015 byl schválen jako příloha č. 1 k usnesení Rady hl. m. Prahy č. 216 ze dne 19. 2. 2013.

⁵¹¹Viz kapitola 5.5. Koncepce hl. m. Prahy pro oblasti integrace, str. 43 a násl.

Na straně druhé lze ocenit, že koncepce identifikovala problémy v přístupu k sociálním službám a pokouší se na tuto situaci reagovat sérií návrhů, stejně tak jako že se věnuje i oblasti návazných služeb, za něž pokládá takové služby sociálního charakteru, které mají dopad na zlepšení sociální situace migrantů, jejich snadnější integraci do majoritní společnosti a podporu společného soužití s majoritní společností, a zároveň které nejsou sociální službou podle zákona o sociálních službách. Výslovně se zde zmiňuje například o klubové činnosti seniorů.

Konkrétní kroky pro realizaci priorit jsou následně upraveny v každoročně Radou hl. m. Prahy schvalovaných tzv. Akčních plánech Koncepce hl. m. Prahy pro oblast integrace cizinců, předkládaných této Radě společně se Zprávou o naplňování Koncepce hl. m. Prahy pro oblast integrace cizinců, kde by mělo být zhodnoceny dosažené výsledky ve vztahu k vytyčeným cílům, a také role jednotlivých aktérů.

Akční plán Koncepce hl. m. Prahy pro oblast integrace cizinců na rok 2015 ku prospěchu věci na skupinu žen a skupinu seniorů mezi migrantkami a migranty pamatuje o trochu více než popsaná pražská koncepce, byť i tady je situace z našeho pohledu velmi neuspokojivá a je možné si představit mnoho dalších konkrétních opatření, která by reagovala na specifické potřeby neheterogenních skupin migrant a migrantek na území hl. m. Prahy. Dobrou snahu města, resp. kraje přistoupit k otázce integrace komplexněji než tak činí národní koncepce a s větším ohledem na specifické okolnosti tak znevažuje právě nedostatek pozornosti věnovaný nejpotřebnějším a velmi zranitelných podskupinám migrantů a migrantek. Ani tento materiál, který by se měl vyznačovat přesně definovanými a konkretizovanými úkoly na poli integrace, se tak nevyhýbá obecným klišé bez návaznosti na skutečně adresné a potřebné nastavení úkolů ke zlepšení situace určitých osob. Věty typu „*Speciální pozornost bude věnována skupinám migrantů, jako jsou migranti senioři, mladí lidé, nebo ženy a matky s dětmi.*“ či „*V zavádění jednotlivých aktivit do praxe je důležité věnovat dostatečnou pozornost zranitelným skupinám migrantům (rodiče s dětmi, senioři, migranti s postižením, děti a mladí migranti).*“, které materiál obsahuje, provázejí ostatně každý ze zkoumaných dokumentů, aniž by v praxi vedly ke zlepšení postavení námi monitorované cílové skupiny. Nicméně, svou pozornost jim citovaný Akční plán věnuje ve třech dílčích úkolech, s jasně danou odpovědností a nastíněnými možnostmi financování. Specifická otázka žen a seniorů je tak zmíněna u aktivit, kterými jsou „*Tvorba informačních materiálů*“, dále u „*Uspořádání Mezinárodní konference...*“ a v posledním případě u „*Podpora soužití formou informačních, kulturních, komunitních a volnočasových aktivit na lokální úrovni*“, z nichž největší důležitost a dopad do praktického života zranitelných podskupin migrantů a migrantek lze očekávat u třetí z uvedených.

I Akční plán na rok 2016⁵¹² se v úvodu omezuje na blíže nespecifikovaná prohlášení o tom, že v zavádění jednotlivých aktivit do praxe je důležité věnovat dostatečnou pozornost zranitelným skupinám migrantům, ovšem dokonce už ani ženy neuvádí mezi výčtem zranitelných osob, kde alespoň zůstává kategorie seniorů. V textu se ovšem ženám i seniorům dále věnuje, stejně jako předešlý rok, u aktivity „*Uspořádání mezinárodní konference za účelem výměny zkušeností mezi celostátními i mezinárodními aktéry na poli integrace cizinců*“ a u „*Podpory soužití formou*

⁵¹²Akční plán Koncepce hl. m. Prahy pro oblast integrace cizinců na rok 2016 byl schválen usnesením RHP ze dne 26. 1. 2016.

informačních, kulturních, komunitních a volnočasových aktivit na lokální úrovni“. Seniorům se pak věnuje i u aktivity „Tvorba informačních materiálů v jazykových mutacích migrantů“, kde na rozdíl od loňského roku nepamatuje samostatně na ženy, pouze na matky s dětmi a stejná je situace i u aktivity „Zmapování distribuční sítě pro tištěné informační materiály na území hl. m. Prahy pro migranty a její pravidelná aktualizace“ a aktivity „Koordinace a zahrnutí výstupů RPP, PPMČ, PM do koncepčně strategických dokumentů hl. m. Prahy a dokumentů MČ“.

Jak je uvedeno v pražské koncepci, v průběhu roku 2016 bude zahájen proces přípravy pražské koncepce pro další období. Chystané práce na nové koncepci, jejíž účinnost se předpokládá k počátku roku 2018, tak zdá se poskytují jedinečnou příležitost reagovat na specifické problémy migrantek a zároveň i osob v seniorském věku a zajistit jim lepší a spravedlivější zacházení a důstojné místo ve společnosti a na deficit, které jsme identifikovali v platné koncepci.

h) Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb na období 2016 – 2018

Tento koncepční materiál⁵¹³ sice řadí cizince mezi devět cílových skupin uživatelů sociálních služeb, ovšem také uvádí, že městské části je, společně s osobami závislými na nealkoholových drogách, označují za nejméně prioritní a s vědomím těchto skutečností je tak podle tohoto plánu třeba reálně formulovat a deklarovat společný veřejný závazek, včetně finančních konsekvencí.

Problematika cizinců je upravena v samostatné kapitole,⁵¹⁴ kde jsou mimo jiné zmíněny i faktické komplikace, se kterými jsou tyto osoby konfrontovány v přístupu k sociálním službám. Nicméně, v rovině sociálně - demografických trendů a potřeb cizinců a v na ně navazujících úkolech se ani odpovídajícím způsobem výše zmíněné problémy neobjevují a z našeho pohledu je pak i důležité, že Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb v žádném ohledu nepracuje s migrantkami a osobami v seniorském věku z řad migrantů a migrantek jako se specifickou skupinou.

i) Program cílené a dlouhodobé podpory integrace cizinců třetích zemí na území Jihomoravského kraje 2011 – 2015

Tento dokument jsme záměrně vybrali jako příklad tvorby strategie integrace cizinců ze třetích zemí na úrovni samospráv, který vychází z nutnosti zapojit do tvorby integračních strategií kraje jako vyšší územní samosprávné celky a posléze i obce. Program k tomu podotýká, že územní samospráva je prostorově vymezený funkční celek s právem samostatně rozhodovat o svých záležitostech a připomíná, že právě na této úrovni by se měly utvářet konkrétní strategie a opatření, jež zohledňují potřeby cizinců a současně i specifickou regionální situaci a místní podmínky. Tento postoj dále rozvádí, když vysvětluje v úvodní části, že integrační opatření na úrovni regionu získávají konkrétnější podobu, jsou zakomponovány do lokálních situací a jsou realizovány místními aktéry. Dokážou také pružně reagovat jak na proměny podmínek, tak na

⁵¹³Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb na území hl. m. Prahy na období 2016 – 2018. Praha, Magistrát hl. m. Prahy, 2015. Dostupné na:

http://socialni.praha.eu/public/f4/43/a9/2128398_634544_Strednedoby_plan_rozvoje_socialnich_sluzeb_na_uzemi_hl_m_Prahy_na_obdobi_2016_2018.pdf (otevřeno dne 20. 3. 2016).

⁵¹⁴Kapitola 3.5. Problematika cizinců v citovaném plánu.

místní problémy. Na první pohled je však jeho limitem úzce vyhraněná skupina migrantů a migrantek ze třetích zemí, naše výhrady jsou proto takřka totožné jako v případě národní integrační koncepce.

Přestože se svým pojetím i zpracováním o pozornosti hodný dokument, i zde je otázka postavení migrantek v jeho rámci zanedbána a samotný dokument tak zřejmě ne zcela vhodně reaguje na výchozí zjištění, že mezi bydlícími cizinci na území Jihomoravského kraje je poměrně nízký počet žen. I tak se však tématu specifického přístupu k ženám nevyhýbá, byť tak činí pouze v podkapitole týkající se sociálně-zdravotní interakce a u rozvoje integračních služeb.

U sociálně zdravotní interakce⁵¹⁵ se vesměs opírá o dokumenty EU, které zdůrazňují, že na ženy, které čelí násobnému znevýhodnění, je nutné zacílit speciální pozornost a dále upozorňují na nutnost proškolení zdravotnického personálu, zvýšení jeho informovanosti o kulturních a náboženských potřebách imigrantů, zejména jsou-li jimi ovlivněny ženy. Z dokumentů EU tento program vyzdvihuje, v samostatném odstavci, zejména doporučení dbát zvýšené pozornosti na zdravotní péči o migrantky, potřebu integrovat ženy z řad cizinek do realizačních procesů sociální pomoci a péče či zajistit, aby sociální služby prováděly nábor zaměstnanců z řad imigrantek. Připomíná i doporučenou otevřenost zdravotních a sociálních služeb a skutečnost, že zdravotní a sociální služby by měly citlivě reagovat na specifické požadavky náboženských společenství, zejména pokud jde o potřeby žen – např. splněním požadavků na stravování, oblékání a označování potravin.

Tato syntéza doporučení se však neodráží ve faktických opatřeních v dalších částech tohoto dokumentu jinak než ve formě jednoho opatření, s názvem Rozvoj integračních služeb pro ženy, kde však lze ocenit to, že stanoví odpovědnou osobu, finanční prostředky i hodnotící indikátory. Ve shodě s tím je toto opatření uvedeno i v navazujících každoročních tzv. *Akčních plánech programového dokumentu*.⁵¹⁶

Na rozdíl od žen bez vymezení věkové kategorie se problematika stárnutí v dokumentu v zásadě neobjevuje a seniorům a seniorkám je tak věnována takřka nulová pozornost. Skutečnost, že se jich týká pouze obecný informativní popis činnosti Jihomoravského regionálního centra na podporu integrace v části, týkající se evaluace,⁵¹⁷ kde jsou definovány cílové skupiny cizinců, na něž je centrum zaměřeno, a kde je uvedeno, že směrem k cizincům s nízkým sociálním kapitálem, které jsou ve zranitelné pozici (a kde ve výčtu takových osob senioři nechybějí) mají směřovat speciální proaktivní akce, ani fakt že dokument v textu zmiňuje téma mnohonásobné diskriminace, pak není provázána s žádným konkrétním opatřením na podporu integrace této specifické cílové skupiny.

⁵¹⁵Program cílené a dlouhodobé podpory integrace cizinců třetích zemí na území Jihomoravského kraje 2011 - 2015 je dostupný na: www.cizincijmk.cz/api/media/230/program_integrace_cizincu_JMK.pdf. Otevřeno dne 20.3.2016). Podrobněji viz část VII. 2. 4. citovaného Programu.

⁵¹⁶Akční plány programového dokumentu za roky 2011 - 2015 jsou dostupné na: <http://www.cizincijmk.cz/folder/228> (otevřeno dne 20. 3. 2016).

⁵¹⁷Bliže viz část VII. 3. citovaného Programu.

j) *Národní strategie boje proti obchodování s lidmi v ČR pro období 2012 – 2015*

Protože podle dostupných zpráv je ČR již řadu let zdrojovou, tranzitní i cílovou zemí pro obchod s lidmi za účelem pracovního a sexuálního vykořisťování, své místo mezi strategickými materiály, týkajícími se migrantek a migrantů, má nepochybně i tato strategie, zpracovaná MVČR, často uváděna pod zkráceným názvem Strategie proti obchodování s lidmi,⁵¹⁸ která tvoří rámec pro prevenci a potírání obchodování s lidmi na vnitrostátní úrovni. Jak je zde uvedeno, nejčastějšími formami obchodu s lidmi na území ČR je sexuální a pracovní vykořisťování a v souvislosti s nárůstem případů obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování se mění i **genderové složení** obětí, kdy se nyní častěji objevují ve statistikách muži. Strategie se však genderovou dimenzí v souvislosti s migrací nezabývá. Z pohledu migrantek a migrantů je důležitý zejména *Program podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi*,⁵¹⁹ který se věnuje i této skupině osob. Vyhodnocení vývoje v této oblasti a stanovení priorit pro další období lze nalézt v každoroční Zprávě o stavu obchodování s lidmi v ČR.

Strategický dokument v oblasti prevence a potírání obchodování s lidmi pro následující období má být vládě ČR předložen do 31. března 2016 a i v tomto dokumentu by si nepochybně své místo zasloužily migrantky v samostatně upravené kapitole.

3.2.2 Institucionální zabezpečení průniku genderové, migrační a seniorské agendy v ČR

3.2.2.1 *Oblast migrace a integrace*

a) **Ústřední orgány státní správy**

Pokud jde o problematiku migrace a integrace, dá se shrnout, že rozhodujícími aktéry jsou ústřední orgány státní správy. Úroveň zapojení územních orgánů samosprávy je v tomto smyslu fakticky omezená, přestože je jejich úloha při realizaci integrace bezpochyby klíčová. Nicméně, jak je uváděno, orgány samosprávy nemají legislativně uloženou žádnou povinnost se na procesu integrace

⁵¹⁸Národní strategie boje proti obchodování s lidmi pro období 2012 – 2015 je dostupná zde:

<http://www.mvcr.cz/clanek/obchod-s-lidmi-dokumenty-982041.aspx> (otevřeno dne 7. 11. 2015).

⁵¹⁹Jak k tomu uvádí odborná literatura, Program vznikl v roce 2003 jako tzv. Model podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi. Tehdy revoluční opatření, ve kterém spolupracovali státní aktéři s organizacemi občanské společnosti, umožňovalo legalizaci pobytu **pro ženy migrantky** i Češky, které byly obchodované do ČR, v rámci ČR i do zahraničí. Blíže viz BANDIT, R., KUTÁLKOVÁ, P. *Analýza interdisciplinárního přístupu k prevenci obchodování s lidmi. Výzkumná zpráva*. Praha: Demografické informační centrum, 2015. Dostupné na: <http://www.strada.cz/publikace-a-vystupy-la-strada-cr> (otevřeno dne 20.3.2016).

migrantů a migrantek ze třetích zemí podílet a jejich zapojení je tak dobrovolné,⁵²⁰ což jistě k úspěšnosti integračních snah nepřispívá.

Téma integrace se každopádně v české společnosti etablovalo poměrně pomalu. Integrace byla nejprve zacílena pouze na uznané uprchlíky (tj. azylanty) a na přesídlené krajany, a teprve posléze došlo, pod tlakem zvyšujícího se množství dlouhodobě usazených migrantů a migrantek v ČR, a zároveň i díky vlivu evropských institucí a dokumentů, k jejímu rozšíření i na další skupiny osob.

Dá se říci, že migrace a integrace zůstávaly dlouhá léta stranou zájmu státu. Tato agenda byla poprvé zahrnuta do státní politiky až v roce 1999, čímž se náš stát připojil k sdílené odpovědnosti členských států EU v této oblasti. Její koordinací bylo pověřeno ministerstvo vnitra. Jak uvádíme v předchozí části této kapitoly, první zásady koncepce integrace byly přijaty koncem roku 1999, první koncepce integrace o rok a půl později. V souvislosti s tím byla zřízena Meziresortní komise ministra vnitra pro přípravu a realizaci politiky vlády ČR v této oblasti, která byla přímo podřízena ministrovi (roky 2000 - 2003) a měla na starosti i realizaci zásad a koncepce integrace.

Počínaje lednem 2004 přešla koordinační role při realizaci koncepce integrace na ministerstvo práce a sociálních věcí a v roce 2008 došlo k opětovnému převedení této agendy pod ministerstvo vnitra, konkrétně pod Odbor azylové a migrační politiky.⁵²¹ Krom agendy integrační politiky v oblasti koncepce integrace (a to vč. odpovědnosti za programy podporující aktivity na lokální úrovni, administraci Evropského integračního fondu, koordinaci regionálních poradenských a vzdělávacích projektů a další) přísluší ministerstvu vnitra celá řada kompetencí v oblasti migrace, které z něj činí klíčového tvůrce a realizátora migrační politiky v ČR.⁵²² Odbor azylové a migrační politiky MVČR tak má na starosti výkon působnosti vymezené ministerstvu v oblasti mezinárodní ochrany, uprchlictví, vstupu a pobytu cizinců, státního integračního programu a schengenské spolupráce a řízení Správy uprchlických zařízení jakožto organizační složky státu.

Kompetence v oblasti migrace a integrace však spadají i do působnosti dalších resortů, zejména ministerstva práce a sociálních věcí. Tomuto ministerstvu jsou podřízeny úřady práce, rozhodující mj. o otázkách zaměstnanosti migrantů a migrantek; důležitá je i jeho role poskytovatele sociálních služeb a správy sociálního zabezpečení či inspektorátů práce. MPSV je také administrátorem Evropského sociálního fondu (ESF), k jehož cílovým skupinám se mj. řadí i migranti a migrantky a koordinátorem přerozdělování státních dotací v této oblasti. Dá se říci, že velkou pozornost věnuje, a to zejména v poslední době, otázkám rovných práv a příležitostí osob ve vztahu k trhu práce a sociálnímu začleňování zranitelných skupin, mezi něž ku prospěchu věci řadí i migrantky.

Otázky integrace se týkají i ministerstva průmyslu a obchodu (zodpovědné za podnikání migrantů a migrantek), ministerstva zahraničních věcí (problematika vstupu na území), ministerstva

⁵²⁰Viz *Program cílené a dlouhodobé podpory integrace cizinců třetích zemí na území Jihomoravského kraje 2011 – 2015*. Op.cit.

⁵²¹Viz usnesení vlády ČR ze dne 23. července 2008 č. 979.

⁵²²Bliže viz VALENTOVÁ, E., a kol. *Zvýšení role neziskového sektoru v oblasti sociální integrace pracovních migrantů v ČR*, op. cit., nebo ČIŽINSKÝ, P. *Kdo má řídit migraci? Stručná analýza kompetencí úřadů*. Praha: MKC Praha, 2009. Dostupné na <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/kdo-ma-ridit-migraci-strucna-analyza-kompetenci-uradu> (otevřeno dne 23. 3. 2016).

zdravotnictví, ministerstva školství a ministerstva pro místní rozvoj. Stát zde vychází z premisy, že integrace je komplexní problematikou, dotýkající se mnoha oblastí. Jednotlivé rezorty odpovídají za realizaci dílčích aktivit v rozsahu své gesce a za tímto účelem mají přerozdělovat finanční prostředky alikvotně přidělené ze státního rozpočtu. V české realitě se však ostatní ministerstva realizaci politiky integrace migrantek a migrantů příliš nevěnují a jak je odborníky poukazováno, ministerstvo vnitra v této nečinnosti ostatních rezortů shledává komplikaci pro účinnou realizaci Konceptce, když chybu vidí hlavně v nedostatečné formulaci odhodlání jednotlivých rezortů věnovat se otázkám integrace cizinců a v toto souvislosti je samo vyzývá k větší aktivitě a systematické práci.⁵²³

Jak vyplývá z *Aktualizované Konceptce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu*, jednotlivé rezorty by měly přistupovat k realizaci politiky integrace odpovědně a aktivně, systematicky sledovat a analyzovat vývoj a změny situace na poli integrace migrantů v rámci odpovědnosti rezortu a reagovat zaváděním příslušných opatření, přičemž je úkolem každého z příslušných ministerstev řešit problematiku integrace v rámci resortní konceptce. Zároveň by měla být jednotlivá opatření být koordinována a přenášena do nižších úrovní státní správy, což je však v praxi velmi komplikované, mimo jiné proto, že chybí stanovení dlouhodobých a střednědobých cílů a na to navazujících konkrétních úkolů.

Krom těchto subjektů nelze opomenout ani roli dalšího z ústředních orgánů státní správy, a sice Úřadu vlády ČR, resp. jeho vybraných orgánů, které se zabývají ochranou lidských práv, a to pro jejich nezanedbatelný vliv na legislativu a na tvorbu koncepcí. Zejména lze zmínit ministra pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu a jemu podřízenou Sekci pro lidská práva, dále odbor lidských práv a ochrany menšin a především Radu vlády pro lidská práva a jí podřízený Výbor pro práva cizinců, jenž v průběhu let vypracoval desítky podnětů na ochranu migrantů a migrantek, které vedly jak k dílčím, tak i k systémovým změnám legislativy a praxe, a **jeho role je tak v této oblasti pravděpodobně nejvýraznější**. Všechny výše uvedené orgány Úřadu vlády mají iniciační, koordinační a poradní funkci a právní postavení migrantů a migrantek bylo vždy na důležitém místě jejich agendy. Jak již je zmíněno v úvodu analýzy, kladně lze hodnotit i fakt, že agendě práv migrantů a migrantek se konstantně věnuje i veřejná ochránkyně práv.

Přes tato nesporná pozitiva lze shrnout, že národní kompetence v oblasti integrace jsou rozdrobeny mezi řadu orgánů, což je také opakovaným terčem kritiky. Odborníci upozorňují zejména na to, že toto rozdělení kompetencí je zbytečné a nepraktické a že jednotlivé subjekty mezi sebou nedostatečně komunikují a svou činnost jen obtížně koordinují,⁵²⁴ či zmiňují fakt, že: „*přes všechny snahy státu zůstává integrační politika spíše součástí formálních dokumentů a obecných prohlášení bez větších přímých vlivů na „spontánní“ sociální integraci imigrantů, kteří tak čelí mnohým strukturálním překážkám vycházejícím z jednotlivých společenských sfér.*“⁵²⁵ Zároveň jsou v této souvislosti zmiňovány i obavy z toho, že ministerstvo vnitra inklinuje k přílišné koncentraci moci, což se jeví jako problematičtější nejen směrem k migrantům a migrantkám, ale i k subjektům, které se zabývají integračními aktivitami, zejména z řad neziskového sektoru, jejichž činnost je tak fakticky

⁵²³Podrobněji VALENTOVÁ, E. Op.cit.

⁵²⁴Tamtéž.

⁵²⁵Viz *Program cílené a dlouhodobé podpory integrace cizinců třetích zemí na území Jihomoravského kraje 2011 – 2015*. Op.cit.

závislá na politice státu, a v rovině úvah se často objevují jednak návrhy na převedení části této agendy zpět na ministerstvo práce a sociálních věcí či v ideálním případě zřízení specializovaného a na ministerstvu vnitra nezávislého orgánu, který by měl na starosti oblast integrace. Tím by podle odborníků došlo k oddělení represivní složky a eliminaci převažujícího pojetí migrace jako bezpečnostního rizika ze strany ministerstva vnitra, a zároveň k posílení opatření směřujících k lepšímu nastavení integrace a ochrany práv migrantek a migrantů, a v jejím rámci doufejme i k lepšímu podchycení specifík cílové skupiny seniorek a seniorů v migrantské populaci.⁵²⁶

b) Regionální a lokální veřejná správa a role jednotlivých aktérů v procesu integrace

Důležitým partnerem pro spolupráci v oblasti integraci migrantů a migrantek je, alespoň podle strategických dokumentů, regionální a lokální veřejná správa. Tato výchozí premisa je dle našeho názoru zcela správná. Důraz by měl být kladen jak na činnosti územních orgánů státní správy s místní působností, tak i na aktivní roli územní samosprávy, kterou je vykonáván výkon státní správy v přenesené působnosti, protože veřejná správa v českém kontextu funguje na tzv. smíšeném principu, který rozlišuje činnost v samostatné a v přenesené působnosti, přičemž některé oblasti se dokonce překrývají či prolínají. Podpora a rozvoj všech částí veřejné správy je pro úspěšnost integračních snah nezbytným předpokladem.

Jak k tomu upozorňují odborníci,⁵²⁷ vedle implementace národní politiky (na národní úrovni i definované) se místním aktérům otevírá možnost vytvářet opatření zohledňující lokální podmínky a identifikované potřeby jak migrantů, tak veřejnosti a důraz, který v této souvislosti kladou na integrační politiku, se následně projevuje nejen ve spektru, rozsahu a charakteru integračních opatření, ale pochopitelně i v organizační struktuře relevantních správních orgánů.

Není pochyb o tom, že v lokálních podmínkách je možné snáze vystihnout specifické potřeby migrantů i většinové společnosti, a na to konto pregnantněji formulovat konkrétní strategie a opatření, které jsou tím pádem flexibilnější i adresnější než oficiální národní politiky a vyvarovat se tím pádem i dopadu nezvládnuté integrace do hostitelské společnosti, který by se bez debat nejvýrazněji projevil především v místních podmínkách.

Toho si je vědomo i ministerstvo vnitra, které dle svých slov prostřednictvím Odboru azylové a migrační politiky dlouhodobě usiluje o přenesení integrační politiky na úroveň krajů a obcí, přičemž je pochopitelné, že se nabízí otázka, zda za tímto účelem využívané nástroje jsou dostatečně efektivní. Ministerstvo k tomu uvádí, že se zástupci správy měst a městských částí se uskutečnila nad tématem integrace řada jednání a porad a zdůrazněna je i odborná a finanční podpora rozvoje lokálních strategií integrace. Odbor azylové a migrační politiky také upozorňuje na svou podporu rozvoje občanské společnosti na regionální a lokální úrovni, včetně aktivit organizací migrantů, a to zejména prostřednictvím projektů, konzultací a osobní účasti na integračních aktivitách.⁵²⁸ Je nepochybné, že vedle nastavení formy spolupráce s ostatními lokálními aktéry je v procesu integrace neméně důležitá i kooperace s vyššími úrovněmi veřejné správy, a to zejména s odpovědnými ústředními

⁵²⁶Bliže viz VALENTOVÁ, E., a kol. Op.cit.

⁵²⁷RÁKOCZYOVÁ, M. TRBOLA, R. *Lokální strategie integrace cizinců v ČR I*. Praha: VÚPS, 2008.

⁵²⁸Podrobněji *Zpráva o situaci v oblasti migrace a integrace cizinců na území ČR v roce 2014*. Op.cit.

orgány. Odborníci tak v tomto smyslu rozlišují mezi horizontální (tj. mezi jednotlivými aktéry na různých úrovních veřejné správy) a vertikální koordinací (tedy mezi jednotlivými úrovněmi veřejné správy).⁵²⁹ Zásadní je i zajištění dostatečných zdrojů pro realizaci integračních politik. Jak můžeme soudit podle dostupných informací, zejména finanční zdroje pro realizaci specifických akcí zaměřených na migrantky jsou velmi omezené.

Významným nástrojem integrační politiky v krajích jsou bezpochyby **Centra na podporu integrace cizinců**, k nimž směřuje v současné době i nejvyšší zájem ze strany ministerstva vnitra, vyjádřený i v rovině finančního pokrytí jejich fungování. Ministerstvo vnitra jejich vznik v roce 2009 iniciovalo právě za účelem zefektivnění procesu integrace a přenesení ho do místní úrovně a jejich činnost je umožněna čerpáním prostředků ze strukturálních fondů EU, což však nezaručuje potřebným způsobem kontinuitu jejich fungování v dlouhodobém horizontu. Centra fungují na principu informačního a komunitního střediska a jsou realizátorem a koordinátorem místních integračních opatření a zajišťují bezplatné služby pro cizince ze třetích zemí. Ve většině krajů jsou tato střediska koordinována výše zmíněnou Správou uprchlických zařízení, která organizačně spadá přímo pod ministerstvo vnitra, regionální vláda se stala koordinátorem centra v Praze a v Jihomoravském kraji a neziskové organizace v Ústeckém kraji (Poradna pro integraci) a Královéhradeckém kraji (Diecézní katolická charita Hradec Králové) a jak v tomto smyslu výstižně poznamenává odborná literatura: „*za daných podmínek se působení těchto center jeví spíše jako způsob reprezentace integračních preferencí státu v regionech než jako forma intenzivnějšího zapojení a spolupráce lokálních, resp. regionálních aktérů integrace cizinců.*“⁵³⁰ Výše uvedené nastavení fungování center může mít dopady na snahy jednotlivých krajů aktivně se zabývat integrační politikou a být za své kroky i náležitě zodpovědný, nehledě na to, že podle kritiků fungování těchto center je velkým problémem právě i samotná absence vertikálního řízení, o které se (jakožto o nutné podmínce) zmiňujeme výše a nedostatečné metodické vedení, stejně tak jako nedostatečné sladění integračních činností mezi jednotlivými krajy, a tedy horizontální koordinace. Samostatnou otázkou, hodnou kritiky, je i omezení dostupnosti služeb jen určitým skupinám migrant a migrantek, což koresponduje i s koncepcí integrace a zároveň s naší kritikou tohoto dokumentu. Vylučovat *a priori* určité skupiny migrantek a migrantů z integračních opatření znamená rezignovat na proklamované cíle bezproblémového soužití všech obyvatel a kýženu sociální kohezi.

Z pohledu migrantek v seniorském věku zde ale i přes výše uvedenou a jistě oprávněnou kritiku spatřujeme prostor pro tvorbu a realizaci cílených opatření, který prozatím nebyl v dostatečné míře využit.

Na lokální úrovni můžeme ale vyzdvihnout mnoho dalších a svou povahou neméně důležitých aktérů, kteří se souběžně podílejí na realizaci integrační politiky, ať už jde o krajské, městské a obecní úřady, jiné subjekty oprávněné k výkonu veřejné správy (úřady práce, finanční úřady, školy), ale i zaměstnavatele, nestátní neziskové organizace, kluby a spolky, náboženské organizace a pochopitelně migrantky a migranty samotné. Odborná literatura v tomto kontextu poukazuje na skutečnost, že význam jednotlivých aktérů se může v různých lokalitách pochopitelně odlišovat, a

⁵²⁹Viz RÁKOCZYOVÁ, M. TRBOLA, R. VYHLÍDAL, J. *Lokální strategie integrace cizinců v ČR II*. Praha: VÚPSV, 2011.

⁵³⁰Tamtéž.

také že výslednou situaci ovlivňuje i fakt, že jejich aktivity směřují do různých sfér sociální integrace migrantů a migrantek, což klade značné nároky na vzájemnou koordinaci a kooperaci ve snaze o dosažení co nejvyšší účinnosti a efektivity poskytovaných služeb.⁵³¹

Důležité je, že integrace migrantů a migrantek může být ovlivňována nejen prostřednictvím specificky cílených programů, ale i obecným přístupem a zahrnutím těchto osob do programů zaměřených na jiné skupiny, což se v případě naší cílové skupiny nabízí jako jedno z řešení, které není odvislé od legislativních změn a může mít jednoznačně pozitivní dopad do každodenního života žen, s minimálními náklady do lokálních rozpočtů.⁵³² Na druhou stranu, s výše uvedenou možností je potřeba zacházet opatrně a s vědomím rizik, která tato řešení přinášejí, protože jak je možné zobecnit na základě zkušeností s dosavadními integračními aktivitami na lokální úrovni, tendence slučovat celou agendu integrace migrantů s jinými agendami, které zdánlivě vykazují podobné znaky (ať už jde o problematiku národnostních menšin, Romů či jiných sociálně vyloučených osob) nemusí být ve svém důsledku ku prospěchu žádné ze zahrnutých skupin⁵³³ a lokální vlády tím mimo jiné vesměs rezignují na vytváření efektivních modelů integrace specifických skupin.

Pouze dva kraje, svou povahou zásadní ve vztahu k množství usídlených osob s migračním původem, a sice Praha a Jihomoravský kraj, zřetelně vyčnívají nad ostatními. Oba tyto kraje mají, jak podrobněji popisujeme v předchozí části této kapitoly, také zpracovány samostatné integrační koncepce a s většími či menšími úspěchy se pokoušejí o ovlivnění úspěšnosti realizace integrační politiky na lokální úrovni. Krom toho, stejně tak jako ostatní, využívají tzv. projekty obcí (dříve tzv. emergentní projekty), financované ministerstvem vnitra k realizaci místních integračních aktivit.

To však zjevně nestačí a i v těchto krajích a jejich integračních koncepcích spatřujeme řadu nedostatků a výše jim vytýkáme i minimální pozornost věnovanou migrantkám, potažmo těm z nich v seniorském věku. Zároveň by i ostatní kraje měly přijít s vlastními integračními strategiemi, které by zároveň zachovávaly jednotnou politiku vlády v oblasti integrace cizinců, ale přizpůsobily by je místním podmínkám. Přestože v rovině teoretického vymezení podobný postup nastiňuje i Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců, neposkytuje v souvislosti s tím takřka žádné nástroje a vodítka ve smyslu metodické či materiální podpory jednotlivým samosprávám při vytváření regionálních a lokálních strategií, což má ve výsledku negativní dopad na všechny cílové skupiny integračních opatření, migrantky v seniorském věku nevyjímaje. Není tak bez zajímavosti, že se často stává,⁵³⁴ že kraje či města se aktivizují až tehdy, když se objeví naléhavé důvody vyžadující změnu poměrů mezi majoritou a migranty.

Není pak překvapivé, že svou povahou zásadní a především pak kontinuální roli hrají v procesu integrace jak na národní, tak i na lokální úrovni zejména neziskové organizace, které k zajištění své činnosti využívají i možnosti, zprostředkované státem ve formě přístupu k finančním prostředkům ze strukturálních fondů EU či jiné zpravidla velmi diverzifikované zdroje. Na mnoha místech pak suplují

⁵³¹Tamtéž.

⁵³²Jako příklad uvedme seniorské kluby, otevřené stárnoucím migrantkám.

⁵³³V této souvislosti odborníci připouštějí, že takový přístup lokálních vlád k řešení problematiky integrace migrantů v podstatě korespondoval s nedostatečnou, někdy také neexistující politickou vůlí vnímat populaci migrantů jako cílovou skupinu opatření. Viz RÁKOCZIOVÁ, M. TRBOLA, R. VYHLÍDAL, J., op.cit., ale i další.

⁵³⁴Viz VALENTOVÁ, E. et al. Op.cit.

roli státu ve vztahu k osobám ohroženým sociálním vyloučením, ale pochopitelně ani ony se neobejdou bez součinnosti s ostatními aktéry na místní i národní úrovni, přestože z podstaty věci a díky své přímé vazbě na cílovou skupinu intenzivněji vnímají její potřeby, s nimiž jsou každodenně konfrontovány.

Shrneme-li výše uvedené, i přes nesporný posun v nastavených prioritách a postupech směrem k migrantům a migrantkám jak na národní, tak i na lokální úrovni, jsou i zde značné rezervy, týkající se identifikace potřeb právě specifických a více zranitelných skupin. Krom toho lze za velmi slabé místo české integrační politiky označit její nedostatečnou implementaci a nedostatečné a nestálé zdroje financování integračních aktivit, a to mimo jiné i svou povahou zásadních aktivit neziskových organizací v přímém kontaktu s migrantkami a migrantky. Stěžejní je i nesprávné zatížení integrační politiky bezpečnostním pojetím, čehož jsme svědky zejména v posledních letech, a stejně tak i nedostatek politické vůle a nezáměr řešit v rovině ústřední státní správy problematiku z pohledu státu marginální skupiny obyvatel, což ve svém souhrnu minimalizuje jakékoliv snahy o narovnání postavení migrantek v společnosti.

3.2.2.2 Oblast rovných práv žen a mužů

I agenda rovnosti žen a mužů původně spadala pod ministerstvo práce a sociálních věcí, avšak v roce 2014 došlo k jejímu přesunutí do gesce Úřadu vlády.⁵³⁵ V jeho rámci se této oblasti věnuje ministr pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu a dá se říci, že poměrně intenzivně; genderová agenda se dokonce v stejném roce, v němž došlo k přesunu agendy, stala explicitní součástí jeho portfolia.⁵³⁶ V souvislosti s tím patří mezi klíčové aktéry také Rada vlády pro rovnost žen a mužů,⁵³⁷ jakožto stálý poradní orgán vlády, jehož předsedou je právě již zmíněný ministr. Organizační součástí Úřadu vlády je i Oddělení rovnosti žen a mužů, které je zároveň sekretariátem uvedené Rady.

Na úrovni jednotlivých ministerstev působí koordinátoři a koordinátorky rovnosti žen a mužů a v rámci rezortů existují i pracovní skupiny k rovným příležitostem žen a mužů.⁵³⁸ Národním orgánem, pověřeným agendou genderové rovnosti v souvislosti s antidiskriminačním zákonem, je od roku 2009 veřejný ochránce práv.

Rada vlády pro rovnost žen a mužů na podporu činnosti v této oblasti zřídila řadu výborů, jmenovitě Výbor pro institucionální zabezpečení rovných příležitostí žen a mužů, Výbor pro prevenci domácího násilí a násilí na ženách, Výbor pro vyrovnané zastoupení žen a mužů v politice a rozhodovacích pozicích a Výbor pro sladění pracovního, soukromého a rodinného života. Také jsou jí podřízeny pracovní skupiny, které se jednotlivými podtématy v oblasti rovnosti žen a mužů zabývají. Připomeňme, že v minulosti byl v této oblasti aktivní i Výbor pro odstranění všech forem diskriminace žen, a který byl pověřen sledováním, zda se dodržují závazky plynoucí z mezinárodní Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen, když organizačně spadal pod Radu vlády pro lidská práva.

⁵³⁵Usnesením vlády ČR ze dne ze dne 25. června 2014 č. 492

⁵³⁶Bliže viz PAVLÍK, P., PAVLAS, T., TENGLEROVÁ, H. Institucionální zjištění agendy rovnosti žen a mužů. In. SMETÁČKOVÁ, I. *Stínová zpráva o stavu genderové rovnosti v České republice v roce 2015*. Op.cit.

⁵³⁷Rada vlády pro rovnost žen a mužů byla zřízena usnesením vlády ČR č. 1033 ze dne 10. října 2001.

⁵³⁸Podrobněji tamtéž.

Institucionální **zabezpečení genderové agendy na krajské a místní úrovni** se sice postupně zlepšuje (podle dostupných informací tak například šest ze čtrnácti krajů vytvořilo pracovní místo, v jehož náplni je prosazování rovných práv žen a mužů, a podobnou cestou jdou i některé obecní úřady), avšak jak je patrné, stále se jedná o méně než polovinu krajských úřadů a zanedbatelný počet obcí.⁵³⁹

Po formální stránce je nicméně důležité, že ČR má alespoň nějaké institucionální zajištění genderové agendy. Jak k tomu ovšem uvádí odborná literatura, otázkou zůstává, zda je tato agenda vykonávána kompetentně, systematicky a do jaké míry její faktický výkon přispívá k efektivní změně,⁵⁴⁰ a také zda není zapotřebí personální posílení jednotlivých orgánů na podporu rovnosti žen a mužů, protože z dostupných zdrojů lze nabýt dojmu, že i přes teoretické vyjádření preference tématu rovnosti žen a mužů tomu neodpovídají alokované prostředky na potřebné personální pokrytí.

Pokud jde o efektivitu činnosti genderových orgánů ve vztahu k osobám s migračním původem, zde musíme konstatovat, že je dlouhodobě nedostatečná, avšak v poslední době lze sledovat vzrůstající důraz na rovná práva migrantek, a to například ve vztahu k vícenásobné diskriminaci či domácímu a genderově podmíněnému násilí a také snahu zabývat se například otázkami participace žen z marginalizovaných menšin na veřejném životě. Na úrovni těchto organizací však nenalezneme odbor, oddělení či alespoň odpovědnou osobu, která by měla na starosti výhradně migrantskou agendu v souvislosti s rovnými právy a rovností příležitostí, když se jejich činnost primárně týká žen z většinové společnosti. S přibývajícím počtem migrantek v české společnosti **by si tyto ženy bezpochyby zasloužily i stabilní pozornost genderových subjektů** na úrovni ústředních orgánů státní správy.

3.2.2.3 Zajištění agendy s tematikou stárnutí

Meziresortním koordinátorem politiky přípravy na stárnutí a zároveň i hlavním aktérem v této oblasti je ministerstvo práce a sociálních věcí, které má na starosti koncepční a metodickou činnost v oblasti sociálního začleňování a přípravy na stárnutí, zajišťování *Národního akčního plánu podporujícího pozitivní stárnutí na roky 2013 – 2017* i koncepci a realizaci dotační politiky v uvedených oblastech, a to včetně dotací z evropských strukturálních fondů. MPSV v rámci Sekce sociální a rodinné politiky zřídilo Odbor rodinné politiky a stárnutí, resp. v jeho rámci **Oddělení politiky stárnutí**, jehož vznik se datuje ke květnu roku 2015, což ukazuje na aktuální snahu státu více s tématu věnovat a hledat spokojivá řešení politiky stárnutí obyvatelstva. MPSV zároveň metodicky ovlivňuje přístup k tomuto tématu na regionální úrovni, tedy směrem ke krajským úřadům, s cílem začlenit opatření citovaného národního akčního plánu do střednědobých plánů jejich rozvoje krajů a potažmo i do komunitních plánů obcí.

Důležitou úlohu v otázkách, souvisejících se stárnutím populace, mají některé subjekty, které jsou podřízeny MPSV, a to zejména Česká správa sociálního zabezpečení, která má na starosti oblast

⁵³⁹Viz PAVLÍK, P., PAVLAS, T., TENGLEROVÁ, H. Op. cit.

⁵⁴⁰Viz KOLIBOVÁ, Sociální aspekty z pohledu gender. Op.cit.

důchodového pojištění a MPSV je v této souvislosti nadřízeným orgánem z hlediska podávání opravných prostředků proti jejím rozhodnutím v těchto otázkách, ale i inspektoráty práce a další.

V roce 2006 byla zřízena **Rada vlády pro seniory a stárnutí populace**,⁵⁴¹ která je stálým poradním orgánem vlády pro tuto oblast. Do její úváděné náplně patří usilování o vytvoření podmínek pro zdravé, aktivní a důstojné stárnutí a stáří v České republice a aktivní zapojení starších osob do ekonomického a sociálního rozvoje společnosti v kontextu demografického vývoje. I činnost této rady zabezpečuje ministerstvo a ministryně práce a sociálních věcí je zároveň její předsedkyní. Rada vlády pro seniory a stárnutí populace se však za dobu své existence nevyjádřila žádným způsobem k situaci migrantek a migrantů v seniorském věku, a proto je její působení ve vztahu ke zlepšení postavení cílové skupiny naší analýzy zanedbatelné.

Tím, kdo naopak jednoznačně přispívá ke zlepšení situace zranitelných osob v kontextu stárnutí obyvatelstva, a v rámci toho i k ochraně stárnoucích migrantek (a migrantů), jsou aktivity, realizované v Evropském sociálním fondu, resp. v rámci jednotlivých vyhlášených operačních programů, z nichž aktuální je Operační program zaměstnanost, vyhlášený pro léta 2014 -2020.

Pokud jde o **zabezpečení této agendy na krajské a místní úrovni**, je skutečnost, že jsou krajské úřady (a to na úrovni Asociace krajů) částečně zastoupeny v Radě vlády pro seniory a stárnutí, nepochybně důležitá. Jak k tomu však uvádějí kritické hlasy, místní samospráva je málo informována o existenci a plnění citovaného národního akčního plánu, a to mimo jiné z toho důvodu, že neexistují institucionálně daná pravidla pro tok informací, přestože většinu opatření zaměřených na osoby ve vyšším věku schvalují územní samosprávné celky. Odborníci upozorňují na to, že územní samosprávné celky jsou sice úkolovány v rámci národního akčního plánu, ale ke škodě věci mohou (alespoň částečně) o úkolech rozhodovat a diskutovat pouze na krajské úrovni, nikoli na úrovni obecní, což vede k situaci, kdy na krajské ani obecní úrovni v zásadě neexistují žádné formální institucionální struktury, které by koordinovaly a vyhodnocovaly prosazování této problematiky. Tento stav pak, zdá se, že oprávněně, označují jeho kritici za nesystémový a neprůhledný.⁵⁴²

Seniorská populace je pochopitelně řešena i v rámci dalších resortů, jako příklad lze uvést ministerstvo zdravotnictví a oblast geriatrické péče, ale i další.

I v této oblasti můžeme vyzdvihnout **činnost veřejné ochránčyně práv, a to zejména v otázkách věkové diskriminace**.⁵⁴³

3.2.3 Shrnutí

⁵⁴¹Rada byla zřízena usnesením vlády ze dne 22. března 2006 č. 288 v návaznosti na usnesení vlády č. 1482 k Informaci o plnění Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2003 až 2007.

⁵⁴²Bližie viz FERREROVÁ, E., KOUČKÁ, M. Institucionální zabezpečení problematiky stárnutí v ČR. In: SOKAČOVÁ, L. (ed.) *Postavení lidí po padesátce a reakce v oblasti veřejných politik v ČR*. (Stínová zpráva). Praha: Alternativa 50+, 2014.

⁵⁴³Informace veřejného ochránce práv k jednotlivým případům diskriminace z věkových důvodů jsou k dispozici na webových stránkách veřejné ochránčyně práv. Dostupné na: <http://www.ochrance.cz/diskriminace/pripady-ochrance/diskriminace-dle-zakazanych-duvodu/diskriminace-na-zaklade-veku>. (otevřeno dne 27. 1. 2016).

Ve vztahu k cílové skupině této analýzy jsme hodnotili subjekty, zabývající se migrací a integrací, zároveň i orgány na podporu rovných práv mužů a žen a konečně i instituce, do jejichž gesce spadá problematika seniorské populace. Shrneme-li naše zjištění, dojdeme k následujícím závěrům: teoreticky můžeme sledovat a opírat se o tři linie, v jejichž rámci je legitimní hledat oporu pro ochranu migrantek a osob s migračním původem v seniorském věku. Praxe ovšem ukazuje, že tyto ženy fakticky stojí stranou zájmu všech a jejich právům a postavení je až na výjimky věnována jen marginální pozornost.

Ačkoli za účelem ochrany práv migrantek (a migrantů), žen obecně a i seniorů a senierek vznikly i tři svou agendou odlišné rady vlády jakožto její poradní orgány, jmenovitě Rada vlády pro lidská práva, Rada vlády pro rovnost žen a mužů a Rada vlády pro seniory a stárnutí populace), je zapotřebí podotknout, že přes prvotní pozitivní dojem, který toto institucionální vymezení vzbuzuje, je jejich faktická role při plnění definovaných cílů nedostatečná či zdaleka nedosahující možností, které mají tyto instituce k dispozici a zároveň i nenaplnující potřeby nejen naší cílové skupiny, ale i dalších osob, ohrožených sociální exkluzí. Jak vyplývá z našich zjištění (daných osobní účastí autorek analýzy v rámci těchto orgánů), tyto poradní orgány jsou složeny ze zástupců státní správy, samosprávy, akademické obce a občanské společnosti a není výjimkou, že jednání rad provázejí úskalí v podobě kombinace prosazování výhradně politických zájmů jednotlivých resortů bez ohledu na předkládaná fakta, stejně tak jako neméně kritizovaných osobních zájmů zastoupených subjektů či pouze formální účasti ze strany reprezentantů jednotlivých resortů, což výrazně limituje jejich skutečnou důležitost v oblasti ochrany práv zranitelných skupin.

Signifikantní v této souvislosti je, že jak v oblasti integrace migrantů a migrantek, tak i v oblasti rovných práv žen a mužů a neméně i v otázkách začleňování stárnoucích obyvatel do společnosti, tak hrají velmi důležitou, dá se říci, že i zásadní úlohu projekty, realizované z podpory fondů EU, rozdělované prostřednictvím tzv. operačních programů, resp. vůbec nastavení těchto programů tak, aby osoby, jichž se týká tato analýza, měly z titulu oprávněných cílových skupin možnost profitovat z finančních prostředků, vyčleněných na ochranu zranitelných skupin. Jedním z těchto příkladů je Operační program Zaměstnanost, jehož řídicím orgánem je Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Tyto aktivity, jakkoliv sporná je obtížnost jejich administrace resp. náklady, vynaložené na jejich realizaci bez přímého vlivu na cílové skupiny, patří v současné době k pilířům, doplňujícím nedostatečnou činnost státu ve vztahu k osobám, ohroženým sociálním vyloučením, a lze shrnout, že bez jejich existence by bylo postavení těchto osob mnohem zranitelnější.

Na současný stav institucionálního zabezpečení různorodých agend, které ve výsledku ovlivňují postavení cílové skupiny žen migrantek v seniorském věku, má tedy podle všeho vliv řada proměnných, mezi nimi politická vůle k prosazování práv migrantů a migrantek obecně (v souvislosti s tzv. migrační krizí posledních měsíců). Stejně tak jako stále marginalizovaná otázka rovných práv mužů a žen, ustupující do pozadí v souvislosti s každou (z pohledu aktuálnější) událostí v rámci státu. Neméně výmluvné je v této souvislosti i dlouhodobé podceňování problémů spojených se stárnutím populace, které se, alespoň doposud, vyznačovalo snahou řešit seniorskou problematiku zejména

v kontextu začleňování ohrožených skupin a nikoliv optikou přípravy společnosti na stárnutí a podpory aktivního života týkajícího se nejen všech seniorů a seniorek, ale i celé společnosti.⁵⁴⁴

Závěrem jen připomeňme, že základní práva každé osoby jsou v ČR pod ochranou soudů, což by nemělo být opomenuto v hodnocení adekvátnosti institucionálního zabezpečení otázky postavení zranitelných skupin ve společnosti, i s vědomím, že se ukazuje jako nezbytné jejich roli v dlouhodobém horizontu posilovat, stejně tak jako přiznat větší pravomoci úřadu veřejného ochránce práv, který hraje v otázce dodržování a prosazování práv marginalizovaných osob přinejmenším velmi důležitou úlohu.

Přestože kritické zprávy opakovaně upozorňují na marginalizaci agendy genderové rovnosti při plánování politik, která tvoří, společně se slabou politickou vůlí, významnou překážku pro odstranění genderové diskriminace, nelze státu upřít snahu se problematice migrantek věnovat. Za pozitivní signál ke zlepšení postavení migrantek v ČR v dlouhodobém horizontu můžeme označit tu část agendy vlády ČR spadající pod Úřad vlády ČR či pod ministerstvo pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu (včetně činnosti pracovních a poradních orgánů). Tyto orgány se snaží systematicky analyzovat a mapovat situaci migrantek a zaměřují se tak díky tomu alespoň na část problémů, na které upozorňujeme i v této analýze, ať už jde o oblast zdravotní péče či otázku vícenásobné diskriminace. Zmínit lze i působení úřadu veřejného ochránce práv (vč. stávající ombudsmanky), který se dlouhodobě zasazuje za práva migrantů a migrantek. Nelze pominout ani snahu ministerstva vnitra podporovat projekty a výzkumy zaměřené na tuto zranitelnou skupinu.

Jsou to však právě materiály koncepční povahy, které by tuto činnost měly zaštiťovat, poskytovat potřebná vodítka a naznačovat dostatečně konkrétní směry, kterými by se měly odpovědné orgány vydat. V tomto ohledu požadavky na tyto materiály kladené nesplňují zcela ani *Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014 – 2020*, ani jiné výše popsané dokumenty. Pravděpodobně proto, že řadu problémů této specifické a zranitelné cílové skupiny stát dosud oficiálně neidentifikoval či je nezařadil mezi své priority. Přesto nelze říci, že by citovaná *Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014 – 2020*, která podle názorů odbornic vyvažuje genderovou slepotu klíčových strategií proti chudobě a sociálnímu vyloučení, toto téma zcela přehlédla. Zaměřuje se totiž jako jedna z prvních na **témata sociálního vyloučení a genderově podmíněné marginalizace vícenásobně diskriminovaných osob a genderová specifika bezdomovectví zvyšující zranitelnost žen bez domova, přičemž migrantky (migranty) a seniorky (i seniory) řadí právě mezi ty nejzranitelnější. Z pohledu naší cílové skupiny je přínosná i *Koncepce sociálního bydlení 2015–2025*, která cílovou skupinu definuje prostřednictvím bytové nouze a mj. připouští, s určitou mírou zobecnění, že sociálním vyloučením v oblasti bydlení jsou nejčastěji postiženy osamělé ženy nad 65 let, lhostejno s jakým původem. Zákon o sociálním bydlení, který by tuto koncepci měl v praxi naplňovat, je však prozatím jen ve fázi přípravy a jeho přijetí i podoba jsou nejisté a migrantky na něj spoléhat nemohou, byť právě ony by z něj mohly výrazně profitovat, když by zákon mohl v některých případech i zabránit jejich pádu do neregulérního postavení kvůli nesplnění podmínky zajištěného ubytování pro potřeby pobytového oprávnění.**

⁵⁴⁴Bliže viz FERREROVÁ, E., KOUČKÁ, M. *Institucionální zabezpečení problematiky stárnutí v ČR*. Op.cit.

Hlavního zastání by se však těmto ženám mělo dostat v *Aktualizované Koncepci integrace cizinců – Ve vzájemném respektu*. I ta, jak kladně hodnotíme, na problematiku migrantek upozorňuje (ve srovnání s předešlou integrační koncepcí) lépe a nově v několika oblastech, byť se tak z valné části stalo (a to ještě ne zcela uspokojivým způsobem) až na základě podnětů nadnesených ve vnějším připomínkovém řízení, za jejichž formulováním stály zejména neziskové organizace, které s migrantkami a migranty dlouhodobě pracují. **Problematika žen je v tomto stěžejním materiálu ovšem i přes výše uvedený posun k lepšímu stále marginalizována, roztržštěna a chybí ucelený přehled** oblastí a na to reagujících opatření a konkrétních úkolů v navazujícím *Postupu při realizaci Koncepce integrace cizinců v roce 2016*, které by v souladu s výše uvedenými prohlášeními fakticky a účinně reagovaly na potřebu věnovat zvýšenou pozornost migrantkám.

Ještě **horší je pak situace u migrantek seniorek, ale i u migrantů seniorů**. Navzdory úvodnímu připuštění citované koncepce integrace, že v populaci cizinců a cizinek u nás dochází ke stárnutí a navyšování počtu těchto osob v důchodovém věku, pak ke škodě věci s touto informací předkládaný materiál **nijak nepracuje a seniorky a seniory ani neřadí mezi zranitelné osoby**, jimž by měla být věnována zvýšená pozornost. V navazujícím *Postupu při realizaci Koncepce integrace cizinců v roce 2016* se této skupiny alespoň okrajově dotýká a mezi výčtem zranitelných osob je uvádí, byť jen dvakrát a u dílčích podtémat, což, pomineme-li, že představuje jen reakce na vypořádání připomínek v rámci vnějšího připomínkového řízení, (které mj. v tomto duchu SIMI adresovalo Úřadu vlády ČR a který je také zohlednil), i tak zdůrazňujeme, že takové vymezení je stále nedostatečné. Česká republika se doposud zjevně nemusela potýkat s problémem stárnutí u populace migrantů a migrantek či osob s migrační historií, a pravděpodobně proto také zatím neexistuje propracované a systémové řešení problémů, kterým tyto osoby čelí v různých oblastech, které podrobněji rozebíráme v předcházejících kapitolách.

Musíme konstatovat, že i přes určitá zlepšení je společným problémem materiálů, které by se měly věnovat a věnují specifické skupině migrantek to, že nestanovují **žádná dostatečně určitá, měřitelná a vymahatelná opatření**, což snižuje úspěšnost integračních snah směrem k migrantkám na minimum **a oslabuje genderovou i seniorskou agendu v tomto stěžejním koncepčním materiálu**.

Je přitom úlohou státu a jeho orgánů **zakotvit takové mechanismy, které zaručí, že se ochrana migrantek ohrožených sociálním vyloučením skutečně promítne do střednědobých i dlouhodobých cílů sociální politiky státu, která bude vycházet ze společenského konsensu o potřebě solidarity a bude citlivě vnímat intersekcionalní znevýhodnění těchto žen**. Není snad třeba si klást otázky, proč je nutné zohlednit rozdílné životní situace starších migrantek od situace starších migrantů, od situace migrantů bez ohledu na věk, od situace starších žen i obecně od situace žen a mužů z většinové populace, **mají-li být integrační opatření cílená na jednotlivé skupiny efektivní, ať už na úrovni ČR či v celoevropském kontextu**.

4 ČÁST - ANALÝZA MIGRANTEK VE VYŠŠÍM STŘEDNÍM A SENIORSKÉM VĚKU V NORSKU

Proměna věkové struktury a pozvolný nárůst migrantek v seniorském věku se týká také Norska. V této kapitole se proto zaměříme na stručný popis problémů, s nimiž se stárnoucí migrantky potýkají, a na integrační strategie, které volí norský stát, stejně tak jako na příklady dobré praxe a iniciativ směřujících k zajištění úspěšné integrace.

4.1 Obecné informace, s důrazem na migrantky ve zvolené věkové kategorii

Jak je patrné, střední délka života obyvatel Evropy se postupně prodlužuje, a to i díky pokrokům v medicíně a vědě, zkvalitněním stravy i péče o seniory, zlepšením životních a ekonomických podmínek nebo i v důsledku politické stability v regionu. Demografické stárnutí⁵⁴⁵ evropské populace vede k přehodnocení stávajících sociálních a ekonomických modelů a k přijetí zdá se nezbytných opatření k sociální i ekonomické integraci seniorů a seniorek, včetně těch s migračním původem. Proměna věkové struktury je tedy v posledních letech patrná i ve skupině migrantů a migrantek v Norsku, kde dochází k pomalému nárůstu počtu osob v seniorském věku – aktuálně představující 9 % z celkového počtu migrantů a migrantek. Je však třeba zmínit, že majoritní část migrantské populace je mladá a v produktivním věku a fenomén demografického stárnutí je tedy v této skupině výrazně nižší v porovnání s majoritní společností.⁵⁴⁶

Jak uvádíme již v úvodu této analýzy, jednotlivé definice seniora či seniorky se i v evropském prostoru liší – zatímco v rámci zemí EU je tak nejčastěji charakterizovaná osoba 65+, v Norsku osoba starší 60 let.⁵⁴⁷ Podle Norského statistického úřadu žilo na začátku roku 2016 v Norsku 698 600 migrantů a migrantek a 194 700 osob, které se narodily v Norsku rodičům jiné národnosti než norské.⁵⁴⁸ Dohromady tyto dvě skupiny tvoří 16 % obyvatel Norska. 55 % pochází z Evropy, 28 % z Asie, 12 %

⁵⁴⁵Viz ŽEJGLICOVÁ, K., MALÝ, M. *Hodnocení zdravotního stavu (Studie HELEN. Vybrané ukazatele demografické a zdravotní statistiky)*. Praha: Státní zdravotní ústav Praha, 2007. Dostupné na:

http://www.szu.cz/uploads/documents/chzp/odborne_zpravy/OZ_06/Helen_06.pdf (otevřeno dne 20. 5. 2016). Nejčastěji je sledován podíl tří hlavních věkových skupin obyvatelstva v populaci, které jsou vymezeny podle předpokládané ekonomické aktivity většiny osob daného věku. Jedná se tedy o dětskou (předproduktivní) složku populace, která je většinou stereotypně vymezená věky 0-14, popř. 0-19 let. Produktivní složku obyvatelstva tvoří osoby ve věku 15-64 (popř. 20-64) a věková skupina poproduktivních osob ve věku 65 a více let.

⁵⁴⁶STATISTICS NORWAY. *Key figures for immigration and immigrants*. Oslo: Statistics Norway, 2016. Dostupné na: <http://www.ssb.no/en/innvandring-og-innvandrerer/nokkeltall/immigration-and-immigrants> (otevřeno dne 20. 5. 2016).

⁵⁴⁷Srov. MPSV. *Senioři a politika stárnutí: Příprava na stárnutí v České republice*. Praha: MPSV, 2015. Dostupné na: <http://www.mpsv.cz/cs/2856> (otevřeno dne 24. 2. 2016), nebo EUROPEAN COMMISSION. *The 2015 Ageing Report. European Economy 3/2015*. Brussels: European Commission, 2016. Dostupné na: http://europa.eu/epc/pdf/ageing_report_2015_en.pdf (otevřeno dne 20.5. 2016).

⁵⁴⁸ STATISTICS NORWAY. *Immigrants and Norwegian-born to immigrant parents, 1 January 2016*. Oslo: Statistics Norway, 2016. Dostupné na: <http://www.ssb.no/en/innvbeif> (otevřeno dne 20.5.2016).

z Afriky, 3 % z jižní Ameriky a 1 % ze severní Ameriky⁵⁴⁹. Většina migrantů a migrantek se soustřeďuje do velkých měst.⁵⁵⁰

V roce 2001 proběhl v Norsku poslední velký sociodemografický výzkum týkající se migrantek. Podle jeho závěrů tvořily migrantky 6,5 % ze všech žen v Norsku v daném období.⁵⁵¹ Lze předpokládat, že v současné době je číslo o něco vyšší. Současné demografické a statistické výzkumy se zaměřují na počet migrantů a migrantek v zemi obecně a nerozlišují, jaké procento z celkového počtu tvoří ženy a jaké muži.⁵⁵²

Stejně tak jako v České republice, **i v Norsku tvoří migrantky heterogenní skupinu, a to včetně žen v kategorii nad 50 let.** Pocházejí tak z různých sociálních, kulturních, náboženských, národnostních a etnických skupin, liší se ve stupni nejvyššího dosaženého vzdělání, v úspěšnosti integrace do majoritní společnosti a v zapojení se do vzdělávacího systému, pracovního trhu. Odlišná je i míra jejich zapojení v dobrovolnických, vzdělávacích nebo imigrantských spolcích a organizacích na lokální, národní či nadnárodní úrovni. I přes svou odlišnost představují migrantky ve vyšším středním až seniorském věku v norské společnosti skupinu žen, která vykazuje důležité sjednocující znaky. Jejich hlavním společným rysem je vícenásobně znevýhodněné postavení ve společnosti, vycházející z faktu, že se jedná o ženy, migrantky a ve věku nad 50 let. Z dostupných dat obecně vyplývá, že migranti a migrantky⁵⁵³ stejně tak jako obecně ženy⁵⁵⁴ a senioři a seniorky⁵⁵⁵ patří mezi skupiny obyvatel, které ve společnosti musejí častěji čelit přímé a nepřímé diskriminaci (především v kategoriích ubytování, zaměstnání, vzdělání či zdravotní péče), předsudkům a sociální exkluzi, proto je pro ně obtížnější uspět a vést plnohodnotný a spokojený život.

Do roku 2008 dělil Norský statistický úřad migranty a migrantky na dvě základní skupiny, a to v závislosti na zemích původu jednak na osoby pocházející z tzv. západních zemí (severní Amerika, země EU/EEA, Austrálie, Nový Zéland), a dále na ty, kteří přišli z jiných zemí (Afrika, Asie, evropské země mimo EU/EEA, jižní Amerika a Oceánie (mimo Austrálii a Nový Zéland)). Nutno dodat, že většina soudobých výzkumů zaměřených na migranty a migrantky v Norsku užívá tyto dvě kategorie nadále i po roce 2008.

Za vznikem těchto dvou kategorií stály důvody související s hledisky sociokulturní blízkosti osob z tzv. západních zemí s norskou majoritní společností a naopak udávané odlišnosti kulturních a sociálních

⁵⁴⁹ STATISTICS NORWAY. *Key figures for immigration and immigrants*. Op. cit.

⁵⁵⁰ Podle výše citovaných statistik jich nejvíce žije v Oslu, Drammenu a Båtsfjordu.

⁵⁵¹ BYBERG, H., I. (ed). *Immigrant Women in Norway: A summary of findings on demography, education, labour and income*. Oslo: Statistics Norway, 2002. ISBN 82-537-5131-1 (electronic version). Dostupné na: http://www.ssb.no/a/english/publikasjoner/pdf/rapp_200223_en/rapp_200223.pdf (otevřeno dne 20.5.2016).

⁵⁵² Tamtéž.

⁵⁵³ THORUD, E. et al. *International Migration 2012-2013: IMO Report for Norway*. OECD: 2013. Dostupné na: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/BLD/Rapporter/2014/IMO_Rapport_2012_2013/Norway_IMO_rapport_2012_2013.pdf (otevřeno dne 20.5.2016).

⁵⁵⁴ *Report from Norway to UN – High Commissioner for Human Rights Working group on discrimination against women in law and practice on Information highlighting practices and significant legislative and policy reforms adopted for the advancement of women's rights and gender equality*. Oslo: 10. dubna 2012. Dostupné na: <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Women/WG/PublicPoliticalLife/Norway.pdf> (otevřeno dne 20.5.2016).

⁵⁵⁵ STATENS SENIORRÅD. *Senior Citizens in Norway: Policy Challenges 2010-2013*. Oslo: The National Council for Senior Citizens, 2014. Dostupné na: http://seniorporten.no/dokumenter/Senior_Citizens_Policies.312171.pdf (otevřeno dne 20.5.2016)

institucí, zvyků a tradic imigrantů z ostatních zemí.⁵⁵⁶ Migrantky a migranti, kteří pocházejí z těchto států, se podle úvah stojících za touto diferenciací déle a složitěji integrují do norské majoritní společnosti, a to právě kvůli odlišným sociálním a kulturním zvykostem, s nimiž se musejí seznámit a postupně a dá se říci, že i obtížněji si je osvojit. Často také mají nižší příjmy a nižší vzdělání – **bez zajímavosti není, že to se týká převážně žen. Je mezi nimi také zastoupeno vyšší procento nezaměstnaných osob a celkově čelí větší přímé i nepřímé diskriminaci a předsudkům ve srovnání s ostatními příchozími a zároveň i s majoritní společností** – ze všech těchto důvodů se ukázalo jako nezbytné se na tuto skupinu zaměřit samostatně.⁵⁵⁷

Z výše zmíněných důvodů se tato kapitola zaměřuje na postavení těch migrantek ve věku 50+ v norské společnosti, jejichž původ nebo původ jejich rodičů je v zemích východní Evropy (mimo EU/EEA), Asie, Afriky a jižní Ameriky.

Nejvíce migrantek z této skupiny pochází z Pákistánu, následované jsou ženami z Vietnamu (9.300), Iráku (8.600), Somálska (8.300) a Bosny a Hercegoviny (7.500). Většina těchto žen přišla do Norska v letech 1991-2005 v rámci programu sjednocování rodin.⁵⁵⁸

Řada těchto migrantek se potýká s adaptací na nové sociokulturní prostředí a obtížně přijímají sociální role, které se od žen v hostitelské společnosti očekávají a které jsou mnohdy v rozporu s jejich vlastními tradicemi a zvykostmi. Většina z uvedených migrantek pochází z tzv. kolektivistických kultur, kde jsou potřeby skupiny upřednostňovány nad potřebami individuálními a důraz se klade na rodinné, širší příbuzenské, klanové/kmenové vazby a silnou soudržnost s vlastní komunitou,⁵⁵⁹ zatímco Norsko se řadí mezi země s tzv. individualistickou kulturou, kde se důraz klade na jednotlivce a nejbližší nukleární rodinu.⁵⁶⁰

Samozřejmě vždy neplatí, že osoba pocházející z kolektivistické kultury musí mít problémy se socializací a integrací do společnosti individualistické a naopak. Faktem však je, že **v některých rodinách nejsou ženy podporovány a někdy je jim i bráněno v přejímání genderových vzorců**

⁵⁵⁶ATTANAPOLA, CH, T. *Migration and Health: A literature review of the health of immigrant populations in Norway*. Oslo: Norwegian University of Science and Technology (NTNU), 2013. Dostupné na: <https://samforsk.no/Publikasjoner/Migration%20and%20health%20WEB.pdf> (otevřeno dne 20.5.2016).

⁵⁵⁷DALGARD, S., O., THAPA, B., S. Immigration, social integration and mental health in Norway, with focus on gender differences (článek). *Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health*. 2007 3:24. Licensee BioMed Central Ltd., 30. října 2007. Dostupné na: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2222607/pdf/1745-0179-3-24.pdf> (otevřeno dne 20. 5. 2016), nebo BLOM, S., HENRIKSEN, K (eds). *Living Conditions Among Immigrants in Norway 2005/2006*. Oslo: Statistics Norway, 2009. ISBN 978-82-537-7526-5 (elektronická verze) Dostupné na: https://www.ssb.no/a/english/publikasjoner/pdf/rapp_200902_en/rapp_200902_en.pdf (otevřeno dne 20.5.2016).

⁵⁵⁸NORDPLUS. Comparative report based on the research of the project *Nordic Network for empowerment of immigrant women with low educational background / working experience*. Nordplus programme 2010 – 2011. Nordplus, 2012. Dostupné

na: <https://www.folkehjelp.no/content/download/585/5691/file/Nordic%20Network%20for%20Empowerment%20of%20Immigrant%20Women%20with%20Low%20Educational%20Background.pdf> (otevřeno dne: 20.5.2016).

⁵⁵⁹DALGARD, S.O., THAPA, B. S. Immigration, social integration and mental health in Norway, with focus on gender differences. Op. cit.

⁵⁶⁰The Hofstede centre: Strategy Culture Change. *Norway*. Helsinki: The Hofstede centre, 2016 Dostupné na: <http://geert-hofstede.com/norway.html> (otevřeno dne 20. 5. 2016).

majoritní norské společnosti, protože jsou v rozporu s tradiční představou o postavení žen ve společnosti v původní domovině.⁵⁶¹

Jak je zřejmé, kulturní i mezigenerační rozpory spolu s jazykovou bariérou mohou u těchto migrantek vést k sociální izolaci, pocitům bezmocnosti a vyšší hladině stresu.⁵⁶² **Negativní důsledky ztráty sociálních vazeb a známého prostředí se jasně projevují právě u migrantek ve vyšším středním a seniorském věku** – u této skupiny byl zaznamenán vyšší výskyt deprese, úzkosti, psychosomatických onemocnění a pocitů osamělosti a izolace ve srovnání se zbytkem populace.⁵⁶³

4.2 Sociální zabezpečení, zdravotní péče, přístup k zaměstnání, bydlení, vzdělání v kontextu situace migrantek v Norsku

4.2.1 Zaměstnání a vzdělání

Norsko se řadí mezi **státy s nejvyspělejší sociální politikou zahrnující inkluzi znevýhodněných osob, seniorů a dalších minoritních skupin vč. migrantů a migrantek.** Zároveň klade **značný důraz na genderovou rovnost ve všech oblastech společnosti.** Mezi hlavní cíle státní politiky sociální inkluze patří rovné příležitosti pro všechny, prevence diskriminace a rasismu, odstranění rozdílů v životních podmínkách, přístupu k vzdělávání, zdravotní péči a participaci na pracovním trhu a společenském životě.⁵⁶⁴

Cílem integrace pak je, aby se migranti a migrantky stali rovnocennými osobami ve společnosti, s jasně vytvořeným pocitem sounáležitosti. Hlavním předpokladem pro dosažení těchto cílů je znalost norštiny a znalost kulturního a sociálního uspořádání norské společnosti.

⁵⁶¹DALGARD, S.O., THAPA, B. S. *Immigration, social integration and mental health in Norway, with focus on gender differences*, op. cit., nebo GABOWDUALE, K. *Somali Families in Norway: A Critical Review of the Changing Socio-Structural Situations and Its Consequence for the Family*. Oslo: University of Oslo, Faculty of Social Sciences, 2010. Dostupné na: <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/15301/Gabowduale.pdf?sequence=3> (otevřeno dne 20. 5. 2016)

⁵⁶²ATTANAPOLA, CH., T. *Migration and Health: A literature review of the health of immigrants' populations in Norway*. Op. cit.

⁵⁶³Project 'Zest for Life or Despondency'. Oslo: Oslo and Akerhus University College of Applied Sciences, 2016. Dostupné na: <https://www.hioa.no/eng/Om-HiOA/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NOVA/Prosjekter/Aldring-og-bolig/Zest-for-life-or-Despondency> (otevřeno dne 26. 5. 2016).

⁵⁶⁴NORWEGIAN MINISTRY OF LABOUR AND SOCIAL INCLUSION. *Action Plan for Integration and Social Inclusion of the Immigrant Population and Goals for Social Inclusion*. Oslo: Norwegian Ministry of Labour and Social Inclusion, 2006. Dostupné na: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/aid/publikasjoner/rapporter_og_planer/2006/h-plan2006_int_og_inkl_english.pdf (otevřeno dne 20. 5. 2016), nebo SVERDLJUK, J. *In the Creative Space of Inclusion: Gender, Sexuality and Ethnicity in the Representation of Migrants in Norway*. Oslo: Norwegian University of Science and Technology, 2015. ISBN 978-82-326-0609-2 (elektronická verze). Dostupné na: https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2372725/Jana%20Sverdljuk_PhD.pdf?sequence=1&isAllowed=y (otevřeno dne 20. 5. 2016)

V roce 2003 byl schválen zákon upravující úvodní kurz (*the Introductory Act, Introduksjonsloven*), který s účinností od roku 2004 stanovil, že uprchlíci a uprchlice a osoby, kterým je garantováno povolení k pobytu z politických, humanitárních důvodů a důvodů sjednocení rodiny, mají právo na účast na dvouletém vstupním kurzu. Od novelizace v roce 2005 stanoví, že **všichni dospělí migranti a dospělé migrantky ve věku 16 – 55 let ze zemí mimo EU, kteří dostali povolení k pobytu po 1. září 2005, mají právo, ale zároveň i povinnost docházet na kurz norštiny a kurzy norských sociálních a kulturních studií.** Musejí se tak povinně zúčastnit 250 hodin norštiny a 50 hodin norských reálií v jazyce, kterému rozumí, aby mohli požádat o trvalý pobyt. Účastníci a účastnice kurzů mohou požádat o prodloužení kurzů až na 3 000 hodin, přičemž tyto kurzy jsou pro většinu z nich zdarma. Za kurz musejí platit občané a občanky zemí EU, studenti a studentky, au-pair a pracovní migranti a migrantky ze zemí mimo EU s vízy, které neumožňují dlouhodobé usazení. **Osoby starší 55 let mají právo tyto kurzy navštěvovat, ale již to pro ně není povinné.**⁵⁶⁵ V roce 2011 byl počet povinných hodin strávených na kurzech **navýšen na 550 hodin norštiny a 50 hodin norských reálií.**⁵⁶⁶ **Účast na těchto kurzech by měla účastníkům zvýšit šance na trhu práce a pomoci jim v začleňování se do norské majoritní společnosti.**

V roce 2005 byl odstartován *pilotní program Druhá šance (Ny Sjanse)*, skládající se z 27 dílčích projektů za účelem poskytnutí potřebné rekvalifikace dlouhodobě nezaměstnaným migrantům a migrantkám, závislým na dávkách sociální podpory, za účelem zvýšení jejich šancí na trhu práce. Podmínkou účast v tomto programu byly minimálně 2 roky pobytu v Norsku a zároveň pobírání dávek sociální podpory déle než 6 měsíců.⁵⁶⁷ Dá se říci, že **takřka polovina migrantek pocházejících z rozvojových zemí nemá dokončené základní vzdělání. Ženy v domácnosti bez znalosti jazyka a možnosti kontaktů s majoritní společností se ocitají v izolaci a jsou pak často závislé na svých dětech jako tlumočnicích a zdrojích informací o hostitelské zemi.** Norsko si podle všeho uvědomuje, jak důležité je poskytnout těmto ženám vzdělání a rekvalifikaci, aby se mohly aktivně zapojit na trhu práce a integrovat se do společnosti a aktivně se snaží zacílit na tuto skupinu žen prostřednictvím vytváření speciálních nových programů.⁵⁶⁸ **Z výše uvedených důvodů přibyla v citovaném programu Druhá šance od roku 2009 nová cílová skupina: ženy v domácnosti, které nepobírají dávky sociální podpory a jsou na okraji zájmu na trhu práce, s nedostatečným vzdělání či kvalifikací.** Hned v prvním roce spuštění programu se ho zúčastnilo 445 žen (71 % všech účastníků), přičemž více než polovina všech účastníků a účastnic pocházela ze Somálska či Iráku. Součástí programu je i nabídka školky zdarma pro malé děti žen, které by se jinak nemohly kurzu účastnit, za účelem sladění kurzů s rodinným životem.⁵⁶⁹

⁵⁶⁵EUROPEAN COMMISSION. *Peer review. Host country report: Making a success of integrating immigrants into the labour market.* Oslo: 2010. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=8221&langId=en> (otevřeno dne: 8. 3. 2016), nebo THORUD, E. *International Migration 2012-2013: IMO Report for Norway*, op. cit.

⁵⁶⁶LUDVIGSEN, A., LUDVIGSEN, D., S. State organized Language Learning for Immigrants in Norway: a Case Study of a Selection of Local Courses. *Studies about languages.* 2012. No. 21. Oslo: Kalbu Studios, 2012. ISSN 1648-2824. Dostupné na: http://www.kalbos.lt/zumalai/21_numeris/16.pdf (otevřeno dne 8. 3. 2016).

⁵⁶⁷MRŇÁVKOVÁ, M., PÝCHOVÁ, s. *Counselling and Immigration Services: Seminar Report*, Prague, č December, 2007. Praha: Národní agentura pro evropské vzdělávací programy, 2007. ISBN: 978-80-904005-1-1. Dostupné na: http://www.naep.cz/download-variant.php?a=documents&general_file_variant_id=1897& (otevřeno dne 8. 3. 2016).

⁵⁶⁸NORDPLUS. Comparative report based on the research of the project *Nordic Network for empowerment of immigrant women with low educational background / working experience.* Op. cit.

⁵⁶⁹EUROPEAN COMMISSION. *Peer review. Host country report: Making a success of integrating immigrants into the labour market.* Op. cit.

V roce 2013 byl odstartován akční plán *We need more competitive immigrants (Potřebujeme konkurenceschopnější migranty)* zaměřený na zlepšení konkurenceschopnosti migrantů a migrantek na trhu práce. Plán zahrnuje 19 opatření, která jsou navržena tak, aby přispěla ke zlepšení podmínek pro uznávání vzdělání a kurzů ze zahraničí, ale i k povzbuzení státních i soukromých zaměstnavatelů k náboru více migrantů a migrantek a v neposlední řadě i ke zlepšení dostupnosti potřebných informací a poradenství pro osoby z řad migrantů a migrantek, kteří si chtějí založit vlastní živnost.⁵⁷⁰

Na zkušenosti z pilotního programu *Druhá šance (Ny Sjanse)* navázal *Program pracovních příležitostí (Jobbsjansen)*, který funguje do současnosti. Program pracovních příležitostí se zaměřuje na všechny migranty a migrantky ve věku 18-55 let, kteří jsou dlouhodobě bez práce a nejsou zahrnuti v rekvalifikačním programu organizovaném norským ministerstvem práce a sociálních věcí. **Prioritní skupinou jsou i nadále ženy v domácnosti bez dávek sociální podpory.**⁵⁷¹ Pro dokreslení situace lze zmínit, že např. v roce 2013 bylo odstartováno celkem 53 projektů, z čehož 32 bylo zaměřeno výlučně na migrantky. Za pozornost také stojí fakt, že 60 % účastníků a účastnic citovaného *Programu pracovních příležitostí* našlo po jeho dokončení zaměstnání nebo začali studovat.⁵⁷²

4.2.2 Zdravotní péče a sociální zabezpečení

S nárůstem počtu migrantů a migrantek v seniorském věku vyvstala **otázka, jak jim zajistit kvalitní, dostupnou a důstojnou péči, která by odpovídala jejich individuálním potřebám.** Literatury, která by se zabývala tímto fenoménem, je i doposud velice málo a nespécializuje se odděleně na potřeby migrantů seniorů a migrantek senierek, nicméně alespoň se obecně týká problematiky stárnutí migrantek a migrantů.

Norsko jakožto silně profilovaný sociální stát garantuje kvalitní a dostupnou péči každému bez ohledu na jeho finanční situaci, sociální status, pohlaví, věk nebo jeho etnický původ. Vláda je odpovědná za zajištění fungování mnoho-úrovňového modelu zdravotní a sociální péče a správu nemocnic na národní úrovni a lokální vlády mají naopak odpovědnost za statutární služby primární a dlouhodobé zdravotní péče, např. za různé druhy institucionální péče a domácí péče, včetně domácího ošetřování a úklidu v domácnosti.⁵⁷³

Je předvídatelné, že **potřeby jednotlivých migrantek senierek se mohou i diametrálně odlišovat od potřeb ostatních příchozích,** v závislosti na zdravotním a psychickém stavu, popř. v souvislosti s tím, zda mají v Norsku rodinu či přátele, kteří by se o ně mohli v případě potřeby postarat nebo jsou odkázány zcela samy na sebe; velký vliv hraje dále i ne/znalost norského jazyka.

⁵⁷⁰THORUD, E. *International Migration 2012-2013: IMO Report for Norway*, op. cit.

⁵⁷¹GOVERNMENT.NO *Job Opportunity*. Oslo: Government Administration Services, 2016. Dostupné na: <https://www.regjeringen.no/en/topics/asylum-regulations-in-norway/integrering/introduksjonslov-og-arbeid/jobbsjansen/id2343473/> (otevřeno dne 10. 3. 2016).

⁵⁷²OPEN SOCIETY FOUNDATIONS. *Living Together: Part Three: Project Promoting Inclusion in European Cities*. Open Society Foundations, 2014. ISBN: 978-1-940983-1-34. Dostupné na: <https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/living-together-part-three-projects-promoting-inclusion-european-cities-20140623.pdf> (otevřeno dne 10. 3. 2016).

⁵⁷³NÆSS, A., VABØ, M. Negotiating Narratives of Elderly People Care: The Case of Pakistani Migration to Norway. *Ageing International*, Vol. 39, Issue 1, p. 13–32. 2014 (first online 2012).

Zároveň se liší i úroveň či způsob péče, kterou očekávají - odvíjí se od jejich vlastních tradic, kulturních a sociálních zvyklostí spojených se staršími osobami a péčí o ně v zemích jejich původu i od celé řady dalších okolností. Ve většině zemí (mimo okruh tzv. západních zemí), odkud pocházejí, jsou starší lidé chováni v úctě a považuje se za samozřejmost, že se o ně jejich mladší příbuzní v případě potřeby postarají. **Mezigenerační solidarita je tedy v případech jednotlivých členů a členek přistěhovaleckých rodin silně zakořeněná**, což ilustruje i následující citace:

„Potřebují pomoc od své rodiny. Moje dcera pro mě udělá všechno. Pro nás je to přirozené. Chápejte, nemůžu a nedostanu pomoc od nikoho jiného kromě rodiny. Stejně by to nefungovalo. Nerozumí mi a mému životu. A já jim to nedokážu vysvětlit, protože nemluvím jejich jazykem. Moje dcera mi vždy pomůže, ať se stane cokoliv.“⁵⁷⁴

Tento koncept péče o starší příbuzné ovšem naráží ve chvíli, kdy je již mladší generace plně integrována do majoritní společnosti, včetně žen, které chodí do zaměstnání nebo studují a na péči o starší rodiče či příbuzné nezbývá tolik času. **Většina starších migrantek, které vyžadují péči druhých, si přeje zůstat doma, v rodinném kruhu a ve své etnické komunitě, kde se cítí v bezpečí, a spokojené a kde se také dokážou domluvit svým mateřským jazykem.** Představa opuštění domova a přesunutí do institucionální péče v nich vyvolává pocity nejistoty, strachu a deprese. **Zároveň si však uvědomují, že v prostředí hostitelské společnosti není prostor pro tradiční model péče o starší, který znají ze své země původu a cítí se být zátěží pro své příbuzné, obzvláště ženy, které pracují a současně obstarávají většinu potřebné péče, což v nich ovšem umocňuje pocity deprese a zoufalství.** Tuto skutečnost přibližuje následující citace:

„Cítím se sama a k ničemu. Sedím tady a pláču. Jsem totálně závislá na svých dětech. Musím vědět, kdy mohou přijít, ale nechci se jich na to ptát pořád, protože vím, že jsou zaneprázdněny. Mají svoje děti a náročnou práci. Nemůžu jim pořád volat.“⁵⁷⁵

Nutno říci, že ve svém důsledku se tato problematika týká i majoritní společnosti, a i proto je v současné době v Norsku aktuální otázka, **jak nalézt rovnováhu mezi domácí péčí o starší příbuzné a institucionální péčí**, která by rodinám pomohla řešit složitou situaci.

Specificky naší cílové skupiny se však týkají souběžně kladené otázky, **jak uzpůsobit institucionální péči tak, aby více odpovídala kulturním a jazykovým potřebám a požadavkům heterogenní populace migrantů a migrantek v seniorském věku.** Mezi hlavní požadavky na zajištění tohoto požadavku odpovídající institucionální péče patří spolupráce mezi zdravotnickým personálem a rodinou, **individuální péče přizpůsobená právě s ohledem na gender**, ale i na další specifika jako jsou zvyky a kulturní normy v oblasti jídla a soukromí a v neposlední řadě i možnost mluvit mateřským jazykem.⁵⁷⁶ Spolupráce mezi personálem a rodinou seniora či seniorky je klíčová, obzvláště v případech kdy tyto osoby neumějí norsky, v navázání důvěry, zjištění informací o konkrétní osobě a

⁵⁷⁴THYLI, B., HEDELIN, B., ATHLIN, E. Experiences of health and care when growing old in Norway. From the perspective of elderly immigrants with minority ethnic backgrounds. *Clinical Nursing Studies*, Vol. 2, No. 3, 2014. Dostupné na: <http://www.sciedupress.com/journal/index.php/cns/article/view/3724/2849> (otevřeno dne 11. 3. 2016).

⁵⁷⁵Tamtéž.

⁵⁷⁶ATTANAPOLA, T.CH. *Migration and Health: A literature review of the health of immigrants' populations in Norway*. Op. cit.

jejich kulturních zvyčích a společném rozhodování o postupu péče či léčby. Je také potřeba zlepšit distribuci informací o dostupné zdravotní péči a pečovatelské službě (domácí i institucionální) mezi migranty a migrantkami v jejich rodném jazyce a zajistit dostupné tlumočení ve zdravotnických a pečovatelských zařízeních.⁵⁷⁷

Za zmínku stojí i to, že v roce 2010 byl v Oslu zahájen projekt zaměřený na zdravotnické služby (The Equity Health Services Project). Cílem bylo zajistit rovnocenné podmínky ve zdravotnických zařízeních pro migrantky a migranty. Součástí projektu bylo vysílání o různých zdravotních tématech v rádiu v několika jazycích cílových menšin i monitorování profesionálního a kvalifikovaného tlumočení v oblasti zdravotní péče s možností v budoucnu zahájit tlumočnické služby pro zdravotnický personál. Projekt nabízel i vzdělávací kurz, zaměřený na práci zdravotníka v multikulturním prostředí pro profesionální zdravotníky.⁵⁷⁸

4.2.3 Aktivity NNO v oblasti podpory migrantkám

Dobrovolnické organizace a dobrovolnické aktivity mají v Norsku dlouholetou tradici a zaujímají v norské společnosti významné postavení. Nabízejí další důležitý prostor k navazování sociálních kontaktů a rozšiřování sociálních sítí mimo prostor rodiny, přátel, kolegů z práce či studia atd. Tento prostor pro vytváření sociálních kontaktů je zvláště významný pro osoby, které z různých důvodů přišly o sociální kontakty a potřebují si vybudovat novou sociální síť.⁵⁷⁹

Je jasné, že **migrantky a migranti** opuštěním své země ztrácejí své sociální kontakty a jistoty a v hostitelské zemi **si potřebují vybudovat nové sociální sítě včetně kontaktů s majoritní společností, aby se do ní mohli snadněji a rychleji integrovat**. Dobrovolnické organizace mohou sloužit k tomuto účelu zejména z počátku, při seznamování s hostitelskou zemí.⁵⁸⁰

V Norsku existují i dobrovolnické organizace založené samotnými migranty a migrantkami a stejně jako ostatní norské NGO jsou podporovány granty na lokální i národní úrovni. Zpravidla jsou zaměřeny na vytváření nejrůznějších integračních programů a na poskytování informací o hostitelské zemi nově přichozím, kteří nespádají pod výše uvedený tzv. Introductory Act.⁵⁸¹

Dobrovolnické organizace sehrávají významnou úlohu právě v integraci migrantů a migrantek v seniorském věku, kteří se hůře sžívají s novým kulturním prostředím a nezdůvěřují jazykové bariéře při kontaktu s lidmi vně své komunity; je pro ně obtížné naučit se norský a často se ocitají v sociální izolaci. Tyto organizace je podporují v aktivním zapojení do produktivní sociální

⁵⁷⁷ENIEC. *ENIEC Newsletter*. No. 61. Oslo: European Network on Intercultural Elderly Care. December 2013. Dostupné na: http://www.eniec.eu/welcome/images/stories/2013-12_ENIEC_Newsletter_no_61.pdf (otevřeno dne 11. 3. 2016).

⁵⁷⁸OPEN SOCIETY FOUNDATIONS. *Living Together: Part Three: Project Promoting Inclusion in European Cities*. Op. cit.

⁵⁷⁹LARSEN, H. *Political integration of immigrant women: The role of voluntary organisations in social capital formation and political involvement*. Oslo: Oslo University College, Faculty of Social Science, 2007. Dostupné na:

<http://www.jarjestohautomo.fi/@Bin/259677/Political+integration+of+immigrant+women.pdf> (otevřeno dne 11. 3. 2016), nebo THORUD, E. *International Migration 2012-2013: IMO Report for Norway*, op. cit.

⁵⁸⁰Srov ESSMAT, S. *Public libraries – a meeting place for immigrant women? PLACE project, 2011*. Dostupné na: <https://oda.hio.no/jspui/bitstream/10642/802/2/807292.pdf> (otevřeno dne 10. 3. 2016).

⁵⁸¹ATTANAPOLA, T.CH. *Migration and Health: A literature review of the health of immigrants' populations in Norway*. Op. cit.

činnosti a při vytváření nových sociálních kontaktů, což příznivě ovlivňuje jejich zdravotní i psychický stav a zvyšuje kvalitu jejich života.⁵⁸² Výzkum *The relationship between elderly immigrants and organisations* norského výzkumného institutu NOVA poukazuje na smysluplnost a význam organizací, které organizují široké spektrum aktivit pro starší migrantky a migranty (lekce norštiny, tradičního vaření, přednášky o zdraví a další společenské aktivity). Velký přínos mají tyto aktivity především pro starší migrantky, které tak mají příležitost vybudovat si sociální život i vně rodiny a domova a získat informace o dění ve společnosti. Z výzkumu však také vyšlo najevo, že tradiční humanitární a zájmové neziskové organizace se o tuto skupinu takřka nezajímají.⁵⁸³

Z úspěšně realizovaných aktivit neziskových organizací lze zmínit např. projekt, který v letech 1998-2000 realizovala humanitární organizace *Norwegian's people aid*. Projekt byl zacílený na integraci migrantů a migrantek v seniorském centru v Grünerløkka v Oslu. Tři dny v týdnu se mohli lidé různých národností setkávat, procvičovat si norštinu, zlepšovat počítačovou gramotnost a navazovat nové kontakty. Z počátku se scházelo 10-15 žen z Indie a Pákistánu, aby si mohly popovídat. Postupem času se aktivity rozšířily o kurzy cvičení, zdravotvědy a výživy, kde ženám zároveň poskytovaly informace o diabetes a očkování. Na začátku projektu byly určeny kurzy IT gramotnosti pouze pro muže v urdštině, ale jak se ukázalo, projevíly o něj zájem zejména seniorky, proto se v průběhu realizace otevřel i speciální IT kurz pro migrantky. Ženy zapojené do těchto kurzů deklarovaly, že se jim díky nabytým znalostem zvýšil sociální status i v jejich vlastních rodinách.⁵⁸⁴

Zajímavá je pak činnost neziskové dobrovolnické **organizace MiRA**, která se zaměřuje na genderovou rovnost a na práva žen, včetně seniorek, z minoritních skupin a na usnadnění jejich integrace do norské společnosti. Poskytuje bezplatnou právní pomoc, call-linku a návštěvnické centrum. Tato organizace založila speciální centrum pro ženy (*MiRA Resource Center for Refugee and Immigrant Women*). Centrum bylo založeno konkrétně skupinou migrantek a uprchlic, které spolu již dříve pracovaly v organizaci *Foreign Women's Group*. Ta vznikla již v roce 1979 a byla první organizací svého druhu zaměřenou na pomoc migrantkám a uprchlicím v Norsku.⁵⁸⁵

Další norská organizace ***FOKUS – Forum for Women a Development*** cílí na osvětu a zlepšení situace žen v ekonomické, sociální a politické oblasti na mezinárodní úrovni. Sdružuje 66 ženských organizací a komisí působících v politických a obchodních uniích a humanitárních, rozvojových a podpůrných organizacích. Organizace Fokus vznikla v roce 1995 jako sjednocující platforma pro norské ženské organizace. Je podporována Norwegian Agency for Development (NORAD) a ministerstvem zahraničních věcí (UD). Patronem organizace je Její královská Výsost korunní princezna Mette-

⁵⁸²GELE, A., HARSLØF, I. *Barriers and facilitators to civic engagement among elderly African immigrants in Oslo*. Oslo: University of Oslo, 2012. Dostupné na: <https://oda.hio.no/jspui/bitstream/10642/606/2/523532post.pdf> (otevřeno dne 12. 3. 2016).

⁵⁸³ANNANIASSEN, E., KRISTIANSEN, I. H. *The relationship between elderly immigrants and organisations*. NOVA Report 13/10. Oslo: Norwegian Social Research (NOVA), 2010. ISBN 978-82-7894-353-3. Dostupné na: <http://www.hioa.no/eng/About-HiOA/Centre-for-Welfare-and-Labour-Research/NOVA/Publikasjonar/Rapporter/2010/The-relationship-between-elderly-immigrants-and-organisations> (otevřeno dne 12. 3. 2016).

⁵⁸⁴DAWES, T. *Immigrants get together at Oslo senior centre* (informace o projektu) Oslo: 2000. Dostupné na: http://old.idebanken.no/english/Goodexamples/bibliotek_engelsk/ProsjektID.asp?ProsjektID=255 (otevřeno dne 15. 3. 2016).

⁵⁸⁵FOKUS. *MiRA Resource Center for Refugee and Immigrant women* (informace o činnosti organizace) Oslo: Forum for women and development (FOKUS), 2010. Dostupné na: <http://www.fokusvinner.no/en/About-FOKUS/Member-organizations/MiRA-Resource-Center-for-Refugee-and-Immigrant-Women/> (otevřeno dne 15. 3. 2016).

Marit.⁵⁸⁶Další významnou organizací pro naši cílovou skupinu je *The Norwegian Health Association, Oslo Regional organization*, které zařizuje centr pro seniory a zaměřuje se na prevenci nemocí a propaguje aktivní život seniorů. Centra mimo jazykových kurzů a podobných aktivit také nabízejí speciální aktivity pro seniory z minoritních skupin a pravidelné každotýdenní setkávání žen z minoritních skupin.⁵⁸⁷

4.2.4 Příklady dobré praxe

Kromě výše uvedených projektů a činností různých organizací stojí za speciální zmínku i další aktivity, které můžeme označit za **příklady dobré praxe**. Mezi ně jednoznačně patří **projekt PLACE - Public Libraries, Arenas for Citizenship**. Jde o čtyřletý projekt (srpen 2007 - duben 2012) zaměřený na výzkum role knihoven jako prostoru pro setkávání a komunikaci v multikulturní společnosti. V rámci projektu vzniklo několik samostatných výzkumných prací. Sophie Essmat v roce 2009 provedla výzkum zaměřený na knihovnu jako místo pro setkávání a socializaci migrantek ve městech Tønsberg a Larvik v okrese Vestfold. Výzkum se skládal z hloubkových rozhovorů vedených s 9 ženami z Kurdistánu, Iránu a Afghánistánu, které emigrovaly do Norska a knihovna se pro ně stala důležitým místem pro setkávání, navazování nových sociálních kontaktů a zdrojem informací. Většina žen si představovala knihovnu jako knihovny v zemi jejich původu, tedy jako relativně málo dostupné místo, kde je striktně zakázáno mluvit a jediným zdrojem informací je pár knih. Výjimkou byly ženy z Iránu, kde knihovny více odpovídají knihovnám norským.⁵⁸⁸ Čím více začaly migrantky knihovny navštěvovat, tím více se měnil jejich názor na jejich využití. Postupně začaly knihovny používat spolu se svými rodinami, jako místo pro trávení volného času, práci, studium a setkávání. Návštěva knihoven slouží tak jako významné místo pro integraci do norské majoritní společnosti, pro vzdělání a školení v rámci kurzů poskytovaných přímo knihovnou, ale i jako zdroj informací o norských zvycích a tradicích a zároveň jako místo pro udržování kontaktů s vlastní kulturou.⁵⁸⁹ Přínos projektu dokumentuje následující citace:

*„Když jsem sem přišla, myslela jsem si, že obyvatelé této země mají všechno. Myslela jsem si, že zde žijí lidé v bohatství a blahobytu a nikdy nezažili chudobu, válku, ekonomické sankce a okupaci... Ale pocit rozdílu mezi mnou a těmito lidmi zmizel, když jsem začala číst knihy o norské historii, novely nebo krátké příběhy o Norsku, které mi odkryly další dimenze norské společnosti, o kterých jsem nevěděla. Poznání těchto témat ve mně vytvořilo vnitřní propojení mezi mnou a norským lidem.“
(Samira Kurdistán)⁵⁹⁰*

⁵⁸⁶FOKUS. *About FOKUS*. Oslo: Forum for women and development (FOKUS), 2016. Dostupné na:

<http://www.fokuskvinner.no/en/About-FOKUS/Short-history/> (otevřeno dne 15. 3. 2016).

⁵⁸⁷LARSGAARD, B. *The Norwegian Health Association, Oslo Regional Organization*. Oslo: 2016. Dostupné na:

<http://activeaging.jimdo.com/project-products/articles/norway/> (otevřeno dne 15. 3. 2016).

⁵⁸⁸Srov ESSMAT, S. *Public libraries – a meeting place for immigrant women? PLACE project, 2011*. Op. cit.

⁵⁸⁹GUNDERSEN, A. *Norwegian Libraries and special services for immigrant women*. Oslo: National Library of Norway, 2011. Dostupné na: <http://www.ifla.org/past-wlic/2011/150-gundersen-en.pdf> (otevřeno dne 14. 3. 2016).

⁵⁹⁰Srov ESSMAT, S. *Public libraries – a meeting place for immigrant women? PLACE project, 2011*. Op. cit.

„Jednou jedno z mých dětí bylo pozváno na oslavu narozenin. Nevěděla jsem, jak se slaví narozeniny v Norsku. Proto jsem šla do knihovny a našla knihu na toto téma.“ (Negar, Afghánistán)⁵⁹¹

V této souvislosti je zajímavá i role knihoven po udržování kontaktů s vlastní kulturou. Knihovna tak slouží jako informační centra o událostech v zemích původu, jako vzdělávací centrum, kde se mohou dozvědět nové poznatky o zemi svého původu, jako kulturní centrum, kde mohou číst knihy a časopisy v mateřském jazyce, i jako sociální centrum pro setkávání s přáteli a rodinou, a to jak fyzicky, tak virtuálně skrze internet.⁵⁹²

Příkladem dobré praxe je i dvouletý **projekt vzniku a realizace kavárny Mermaid**, který vznikl v roce 2009 v norském pobřežním městečku Skjargardshallen v Langesund. Projekt byl určený původně pro šest nezaměstnaných migrantek a jeho cílem bylo vytvořit multikulturní prostředí, ve kterém by se ženy scházely, naučily se připravovat kávu a vést kavárnu a tím získaly pozitivní pracovní zkušenosti, posílily své možnosti na trhu práce, zlepšily si jazykové schopnosti a integrovaly se do společnosti. Součástí projektu byly také sportovní aktivity (pěší turistika, plavání a venkovní aktivity) pro posílení kondice a zdraví migrantek a navázání a upevnění dalších sociálních kontaktů. Projekt se stal velice úspěšným a kavárna Mermaid je oblíbeným místem setkávání i pravidelných obědů. Migrantky, které v kavárně pracují, jsou hrdé na svoji práci a potkáváním s rodilými mluvčími si zdokonalily svou norštinu. Na konci každého pracovního dne ženy navštěvují učitelé norštiny a pomáhají jim v dalším studiu norštiny. Migrantky si vyzkoušely různé sportovní aktivity (nordic walking, plavání, lezení na umělou stěnu) a mezi nejoblíbenější patřilo posilování v posilovně. Některé z žen, které se zúčastnily tohoto projektu, našly brigádu nebo práci na plný úvazek. Ženy získaly nové sebevědomí a pracovní zkušenosti a zlepšil se jim jejich fyzický i psychický stav.⁵⁹³

Třetím příkladem dobré praxe, na který chceme poukázat, jsou projekty Top 10, PAWA a Zomradé Women's Project. **Projekt Top 10**, který vznikl v roce 2004, je založen na myšlence zviditelnit první generaci imigrantů v Norsku a vybrat 10 nejlepších žen a mužů, kteří za daný rok dosáhli úspěchu ve vedoucí pozici v norském pracovním, sociálním a/nebo kulturním životě. Smyslem je ukázat cestu k úspěchu a vytvořit vzory z lidí, pocházejících z mezinárodního prostředí, kteří uspěli v Norsku.⁵⁹⁴ V roce 2014 se jednou z Top 10 žen stala Antoinette Botti (55 let) původem z Pobřeží slonoviny, která založila v Norsku v roce 2012 firmu Ging AS na výrobu nápojů ze zázvoru. Základem jejího úspěchu byl rodinný recept na výrobu zázvorového nápoje, který se v rodině předával po generace. Antoinette Botti se dlouhodobě angažuje v NGO organizacích zaměřených na kulturní integraci. V roce 2004 založila **organizaci PAWA (Pan African Women's Association)** – platformu pro ženy-imigrantky s africkými kořeny s cílem usnadnit jim integraci do norské majoritní společnosti. Firma Ging AS je úzce propojená s dalším projektem Antoinetty, kterým je **Zomadré Women's Project, jenž se soustředí na pomoc ženám v Pobřeží slonoviny**. Smyslem projektu je podporovat místní ženy ve vzdělávání a poskytnout jim zdroj obživy. Cílem je pěstovat zázvor pro Ging nápoje v souladu s organickým zemědělstvím na farmách na Pobřeží slonoviny, kde by pracovaly ženy z vesnic, poté co

⁵⁹¹Tamtéž.

⁵⁹²GUNDERSEN, A. *Norwegian Libraries and special services for immigrant women*. Op. cit.

⁵⁹³COAST ALIVE. *Community Mobilisation Initiative: Café Mermaid for women immigrants*. Coast Alive: 2010. Dostupné na: http://www.coast-alive.eu/sites/default/files/done_cmi_kr1_cafe_mermaids_sep2010cu.pdf (otevřeno dne 14. 3. 2016).

⁵⁹⁴LEADERSHIP FOUNDATION. *Top 10*. Oslo: Leadership foundation, 2016. Dostupné na: <http://www.leadershipfoundation.no/#!top-10/c1dej> (otevřeno dne 15. 3. 2016).

by prošly školením. V současné době je tato část projektu ve fázi shánění peněz. Dalším cílem projektu je podporovat a informovat norské zákazníky o této iniciativě a vychovat tak sociálně uvědomělé konzumenty.⁵⁹⁵

4.2.5 Shrnutí

Cílem norské státní politiky integrace je, aby se migranti a migrantky staly rovnocennou součástí norské společnosti a vytvořili si k ní pocit sounáležitosti. Hlavním předpokladem pro dosažení těchto cílů je znalost norštiny a seznámení se s kulturním a sociálním uspořádáním norské společnosti. Od roku 2005 má povinnost zúčastnit se kurzů norštiny a kurzu norských sociálních studií každá osoba do 55 let. Pro osoby nad 55 let je účast na těchto kurzech dobrovolná. Více jak polovinu účastníků těchto kurzů tvoří ženy.

Migrantky ve vyšším středním a seniorském věku jsou nicméně v Norsku marginalizovanou skupinou, které není prozatím věnováno příliš mnoho pozornosti ani ze strany státu, ani ze strany společnosti. Literatury a výzkumů, které by se touto specifickou skupinou zabývaly, je žalostně málo. V posledních letech vzniklo několik výzkumů, které se snaží zmapovat postavení, potřeby, kvalitu života, sociální vazby, dostupnost služeb a zdraví migrantek nebo i seniorů a seniorek z řad příchozích, ale pohybují se spíše v obecnější rovině a nejsou specificky zacílené na skupinu stárnoucích migrantek.

Skupina migrantek ve vyšším středním a seniorském věku je heterogenní stejně tak jako zbytek migrantské populace a **potřeby jednotlivých žen se liší v závislosti na zdravotním a psychickém stavu**, v souvislosti s tím, zda mají v Norsku rodinu či přátele, kteří by se o ně mohli v případě potřeby postarat nebo zda jsou odkázány zcela samy na sebe a zda umějí norský či nikoliv.

Významnou roli v integraci migrantek sehrávají dobrovolnické organizace, které vytvářejí různé sociální, kulturní události, vzdělávací a další aktivity a prostor, kde se mohou tyto ženy scházet a aktivně se zapojit do sociálních činností a vzdělávacích aktivit, které jim mohou pomoci získat potřebné vzdělání a praxi a zvýšit tak jejich možnosti na trhu práce a v integraci do norské společnosti. Zároveň také mají příležitost vybudovat si sociální život i vně rodiny a domova a získat informace o dění ve společnosti, což příznivě ovlivňuje jejich zdravotní i psychický stav a zvyšuje kvalitu jejich života.

V posledních letech bylo realizováno několik projektů zaměřených na sociální inkluzi migrantek, které podporují ženy v budování sociálních sítí a kontaktů i vně jejich komunity a mimo jiné také v aktivním životě ve stáří. Tyto organizace jsou příkladem dobré praxe a zdrojem inspirace pro budoucí aktivity zaměřené na migrantky ve vyšším středním a seniorském věku, kterých bude přibývat i v Norsku.

Jako zásadní se ukazuje rozšířit projekty a výzkumy zaměřené na postavení migrantek ve vyšším středním a seniorském věku a na kvalitu jejich života.

⁵⁹⁵ GING, A. *Natural Ginger Drink. Made in Norway, rooted in Africa*. Oslo: Mums Mean business, 2016. Dostupné na: <http://mumsmeanbusiness.com/projects/ging/>; <http://news.cision.com/mums-mean-business/r/norwegian-startup-ging-launches-crowdfunding-campaign-empowering-women-in-rural-africa-one-powerful-c9630112> (otevřeno dne 15. 3. 2016).

Nezbytné je také vytvořit zvláštní vládní plán na podporu a poskytování služeb této specifické skupině žen, včetně zavedení kulturních tlumočnicků v rámci institucionální i domácí péče poskytované státem či nevládními organizacemi.

Je také důležité rozšířit informační služby **zaměřující se na prevenci nemocí, propagaci aktivního života seniorů a seniorek a vytvářet a nabízet dostupné kulturní a sociální aktivity s ohledem na kulturní, náboženské a etnické zvyklosti**, které by umožnily těmto ženám žít aktivní a spokojený život ve snaze eliminovat případné nedůstojné životní podmínky stárnoucích migrantek a sociální izolaci, která jim hrozí.

5 ČÁST – ZÁVĚRY A DOPORUČENÍ

Závěrečné shrnutí, návrhy na změny a příklady dobré praxe.

5.1 Závěry, doporučení a návrhy na změny legislativy i praxe

Jak se odborníci vesměs shodují, s ohledem na dynamiku současných společenských, ekonomických i politických změn, včetně demografického stárnutí obyvatelstva a rostoucího počtu migrantek, bude evropská, potažmo česká společnost konfrontována se stárnoucími ženami a jejich problémy ve větší míře, což, mimo jiné, klade už nyní zvýšené nároky na sociální politiku.⁵⁹⁶

V zásadních strategických dokumentech české vlády (mnohdy jen v poznámce pod čarou) bývaly migrantky konstruovány jako pasivní následovatelky migrujících mužů nebo oběti obchodování s lidmi, případně jenom v souvislosti s reprodukčními aktivitami a jejich rolí při výchově druhé generace migrantů a migrantek a postavení stárnoucích žen v rámci této skupiny nebyla pozornost věnována vůbec.

Ze zpráv o situaci v oblasti migrace a integrace, z *Postupu při realizaci Koncepce integrace cizinců v roce 2016*, jakož i z dostupných statistik ovšem vyplývá, že na našem území **přibývá trvale usazených seniorů a seniorek s migračním původem** (za posledních pět let stoupl počet migrantů a migrantek starších 60 let o jednu čtvrtinu) a že mezi seniorskou populací dochází ke **zvýšování podílu žen**. Zároveň je možné reflektovat trend rostoucího počtu migrujících žen a jejich upřednostňování trvalé migrace. Vezmeme-li v úvahu všechny tyto informace, **máme před sebou poměrně významnou a zároveň zranitelnou sociální skupinu stárnoucích migrantek, resp. stárnoucích žen s migračním původem**, u které lze předpokládat a očekávat vyšší riziko sociální exkluze ve srovnání s migranty i ve srovnání s dalšími skupinami žen a mužů z většinové společnosti. Těmto zjištěním by měly podle našeho názoru také odpovídat nástroje státu v oblasti integrace či rovných práv.

Zdá se však, že i přes stávající snahy o genderově senzitivní politiky a vyrovnávání postavení žen a mužů ve společnosti si stále relevantní aktéři, potažmo stát neuvědomují, že na našem území podobná skupina žen existuje a že si podle všeho zaslouží zvláštní ochranu a péči. **Stárnoucí migrantky tak tvoří neviditelnou a ochrannými opatřeními vesměs nedotčenou skupinu, ačkoliv nezřídka bývají vystaveny obtížným situacím, nerovnému zacházení a institucionální, strukturální či individuální diskriminaci.**

Přestože lze v zásadě rozumět pohnutkám státu, který akcentuje ekonomické aspekty migrace a pro něhož je stále ideálem mladý zdravý migrant, který zde pobývá jen na přechodnou dobu, čemuž stát

⁵⁹⁶Viz AGE PLATFORM EUROPE AND EUROPEAN WOMEN'S LOBBY. *Joint AGE – EWL Paper on Improving the situation of older women in the EU in the context of an ageing society and rapidly changing socio - economic environment*. AGE Platform Europe and European Women's Lobby, 2014. Dostupné na: http://www.age-platform.eu/images/stories/Publications/papers/EWL_AGE_gender_paper_2014_FINAL.pdf (otevřeno dne 10. 5. 2016).

přízpůsobuje svou migrační a integrační politiku a různá podpůrná opatření a pobídky, nemůžeme se s nimi ztotožnit. Přístup států k migrantům a migrantkám, a to i ve vztahu k trhu práce, jejich potřebnost či preferované typy migrace ostatně patří k diskutovaným migračním otázkám v evropském kontextu a v českém prostředí, a to jak v legislativním, tak i politickém a etickém rámci⁵⁹⁷. Vesměs se ale nedaří dosáhnout takových výsledků, které by vedly ke sladění ekonomických zájmů jednotlivých států s integračními zájmy a s pravidly sociální soudržnosti a respektu k lidskoprávním rozměrům, což se zřetelně projevuje i na postavení s migrantek a osob s migračním původem v seniorském věku.

Zároveň musíme připustit, že **k částečnému zlepšení práv migrantek (alespoň v rovině teoretického ukotvení) postupem času dochází. Na straně druhé však nemůžeme přehlédnout, že tento proces je velmi pomalý a nedostatečně reagující na skutečné rozvrstvení v rámci této skupiny žen, a to včetně věkového rozhraní. Otázka je, jak se bude tato oblast dále vyvíjet v závislosti na migračních událostech posledních měsíců.** Jak v souvislosti s migrací podotýkají odborné analýzy,⁵⁹⁸ je až zarážející, že národní politiky migrace a integrace často vnímají migrantky a migranty optikou jakési uniformní kategorie „jinakosti“ bez ohledu na jejich gender, třídu nebo věk a zaměřují se jen na jejich státní příslušnost a typ pobytu, což je, zdá se, výstižné shrnutí postojů států, které se jen obtížně daří ovlivňovat v závislosti na skutečných potřebách rozhodně neheterogenních skupin migrantů a migrantek.

Je na místě podotknout, že výše **uvedená situace nedopadá jen do života migrantek, ale i do života migrantů,** kteří by si taktéž zasloužili, aby integrační opatření specifikovala mezi nástroji konkrétně ty, které slouží k řešení pouze jejich problémů a ty, které reagují na odlišné problémy migrantek tam, kde je tato potřeba identifikována.

Přestože kritické zprávy opakovaně upozorňují na marginalizaci agendy genderové rovnosti při plánování politik, která tvoří, společně se slabou politickou vůlí, významnou překážku pro odstranění genderové diskriminace,⁵⁹⁹ nelze státu upřít **snahu se problematice migrantek věnovat.** Za pozitivní signál ke zlepšení postavení migrantek v ČR v dlouhodobém horizontu můžeme označit tu část agendy vlády ČR, která spadající pod Úřad vlády či pod ministerstvo pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu (včetně činnosti pracovních a poradních orgánů). Tyto orgány se snaží systematicky analyzovat a mapovat situaci migrantek a zaměřují se tak díky tomu alespoň na část problémů, na které upozorňujeme i v této analýze. Jde například o oblast zdravotní péče či otázku vícenásobné diskriminace, o čemž svědčí i *Vládní strategii pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014–2020.* Nově zkoumají témata domácího a genderově podmíněného násilí s migračním prvkem, ale i přehodnocují původně odmítavá stanoviska v oblasti ratifikace mezinárodních úmluv dotýkajících se migrantek (viz např. *Úmluvy Rady Evropy o prevenci a potírání násilí na ženách a*

⁵⁹⁷ČIŽINSKÝ, P., HRADEČNÁ, P. *Systémy přijímání pracovníků s nižší kvalifikací.* Praha: Konsorcium neziskových organizací pracujících s migranty, 2011. Dostupné na: <http://www.konsorcium-nno.cz/cz/clanek/52/systemy-prijimani-zahranicnich-pracovniku-s-nizsi-kvalifikaci> (otevřeno dne 10. 4. 2016).

⁵⁹⁸Viz EZZEDDINE, P. *Migrace a migrantky.* Op.cit.

⁵⁹⁹Viz např. ÚŘAD VLÁDY ČR. *Zpráva o plnění Pekingské akční platformy (česká verze).* Praha: Úřad vlády ČR, 2015. Dostupné na: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/zpravy-o-plneni-pekingske-akcni-platformy-123750/> (otevřeno dne 20. 6. 2015).

domácího násilí (tzv. Istanbulské úmluvy). Z relevantních institucí je to pak i úřad veřejného ochránce práv, který se dlouhodobě zasazuje za práva migrantů a migrantek, a zejména stávající ombudsmanka, která se soustředí na situace ohrožující rovná práva migrantů a migrantek, medializuje je a snaží se o zajištění nápravy v konkrétních případech. Zasazuje se i o systémové změny, např. v oblasti politické participace, přístupu ke vzdělání, zdravotní péči nebo v otázkách pobytu migrantek a migrantů v detenčních zařízeních. Nelze pominout ani snahu ministerstva vnitra podporovat projekty a výzkumy, zaměřené na tuto zranitelnou skupinu, stejně tak jako aktivity ministerstva práce a sociálních věcí na poli nastavení a realizace výzev Evropského sociálního fondu.

Jsou to však právě materiály koncepční povahy, které by tuto činnost měly zaštiťovat, poskytovat potřebná vodítka a naznačovat dostatečně konkrétní směry, kterými by se měly odpovědné orgány vydat. V tomto ohledu požadavky na tyto materiály kladené **nesplňují** zcela ani *Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014 – 2020*, ani jiné výše popsané dokumenty. Pravděpodobně proto, že řadu problémů této specifické a zranitelné cílové skupiny stát dosud oficiálně neidentifikoval či je nezařadil mezi své priority. Přesto nelze říci, že by citovaná *Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014 – 2020*, která podle názorů odbornic vyvažuje genderovou slepotu klíčových strategií proti chudobě a sociálnímu vyloučení, toto téma zcela přehlédla. Zaměřuje se totiž jako jedna z prvních na témata sociálního vyloučení a genderově podmíněné marginalizace vícenásobně diskriminovaných osob a genderová specifika bezdomovectví zvyšující zranitelnost žen bez domova, přičemž migrantky (migranty) a seniorky (i seniory) řadí právě mezi ty nejzranitelnější. Z pohledu naší cílové skupiny je přínosná i *Koncepce sociálního bydlení 2015–2025*, která cílovou skupinu definuje prostřednictvím bytové nouze a mj. připouští, s určitou mírou zobecnění, že **sociálním vyloučením v oblasti bydlení jsou nejčastěji postiženy osamělé ženy nad 65 let**, lhostejno s jakým původem. Zákon o sociálním bydlení, který by tuto koncepci měl v praxi naplňovat, je však prozatím jen ve fázi přípravy a jeho přijetí i podoba jsou nejisté a **migrantky na něj spoléhat nemohou**, byť právě ony by z něj mohly výrazně profitovat. Tento zákon by totiž mohl v některých případech i zabránit jejich **pádu do neregulérního postavení** kvůli nesplnění podmínky zajištěného ubytování pro potřeby pobytového oprávnění.

Hlavního zastání by se však těmto ženám mělo dostat v aktualizované Koncepci integrace cizinců – Ve vzájemném respektu. I ta, jak kladně hodnotíme, na problematiku migrantek upozorňuje (ve srovnání s předešlou integrační koncepcí) lépe a nově v několika oblastech, byť se tak z valné části stalo (a to ještě ne zcela uspokojivým způsobem) až na základě podnětů, nadnesených ve vnějším připomínkovém řízení, za jejichž formulování stály zejména neziskové organizace, které s migrantkami a migranty dlouhodobě pracují. **Problematika žen je v tomto stěžejním materiálu ovšem i přes výše uvedený posun k lepšímu stále marginalizována, roztržštěna a chybí ucelený přehled** oblastí a na to reagujících opatření a konkrétních úkolů v navazujícím *Postupu při realizaci Koncepce integrace cizinců v roce 2016*, které by v souladu s výše uvedenými prohlášeními fakticky a účinně reagovaly na potřebu věnovat zvýšenou pozornost migrantkám.

Ještě **horší je pak situace u migrantek seniorek i u migrantů seniorů.** Navzdory úvodnímu připuštění citované koncepce integrace, že v populaci cizinců a cizinek u nás dochází ke stárnutí a navyšování počtu těchto osob v důchodovém věku, pak ke škodě věci s touto informací předkládaný materiál nijak nepracuje a **seniorky a seniory ani neřadí mezi zranitelné osoby**, jimž by měla být věnována

zvýšená pozornost. V navazujícím *Postupu při realizaci Konceptce integrace cizinců v roce 2016* se této skupiny alespoň okrajově dotýká a mezi výčtem zranitelných osob je uvádí, byť jen dvakrát a u dílčích podtémat, což, pomineme-li, že představuje jen reakce na vypořádání připomínek v rámci vnějšího připomínkového řízení, (které mj. v tomto duchu SIMI adresovalo Úřadu vlády ČR a který je také zohlednil). I tak zdůrazňujeme, že takové vymezení je stále nedostatečné. Česká republika se doposud zjevně nemusela potýkat s problémem stárnutí u populace migrantů a migrantek či osob s migrační historií, a pravděpodobně proto také zatím neexistuje propracované a systémové řešení problémů, kterým tyto osoby čelí v různých oblastech, které podrobněji rozebíráme v předcházejících kapitolách.

Musíme konstatovat, že i přes určitá zlepšení je společným problémem materiálů, které by se měly věnovat a věnují specifické skupině migrantek to, že nestanovují **žádná dostatečně určitá, měřitelná a vymahatelná opatření**, což snižuje úspěšnost integračních snah směrem k migrantkám na minimum **a oslabuje genderovou i seniorskou agendu v tomto stěžejním koncepčním materiálu**. V závěrečné tabulce obsahující seznam úkolů uvedených v *Postupu při realizaci Konceptce integrace cizinců v roce 2016*, zároveň s důležitým stanovením odpovědných resortů, pak vypadávají i ty dílčí úkoly, které by korespondovaly s omezenými zmínkami o potřebě věnovat zvýšenou pozornost ženám, popř. seniorům. Jinými slovy, v seznamu 89 konkrétních úkolů u citovaného Postupu, u nichž je určen i odpovědný resort, se ženám věnuje pouze jeden úkol, uvedený pod č. 58 (konkrétně: „Prostřednictvím dotačních řízení a/nebo výzev v rámci fondů EU či dalších zdrojů podporovat výzkumy zaměřené na analýzu života jednotlivých komunit, vztahů mezi cizinci a majoritou, vzájemné vztahy mezi komunitami cizinců, sídelní segregace, postavení žen – migrantek ve společnosti, bariéry integrace a či indikátory integrace.“) a seniorům také jeden, pokládáme-li za něj znění bodu 55 (konkrétně: „Prostřednictvím dotačních řízení a/nebo výzev v rámci fondů Evropské unie podpořit pořádání formálních a neformálních aktivit za společné účasti cizinců i majority, se zaměřením na plné generační spektrum účastníku.“).

Naopak se znepokojením lze sledovat vzrůstající důraz na bezpečnostní politiku resp. na bezpečnostní aspekty, hovoří-li se o migraci a integraci, což bezpochyby souvisí s celoevropskou situací v oblasti uprchlictví, avšak má zřejmě za následek nedostatek prostoru, energie či politického zájmu na tvorbu a přijetí absentujících integračních strategií, zaměřených na specifické situace a ochranu různých skupin migrantů a migrantek, což z našeho pohledu celou situaci značně ztěžuje.

Záměrem této analýzy není bagatelizovat bezpečnostní rizika ani upírat státu možnost a i koneckonců povinnost je zohledňovat, zároveň se však domníváme, že i za vypjatých situací, které mohou nastat, musí být hledisko lidských práv a důstojnosti osob vždy zohledněno.

Na kvalitu života migrantů a migrantek nemá však významný vliv jen politika státu. Velkou měrou ji ovlivňují i postoje a chování většinové společnosti, kdy jsme zejména v poslední době svědky hlasitě artikulovaných společenských nálad, které marginalizují lidsko-právní tematiku a zpochybňují zásady uprchlického práva, a kdy xenofobie a odpor většinové společnosti vůči migraci v souvislosti s aktuálními problémy v celosvětovém kontextu nabírají stále větších a nebezpečnějších rozměrů. Tomu koneckonců odpovídá i stávající mediální obraz migrantů a migrantek, který taktéž nemůžeme

označit za uspokojivý a který se zcela jistě ve střednědobém horizontu podepíše na postavení žen z cílové skupiny naší analýzy.

Tyto skutečnosti vesměs připouští i *Analýza aktuální situace v oblasti integrace cizinců*,⁶⁰⁰ na jejímž základě je *Aktualizovaná Koncepce integrace* postavena, když uvádí, že migrační realita posledních let přináší riziko takových jevů jako je rasismus, extremismus a xenofobie nebo i jiné projevy negativních postojů jedinců nebo skupin ve vztahu k cizincům, přičemž k tomu konstatuje, že to byla zejména uprchlická krize v polovině roku 2015, která otevřela diskusi v politické i občanské rovině a zároveň i zvýšený zájem veřejnosti o migrační politiku a problematiku soužití s cizinci.

Popsaná situace však tím pádem klade zvýšené nároky právě na stát a jeho orgány a přímo je vybízí k afirmativním akcím ve prospěch zranitelných skupin v současné společnosti. Úkolem státu je, mj., svými postoji přispívat k vytvoření takového celospolečenského klimatu, ve kterém se všem osobám, včetně těch s migrační historií a zároveň všem věkovým kategoriím, dostane úcty, důstojnosti a společenské důležitosti. *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu* tak podle našeho názoru musí, ve snaze o dosažení sociálního smíru, zejména v následujících letech aktivněji čelit proti-imigračním a xenofobním názorům a náladám ve společnosti. Přestože je nutné ocenit, že příkládá komunikaci s většinovou společností za účelem eliminace rasismu a xenofobie mnohem větší důkaz ve srovnání s předešlými obdobnými materiály a počítá i se speciální komunikační kampaní na toto téma.

Zároveň je úlohou státu a jeho orgánů zakotvit takové mechanismy, které zaručí, že se ochrana migrantek ohrožených sociálním vyloučením skutečně promítne do střednědobých i dlouhodobých cílů sociální politiky státu, která bude vycházet ze společenského konsensu o potřebě solidarity a bude citlivě vnímat intersekcionalní znevýhodnění těchto žen. Není snad třeba si klást otázky, proč je nutné zohlednit rozdílné životní situace starších migrantek od situace starších migrantů, od situace migrantů bez ohledu na věk, od situace starších žen i obecně od situace žen a mužů z většinové populace, mají-li být integrační opatření cílená na jednotlivé skupiny efektivní, ať už na úrovni ČR či v celoevropském kontextu. Ti, kteří rozhodují, musejí disponovat dostatečnými znalostmi o postavení, životních podmínkách i potřebách v rámci různých cílových skupin, a následně i vůlí je zohlednit při stanovení konkrétních cílů a nástrojů k jejich dosažení. V žádném ze strategických dokumentů v ČR jsme však nenašli dostatečně konkrétní opatření na podporu migrantek ve vyšším středním a seniorském věku.

Pokud jde o konkrétní oblasti života těchto žen, takřka u všech oblastí jsme identifikovali legislativní nedostatky či problémy aplikační praxe. Zejména se jednalo o: vyloučení řady migrantek z veřejného zdravotního pojištění, nedostatečné zakotvení ochrany před diskriminací, absentující zajištění sociálního bydlení, nedostupnost zařízení pobytových služeb dlouhodobé péče, úskalí spojená s rekvalifikacemi či se sladčováním rodinného a pracovního života (popř. i v kombinaci se snahou o sebevzdělání a profesní rozvoj), komplikace s udržením si pobytového statusu, kterým je vystavena migrantka jako oběť domácího násilí, problémy s potřebnou dobou

⁶⁰⁰Viz str. 9 odstavec druhý kapitoly 1. - *Analýzy aktuální situace v oblasti integrace cizinců na území České republiky v Aktualizované Koncepci integrace cizinců – Ve vzájemném respektu.* Op. cit.

důchodového pojištění a absenci propojení jednotlivých rezortů státní správy s negativním dopad do každodenního života žen z cílové skupiny, jak se ukázalo například v otázce žádostí o důchodové dávky. Důchodového pojištění, zdravotní péče a bydlení, resp. otázky, které s nimi souvisejí, pak beze sporu mezi nejpálčivější problémy, s nimiž se ženy z naší cílové skupiny potýkají.

V této souvislosti pak stojí za zmínku, že to, co lze z našeho pohledu označit za „pouhý“ nedostatek zákonné úpravy, mohou samotné migrantky vnímat – a také v řadě případů i vnímají – optikou diskriminace na institucionální či strukturální úrovni.

Jsme koneckonců svědky i skutečně úmyslných nerovností ze strany státu, což dokumentují např. situace, kdy jsou i dlouhodobě pobývajících migrantky vyločeny například z vybraných sfér veřejného života (viz neexistence volebního práva), což se podle našich zjištění spolupodílí na jejich nerovném postavení v české společnosti.

Dá se nicméně vysledovat celá řada faktorů, které ve výsledku ovlivňují postavení těchto žen a s diskriminací či přístupem státu přímo nesouvisí, ať už jde o nedostatečné jazykové znalosti žen, zdravotní omezení, kulturní a rodinné vzorce, nízkou či obtížně přenositelnou kvalifikaci a vzdělání do přijímajícího státu a absenci společenských kontaktů a vazeb. Je nutné i reflektovat významné rozdíly, které pochopitelně existují mezi různými skupinami migrantek a migrantů, ať už v závislosti na jejich zemi původu, náboženství, důvodech pro migraci, individuálních zkušenostech s integrací a sociálně-ekonomickém statusu.⁶⁰¹

I zde je však prostor pro přijímací společnost a stát, aby pomohly migrantkám překonat integrační bariéry. Jako nezbytné se ukazuje napřít více síly na vyrovnání postavení těchto žen a na jejich obranu před vícenásobnou diskriminací.

Bylo by žádoucí přijmout v samotné konstrukci koncepce integrace závazek zvýšení účasti samotných zástupkyň cílové skupiny migrantek jak na přípravě konkrétních navazujících dokumentů, tak i obecně na rozhodovacích procesech. Tedy dát si za cíl zapojit migrantky do činnosti poradních orgánů vlády, do pracovních skupin při jednotlivých ministerstvech nebo do zásadní přípravy podkladů na komunální úrovni.

Za jeden z přetrvávajících problémů lze označit i omezení plného rozsahu využití koncepce integrace na občany třetích zemí, tj. ze zemí mimo Evropskou unii. Lze ocenit, že po připomínkách k tomuto materiálu jak ze strany neziskového sektoru, tak ze strany Úřadu vlády, došlo v průběhu schvalovacího procesu koncepce k částečnému rozšíření okruhu vymezených osob. I přesto výše uvedená koncepce nadále rezignuje na potřeby konkrétních opatření dostupných všem osobám s migrační historií, které se na území ČR nacházejí – ať už půjde o občany a občanky EU (u nichž je nově definované zaměření se na výjimečné případy z našeho pohledu nedostatečné) nebo osoby, které získaly v průběhu let české občanství, ale stále se v dlouhodobém horizontu musejí potýkat s problémy, které z podstaty souvisejí s migrací. To je zapotřebí změnit. Stejně tak není přínosné ani

⁶⁰¹Bliže k tomu např. AGE PLATFORM Europe and European Women Lobby. *Joint AGE – EWL Paper on Improving the situation of older women in the EU in the context of an ageing society and rapidly changing socio - economic environment*. Op. Cit.

vylučovat žadatele a žadatelky o mezinárodní ochranu a z důvodů uvedených výše a z důvodů souvisejících s rozhodným okamžikem počátku integrace je do integračních materiálů zařadit.⁶⁰²

V neposlední řadě lze právem od koncepce integrace i od jiných strategických materiálů požadovat, aby se (a) přihlásily ke snaze **zakomponovat do české legislativy veškeré instrumenty evropského i mezinárodní práva, které povedou ke zvýšení ochrany migrantek**, potažmo migrantek seniorek, a (b) v krátkodobém, střednědobém i dlouhodobém horizontu deklarovaly svoji ochotu ratifikovat v tomto smyslu příslušné mezinárodní či evropské úmluvy.

Na východiska, daná koncepcemi integrace, dostatečně nereaguje ani zákon o pobytu cizinců, kde např. zcela absentuje definice zranitelné osoby. Tyto deficity zákonné úpravy také zcela jistě mají vliv na faktickou úspěšnost či neúspěšnost integrace v dlouhodobém měřítku.

Ač se tato analýza primárně nezaměřuje na osoby, které žádají, popř. získaly některou z forem mezinárodní ochrany, přesto se právě zde nabízí stručná reflexe problému absence uspokojivé úpravy situace zranitelných osob v zákoně o azylu. Na rozdíl od zákona o pobytu cizinců alespoň zákon o azylu stanoví, na které osoby se pro účely tohoto zákona hledí jako na zranitelné⁶⁰³ a na několika místech jim přiznává i určitá výjimečná práva oproti jiným žadatelům a žadatelkám o mezinárodní ochranu a osobám, kterým byla tato ochrana přiznána. Přesto však v nedostatečné míře. V zákoně o azylu tak citelně chybí popis mechanismů, na jejichž základě k identifikaci zranitelné osoby dojde či zohlednění doporučení Úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky či vyplývajících z evropské judikatury v otázkách detence zranitelných osob, na něž by se institut zajištění neměl v ideálním případě vůbec vztahovat.

Tím spíše by bylo vhodné cíleně pracovat na systémových změnách ve prospěch všech migrantek bez ohledu na druh pobytu a zákon, který jejich postavení upravuje.

V této souvislosti je nutné zmínit i další důležitou okolnost – řada migrantek po dlouholetém pobytu žádá a také získává české státní občanství. Znevýhodnění, s nimiž jsou v souvislosti se svým původem některé ženy konfrontovány, však české občanství uspokojivě nezhojí – i tyto souvislosti jsou důležité a vybízejí k zohlednění.

Odhadujeme, že pokud stát nezmění svůj přístup ke specifické kategorii migrantek, nevyhne se zřejmě konfrontaci s takovými problémy jako je chudoba, a to ve své extrémní formě představované bezdomovectvím či nežádoucí sociální izolace. Právě migrantky v seniorském věku jsou nepochybně skupinou, která je těmito jevy velmi ohrožena, což koneckonců ukazují zkušenosti států s dlouhodobější migrační historií ve srovnání s ČR.

⁶⁰²Toto doporučení se shoduje mj. i s postojem OECD. Bližší viz OECD. *Making Integration Work: Refugees and others in need of protection*. Paříž: OECD Publishing, 2016, dostupné na <http://dx.doi.org/10.1787/9789264251236-en> (otevřeno dne 14. 4. 2016).

⁶⁰³Viz § 2 odst. 1 písm. I) zákona č. 325/1999 Sb., o azylu, v platném znění, který za zranitelnou osobu považuje **zejména** nezletilou osobu bez doprovodu, rodiče nebo rodinu s nezletilým dítětem nebo rodiče nebo rodinu se zletilým dítětem se zdravotním postižením, **osobu starší 65 let**, osobu se zdravotním postižením nebo s vážným onemocněním, těhotnou ženu, oběť obchodování s lidmi nebo osobu, která byla mučena, znásilněna nebo podrobena jiným vážným formám psychického, fyzického nebo sexuálního násilí. Slovní spojení zejména pak dává možnost správním orgánům označit za zranitelnou i jinou než výše uvedenou osobu.

Je přitom pochopitelné, že **úsilí o integraci musí vycházet zároveň i ze strany migrantek samotných.** **Bez jejich aktivního zapojení, ochoty se dále vzdělávat, a to nejen v oblasti jazyka, a překonávat postupně bariéry a úskalí,** související s pobytem na našem území, nepovedou integrační snahy státu ani k částečnému úspěchu. I zde jsme identifikovali značný prostor pro změny, které může pomoci „nastartovat“ proaktivní postoj státu a vstřícné nastavení podmínek, směřujících ke společnému cíli úspěšné integrace.

Dalším předpokladem úspěšné integrace je také podle našeho názoru větší důraz na podporu **spolupráce co nejširší řady subjektů – veřejného sektoru, neziskového sektoru, akademické obce, ale i ziskového sektoru – a vzájemné sdílení poznatků, závěrů a návrhů řešení.**

K naplnění tohoto obecného cíle se nabízí řada konkrétních dílčích cílů, resp. aktivit, které by měly či mohly být realizovány souběžně. V první řadě, kromě již zmíněné potřeby zvýšit účast zástupkyň cílové skupiny na rozhodovacích procesech, je nutné zohlednit, že prozatím největší podporu poskytují – nikoliv překvapivě – neziskové organizace. Je proto zapotřebí formulovat konkrétní závazek dlouhodobě a systematicky podporovat činnosti neziskových organizací, které mají předpoklady (i zákonné) a zájem pomáhat těmto znevýhodněným ženám. Řešení spatřujeme (a to nejen v souvislosti s touto konkrétní skupinou osob, ale i s ostatními osobami ohroženými sociálním vyloučením) v cílené podpoře sociální práce, resp. přímé práce se znevýhodněnými osobami, v podpoře interkulturního poradenství a přikládání větší váhy poznatkům a závěrům z terénní práce se znevýhodněnými ženami, stejně tak i v zajištění kontinuálního financování těchto organizací. Jsou to právě NNO, které v mnoha ohledech supluje pomoc ze strany státu, který může profitovat z jejich znalostí a zkušeností. Dále je v této souvislosti vhodné více podporovat aktuální výzkumy o postavení těchto osob (v kontextu dynamicky se vyvíjející situací ve společnosti, pokud jde o přístup k migraci, není možné pokládat zastaralé zprávy o situaci cílových osob za dostatečný a průkazný podkladový materiál, na jehož základě by bylo možné navrhovat konkrétní změny v dnešní době, pochopitelně s vědomím výjimek a obecně platných doporučení dlouhodobého rázu). Výzkumy, na nichž by se měly podílet jak akademická obec s teoretickými poznatky, tak organizace, které přímo pracují se znevýhodněnými osobami, by se měly navzájem doplňovat a měly by se k nim přidávat i poznatky veřejného sektoru (např. z oblasti plánovaného vývoje na evropské úrovni či v otázce doposud nedostatečného sběru statistických údajů pro lepší pochycení potřeb znevýhodněných žen, na kterém je také třeba urgentně zapracovat ve snaze o zvýšení validity předkládaných datových údajů. Vyjádření ze strany státu, že o problematice ví, musejí být následována navržením skutečně konkrétních opatření (např. v otázce zlepšení přístupu ke zdravotní péči, novelizace antidiskriminačního zákona apod.). Kampaně na podporu seniorů by měly pamatovat i na to, že se ani v případě seniorů nejedná o homogenní skupinu a měly by se na nich podílet všichni důležití aktéři. Vhodné je zapojit ziskový sektor motivačními prvky směřující k udržení dlouhodobé zaměstnanosti žen ve vyšším věku a přizpůsobit pracovní místa těmto ženám, například formou snazší práce, kratší úvazků či podporou rekvalifikací. Je úkolem pro veřejný sektor, aby ziskový sektor přesvědčil o prospěšnosti takových kroků. Zkušenosti z jiných zemí ukazují, že je žádoucí zaangažovat do problematiky i odbory a profesní komory. Alespoň v některých otázkách by měli všichni aktéři usilovat o dosažení shody, a to zejména ve formulaci konkrétních návrhů a tuto shodu podpořit i následnými společnými výstupy v médiích za účelem snazšího přesvědčení veřejnosti.

V této souvislosti a na základě více než dvacetiletých zkušeností SIMI z přímé práce s migrantkami také vnímáme, že zde stále absentuje větší propojení mezi neziskovými organizacemi, které pracují s migrantkami, a s ženskými organizacemi, které pracují s ženami z majoritní společnosti nebo ženami z etnických menšin (například romskými ženami). Právě včleňování migrantek do aktivit českých ženských organizací či jiných subjektů neziskového sektoru by mohlo vést k minimalizaci rizika sociální izolace této skupiny žen v nové společnosti. Navíc, vzhledem k jejich významné roli v rámci mezigenerační integrace, může být aktivizace migrantek prospěšná nejen pro migrantky samotné, ale také i pro jejich rodiny, čímž se zvýší dopad aktivit na další subjekty, které ve svém důsledku prospějí celé společnosti a státu.

To je jen stručný výčet možných konkrétních kroků na poli spolupráce nejrůznějších možných aktérů v procesu integrace.

*Jak vyplývá z Národního akčního plánu podporujícího pozitivní stárnutí pro období let 2013 – 2017, politiky, které umožní pružně reagovat na demografické změny resp. na stárnutí obyvatelstva, mohou být účinné pouze tehdy, budou-li založeny na komplexním přístupu a koordinaci všech přijatých opatření a budou v souladu s dlouhodobým výhledem pro maximální využití potenciálu starších osob. **Aby tedy byl přístup komplexní, je nezbytné zohlednit i specifické situace, týkající stárnutí osob s migrační historií, což se však státu daří jen ve velmi limitované míře.***

Neřešený problém v obecném pojetí integrační strategie V ČR existuje a podle dostupných signálů nabývá se zvětšujícím se počtem dlouhodobě pobývajících a tudíž stárnoucích migrantek pochopitelně větších rozměrů. Jak se kritické pohledy na českou integrační politiku shodují,⁶⁰⁴ jejím dlouhodobým problémem je **absence systematického a koherentního záměru, který by vedl k nejen k úspěšnému, ale také důstojnému začlenění migrantek, včetně těch stárnoucích, do české společnosti.**

V souvislosti s rozбором jednotlivých strategií a koncepcí musíme na samém konci upozornit na **úskalí nedokonalých a vágně pojatých definic integrace migrantů a migrantek. Integrovat se totiž nepochybně dá i mezi ty nejméně úspěšné.** To však jistě není pojetí integrace, které by kterýkoliv ze strategických dokumentů očekával a už vůbec ne požadoval. Tím spíše je ale **nutné přesně definovat, o jakou integraci má stát zájem a co konkrétně si pod tímto pojmem představuje.** Naše kritika ovšem nemíří přímo do definic integrace v pojetí klíčových aktérů v českém prostředí a zde také nespátřujeme ten hlavní problém – ten vidíme v dalších, z podstaty věci možná mnohem důležitějších krocích, které by logicky měly vzápětí následovat. Jinými slovy, **bez vazby na dobře popsané, organizačně zajištěné a především vymahatelné konkrétní kroky a opatření ani sebelepší definice integrace nepovede k důstojnějšímu životu migrantek a migrantů v přijímající společnosti.**

Ačkoliv se chceme vyvarovat generalizujícího tvrzení, že diskriminace některé ze skupin obyvatel je horší či naopak přijatelnější nebo méně důležitá, musíme konstatovat, že při zkoumání postavení, rovných práva a rovnosti příležitostí u stárnoucích migrantek či osob s migračním původem se zřetelně potvrzuje, že osoby ohrožené vícenásobnou diskriminací, mezi něž tyto ženy bezesporu

⁶⁰⁴Viz EZZEDDINE, P. *Migrace a migrantky*. Op.cit.

patří, mají situaci přeci jen v mnoha ohledech ztíženou. Zaslouží si proto přinejmenším zvýšenou pozornost všech relevantních subjektů s pravomocí a možností nápravy nevyhovujícího stavu věci jak v právní, tak i v praktické každodenní rovině.

S ohledem na výše uvedené nelze než vyjádřit souhlas s *Aktualizovanou Koncepcí integrace cizinců – Ve vzájemném respektu*, že na podporu integrace nelze rezignovat a že je žádoucí, aby migranti a migrantky byli schopni důstojného života v ČR a sami sebe dokázali vnímat jako součást této společnosti. Výhrady nelze mít k *Národnímu akčnímu plánu pozitivního stárnutí na léta 2013 – 2017*, a to v části, kde uvádí, že zajištění důstojné a odpovídající péče patří k povinnostem každé společnosti, která reprezentuje úroveň vyspělosti dané země a společenské odpovědnosti. Tyto závěry však po zhodnocení řady skutečností neodpovídají skutečnému nastavení ani na tomto místě citovaných ani jiných koncepčních materiálů, legislativy a praxe v otázce přístupu státu a společnosti ke stárnoucím migrantkám, byť nelze popřít, že ve srovnání s minulostí dochází k dílčím posunům a zlepšením.

Připomeňme, že lidé se rodí rovni co do důstojnosti a práv, ale faktická důstojnost závisí kromě nich samotných i na podmínkách místa, kde žijí – a ty jsou i dnes a v českém prostředí k ženám s migrační historií nepříliš vstřícné. Apelujeme proto zejména na odbornou veřejnost a především na stát, aby zvážily návrhy uvedené v této analýze, které poskytují příležitost nepříznivou skutečnost změnit a migrantkám resp. osobám s migračním původem ve vyšším středním a seniorském věku zajistit lepší a spravedlivější zacházení a důstojné místo v české společnosti.

5.2 Doporučení a návrhy v bodech

Souhlasíme s tím, že podstatou integrace je nejen dosáhnout porozumění mezi migrantkami/ty a společností a nekonfliktního a oboustranně uspokojivého soužití, ale také umožnit těmto osobám důstojný život během jejich pobytu v ČR. Integrace je klíčová pro zachování sociální soudržnosti a ekonomický rozvoj země a jak je v této souvislosti státem uváděno, předcházet problémům v soužití je vždy snadnější než čelit následkům nezvládnuté integrace.⁶⁰⁵

S vědomím výše uvedeného dáváme ke zvážení následující návrhy nejen státu, ale i všem relevantním aktérům:

5.2.1 Doporučení v obecné rovině:

- Jednat preventivně a proaktivně, navrhopat afirmativní opatření, tedy taková opatření, která jsou zaměřená na konkrétní skupinu za účelem vyrovnání znevýhodnění a prevence či

⁶⁰⁵Viz *Postup při realizaci aktualizované Koncepce integrace cizinců – Společné soužití v roce 2015* či *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu*. Op. cit.

- eliminace diskriminace, která by mohla sloužit ke zmírnění znevýhodnění a sociálního vyloučení migrantek, s důrazem na ještě zranitelnější podskupinu seniorek.
- Ratifikovat mezinárodní úmluvy dotýkající se práv těchto žen a soustředit se i na lepší implementaci stávajících závazků ve strategických i koncepčních dokumentech.
 - Nastavit a přijmout takové mechanismy, které zaručí, že se ochrana migrantek ohrožených sociálním vyloučením skutečně promítne do střednědobých i dlouhodobých cílů sociální politiky státu, která bude vycházet ze společenského konsensu o potřebě solidarity a bude citlivě vnímat intersekcionální znevýhodnění migrantek.
 - V následujících letech v konkretizaci či novelizaci Aktualizované Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu **téma migrantek samostatně ukotvit v tom smyslu, aby se ženám migrantkám (jako ostatně i jiným zranitelným skupinám) věnovala samostatně celá jedna kapitola, a to s podkapitolou týkající se specifík seniorského věku.**
 - Stejným způsobem i **podchytit téma v chystané Koncepci hl. m. Prahy v oblasti integrace** pro období po roce 2017.
 - **Systematicky pracovat na zmírnění marginalizace genderové agendy i v dalších souvisejících dokumentech** o integraci, včetně strategických materiálů, týkajících se chudoby či sociálního vyloučení, vč. bezdomovectví; formulovat migrační a integrační politiku i s přihlédnutím ke specifickému postavení žen.
 - Neodsouvat do ústraní otázky důstojnosti a lidských práv migrantek a migrantů.
 - Důsledně **potírat všechny projevy xenofobie, rasismu a jakékoliv neshášenlivosti, která může vést k diskriminaci menšin na území státu.**
 - V souvislosti se vzrůstajícími proti-imigračními náladami ve společnosti **důsledně a s tomu odpovídající intenzitou upozorňovat a zasazovat do souvislostí situace konkrétních osob ve světle reálně hrozící vícenásobné diskriminace, a zároveň zvyšovat povědomí o lidských právech.**
 - Stanovit měřitelné, konkrétní a kontrolovatelné úkoly za účelem zlepšení postavení migrantek a i migrantek seniorek a **dává důraz na skutečnou evaluaci a vyhodnocení, jak byly tyto úkoly implementovány do souvisejících dokumentů.**
 - **Podporovat dialog co nejširší řady subjektů – veřejného sektoru, neziskového sektoru, akademická obec, ale i komerčního sektoru,** a to jak při výměně informací, tak při plnění cílů.
 - Zaměřit se na propojenost úrovní a resortů státní správy.
 - U ziskového sektoru, resp. zaměstnanců se nespoléhat jen na příkazy ze strany státu, ale zároveň je přesvědčit o výhodnosti rovného a nediskriminačního zacházení.
 - **Dlouhodobě a systematicky podporovat činnosti těch NNO, které mají možnosti, odpovídající předpoklady a zájem pomáhat těmto znevýhodněným ženám.**
 - **Dostatečně jasně a na základě prokazatelných výzkumů zformulovat argumenty na podporu cílové skupiny a nalézt takové mechanismy (strategie, advokacie, lobbying, aktivní osoby), které povedou k tomu, aby se podařilo závěry z toho vycházející přenést do dlouhodobých cílů sociální politiky státu.**
 - **Více využívat dostupné nástroje sociální ochrany (platné předpisy v oblasti sociálního zabezpečení, zaměstnanosti apod.) k ochraně práv migrantek.**
 - **Akcentovat podporu a rozvoj sociální práce ve smyslu přímé práce s cílovou skupinou.**

- Redefinovat rozhodný okamžik počátku integrace na okamžik vstupu na území a tomu přizpůsobit i koncepční dokumenty.
- Přijmout speciální postupy na ochranu před vícenásobnou diskriminací z důvodů věku, genderu a etnicity a usilovat o přesné vymezení konceptu vícenásobné diskriminace v legislativě, usilovat o přenesení tohoto konceptu do rozhodovací činnosti soudů a o celkové zvýšení informovanosti soudů o této problematice.
- Důsledně potírat přímou i nepřímou diskriminaci, cíleně se zaměřit na identifikaci a eliminaci institucionální diskriminace.
- Podpořit větší rozvoj pobytových služeb a jejich dostupnost pro cílovou skupinu.
- Zpracovat např. metodiky práce s cílovou skupinou a jiné podpůrné materiály, které by ve výsledku usnadnily faktickou každodenní integraci.
- Podpořit podnikání či sebe-zaměstnávání cílové skupiny migrantek jakožto doplňkové a dílčí formy řešení.
- Navrhnout a realizovat změny ve prospěch migrantek a migrantů v oblasti přístupu ke zdravotní péči.
- Navrhnout a realizovat změny ve prospěch migrantek a migrantů v oblasti sociálního zabezpečení s důrazem na problematiku čerpání důchodových dávek. V ideálním případě iniciovat genderově citlivou reformu celého systému sociálního zabezpečení, která by vedla nejen k eliminaci nerovností mezi muži a ženami, ale i k zajištění přiměřené životní úrovně všech osob v seniorském věku.
- Věnovat pozornost medializačním aktivitám ve prospěch cílové skupiny směrem k většinové společnosti (její empatie je důležitou podmínkou pro změnu stavu věci).
- Znovu otevřít téma volební účasti migrantek a migrantů do orgánů nejen na lokální a regionální, ale i na národní úrovni.
- Podporovat oběti diskriminace k odvaze nebát se podniknout kroky k nápravě, včetně zahájení soudních sporů, prosazovat přijetí samostatného zákona o bezplatné právní pomoci a žaloby ve veřejném zájmu.
- Podporovat soudržnost a mezigenerační solidaritu u celé společnosti.

K tomu, aby bylo dosaženo narovnaní postavení migrantek ve vyšším a středním věku, ale i jiných kategorií ohrožených osob, **je zapotřebí všech aktivit ve svém souhrnu, byť základem je přenesení těchto preferencí do formulace střednědobých i dlouhodobých cílů sociální politiky státu. Jen takový postup bude mít** skutečný efekt v podobě změny přístupu státu ke zranitelným skupinám.

5.2.2 Doporučení ke konkrétním oblastem

Domníváme se, že ke skutečné rovnosti žen migrantek ve společnosti nestačí pouze deklarované uznání toho, že jsou ve zranitelnějším postavení, ale že je zapotřebí konkrétních cílených opatření a aktivit, které tuto nerovnost pomohou minimalizovat. Možné kroky ke změnám spatřujeme v následujících návrzích, směřujících do jednotlivých oblastí každodenního života těchto žen.

Oblast příchodu a pobytu v ČR

- V legislativě definovat pojem zranitelná osoba.
- Odstranit nepřiměřenou závislost osob na sponzorovi pobytu.
- Klást větší důraz na respektování rodinného a soukromého života, vč. takových legislativních úprav, které **umožní seniorkám i seniorům strávit důstojné stáří v okruhu svých nejbližších,** kteří jim mohou poskytnout nejen péči, zázemí a finanční zabezpečení, ale velmi důležitou psychickou podporu.

Zaměstnání a podnikání

- Odstranit neviditelnost migrujících osob na trhu práce **ve statistikách.**
- Soustředit se na přijímání takových strategie v oblasti zaměstnávání, které budou počítat i se specifickými případy stárnoucích migrantek (a respektovat i specifika mužů ze stejné věkové skupiny), **vytvořit lepší podmínky pro zaměstnávání osob starších 50 let** z cílové skupiny (legislativní i faktické).
- I v případech těchto žen se zaměřit na zlepšení možností sladování rodinného a pracovního života.
- Zajistit, aby na integraci žen směřovala alespoň polovina finančních nástrojů vyčleněných na integraci přistěhovalců.
- Podporovat podnikání cílové skupiny.
- Důsledně prosazovat přijímání závazků z oblasti mezinárodního a evropského práva v oblasti práv migrujících pracovníků a pracovnic.
- Profesionalizovat a zhodnotit práci v některých odvětvích (nájemná práce v cizích domácnostech, ale i zemědělství či pohostinství). Poskytnou ženám zde zaměstnaným potřebné příležitosti, adekvátní ohodnocení i ochranu zákoníku práce.
- Vzít v úvahu, že migrantky se musejí s ohledem na okolnosti udržet na trhu práce i v seniorském věku. Uvědomit si, že na trhu práce se mnohdy obtížně udržují i osoby bez zvýhodnění, natož pak ženy potýkající se s vícenásobnou diskriminací a tomu přizpůsobit podpůrné nástroje a ochranná opatření v oblasti politiky zaměstnanosti.
- Zaměřit pozornost na zaměstnavatele a podnitit je ke genderově senzitivnímu přístupu v dynamicky se rozvíjející oblasti zahraniční zaměstnanosti, kde takový přístup bohužel zcela chybí.

Zdraví a zdravotní péče

- Umožnit přístup do systému veřejného zdravotního pojištění širšímu okruhu osob.
- Zohlednit specifika situace migrantek v seniorském věku (stres, jazykové, komunikační či kulturní bariéry mohou vést k rozvoji traumatických a psychosomatických poruch).
- Zajistit dostupnost zdravotního pojištění i v období od podání žádosti o důchodovou dávku do jejího vyřízení.
- Usnadnit čerpání lékařské péče i ženám v neregulérním postavení.

- Urgentně zajistit **dostupnost dlouhodobé zdravotně sociální péče**, která by odpovídala na úze provázané a kombinované zdravotní a sociální potřeby stárnoucích osob s migrační historií, a to i s ohledem na genderová specifika.
- Uzpůsobit zařízení pobytové sociální péče na možnost pobytu migrantek se specifickými potřebami v seniorském věku.
- Podporovat genderově i kulturně senzitivní chování lékařů a zdravotnického personálu.
- Vztít v úvahu, že ženy obecně se v ČR dožívají vyššího věku ve srovnání s muži, ale zato s vyšší nemocností a s nižší kvalitou života. Pracovat s faktem, že u **žen nad 65 je míra ohrožení chudobou nadprůměrná ve vztahu k míře ohrožení chudobou v celé ČR i že chudoba a sociální vyloučení determinují faktický přístup konkrétních osob ke zdravotní péči a tomu přizpůsobit nástroje a opatření.**

Vzdělání

- Vztít v úvahu, že **jazykové znevýhodnění udržuje migranty i migrantky v sociálně marginalizovaném prostoru a zohlednit, že ani jejich mnohaletý pobyt některých žen v ČR nezaručuje zvládnutí českého jazyku**, což může být důsledkem individuálních možností, schopností a rozhodnutí, která integraci nenapomáhají, i kombinací nepříznivých životních okolností.
- Pracovat s faktem komplikovaného sladění rodinného a pracovního života s časem na sebevzdělávání migrantek.
- Zajistit dostatek kvalitních a cenově i regionálně dostupných kurzů českého jazyka od úrovně vyšší než B1 Společného evropského referenčního rámce pro jazyky, stejně tak jako i kurzů profesního jazyka.
- Reagovat na specifické potřeby a situace stárnoucích migrantek (nadužívání mateřského jazyka a komunikace prostřednictvím potomků či zohlednění, že některé migrantky v důsledku stáří a nemocí ztrácejí schopnost dorozumět se česky).
- U kurzů sociokulturní orientace doplnit snahu o genderově vyvážený přístup i věkově ohleduplným pohledem, beroucím v úvahu i mezigenerační rozdíly a specifické potřeby seniorek a seniorů.
- Minimalizovat administrativní náročnost pravidel pro uznávání vzdělání, klást důraz na jednotnost a transparentnost celého procesu, respektovat specifika žen, vyvarovat se zneužívání těchto pravidel k regulaci pracovní migrace.
- Klást důraz na eliminaci rizika dequalifikace migrantek.
- Přijmout opatření k odstranění kolísavé kvality rekvalifikačních kurzů a jejich nízké flexibility. Zohlednit fakt, že úspěšné jsou rekvalifikace a odborné přípravy provázané s reálným trhem práce a znalostí prostředí, které nejsou vázány jen na dílčí projekty a ideálně nejsou určeny jen migrantkám, a že i u rekvalifikací se projevuje znevýhodněný přístup žen v souvislosti s uspořádáním genderových rolí v rodině a ve vztazích.
- Zaměřit se více na tuto skupinu i v geragogice; zajistit, aby všechny subjekty, které přispívají k lepší kvalitě života seniorů a seniorek, k jejich větší duševní pohodě a k eliminaci izolace (nejen kluby, ale i domovy důchodců, univerzity třetího věku či volného času, knihovny) měly k dispozici nástroje, a to vč. finančních, jak ve svém přístupu zohlednit specifika migrantek ve vysokém věku.

Sociální práva s důrazem na oblast důchodového zabezpečení

- **Přijmout opatření k odstranění dlouhodobě existující diskriminační praxe** resp. disproporce mezi povinnostmi občanů a občanek z neunijních zemí **přispívat do sociálního systému a reálnými možnostmi z něj čerpat v nepříznivých životních situacích.**
- **V souvislosti s uplatňováním zásady o postupném nabývání práv** **zajistit, aby migranti i migrantky ze zemí mimo EU bez trvalého pobytu měli právo na čerpání podpory v nezaměstnanosti, aniž by to ohrozilo platnost jejich pobytového oprávnění.**
- **Zvýšit informovanost** migrantek o celé oblasti sociálního zabezpečení.
- **Hledat řešení již v oblasti zaměstnanosti, s ohledem na to, že ekonomické nerovnosti mezi ženami a muži během jejich účasti na trhu práce se přenášejí do důchodového věku.** Pracovat s nevyhovujícím stavem věci, kdy rozdílné výši předchozích příjmů podle všech předpokladů odpovídají i rozdílné výše přiznané důchodové dávky, která je tak u migrantek v průměru nižší než u migrantů a zároveň než u všech ostatních osob z většinové společnosti.
- **Už tak zřetelně nepříznivé podmínky pro ženy nutně dosadit ještě do kontextu dalších znevýhodnění, která mohou poskytnout stárnoucí migrantky a tomu přizpůsobit i zvolené nástroje směrem k narovnání postavení těchto žen.**
- **Přijmout systémové i dílčí změny v oblasti důchodového pojištění** (fikce čestného prohlášení o započítání doby pojištění či stanovení možnosti doplacení potřebného pojištění; popř. odvození požadované doby od délky pobytu na území ČR, a zároveň upravit výpočet důchodu tak, aby výše jejich důchodu byla odvozena stanoveným způsobem od průměrné mzdy aj.), **kteřé nepovedou ke zvýhodnění migrantek či osob s migračním původem, ale primárně k narovnání jejich nerovného postavení.**

Bydlení

- **Vzít v úvahu genderová specifika, která ve výsledku také mají vliv na dostupnost, kvalitu a důstojnost bydlení migrantek.**
- **Zohlednit, že migrantky v seniorském věku patří mezi osoby ohrožené sociálním vyloučením v oblasti bydlení** a jejich ochrana by tak měla být v konkrétní rovině upravena i chystaným zákonem o sociálním bydlení. **Situace a stárnoucí migrantky si bezpochyby zaslouží co nejrychlejší systémové řešení problematiky dostupného, důstojného a udržitelného bydlení.**
- **Vzít v úvahu, že i sem zasahují genderové nerovnosti, kdy na dostupnost bydlení a jeho kvalitu má primární vliv špatná finanční situace těchto žen, zapříčiněná především jejich marginálním postavením na trhu práce a nerovnostmi při odměňování (gender pay gap) a s tím souvisejícími následnými nerovnostmi ve výši důchodů (gender pension gap).**
- **Přijímat nástroje k eliminaci diskriminace** migrantek v oblasti bydlení a **k zamezení jejich bezdomovectví, které vy výsledku může vést i k tomu, že jsou snadnějším cílem obchodování s lidmi.**

Sociální participace a komunitní život

- **Ratifikovat Úmluvu Rady Evropy o účasti migrantů na veřejném životě na místní úrovni.**

- **Zavést aktivní a pasivní volební právo na místní úrovni**, umožnit členství v politických stranách a podporovat participaci migrantů a migrantek na rozhodovacích procesech.
- V koncepci integrace a návazných a dalších relevantních dokumentech **stanovit konkrétní opatření, které budou podporovat zapojení migrantek do akcí místních komunit.**
- **Podporovat projekty propojující práci neziskových organizací**, které pracují s migrantkami a s ženskými organizacemi, které pracují s ženami z majoritní společnosti nebo ženami z etnických menšin (například romskými ženami).

Genderově podmíněné násilí a domácí násilí

- **Zavést nezávislý pobytový titul pro oběti domácího násilí**, které jsou pobytově závislé na pachateli násilí či které neplní či nemohou plnit účel pobytu v přímém důsledku domácího násilí.
- **Explicitně zakotvit nemožnost zrušení pobytu** za účelem sloučení rodiny či víza za účelem sloučení rodiny v případě domácího násilí.
- **Explicitně zakotvit nemožnost odnětí** azylu a doplňkové ochrany v případě zániku manželství či partnerství z důvodu domácího násilí.
- **Zajistit přístup všech obětí bez ohledu na pobytový status** (včetně obětí bez pobytového oprávnění) **k službám dle zákona o sociálních službách a zákona o obětech trestných činů včetně azylového bydlení.**

Diskriminace

- **Zohlednit, že postavení starších migrantek je ještě křehčí** a nepochybně se liší od postavení migrantů, ale zároveň i od postavení starších žen bez migračních kořenů. Právě z toho důvodu **je žádoucí ho zkoumat optikou intersekcionality, resp. z ní vycházející koncepce vícenásobné diskriminace, která by mohla vést k pochopení interakce zároveň se prolínajícími diskriminačními důvody.**
- **Zakotvit definici vícenásobné diskriminace.**
- **Upravit faktický přístup migrantek k obraně proti diskriminaci (zakotvení žaloby ve veřejném zájmu, rozšíření pravomocí veřejného ochránce práv, odstranění roztříštěnosti a nejednotnosti právní úpravy, zvýšení důrazu na osvětovou činnost nejen těch, kteří jsou ohroženi či postiženi diskriminací, ale zejména i zodpovědných osob z dotčených institucí, zajištění nižší administrativní i finanční náročnosti řízení pro oběti diskriminace).**
- **Zaměřit se na zvýšení osvěty** mezi cílovou skupinou migrantek o diskriminaci a možné obraně proti tomuto nezákonnému jednání.
- **Aktivně se zasazovat o změnu atmosféry ve společnosti, která v současné chvíli není nakloněna prosazování lidských práv.**

POUŽITÉ ZDROJE

ADVISORY COMMITTEE ON EQUAL OPPORTUNITIES FOR WOMEN AND MEN. *Opinion on gender dimension of integration of migrants*. ADVISORY COMMITTEE ON EQUAL OPPORTUNITIES FOR WOMEN AND MEN, 2011. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/genderequality/files/opinions_advisory_committee/opinion_integration_migrants_en.pdf.

AGE PLATFORM EUROPE AND EUROPEAN WOMEN'S LOBBY. *Joint AGE – EWL Paper on Improving the situation of older women in the EU in the context of an ageing society and rapidly changing socio-economic environment*. AGE Platform Europe and European Women's Lobby, 2014. Dostupné na: http://www.age-platform.eu/images/stories/Publications/papers/EWL_AGE_gender_paper_2014_FINAL.pdf.

ANNANIASSEN, E., KRISTIANSEN, I. H. *The relationship between elderly immigrants and organisations*. NOVA Report 13/10. Oslo: Norwegian Social Research (NOVA), 2010. ISBN 978-82-7894-353-3. Dostupné na: <http://www.hioa.no/eng/About-HiOA/Centre-for-Welfare-and-Labour-Research/NOVA/Publikasjoner/Rapporter/2010/The-relationship-between-elderly-immigrants-and-organisations>.

AUDUNSON, R.A., ESSMAT, S. & AABØ, S. Public libraries: a meeting place for immigrant women? *Library & Information Science Research*. Vol. 33, No. 3, pp. 220-227, 2011.

AMARAL, P. (ed.) *Zranitelné skupiny v zařízení zajišťujících cizince*. Brusel: JRS, 2010. Překlad české verze a autor národní zprávy KAMENICKÁ, H. Praha: Sdružení pro integraci a migraci, 2010.

ASKLÖF, C. a kol. *Příručka na cestu k rovnosti žen a mužů*. Praha: MPSV, 2003. Dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/953/na_cestu.pdf.

ATTANAPOLA, CH, T. *Migration and Health: A literature review of the health of immigrant populations in Norway*. Oslo: Norwegian University of Science and Technology (NTNU), 2013. Dostupné na: <https://samforsk.no/Publikasjoner/Migration%20and%20health%20WEB.pdf>.

BALDASSAR, L. Transnational Families and the Provision of Moral and Emotional Support: The Relationship between Truth and Distance. *Global Studies in Culture and Power*. Vol. 14, No. 4. Oxford: Routledge, 2007.

BANDIT, R., KUTÁLKOVÁ, P. *Analýza interdisciplinárního přístupu k prevenci obchodování s lidmi*. Výzkumná zpráva. Praha: Demografické informační centrum, 2015. Dostupné na: <http://www.strada.cz/publikace-a-vystupy/la-strada-cr>.

BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2005.

BATUEVA, V. Pobírání penze není pro cizince v České republice samozřejmostí. *Migraceonline.cz*. 2009. Dostupné na: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/pobirani-penze-neni-pro-cizince-v-ceske-republice-samozrejmosti>.

BHUGRA, D., AYONRINDE, O. Depression in migrants and ethnic minorities. *Advances in Psychiatric Treatment*. Vol. 10, No. 1, pp. 13-17, 2003.

BLAHOVÁ, R. *Motivace vzdělávání seniorů, univerzity třetího věku, možnosti a aspekty jejich edukace* (dipl.pr.). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2012. Dostupné na: http://theses.cz/id/Otksfb/DP_Blahov.pdf.

BLOM, S., HENRIKSEN, K (eds). *Living Conditions Among Immigrants in Norway 2005/2006*. Oslo: Statistics Norway, 2009. ISBN 978-82-537-7526-5 (elektronická verze) Dostupné na: https://www.ssb.no/a/english/publikasjoner/pdf/rapp_200902_en/rapp_200902_en.pdf.

BLUNDAU, H., EZZEDDINE, P. (eds.). *Gender and Family in Migration*. Lidé města/ Urban People 15 (2),(časopis). Praha: Univerzita Karlova, 2013.

BOYD, M., GRIECO, E. *Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory*. Washington D.C.: Migration Policy Institute, 2003. Dostupné na: <http://www.migrationpolicy.org/article/women-and-migration-incorporating-gender-international-migration-theory/>.

BRETTELL, C. Theorizing Migration in Anthropology. In: BRETTELL, C., HOLLIFIELD, J. F. (eds.). *Migration theory: talking across disciplines*. New York and London: Routledge, 2000.

BURDOVÁ HRADEČNÁ, P. HONUSKOVÁ, V., ROZUMKOVÁ, P. *Žadatelé o mezinárodní ochranu na trhu práce*. Praha: Konzorcium nevládních organizací pracujících s migranty, 2008.

BURDOVÁ HRADEČNÁ, P., ROZUMKOVÁ, P. Právní analýza agenturního zaměstnávání na podkladě výsledků terénních rozhovorů s vietnamskými dělníky na území ČR. In: KREBS, M., PECHOVÁ, E. *Zpráva z projektu: vietnamští dělníci a dělnice v českých továrnách*. Praha: La Strada, 2008. Dostupné na: <http://www.strada.cz/publikace-a-vystupy-la-strada-cr>

BYBERG, H., I. (ed). *Immigrant Women in Norway: A summary of findings on demography, education, labour and income*. Oslo: Statistics Norway, 2002. ISBN 82-537-5131-1 (electronic version). Dostupné na: http://www.ssb.no/a/english/publikasjoner/pdf/rapp_200223_en/rapp_200223.pdf.

CARITAS INTERNATIONALES. *The Female Face of Migration: Background paper*. Caritas Internationales. 2009. Dostupné na: <http://www.caritas.org/includes/pdf/backgroundmigration.pdf>

CARLING, J. *Gender dimensions of international migration*, Global Migration Perspectives: No. 35, International Peace Research Institute, Global Commission on International Migration. 2005. Dostupné na: <https://jorgencarling.files.wordpress.com/2014/07/carling-2005-gender-dimensions-of-international-migration.pdf>.

CASTLES, S. MILLER, M, J. *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. 4th edition. New York: Guilford Press, 2009.

CERGE-EI. *Na trhu práce i na trhu s bydlením je silný výskyt diskriminace vůči uchazečům z menšin*. Praha: Multikulturální centrum Praha, 6. 11. 2014.

CIHELKOVÁ, E. A kol. *Světová ekonomika - základní nárys a nový vývoj* (skripta). Praha: VŠE, 1996.

COAST ALIVE. *Community Mobilisation Initiative: Café Mermaid for women immigrants*. Coast Alive: 2010. Dostupné na: http://www.coast-alive.eu/sites/default/files/done_cmi_kr1_cafe_mermaids_sep2010cu.pdf.

CRENSHAW, K. *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Policy*. Chicago: The University of Chicago Legal Forum, 1989. Dostupné na: <http://philpapers.org/archive/CREDTI.pdf>.

CVVM: Centrum pro výzkum veřejného mínění. *Názory občanů na přínos cizinců pro ČR – březen 2014* (tisková zpráva). Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR. 2014. Dostupné na: <http://www.migraceonline.cz/cz/e-knihovna/postoj-verejnosti-k-cizincum-podle-cvvm-2014>.

CZSO: Český statistický úřad. *Cizinci v České republice 2015*. Praha: Český statistický úřad. 2015.

ČANĚK, M. *Když chybí politický zájem o rovnoprávné postavení pracovních migrantů a migrantek. Přístupy odborů a inspekce práce v České republice* (článek). Praha: Migraceonline, 2012.

ČERMÁKOVÁ, D., SCHOVÁNKOVÁ, S., FIEDLEROVÁ, K. Podnikání cizinců v Česku. Vliv struktury příležitostí. *Geografie*, roč. 116, č. 4. Praha: 2011. Dostupné na: http://geography.cz/sbornik/wp-content/uploads/2012/01/g11-4-4cermakova_schovankova_fiedlerova.pdf.

ČERNÁ, J. Dopad práva EU na sociální zabezpečení migrujících osob. Dostupné na: https://www.google.cz/?gfe_rd=cr&ei=DflqV8KYGuOk8wfJtp2gBQ&gws_rd=ssl#.

ČERNÍK, J. *Klientský systém jako quasi-feudalismus v Česku*. Praha: MKC Praha, 2005. Dostupné na: http://aa.ecn.cz/img_upload/79a33131c9c4293e0fcefb50bfa263ef/JCernik_Klientura_1.pdf.

Český statistický úřad. *Cizinci v České republice 2015*. Praha: Český statistický úřad, 2015. Dostupné na: https://www.czso.cz/documents/10180/20556729/CIZINCI_2015.pdf/c1801bea-485e-4300-abad-8fcf09b93b27?version=1.0.

ČIŽINSKÝ, P. *Kdo má řídit migraci? Stručná analýza kompetencí úřadů*. Praha: MKC Praha, 2009. Dostupné na: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/kdo-ma-ridit-migraci-strucna-analyza-kompetenci-uradu>.

ČIŽINSKÝ, P. a kol. *Cizinecké právo*. Praha: Linde, 2012. 376 s. ISBN 978-80-7201-887-1.

ČIŽINSKÝ, P., HOLÍKOVÁ K., JELÍNKOVÁ, M. Neregulární migranti na trhu práce. 2011. In: HRADEČNÁ, P. a kol. *Řešení otázek neoprávněného pobytu cizinců: situace v ČR a ve vybraných evropských zemích*.

ČIŽINSKÝ, P., HRADEČNÁ, P. *Systémy přijímání pracovníků s nižší kvalifikací*. Praha: Konsorcium neziskových organizací pracujících s migranty, 2011. Dostupné na: <http://www.konsorcium-nno.cz/cz/clanek/52/systemy-prijimani-zahranicnich-pracovniku-s-nizsi-kvalifikaci>.

ČIŽINSKÝ, P., HRADEČNÁ, P. (eds). *Zahraniční zaměstnanci na trhu práce v EU a ve vybraných zemích*. Praha: SIMI, 2014.

DALGARD, S., O., THAPA, B., S. Immigration, social integration and mental health in Norway, with focus on gender differences (článek). *Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health*. 2007 3:24. Licensee BioMed Central Ltd., 30. 10. 2007. Dostupné na: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2222607/pdf/1745-0179-3-24.pdf>.

DAMIÁNOVÁ, M. *Inkluze mladé vietnamské generace žijící v České republice do české společnosti* (diplomová práce). Brno: Masarykova Univerzita, Pedagogická fakulta. 2014.

DAWES, T. *Immigrants get together at Oslo senior centre* (informace o projektu) Oslo: 2000. Dostupné na: http://old.idebanken.no/english/Goodexamples/bibliotek_engelsk/ProjektID.asp?ProjektID=255.

DENEVA, N. Transnational Aging Carers: On Transformation of Kinship and Citizenship in the Context of Migration among Bulgarian Muslims in Spain. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, Vol. 19, No. 1. Oxford: 2012.

Do penze bez vděku – důchody žen v České republice. Praha: Americké centrum Praha, 12. 11. 2014. Videozáznam z přednášky, dostupný na: <http://www.genderaveda.cz/gender-veda/181106-tyden-vedy-a-techniky/2014-do-penze-bez-vdeku- Duchody-zen-v-ceske-republice>.

DLUHOŠOVÁ, H. Integrace cizinců v České republice. In: ŠIŠKOVÁ, T. (ed.). *Výchova k toleranci a proti rasismu*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-182-2, STR. 75 – 82.

DUBOVÁ A., *Diskriminace (Antidiskriminační zákon), Případová studie pro projekt: „Využití potenciálu a kvalifikace imigrantů na českém pracovním trhu“*, Multikulturní centrum Praha, září 2014.

DUDOVÁ, R. (ed). *Nové šance a rizika: flexibilita práce, marginalizace a soukromý život u vybraných povolání a sociálních skupin*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008. ISBN 978-80-7330-138-5.

DUDOVÁ, R., HAŠKOVÁ, H. Prekérní práce pečujících žen v kontextu ekonomické krize. *Gender, rovné příležitosti a výzkum*, roč. 15, č. 2/2014. Praha: 2014.

ENAR - The European Network Against Racism. *Gender and Migration*. Fact Sheet 42. 2010. Dostupné na: <http://cms.horus.be/files/99935/MediaArchive/publications/FS42%20%20Gender%20and%20Migration%20EN%20final.pdf>.

ENIEC. *ENIEC Newsletter*. No. 61. Oslo: European Network on Intercultural Elderly Care. December 2013. Dostupné na: http://www.eniec.eu/welcome/images/stories/2013-12_ENIEC_Newsletter_no_61.pdf.

EQUINET. *Tackling the "Known Unknown": How Equality Bodies Can Address Under-Reporting of Discrimination Through Communications. An Equinet Report*. Brussel: Equinet (the European Network of Equality Bodies), 2012. ISBN 978-92-95067-67-7. Dostupné na <http://www.equineteurope.org/Tackling-the-Known-Unknown-How>.

ESSMAT, S. Public libraries – a meeting place for immigrant women? *PLACE project, 2011*. Dostupné na: <https://oda.hio.no/jspui/bitstream/10642/802/2/807292.pdf>.

EUROPEAN COMMISSION. *Peer review. Host country report: Making a success of integrating immigrants into the labour market*. Oslo: 2010. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=8221&langId=en>.

EUROPEAN COMMISSION. Equality between women and men in the EU. European Commission. 2015. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/newsroom/gender-equality/opinion/150421_en.htm.

EUROPEAN COMMISSION. The 2015 Ageing Report. *European Economy 3/2015*. Brussels: European Commission, 2016. Dostupné na: http://europa.eu/epc/pdf/ageing_report_2015_en.pdf.

EUROPEAN COMMISSION. Příloha Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí na ženách a domácího násilí: návrhu rozhodnutí Rady o podpisu, jménem Evropské unie, Úmluvy Rady Evropy o prevenci a potírání násilí na ženách a domácího násilí, COM(2016) 111 final. 2011. 2016. Evropská komise. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2016/CS/1-2016-111-CS-F1-1-ANNEX-1.PDF>.

EUROPEAN MIGRATION FORUM. *Conclusions and policy recommendations*. European Migration Forum – 1st meeting. 2015. Dostupné na: <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.events-and-activities-european-migration-forum-1-conclusions>.

EUROPEAN MIGRATION FORUM. *Safe Routes, Safe Futures: How to manager mixed flows of migrants across Mediterranean?* European Migration Forum. 2015. Dostupné na: http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/1st-european-migration-forum_workshop-conclusions.pdf.

EUROPEAN NETWORK OF MIGRANT WOMEN. *Future of the EU Gender Equality Forum: 20. – 21. April, Brussels: EU Gender Equality Forum 2015*". European Network of Migrant Women. 2015. Dostupné na: <http://www.migrantwomennetwork.org/wordpress/?tag=eu-gender-equality>.

EUROPEAN NETWORK OF MIGRANT WOMEN. *European Migration Forum: 6-7 April 2016*. European Network of Migrant Women. 2016. Dostupné na: <http://www.migrantwomennetwork.org/wordpress/?p=452>.

EUROPEAN NETWORK OF MIGRANT WOMEN. *Gender-based dangers facing migrant and refugee women*". European Network of Migrant Women. 2016. Dostupné na:

<http://www.migrantwomennetwork.org/wordpress/wp-content/uploads/2015/10/GENDER-BASED-DANGERS-FACING-MIGRANT-AND-REFUGEE-WOMEN-4.pdf>.

EUROPEAN PARLIAMENT. Parliamentary Assembly: *Integration of immigrant women in Europe: Resolution 1478 (2006)*. Evropský Parlament 2006. Dostupné na: <http://www.refworld.org/docid/43f5d5794.html>.

EUROPEAN PARLIAMENT. *MEPs call for gender-sensitivity in asylum policy*. Tisková zpráva. European parliament. 2016. Dostupné na: http://www.europarl.europa.eu/pdfs/news/expert/infopress/20160303IPR16927/20160303IPR16927_en.pdf.

EUROPEAN UNION. *Analysis of the public consultation: "Equality between women and men in the EU."* European Union publications office. Evropská Unie. 2015. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/newsroom/gender-equality/files/public-consultation-gender-web_en.pdf.

Eurostat 2015. *Gebder pay gap in anadjusted form*. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdsc340&plugin=1>.

EWL- The European Women's Lobby. *Empowering imigrant women in the European Union: EWL's contribution to the debate on the integration of third-country nationals in the EU*; Advisory Committee on equal opportunities for women and men. 2006. Dostupné na: http://www.antigone.gr/files/en/library/developments-in-human-rights-issues/ewl_contribution_integration.pdf.

EWL - The European Women's Lobby. *Joint statement to #CSW60 on women and girls refugees and asylum seekers*. EWL. 2015. Dostupné na: <http://www.womenlobby.org/Joint-statement-to-CSW60-on-women-and-girls-refugees-and-asylum-seekers>.

EWL - The European Women's Lobby. *Open letter to EU decisionmakers in light of the European Council on migration*". EWL. 2015. Dostupné na: <http://www.womenlobby.org/Open-letter-to-EU-decision-makers-in-light-of-the-European-Council-on-migration>.

EWL - The European Women's Lobby. *Women's organisations demand a concrete and ambitious European Union's new Strategy for Equality between Women and Men 2016-2020*. EWL. 2015. Dostupné na: <http://www.womenlobby.org/Women-s-organisations-demand-a-concrete-and-ambitious-European-Union-s-new>.

EWL - The European Women's Lobby. *News from EWLWRC project: From conflict to peace? Women's and girls' voices on the move*. EWL. 2016. Dostupné na: <http://www.womenlobby.org/Check-out-new-EWL-WRC-project-From-conflict-to-peace-Women-s-and-girls-voices>.

EZZEDDINE,P. Migrace a migrantky. In: SMETÁČKOVÁ, I (ed). *Stínová zpráva o stavu genderové rovnosti v České republice v roce 2015*. Praha: Česká ženská lobby, 2015. OSBN 978-80-260-9160-8. Dostupné na http://www.czlobby.cz/sites/default/files/news_download/stinova_zprava_tisk.pdf.

EZZEDDINE, P. et al. *Migrantky a nájemná práce v domácnosti*. Praha: Sdružení pro integraci a migraci, 2014. ISBN 978-80-260-6894 – 5.

EZZEDDINE, P. Neviditelné ženy. In: KNOTKOVÁ - ČAPKOVÁ (ed.). *Mezi obzory: Gender v interdisciplinární perspektivě*. Praha: Gender Studies, 2011.

EZZEDDINE, P. *Reflexe genderu v procesu migrace*. In Kolektiv autorů (eds.). *Migrace a rozvoj: rozvojový potenciál mezinárodní migrace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, 2011.

FALTOVÁ, M. Pracovnice v domácnosti na českém trhu práce v kontextu cizinecké legislativy. In: EZZEDDINE, P. a kol. *Migrantky a nájemná práce v domácnosti v České republice*. Praha: Sdružení pro integraci a migraci, 2014. ISBN 978-80-260-6894-5.

FALTOVÁ, M., DE LEON, B. *Nebudu obětí!* Praha: Sdružení pro integraci a migraci (v tisku). 2015.

FERREROVÁ, E., KOUČKÁ, M. Institucionální zabezpečení problematiky stárnutí v ČR. In: SOKAČOVÁ, L. (ed.) *Postavení lidí po padesátce a reakce v oblasti veřejných politik v ČR*. (Stínová zpráva). Praha: Alternativa 50+, 2014.

FOKUS. *MiRA Resource Center for Refugee and Immigrant women* (informace o činnosti organizace) Oslo: Forum for women and development (FOKUS), 2010. Dostupné na: <http://www.fokuskvinner.no/en/About-FOKUS/Member-organizations/MiRA-Resource-Center-for-Refugee-and-Immigrant-Women/>.

FRA. *Cost of exclusion from healthcare. The case of migrants in an irregular situation*. Vídeň: FRA, 2015. Dostupné na: <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/cost-exclusion-healthcare-case-migrants-irregular-situation>.

FRA. *EU-MIDIS Main Report Result*. Vídeň: FRA, 2008. Dostupné na: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/663-FRA-2011_EU_MIDIS_EN.pdf.

FRA. EU-MIDIS II – European Union minorities and discrimination survey (zpráva o projektu). Vídeň: FRA, 2015, dostupné na: <http://fra.europa.eu/en/project/2015/eu-midis-ii-european-union-minorities-and-discrimination-survey>.

FRA. *Migrants in an irregular situation: access to healthcare in 10 European Union Member States*. Vídeň: FRA, 2011. Dostupné na: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1925-FRA-2011-fundamental-rights-for-irregular-migrants-healthcare_EN.pdf.

FRA. *Migrants, Minorities and Employment: Exclusion, Discrimination and Anti-discrimination in 15 Member States of the European Union*. EUMC Comparative Study, European Monitoring Centre on Racism and xenophobia. Vídeň, FRA, 2003. Dostupné na <http://fra.europa.eu/fraWebsite//pub/comparativestudy/CS-Employment-en.pdf>.

FRA. *Migrants, minorities and employment. Exclusion and discrimination in the 27 Member States of the European Union. Update 2003 – 2008*. Vídeň: FRA, 2011. Dostupné na http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1696-pub-migrants-minorities-employment_EN.pdf.

FRA. *Nerovné zacházení a vícenásobná diskriminace v přístupu ke zdravotní péči a její kvalitě. (Inequalities and multiple discrimination in access to and quality of healthcare)*. Vídeň: březen 2013. Dostupné na: <http://fra.europa.eu/en/publication/2013/factsheet-inequalities-and-multiple-discrimination-access-and-quality-healthcare>.

FRA. *Vícenásobnou diskriminací jsou nejvíce ohroženy viditelné menšiny* (tisková zpráva). Vídeň: FRA, 2. února 2011. Dostupné na: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1456-PR-multiple-discrimination-CS.pdf.

FRA. *Women still face inequalities and often multiple form discrimination*. (tisková zpráva). Vídeň: FRA, 2012. Dostupné na: <http://fra.europa.eu/en/press-release/2012/women-still-face-inequalities-and-often-multiple-forms-discrimination>.

FREDMAN, S. *Antidiskriminační právo*. (Přeložila KODÍČKOVÁ, T. z angl. originálu *Discrimination Law*. Oxford: Oxford University Press, 2001). Praha: MKC Praha, 2007. ISBN 978-80-254-1054-7.

FREDMAN S., Positive rights and positive duties. Addressing intersectionality. In: SCHIEK D. a CHEGE V. *European Union Non-Discrimination Law*, London a New York: Cavendish Publishing, 2009, s. 295 - 309. ISBN 978-0-415-45722-4.

GABOWDUALE, K. *Somali Families in Norway: A Critical Review of the Changing Socio- Structural Situations and Its Consequence for the Family*. Oslo: University of Oslo, Faculty of Social Sciences, 2010. Dostupné na: <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/15301/Gabowduale.pdf?sequence=3>.

GAC. *Analýza Přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR*. Výzkumná zpráva. Praha: 2007.

GANESAN, S. Ethno cultural Elders and Mental Health. *Immigrants and refugees issue of Visions Journal*. Vol. 6, No. 3. 2010.

GELE, A., HARSLØF, I. *Barriers and facilitators to civic engagement among elderly African immigrants in Oslo*. Oslo: University of Oslo, 2012. Dostupné na: <https://oda.hio.no/jspui/bitstream/10642/606/2/523532post.pdf>.

GING, A. *Natural Ginger Drink. Made in Norway, rooted in Africa*. Oslo: Mums Mean business, 2016. Dostupné na: <http://mumsmeanbusiness.com/projects/ging/>.

GOVERNMENT.NO *Job Opportunity*. Oslo: Government Administration Services, 2016. Dostupné na: <https://www.regjeringen.no/en/topics/asylum-regulations-in-norway/integrering/introduksjonslov-og-arbeid/jobbsjansen/id2343473/>.

GRYGAR, J., ČANĚK, M., ČERNÍK, J.: *Vliv kvalifikace na uplatnění a mobilitu na českém trhu práce u migrantů ze třetích zemí (závěrečná zpráva z výzkumu)*. Praha: MKC Praha, 2006. ISBN 80-239-7824-1. Dostupné na: http://aa.ecn.cz/img_upload/9e9f2072be82f3d69e3265f41fe9f28e/Zaverecna_zprava_2.pdf.

GUNDERSEN, A. *Norwegian Libraries and special services for immigrant women*. Oslo: National Library of Norway, 2011. Dostupné na: <http://www.ifla.org/past-wlic/2011/150-gundersen-en.pdf>.

HASSMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. *Situace osob ve věku 45+ na trhu práce*. Praha: Gender Studies, 2013. Dostupné na: http://aa.ecn.cz/img_upload/8b47a03bf445e4c3031ce326c68558ae/pruzkum_45plus_trh_prace_fin.pdf.

HATÁR, C. *Seniori v systéme rezidenčialnej sociálno-edukačnej starostlivosti*. Praha: Rozlet, 2011, ISBN 978-80-904824-1-18.

HETMÁNKOVÁ, R. *Zpátky ze dna: Zaostřeno na ženy (výzkumná zpráva)*. Praha: Jako doma, 2013. Dostupné na: http://jakodoma.org/wp-content/uploads/2014/04/zprava_final.pdf.

HNILICOVÁ, H., DOBIÁŠOVÁ, K. *Zpráva o stavu zdraví a zdravotní péči pro migranty v ČR 2009*, dostupné na: http://usm.lf1.cuni.cz/download/Zprava_o_stavu_zdravi_a_zdravotni_peci_pro_migranty_v_CR.pdf [online verze k 12.5 2009].

HONEYBALL, M. *Opinion of the Committee on Women's Rights and Gender Equality for the Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs on the situation in the Mediterranean and the need for a holistic EU approach to migration (2015/2095(INI))*, Evropský parlament. 2015. Dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//NONSGML+COMPARL+PE-560.730+03+DOC+PDF+V0//EN&language=EN>.

HONEYBALL, M. *Zpráva o situaci uprchlic a žadatelek o azyl (2015/2325(INI))*; Výbor pro práva žen a rovnost pohlaví, Evropský parlament. 2016. Dostupné na:

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//NONSGML+REPORT+A8-2016-0024+0+DOC+PDF+V0//CS>.

HORÁKOVÁ, M. Vývoj pracovních migrací v České republice v době hospodářské recese. Praha: VÚPSV, 2010. ISBN 978-80-7416-069-1. Dostupné na: http://cizinci.cz/repository/2287/file/Vyvoj_pracovnich_migrac.pdf.

HRADEČNÁ, M, BURDOVÁ HRADEČNÁ, P. Vzdělávání žadatelů o mezinárodní ochranu a jejich uplatnění na trhu práce. In: LANGER, VETEŠKA, J. *Další vzdělávání ve světle migrujícího trhu práce*. Praha, UJAK, 2009. ISBN 978-80-864-23-70-9. s. 98.

HRADEČNÁ, P. a kol. *Řešení otázek neoprávněného pobytu cizinců: situace v ČR a ve vybraných evropských zemích*. Praha: Linde, 2011, 267 s. ISBN 80-7201-869-7.

HRADEČNÁ, P. Vzdělání a studium cizinců. In: ČIŽINSKÝ, P. et. al. *Cizinecké právo*. Praha: Linde, 2012.

INDRA, D. M. Not a "Room of one's own". In INDRA, D. M. (ed.), *Engendering forced migration: Theory and practice* (pp. 1-22). New York and London: Berghahn Books, 1999.

JACHANOVÁ DOLEŽALOVÁ, A. *Vícenásobnou diskriminaci není lehké prokázat*. Článek. Praha: Gender Studies, 2009. Dostupné na <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/vicenasobnou-diskriminaci-neni-lehke-prokazat>.

JANDL, M. et al. *Migration and Irregular Work in Austria. IMISCOE Report*. Amsterdam: Amsterdam university Press, 2009.

JELÍNKOVÁ, M. Vliv práce na zdraví migrantů příslušníků mongolské menšiny v ČR. *KONTAKT*. Vol. 13, No. 2. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2011.

KARLSEN, S., NAZROO, J.Y. Agency and structure: the impact of ethnic identity and racism on the health of ethnic minority people. *Sociology of Health and Illness*, Vol. 24, No 1, pp. 1–20. London: Department of Epidemiology and Public Health, University College, 2002. ISSN 0141–9889.

KING, R., WARNES, T., WILLIAMS, A. M. *Sunset Lives: British Retirement Migration to the Mediterranean*. Oxford: Berg Publishers, 2000.

KŇAPOVÁ, K. *Mít či nemít svoje Doma*. Dopady zavedení dostupného a sociálního bydlení na ženy. Praha: Alternativa 50+, 2015. ISBN:978-80-905711-5-0.

KOFMAN, E, KAYE, N. ET AL. *Equal rights. Equal voices: Migrant women's integration in labour market in six European cities: A comparative approach*, European Network of Migrant Women and European Women's Lobby. 2012. Dostupné na: http://www.epim.info/wp-content/uploads/2011/02/ENoMW-and-EWL-Research_Study-Migrant-Womens-Access-to-Labour-Market-March-2012.pdf.

KOLIBOVÁ, H. *Sociální problémy z aspektu gender*. Opava: Slezská univerzita, Fakulta veřejných politik, 2012.

KONSORCIUM NEVLÁDNÍCH ORGNIZACÍ PRACUJÍCÍCH S MIGRANTY V ČR. *Migrační manifest nevládních organizací pracujících s migranty v České republice*. Praha: 2015. Dostupné na: <http://www.migracnimanifest.cz/documents/migracni-manifest.pdf>.

KONSORCIUM NEVLÁDNÍCH ORGNIZACÍ PRACUJÍCÍCH S MIGRANTY V ČR a NESEHNUTÍ. *Zdraví migrantů a veřejných rozpočtů: Představení analýzy a kampaně za zdravotní pojištění migrantů a migrantek* (tisková zpráva). Praha: Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty a NESEHNUTÍ, 2012. Dostupné na: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=http%3A%2F%2Fwww.migrace.com%2Fdocs%2F121003_tiskova-zprava-k-zdravotnimu-pojisteni-1.doc.

- KOTÍKOVÁ, J, ŠUBRT, B. *Rozbor problematiky agenturního zaměstnávání v ČR*. Praha: VÚPSV, 2007.
- KUBÁLKOVÁ, P., WENNERHOLM ČÁSLAVSKÁ, T. (eds). *Ženy a česká společnost*, Praha: Otevřená společnost, Centrum pro Equality. 2010.
- KRATSA-TSAGAROPOULOU, R. *Zpráva o migraci žen: úloha a postavení přistěhovalkyň v Evropské unii (2006/2010(INI))*, Výbor pro práva žen a rovnost pohlaví, Evropský parlament. 2006. Dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//NONSGML+REPORT+A6-2006-0307+0+DOC+PDF+V0//CS>.
- KREBS, V. et al. *Sociální politika*. Praha: CODEX Bohemia, 1997. ISBN 80-85963-33-7.
- KRCHOVÁ, A., VÍZNEROVÁ, H. *Diskriminace azylantů a azylantek v ČR z genderové perspektivy*. Praha: Evropská kontaktní skupina v České republice, 2008. Dostupné na: www.ekscr.cz/sites/default/files/diskriminace_azylantu_na_cd.pdf.
- KRCHOVÁ, A. VÍZNEROVÁ, H., KUTÁLKOVÁ, P. *Ženy migrantky v České republice. Uvedení do problematiky*. Praha: Praha. Friedrich-Ebert-Stiftung, 2008.
- KUBÁLKOVÁ, P., WENNERHOLM ČÁSLAVSKÁ, T. (eds). *Ženy a česká společnost*, Praha: Otevřená společnost, Centrum pro Equality, 2010.
- KUŠNIRÁKOVÁ, T. ČIŽINSKÝ, P. Dvacet let české migrační politiky. Liberální, restriktivní, anebo ještě jiná? *Geografie*, roč. 116, č. 4. Praha: 2011. Dostupné na: http://geography.cz/sbornik/wp-content/uploads/2012/01/g11-4-7kusnirakova_cizinsky.pdf.
- KUTÁLKOVÁ, P. Ženy migrantky a obchodování s lidmi. In: KRCHOVÁ, A., VÍZNEROVÁ, H., KUTÁLKOVÁ, P. *Ženy migrantky v České republice. Uvedení do problematiky*. Praha: Praha. Friedrich-Ebert-Stiftung, 2008.
- La STRADA. *Analýza rizika obchodování s lidmi u žen bez domova*. Praha: La Strada, 2016. Dostupné na: <http://www.strada.cz/publikace-a-vystupy-la-strada-cr>.
- LEADERSHIP FOUNDATION. *Top 10*. Oslo: Leadership foundation, 2016. Dostupné na: <http://www.leadershipfoundation.no/#!top-10/c1dei>.
- LANGER, VETEŠKA, J. *Další vzdělávání ve světle migrujícího trhu práce*. Sborník z konference. Praha: UJAK a AIVD ČR, 2009. ISBN 978-80-86723-70-9.
- LARSGAARD, B. *The Norwegian Health Association, Oslo Regional Organization*. Oslo: 2016. Dostupné na: <http://activeaging.jimdo.com/project-products/articles/norway/>.
- LARSEN, H. *Political integration of immigrant women: The role of voluntary organisations in social capital formation and political involvement*. Oslo: Oslo University College, Faculty of Social Science, 2007. Dostupné na: <http://www.jarjestohautomato.fi/@Bin/259677/Political+integration+of+immigrant+women.pdf>.
- LEONTIYEVA, Y. Imigranti v ČR – jsou přínosem nebo zátěží? *Socioweb* 12/2009. Praha: Sociologický ústav AVČR, 2009. Dostupné na http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=330&lst=103%20http://aa.ecn.cz/img_upload/224c0704b7b7746e8a07df9a8b20c098/zprava_z_vyzkumu-1.pdf.
- LEONTIYEVA, Y., POKORNÁ, A. *Faktory bránící využití kvalifikace imigrantů na trhu práce v ČR*. Výzkumná zpráva, Praha: Multikulturní centrum, 2014.
- LEONTIYEVA, Y. The Education – Employment Mismatch among Ukrainian Migrants in the Czech Republic“. *Central and Eastern European Migration Review* Vol. 3, No. 1, p. 63-84, 2014.

- LEUVEN, E., OOSTERBEEK, H. Overeducation and mismatch in the labor market. Pp. 283-326. In: HANUSHEK, E., S. MACHIN, S., WOESSMANN, L. (eds.) *Handbook of the Economics of Education*. Elsevier, 2011.
- LUDVIGSEN, A., LUDVIGSEN, D., S. State organized Language Learning for Immigrants in Norway: a Case Study of a Selection of Local Courses. *Studies about languages*. 2012. No. 21. Oslo: Kalbu Studios, 2012. ISSN 1648-2824. Dostupné na: http://www.kalbos.lt/zurnalai/21_numeris/16.pdf.
- MAHLER, S. J., PESSAR, P.R. Gender Matters: Ethnographers Bring Gender from the Periphery toward the Core of Migration Studies. *International Migration Review*, Vol. 40, No. 1. New York: The Center for Migration Studies of New York, 2006.
- MERRIAM, S.B., JOHNSON-BAILEY, J., LEE, M. ET AL. Power and positionality: negotiating insider/outsider status within and across cultures. *International Journal of Lifelong Education* Vol. 20, No. 5, pp. 405-16. 2001.
- MKC (MULTIKULTURNÍ CENTRUM PRAHA). *Česká republika 23. v indexu integrace cizinců*. Tisková zpráva. Praha: MKC, 2015. Dostupné na: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/ceska-republika-23-v-indexu-integrace-cizincu>.
- MKC (MULTIKULTURNÍ CENTRUM PRAHA). Nostrifikace: Konference o uznávání vzdělání migrantů v České republice. (článek). Praha: MKC, 2014. Dostupné na: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/nostrifikace-konference-o-uznavani-vzdelani-migrantu-v-ceske-republice>.
- MPSV. *Senioři a politika stárnutí: Příprava na stárnutí v České republice*. Praha: MPSV, 2015. Dostupné na: <http://www.mpsv.cz/cs/2856>.
- MRŇÁVKOVÁ, M., PÝCHOVÁ, S. *Counselling and Immigration Services: Seminar Report*, Prague, December, 2007. Praha: Národní agentura pro evropské vzdělávací programy, 2007. ISBN: 978-80-904005-1-1. Dostupné na: http://www.naep.cz/download-variant.php?a=documents&general_file_variant_id=1897&.
- MVČR. *Podklady ke Zprávě o plnění priorit a postupů MV při prosazování rovných příležitostí pro ženy a muže za rok 2014* (nezveřejněno).
- MVČR. *Vypořádání připomínek k materiálu s názvem Aktualizování koncepce integrace – Ve vzájemném respektu a Postup při realizaci aktualizované Koncepce integrace cizinců v roce 2016*. Interní materiál. 2016.
- MVČR. *Zprávy o situaci v oblasti migrace a integrace cizinců na území České republiky v roce 2012, 2013, 2014* Praha: MVČR, 2013, 2014, 2015. Dostupné na www.mvcr.cz.
- NÁRODOHOSPODÁŘSKÁ FAKULTA VŠE. *Trh práce a evropské strategie: Evropská strategie zaměstnanosti a Evropská strategie sociálního vyloučení*. Praha: Národohospodářská fakulta VŠE v Praze, 2010, str. 41 a násl. Dostupné na: http://khp.vse.cz/wp-content/uploads/2011/08/Trh_prace_a_evr_strategie.pdf.
- NÆSS, A., VABØ, M. Negotiating Narratives of Elderly People Care: The Case of Pakistani Migration to Norway. *Ageing International*, Vol. 39, Issue 1, p. 13–32. 2014 (first online 2012).
- NEKORJAK, M. Klientský systém a ukrajinská pracovní migrace. *Sociální studia*, Brno: Fakulta sociálních studií, 2006, roč. 2006, č. 1, s. 89-109. ISSN 1214-813X. Dostupné na: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080227135336.pdf>.
- NEŠPOROVÁ, O. *Rodiny přistěhovalců I*. Praha: VÚPSV, 2007. ISBN 978-80-87007-55-6.
- NIESSEN, J. HUDDLESTON, T. *Příručka o integraci pro tvůrce politik a odborníky z praxe*. Třetí vydání. Lucemburk: Úřad pro publikace Evropské unie, 2010. ISBN 978-92-79-13506-4.

NORDPLUS. Comparative report based on the research of the project *Nordic Network for empowerment of immigrant women with low educational background / working experience*. Nordplus programme 2010 – 2011. Nordplus, 2012. Dostupné na: <https://www.folkehjelp.no/content/download/585/5691/file/Nordic%20Network%20for%20Empowerment%20of%20Immigrant%20Women%20with%20Low%20Educational%20Background.pdf>.

NORWEGIAN MINISTRY OF LABOUR AND SOCIAL INCLUSION. *Action Plan for Integration and Social Inclusion of the Immigrant Population and Goals for Social Inclusion*. Oslo: Norwegian Ministry of Labour and Social Inclusion, 2006. Dostupné na: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/aid/publikasjoner/rapporter_og_planer/2006/h-plan2006_int_og_inkl_english.pdf.

NPOE - Nederlands Platform Ouderen en Europa. *On the Agenda: Older Migrant Women: Facts, Figurek, Personal Stories,; An inventory in five EU countries*. The AGE+ Project. 2005. Dostupné na: <http://isis-sozialforschung.de/docs/projekt131c.pdf>.

OBROVSKÁ, L. *Nejčastější projevy věkové diskriminace v činnosti ombudsmana*. Kancelář Veřejného ochránce práv, Brno 2014. Dostupné na: <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/nejcastejsi-projevy-vekove-diskriminace-v-cinnosti-ombudsmana>.

ÖBRINK HOZOVÁ, M. *Tradice a perspektivy jazykového vzdělávání dospělých cizinců ve Švédsku a České republice* (disertační práce). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. Dostupné na: https://theses.cz/id/zrd52h/Disertace_autoref_Oebrink.pdf.

OCÁSKOVÁ, K. *Evropská migrace a multikulturní společnost*. Brno: Masarykova univerzita, 2006.

OECD. *Making Integration Work: Refugees and others in need of protection*, Paříž: OECD Publishing, 2016. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264251236-en>.

ONSTENK, A. *On the agenda. Older Migrant Women: Facts, Figures, Personal stories. An inventory in five EU Countries*. Utrecht: NPOE (Netherlands Platform Older People and Europe), The Age+ Project, 2005. Dostupné na: http://www.iav.nl/epublications//2005/On_the_agenda_older_migrant_women.pdf.

OPEN SOCIETY FOUNDATIONS. *Living Together: Part Three: Project Promoting Inclusion in European Cities*. Open Society Foundations, 2014. ISBN: 978-1-940983-1-34. Dostupné na: <https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/living-together-part-three-projects-promoting-inclusion-european-cities-20140623.pdf>

OTÁHALOVÁ, L. *Analýza antidiskriminační legislativy se zaměřením na antidiskriminační opatření v pracovněprávní oblasti*. Praha: Alternativa 50+, 2016. ISBN: 978-80-905711-9-8.

PARVANOVÁ, A. Zpráva o zařazení žen patřících k etnickým menšinám do společnosti (2010/2041(INI)), Výbor pro práva žen a rovnost pohlaví, Evropský parlament. 2010. Dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A7-2010-0221+0+DOC+PDF+V0//CS>.

PAVLÍK, P., PAVLAS, T., TENGLEROVÁ, H. *Institucionální zjištění agendy rovnosti žen a mužů*. In. SMETÁČKOVÁ, I. *Stínová zpráva o stavu genderové rovnosti v České republice v roce 2015*.

PEDRAZA, S. *Women and Migration: The Social Consequences of Gender. Annual Review of Sociology* Vol. 17. Annual Review, 1991. Dostupné na: http://www.iom.cz/files/Women_and_migration_Social_Consequences_of_Gender_1_1.pdf.

PESSAR, P. R. *The role of gender, households, and social networks in the migration process: a review and appraisal*. In C. HIRSCHMAN, C., KASINITZ, P., DE WIND, J. (Eds.), *The handbook of international migration: The American experience* (pp. 53-70). New York: Russel Sage Foundation, 1999.

POLANSKÁ, J. KADLECOVÁ, M. (eds). *Neregulární pobyt cizinců v ČR: problémy a jejich řešení*. (Sborník). Praha: Člověk v tísni, Poradna pro uprchlíky, Organizace pro pomoc uprchlíkům a Multikulturní centrum Praha, 2008.

POLÁK, P. Věková diskriminace v zaměstnání. In: ŠIMANDLOVÁ, N., FERRAROVÁ, E. *Stárnutí populace jako výzva. Age management a postavení lidí 50+ ve společnosti a na trhu práce*. Praha: Alternativa 50+, 2014. ISBN 978-80-905711-0-5.

POKORNÁ, A. *Nostrifikace: Uznávání zahraničního vzdělání v ČR* (výzkumná zpráva). Praha: Multikulturní centrum Praha, 2014.

POPOVIČ, D. N. Migrantky čelí vícenásobné diskriminaci. In: FRÝDLOVÁ, P. (ed). *Jak je to s genderovou demokracií v České republice? 20 let od Pekingské akční platformy*. Praha: Heinrich- Böll- Stiftung, e. V., 2015, str. 67 – 72. Dostupné na: https://cz.boell.org/sites/default/files/peking_akcni_platforma_online_dvoustranky.pdf.

PORADNA PRO INTEGRACI. *Proč mají cizinci v Česku ztížený přístup k bydlení? Zápisky z kulatého stolu Střecha nad hlavou ze dne 16. června 2015*. Praha: Poradna pro integraci, 2015. Dostupné na: <http://p-p-i.cz/public/files/files/Kulat%C3%BD%20st%C5%AFI%2016.6.15%20final%20%20NROS.pdf>.

RABUŠIČ, L. *Česká společnost stárne*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1155-6.

RABUŠICOVÁ, M., RABUŠIČ, L. *Učíme se po celý život? O vzdělávání dospělých v České republice*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 339 s. ISBN 978-80-210-4779-2.

RADOSTNÝ, L. *Několik otázek k problematice uznávání zahraničního vzdělání*. Praha: portál migraceonline.cz, 2009. Dostupné na: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/nekolik-poznamek-k-problematice-uznavani-zahranicniho-vzdelani>.

RÁKOCZYOVÁ, POŘÍZKOVÁ, H. Sociální integrace přistěhovalců – teoretická hlediska výzkumu. In: RÁKOCZYOVÁ, M. TRBOLA, R. (eds). *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*. Praha: SLON, 2009. ISBN: 978-80-7419-023-0.

RÁKOCZYOVÁ, M. TRBOLA, R. VYHLÍDAL, J. *Lokální strategie integrace cizinců v ČR II*. Praha: VÚPSV, 2011.

RÁKOCZYOVÁ, M., TRBOLA, R., VYHLÍDAL, J. *Nezaměstnanost cizinců v České republice*. Praha: VÚPSV, 2013. ISBN 978-80-7416-125-4.

REDLOVÁ, P. Politická a občanská participace imigrantů v České republice. Praha: Konsociricum nevládních organizací pracujících s migranty. 2011.

Report from Norway to UN – High Commissioner for Human Rights Working group on discrimination against women in law and practice on Information highlighting practices and significant legislative and policy reforms adopted for the advancement of women's rights and gender equality. Oslo: 10. dubna 2012. Dostupné na: <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Women/WG/PublicPoliticalLife/Norway.pdf>.

RIGLOVÁ, A. SKÁLOVÁ, H. Ženy imigrantky na trhu práce v České republice – bariéry a perspektivy. Praha: Rovné příležitosti v souvislostech (zpravodaj Gender Studies), 31. května 2008. Dostupné na: <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/zeny-imigrantky-na-trhu-prace-v-ceske-republice-bariery-a-perspektivy>.

ROZUMEK, M. (2014): Cizinci ve veřejném životě, participace nebo státní integrace? (novinový článek). Deníkreferendum.cz, 18. 4. 2014.

ROZUMKOVÁ, P., BURDOVÁ HRADEČNÁ, P. Výsledky výzkumu mezi neregulárními migranty. In: POLANSKÁ, J. KADLECOVÁ, M. (eds). *Neregulární pobyt cizinců v ČR: problémy a jejich řešení*.

(Sborník). Praha: Člověk v tísni, Poradna pro uprchlíky, Organizace pro pomoc uprchlíkům a Multikulturní centrum Praha, 2008.

RUBIN, J., RENDALL, M.S., RABINOVICH, L. et al. *Migrant women in the European labor force. Current situation and future prospect*. RAND Corporation, Cambridge: 2008. Dostupné na http://www.rand.org/pubs/technical_reports/TR591.html.

SCOTT, J. Gender: A useful category of historical analysis. *American Historical Review*. Vol. No. 5. Washington, D. C.: American Historical Association, 1986.

SCHIEK D. *Multiple discrimination - what are the challenges?* European Academy of Law, 2009. [online]. Dostupné na: http://www.eracomm.eu/oldoku/Adiskri/11_Multiple_discrimination/2010_11_Schiek_EN.pdf.

SCHIEK D. a CHEGE V. *European Union Non-Discrimination Law*, London a New York: Cavendish Publishing, 2009.

SEIDLOVÁ, J. *Doporučení veřejného ochránce práv k naplňování práva na rovné zacházení s cizinci*. Brno: 21. 7. 2010, sp. zn.: 29/2010/DIS/JŠK. Dostupné na http://www.ochrance.cz/uploads/tx_odlistdocument/Zachazeni_s_cizinci.pdf.

SENYSZYN, J. *Stanovisko Výboru pro práva žen a rovnost pohlaví pro Výbor pro zaměstnanost a sociální věci k integraci migrantů, jejím dopadům na trh práce a vnějšímu rozměru koordinace systémů sociálního zabezpečení (2012/2131(INI))*, Evropský parlament. 2012. Dostupné na: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/femm/ad/917/917805/917805cs.pdf.

SODOMKA, V. *Dobrá praxe z EU pro integraci migrantů*. Praha: MKC, 2012, dostupné na: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/em-kit-dobra-praxe-z-eu-pro-integraci-migrantu-2>.

SOKAČOVÁ, L., FORMÁNKOVÁ, L. Trh práce a politika zaměstnanosti. In: SMETÁČKOVÁ, I (ed). *Stínová zpráva o stavu genderové rovnosti v České republice v roce 2015*. Praha: Česká ženská lobby, 2015. OSBN 978-80-260-9160-8.

SOKAČOVÁ, L. *Postoje a zkušenosti dlouhodobě usazených migrantů v České republice (zpráva z výzkumu)*. Praha: Poradna pro občanství/občanská a lidská práva, 2014. Dostupné na: http://aa.ecn.cz/img_upload/224c0704b7b7746e8a07df9a8b20c098/zprava_z_vyzkumu-1.pdf.

SOKAČOVÁ, L. Chudoba a prevence chudoby v genderové perspektivě. In: SMETÁČKOVÁ, I (ed). *Stínová zpráva o stavu genderové rovnosti v České republice v roce 2015*.

SPENCE, M., KOEHN, S. *Researching mental health issues*. Převzato z „Immigrants and Refugee issue.“. *Vision Journal*, Vol. 6, no. 3, 2010. Materiál zpracovaný v rámci projektu ICARE (Immigrant Older Women – Care Accessibility Research Empowerment). Dostupné na <http://www.heretohelp.bc.ca/visions/older-adult-immigrants-and-refugees-vol6/icare-immigrant-older-women-care-accessibility-research-empowerment>.

SPRINGER, W. A kol. Zranitelnost a restrukturalizace. Výsledky projektu VIRES 2014 – 2015. *Politická studie IRENE*. Evropská komise, 2015.

STATENS SENIORRÅD. *Senior Citizens in Norway: Policy Challenges 2010-2013*. Oslo: The National Council for Senior Citizens, 2014. Dostupné na: http://seniorporten.no/dokumenter/Senior_Citizens_Policies.312171.pdf.

STATISTICS NORWAY. *Immigrants and Norwegian-born to immigrant parents, 1 January 2016*. Oslo: Statistics Norway, 2016. Dostupné na: <http://www.ssb.no/en/innvbef>.

STATISTICS NORWAY. *Key figures for immigration and immigrants*. Oslo: Statistics Norway, 2016. Dostupné na: <http://www.ssb.no/en/innvandring-og-innvandrere/nokkeltall/immigration-and-immigrants>.

STULÍKOVÁ, V., KOLÁŘOVÁ, J. *Neviditelné ženy. O genderových aspektech bezdomovectví* (článek). Praha: Jako doma. Dostupné na: <http://jakodoma.org/2015/04/14/neviditelne-zeny-o-genderovych-aspektech-bezdomovectvi/#more-811>.

SUCHOMELOVÁ, V. *Seniorky ve společnosti: aktivní přístup k životu ve stáří jako významná podmínka sociálního zdraví*. (dipl.pr). České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2007.

SVERDLJUK, J. *In the Creative Space of Inclusion: Gender, Sexuality and Ethnicity in the Representation of Migrants in Norway*. Oslo: Norwegian University of Science and Technology, 2015. ISBN 978-82-326-0609-2 (elektronická verze). Dostupné na: https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2372725/Jana%20Sverdljuk_PhD.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

SVERRE, BL., SOLBRAEKKE, KN., EILERTSEN, G. *Stories of pain and health by elderly Pakistani women in Norway*. Scandinavian Journal of Public Health, Vol. 42, No.15, p. 96-7, 2014.

SY, S. *Azylová politika: Fakta a čísla o Evropské unii – 2016*. Evropský parlament. 2016. Dostupné na: http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/cs/FTU_5.12.2.pdf.

SÝKORA, L., ČANĚK, M. et al. *Metodika prevence rezidenční segregace a podpory integrace cizinců v lokalitách koncentrace zahraničních pracovníků*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Multikulturní centrum Praha, 2015. ISBN: 978-80-7444-040-3 (PřF UK), 978-80-87615-54-6 (MKC).

SZCZEPANIKOVÁ, A. *Gender a mezinárodní migrace. Úvod do problematiky*. Praha: Multikulturní centrum Praha, 2004. Dostupné na: http://aa.ecn.cz/img_upload/9e9f2072be82f3d69e3265f41fe9f28e/Alice_Szczepanikov_Gender_a_mezin_rodni_migrace.pdf.

ŠABATOVÁ, A. et al. *Diskriminace v ČR. Oběť diskriminace a její překážky v přístupu ke spravedlnosti. Závěrečná zpráva z výzkumu veřejné ochránčyně práv*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2015. Dostupné na: <http://www.ochrance.cz/aktualne/tiskove-zpravy-2016/lide-celi-diskriminaci-nejcasteji-pri-hledani-prace-z-duvodu-vysokeho-veku/>.

ŠIMANDLOVÁ, N., FERRAROVÁ, E. *Stárnutí populace jako výzva. Age management a postavení lidí 50+ ve společnosti a na trhu práce*. Praha: Alternativa 50+, 2014. ISBN 978-80-905711-0-5.

ŠIMŮNKOVÁ, T. *Čmolíková Cozlová z neziskové organizace Gender Studies: Proč starším ženám hrozí chudoba?* (článek). Praha: Salon, Právo. 9. února 2016. Dostupné na: <http://www.novinky.cz/kultura/salon/394139-klara-cmolikova-cozlova-z-neziskove-organizace-gender-studies-proc-starsim-zenam-hrozi-chudoba.html>.

ŠMÍDOVÁ, I. *Zdraví*. In: SMETÁČKOVÁ, I. *Stínová zpráva o stavu genderové rovnosti v České republice v roce 2015* (kapitola 8).

ŠOURALOVÁ, A. *Care drain versus brain drain: Pracovní migrace žen*. (článek). Praha: webový portál migraceonline.cz, 20. 9. 2009. Dostupné na: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/care-drain-versus-brain-drain-pracovni-migrace-zen>.

ŠTEFKO, M., KOLDINSKÁ, K. *Sociální práva cizinců*. Praha: C-H-Beck, 2013.

THORUD, E. et al. *International Migration 2012-2013: IMO Report for Norway*. OECD: 2013. Dostupné na:

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/BLD/Rapporter/2014/IMO_Rapport_2012_2013/Norway_IMO_rapport_2012_2013.pdf.

THYLI, B., HEDELIN, B., ATHLIN, E. Experiences of health and care when growing old in Norway. From the perspective of elderly immigrants with minority ethnic backgrounds. *Clinical Nursing Studies*, Vol. 2, No. 3, 2014. Dostupné na: <http://www.sciedupress.com/journal/index.php/cns/article/view/3724/2849>.

TOMEŠ, I., KOLDINSKÁ, K. *Rovnost mužů a žen v oblasti důchodového a nemocenského pojištění*. Praha: Národní centrum sociálních studií, 2007.

TOPINKA, D., JANOUŠKOVÁ, K., KLIMENT, P. *Strategie zvládání obtížných situací cizinci z Ukrajiny a Mongolska*. (Výzkum pro Správu uprchlických zařízení MVČR). SocioFactor, 2010. Dostupné na: http://aa.ecn.cz/img_upload/224c0704b7b7746e8a07df9a8b20c098/strategie_zvladani_obtiznych_situaci.pdf.

TOLLAROVÁ, B. et al. *Trh práce a cizinci*. Zpráva z výzkumu. Chomutov: 2006.

TOLLAROVÁ, B. Praktické potíže cizinců. In: ŠANDEROVÁ, J. (ed). *Nerovnosti kolem nás. Analýza utváření sociálních nerovností v každodenním životě* (prac. texty). Praha: 2006. ISBN 80-239-8209-5.

TOMEŠ, I., KOLDINSKÁ, K. *Rovnost mužů a žen v oblasti důchodového a nemocenského pojištění*. Praha: Národní centrum sociálních studií, 2007.

TÓTHOVÁ, T. *Koncepcia viacnásobnej diskriminácie v právnej úprave Európskej únie* (dipl. pr). Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2011. Dostupné na: <https://is.cuni.cz/webapps/zpp/detail/109071/?lang=en>.

UHEREK, Z. et al. *Analýza státního integračního programu pro azylanty*. Praha, Etnologický ústav AVČR, 2012.

UHEREK, Z. (ed.). *Integrace azylantů a efektivita státního integračního programu*. Praha: Etnologický ústav AVČR, 2005.

UN Women. Implementation of the Beijing Declaration and Platform for Action (1995) and the outcomes of the twenty-third special session of the General Assembly (2000). National Review – Czech Republic. 1995 a 2000.

UN Women. Protecting Women's Income Security in Old Age. Policy brief No. 3. New York: UN Women, 2015. Dostupné na: <http://www2.unwomen.org/~media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2015/unwomen-policybrief03-protectingwomensincomesecurityinoldage-en.pdf?v=1&d=20151216T170553>.

UNHCR. *Zpráva o integraci uprchlíků v Evropské unii*, UNHCR, květen 2007.

Úřad vlády ČR. *Zpráva o plnění Pekingské akční platformy* (česká verze). Praha: Úřad vlády ČR, 2015. Dostupné na: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/zpravy-o-plneni-pekingske-akcni-platformy-123750/>.

VALENTOVÁ, E. (ed). *Zvýšení role neziskového sektoru v oblasti sociální integrace pracovních migrantů v České republice*. Praha: Sdružení pro integraci a migraci, 2012. ISBN 978-80-260-3541-1. Dostupné na: www.migrace.com.

VETEŠKA, V. Možnosti dalšího vzdělávání migrantů a ostatních skupin obyvatel v kontextu sociálních a ekonomických změn. In: LANGER, VETEŠKA, J. *Další vzdělávání ve světle migrujícího trhu práce*. Sborník z konference. Praha: Univerzita J. A. Komenského, 2008, ISBN 978-80-86723-70-9.

VETEŠKA, V. Vzdělávání migrantů jako specifické cílové skupiny. In: VETEŠKA, J. VACÍNOVÁ, T. *Aktuální otázky vzdělávání dospělých*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2011, 978-80-7452-012-9.

VÍZNEROVÁ, H. Rodičovství a práce v životě migrujících žen. In: DUDOVÁ, R. (ed). *Nové šance a rizika: flexibilita práce, marginalizace a soukromý život u vybraných povolání a sociálních skupin*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008. ISBN 978-80-7330-138-5.

VÍZNEROVÁ, H. *Ženy migrantky promlouvají o diskriminaci na trhu práce*. Evropská kontaktní skupina v ČR, 2009.

VÚPS (VÝZKUMNÝ ÚSTAV PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ). *Průzkum veřejného mínění cizinců z 3. zemí o otázkách integrace a jejich názorech na majoritní společnost a život v ní*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2015.

WÁGNEROVÁ, E., ŠIMÍČEK, V., LANGÁŠEK, T., POSPÍŠIL, I. a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2012. ISBN 978-80-7357-750-6.

WIJA, P. Sociální systém a postavení osob 50+ v České republice. In: SOKAČOVÁ, L. (ed). *Postavení lidí po padesátce a reakce v oblasti veřejných politik v ČR*. Praha: Alternativa 50+, 2014..

WRAY, S. To what extent do ethnic & cultural diversity influence women's experiences of growing older? In: *Age & Gender, Ikaantyminen ja Sukupuoli edited collection*. The Age Institute, pp. 1-13. ISBN 978958529255x. Dostupné na <http://eprints.hud.ac.uk/4734/>.

WRAY, S., BARTOLOMEW, M. Older African Caribbean Women: the Influence of Migration on Experiences of Health and Well-Being in Later Life. In: *Research Policy and Planning*. Vol 24, No 2, ISSN 0264-519X, 2006. pp. 103 – 119. Dostupné na: <http://ssrg.org.uk/wp-content/uploads/2012/02/rpp242/p49p63.pdf>.

ZHELYAZKOVA, A. *Female Migrants – the New Nomad in Old Europe*. London: International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations. 2008. Dostupné na: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/female_migrants_-_the_new_nomads_in_old_europe_1.pdf.

ZIELINSKA-GLEBOCKA, A. et al. *Recommendation of the European- Mediterranean Parliamentary Assembly on women and immigration: the role and place of immigrant women in the framework of the Euro-Mediterranean partnership: women and science*, European- Mediterranean Parliamentary Assembly. 2008.

ŽEJGLICOVÁ, K., MALÝ, M. *Hodnocení zdravotního stavu (Studie HELEN. Vybrané ukazatele demografické a zdravotní statistiky)*. Praha: Státní zdravotní ústav Praha, 2007. Dostupné na: http://www.szu.cz/uploads/documents/chzp/odborne_zpravy/OZ_06/Helen_06.pdf.

Mezinárodní, evropská a česká legislativa a související dokumenty, koncepční materiály

Akční plán Koncepce hl. m. Prahy pro oblast integrace cizinců na rok 2016, schválen usnesením RHP ze dne 26. 1. 2016.

Akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2015 – 2018, schválen usnesením vlády ČR č. 126/2015 ze dne 23. února 2015.

Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců, přijata usnesením vlády ČR č. 126/2006 ze dne 8. února 2006.

Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Společné soužití, přijata usnesením vlády ČR 99/2011 ze dne 9. února 2011.

Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu společně s Postupem při realizace Koncepce integrace cizinců v roce 2016, přijata usnesením vlády ČR č. 26/20116 ze dne 18. ledna 2016.

Communication from the Commission to the Council , the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A Roadmap for Equality between women and men 2006-2010 {SEC(2006) 275}. Evropská komise. 2006.

Deklarace Organizace spojených národů (OSN) o odstranění násilí páchaného na ženách z roku 1993.

Dlouhodobé vize resortu práce a sociálních věcí pro oblast začleňování. Praha: MPSV, 2012.

Důvodová zpráva k zákonu č. 2/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů, (zákon o azylu), a některé další zákony.

Evropská charta práv a povinností starších osob, vyžadujících dlouhodobou péči a pomoc.

Evropská sociální charta, přijata Radou Evropy dne 18. října 1961.

Koncepce integrace cizinců, přijata usnesením vlády ČR č. 1266/2000 ze dne 11. prosince 2000.

Koncepce hl. m. Prahy pro oblast integrace cizinců, přijata usnesením zastupitelstva HMP č. 40/17 ze dne 19. 6. 2014.

Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020. Praha, přijato usnesením vlády ze dne 28. srpna 2013 č. 666.

Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015 – 2025, přijata usnesením vlády ze dne 12. října 2015.

Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace, přijato Organizací spojených národů dne 21. prosince 1965.

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, přijato Organizací spojených národů dne 19. prosince 1966.

Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 – 2017, schválen usnesením vlády ČR č. 218 ze dne 30. března 2015.

Národní koncepce podpory rodin s dětmi. Praha: MPSV, 2008.

Národní koncepce rodinné politiky. Praha: MPSV, 2005.

Národní strategie boje proti obchodování s lidmi pro období 2012 – 2015.

Nařízení Evropského Parlamentu a Rady (ES) č. 883/2004 ze dne 29. dubna 2004, o Koordinaci systémů sociálního zabezpečení.

Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 987/2009 ze dne 16. září 2009, kterým se stanoví prováděcí pravidla k nařízení č. 883/2004.

Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1231/2010 ze dne 24. listopadu 2010, kterým se rozšiřuje působnost nařízení (ES) č. 883/2004 a nařízení (ES) č. 987/2009 na státní příslušníky třetích zemí, na které se tato nařízení dosud nevztahují pouze z důvodu jejich státní příslušnosti.

Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 604/2013 ze dne 26. června 2013, kterým se stanoví kritéria a postupy pro určení členského státu příslušného k posuzování žádosti o mezinárodní ochranu podané státním příslušníkem třetí země nebo osobou bez státní příslušnosti v některém z členských států (tzv. Dublin III).

Nařízení Rady (ES) č. 539/2001 ze dne 15. března 2001.

Návrh směrnice Rady o provádění zásady rovného zacházení s osobami bez ohledu na náboženské vyznání nebo víru, zdravotní postižení, věk nebo sexuální orientaci (COM (2008)0426).

Program cílené a dlouhodobé podpory integrace cizinců třetích zemí na území Jihomoravského kraje 2011 – 2015. Dostupné na: www.cizincijmk.cz/api/media/230/program_integrace_cizincu_JMK.pdf.

Prováděcí vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky č. 12/2005 Sb., o podmínkách uznání rovnocennosti a nostrifikace vysvědčení vydaných zahraničními školami.

Připomínky k dokumentu Strategie migrační politiky České republiky. Praha, Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty v ČR, 2015.

Rámcová úmluva o ochraně práv národnostních menšin. Rada Evropy, v ČR publikován ve Sbírce zákonů České republiky pod č. 96/1998.

Sdělení Komise Radě, Evropskému parlamentu, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru regionů: Společný program pro integraci: Rámec pro integraci státních příslušníků třetích zemí v EU. Evropská komise. 2005.

Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru SOC/513. Začlenění migrantek do trhu práce (stanovisko z vlastní iniciativy). Brusel, 21. ledna 2015.

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2005/36/ES ze dne 6. července 2005, o uznávání odborných kvalifikací.

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/36/EU ze dne 5. dubna 2011, o prevenci obchodování s lidmi, boji proti němu a o ochraně obětí.

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/98/EU ze dne 13. prosince 2011, o jednotném postupu vyřizování žádostí o jednotné povolení k pobytu a práci na území členského státu pro státní příslušníky třetích zemí a o společném souboru práv pracovníků ze třetích zemí oprávněně pobývajících v některém členském státě.

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu.

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2013/32/EU ze dne 26. června 2013 o společných řízeních pro přiznávání a odnímání statusu mezinárodní ochrany

Směrnice Rady 2003/86/ES ze dne 22. září 2003 o právu na sloučení rodiny.

Směrnice generálního ředitele Úřadu práce č. 19/2012. Postup a pokyny k realizaci politiky zahraniční zaměstnanosti.

Směrnice Rady 2003/109/ES ze dne 25. listopadu 2003 o právním postavení státních příslušníků třetích zemí, kteří jsou dlouhodobě pobývajícími rezidenty.

Směrnice Rady 2009/50/EC z 25. 5. 2009, o podmínkách pro vstup a pobyt státních příslušníků třetích zemí za účelem výkonu zaměstnání vyžadujícího vysokou kvalifikaci.

Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru C315/16 ze dne 15. listopadu 2012. Přínos podnikatelů z řad přistěhovalců pro hospodářství Evropské unie.

Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru SOC/513. Začlenění migrantek do trhu práce (stanovisko z vlastní iniciativy). Brusel, 21. ledna 2015.

Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2016 – 2020, přijata usnesením vlády ze dne 17. 2. 2016).

Strategie politiky zaměstnanosti do roku 2020, schválena usnesením vlády č. 835 dne 15. 10. 2014.

Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020, schválena usnesením vlády ČR č. 24 ze dne 8. 1. 2014.

Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb na území hl. M. Prahy na období 2013 – 2015, schválen jako příloha č. 1 k usnesení Rady hl. m. Prahy č. 216 ze dne 19. 2. 2013.

Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb na území hl. m. Prahy na období 2016 – 2018. Praha, Magistrát hl. m. Prahy, 2015.

Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 29 z roku 1930, o nucené a povinné práci, v ČR vyhlášena pod č. 506/1990 Sb.

Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 189 ze dne 16. června 2011, o pracovnících v cizích domácnostech.

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (Evropská úmluva o lidských právech), schválena Radou Evropy dne 4. Listopadu 1950.

Úmluva o právech dítěte, přijata Valným shromážděním OSN dne 20. listopadu 1989.

Úmluva Organizace spojených národů o odstranění všech forem diskriminace žen ze dne 18. prosince 1979.

Úmluva Rady Evropy č. 144, o účasti cizinců ve veřejném životě na místní úrovni ze dne 5. února 1992.

Úmluvy Rady Evropy č. 210 ze dne 7. dubna 2011, o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí (tzv. Istanbulská úmluva).

Usnesení Evropského parlamentu o strategiích a prostředcích pro integraci přistěhovalců v Evropské unii (2006/2056(INI)).

Usnesení Evropského parlamentu ze dne 8. září 2015, ke stavu dodržování základních práv v Evropské unii (v letech 2013–2014), (2014/2254(INI)).

Usnesení vlády č. 171/2009 ze dne 9. 2. 2009, k zajištění bezpečnostní situace v souvislosti s propouštěním zahraničních pracovníků v důsledku hospodářské krize.

Usnesení vlády ČR ze dne 19. ledna 2011 č. 48, o opatřeních k řízení ekonomické migrace, ochraně práv osob migrujících za prací a realizaci návratů, v jehož rámci je upraven i Nový systém ekonomické migrace.

Usnesení vlády ČR ze dne 12. listopadu 2014 č. 930, k Souhrnné zprávě o plnění Priorit a postupů vlády při prosazování rovnosti žen a mužů v roce 2013.

Usnesení vlády ČR ze dne 23. února 2015 č. 126, o Akčním plánu prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2015 – 2018.

Usnesení vlády České republiky ze dne 29. července 2015 č. 621, o Strategii migrační politiky České republiky a o Komunikační strategii České republiky k migraci.

Usnesení vlády č. 122/2016 ze dne 8. února 2016, k Návrhu na sjednání Úmluvy Rady Evropy o prevenci a potírání násilí na ženách a domácího násilí.

Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014 – 2020, přijata usnesením vlády 931/2014 ze dne 12. listopadu 2014

Všeobecná deklarace lidských práv, schválena Valným shromážděním Organizace spojených národů dne 10. prosince 1948.

Zákon č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře, v platném znění.

Zákon č. 155/1995, o důchodovém pojištění, v platném znění.

Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, v platném znění.

Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu, v platném znění.

Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území ČR a o změně některých zákonů, v platném znění.

Zákon č. 18/2004 Sb., o uznávání odborné kvalifikace a jiné způsobilosti státních příslušníků členských států Evropské unie a o změně některých zákonů, v platném znění.

Zákon 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, v platném znění.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), v platném znění.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění.

Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, v platném znění.

Zákon č. 262/2006, zákoník práce, v platném znění.

Zákon č. 40/2009, trestní zákoník, v platném znění.

Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací, antidiskriminační zákon), v platném znění.

Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, v platném znění.

Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, v platném znění.

Zákon č. 186/2013 Sb., o státním občanství ČR a o změně některých zákonů, v platném znění.

Zápis z jednání Výboru pro práva cizinců při Radě vlády ČR pro lidská práva ze dne 27. 2. 2014. Dostupné na: www.vlada.cz.

Závěry Rady EU a zástupců vlád členských států k přijetí společných základních principů politiky integrace přistěhovalců v EU. Rada Evropy, 2004.

Zelená kniha Migrace a mobilita: úkoly vzdělávacích systémů EU. Brusel: Komise evropských společenství, 2008.

Zpráva o pokroku v oblasti rovnosti žen a mužů v Evropské unii v roce 2013. Dokument ze zasedání Výboru pro práva žen a rovnost pohlaví Evropského parlamentu A8-0015/2015.

Zpráva Výboru pro práva žen a rovnost pohlaví Evropského parlamentu ze dne 28. 1. 2015 A8-0015/2015 Pokrok v oblasti rovnosti žen a mužů v Evropské unii v roce 2013.

Další (webové) zdroje

Český statistický úřad. www.czso.cz

Česká správa sociálního zabezpečení. www.cssz.cz

Konsorciium nevládních organizací pracujících s migranty v ČR. www.konsorciium-nno.cz.

Ministerstvo vnitra ČR. www.mvcr.cz

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. www.mpsv.cz

Migraceonline.cz (webový portál Multikulturního centra Praha). www.migraceonline.cz

Nostrifikace.mkc.cz (webový portál Multikulturního centra Praha). www.nostrifikace.mkc.cz

Sdružení pro integraci a migraci (internetové stránky neziskové organizace). www.migrace.com

SDRUŽENÍ ASSOCIATION
PRO INTEGRACI FOR INTEGRATION
A MIGRACI AND MIGRATION

NADACE
OPEN SOCIETY FUND
PRAHA

Projekt „Ženy na vedlejší koleji (?)“ podpořila Nadace Open Society Fund Praha z programu Dejme (že)nám šanci, který je financován z Norských fondů. Prostřednictvím Norských fondů přispívá Norsko ke snižování sociálních a ekonomických rozdílů a posílení vzájemné spolupráce v Evropě. Podporuje především ochranu životního prostředí, výzkum a stipendia, rozvoj občanské společnosti, péči o zdraví, děti, rovnost žen a mužů či zkvalitnění justice. Program Dejme (že)nám šanci podporuje rovné příležitosti žen a mužů v pracovním i osobním životě a prevenci a pomoc obětem domácího násilí v České republice. Spravuje ho Nadace Open Society Fund Praha, která od roku 1992 rozvíjí hodnoty otevřené společnosti a demokracie v České republice. Projekt realizuje Sdružení pro integraci a migraci (SIMI) ve spolupráci s FHS UK a Universitou Bergen.